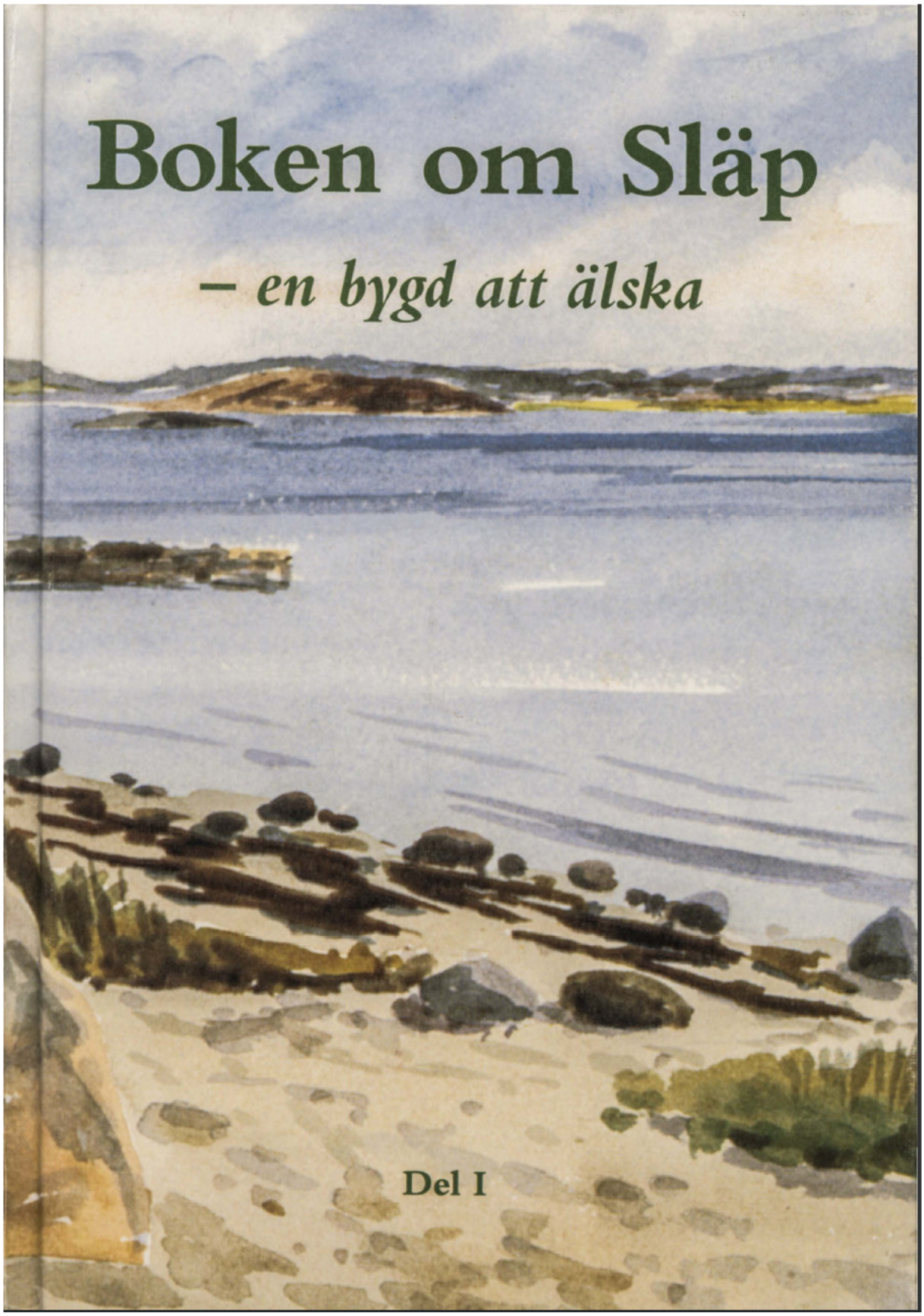
Boken om Släp
– en bygd att älska
Del I

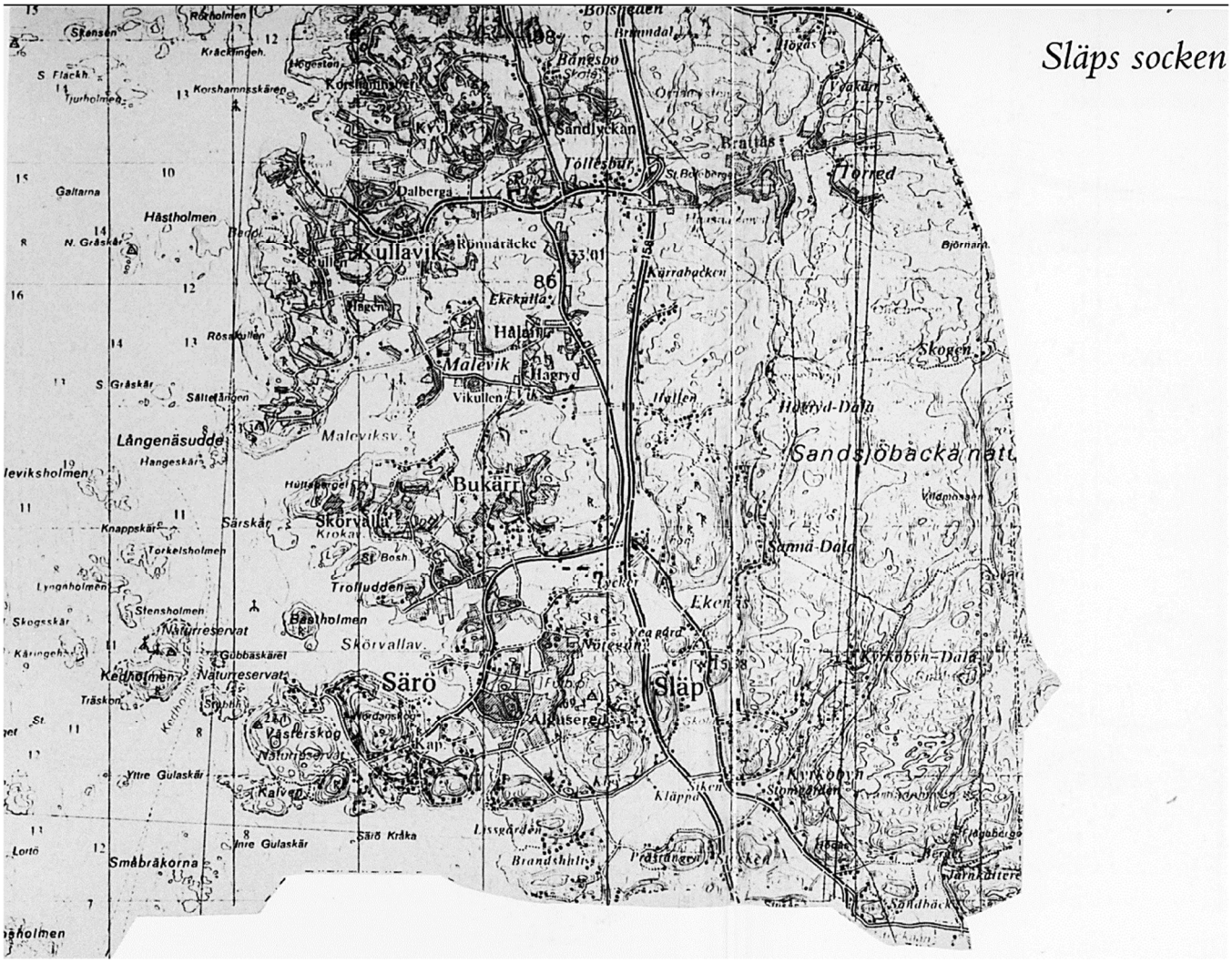
Släps socken
Kullavik
Malevik
Hagryd
Bukärr
Skörvallav.
Särö
Släp
Torned
Sandsjöbäcka
Kyrkobyn-Dala
Långenäsudde
Småbråkorna
Ytre Gulaskär
Inre Gulaskär
Särö Kråka
Kalven
Trolludden
Basholmen
Naturreservat
Dalberga
Bränsbo
Sandlyckan
Tollesbur
Ekekulla
Vikullen
Malevik
Hallarna
Skörvalla
Särskär
Knappskär
Stensholmen
Kedjeholmen
Västerskog
Alkuseren
Kyrkobyn
Hagryd-Dala
Samma-Dala
Skogen
Ilvallen
Kärrabacken
Rönnäräcke
Hästholmen
Galtarna
Lyngholmen
Torkelsholmen
Hangeskär
Sältetången
Rösekullen
Kräckingeh.
Korshamnsskären
Stensen
Rörholmen
Bråtås
Vrakan
Björnarn
Jämkällarna

Boken Om Släp

- en bygd att älska

Del I

Utgiven av
Släps Hembygdsgille
1994

Boken om Släp har under fyra års tid arbetats fram aven studiecirkel hos
Studieförbundet Vuxenskolan där följande personer deltagit:
Martin Andersson
Oscar Andersson
Claes Bolin
Helena Bengtsson
Nils Brogren
Yngve Bävholm
Eivor Carlberg (avliden)
Carl-Erik Carlberg
Björn Danehed
Inga-Britt Erlandsson
Sven Erlandsson
Lars Hagberg (avliden)
Nils Hentmark
Anne-Marie Häggström
Rune Jensen
Brita Jonson
Eivor Jonson
Bror Karlsson
Kerstin Karlsson
Kjell Larsson
Ingegerd Magnusson
Greta Mattsson
Orvar Mattson
Karl-Erik Palmqvist
Nils Rosengren
Astrid Wernström
Åke Wiklund
Cirkelledare: Astrid Wernström
Språklig bearbetning: Carl-Olof Samuelsson
Utskrift: Anne Jonsson
Ekonomisk rådgivning: Leif Ahlberg
ISBN 91-630-3150-7
Bokens utgivning har möjliggjorts genom bidrag från Föreningsbanken i Kungsbacka,
Studieförbundet Vuxenskolan i Kungsbacka samt lån från Kungsbacka kommun.
Tryck: Bröderna Carlssons Boktryckeri AB, Varberg 1994

Innehåll Släpbok 1

	Sid
Släp.	9
Släps socken 1816	13
Register över rotarna i Släps församling	17
Astrid Wernström: Särö	18
Otto Cantzler: Minnesstenar och stenminnen	26
Astrid Wernström: Släps Hembygdsgilles torp	29
Gun Weissenrieder: Från min synvinkel	31
Kurt Nielsen: Malevik	37
Kullavik -Kyvik -4000 år före Kristus	48
Astrid Wernström: Utdrag ur Emil Strandbergs dagbok	53
Sven Mathiasson: Släp - vildmarkssocken i storstadsnärhet	57
Uno Unger: Kärlväxtfloran i Släp	69
Nils Brogren, Kerstin Karlsson: Källor i Släp	76
Ingrid Rutgerson: Fornminnen i Släps socken	79
Stellan Olteus: Släps kyrka	84
Olle Fogelqvist: Kullavikskyrkan	99
Astrid Wernström: Särö kyrka	102
Ingela och Nils Brogren: Några blad ur skolundervisningens historia under 150 år . . .	107
Nils Hentmark: Att börja i småskolan 1920	129
Kerstin Karlsson: Vår julfest	131
Anna Biltsen: Hösten 1993.	132
Utbyggnad av skolorna.	133
Agnetha Ardfelt: Fullriggaren Malevik	134
Bror Karlsson: Tekniska framsteg och kommunal service.	135
Astrid Wernström: Oxar - när - var - och hos vem.	144
Claes Bolin: Buss-och taxitrafikens utveckling	149
Nils Rosengren: Säröbanan.	169
Uno Pettersson: En nybyggares vardag 1927 på nr 1 Solbyn	175
Bror Karlsson: Släps ålderdomshem	181

Nils Brogren: Jordbruk. 212

Nils Brogren: Skeppsbyggeri i Malevik 216

Ferd. Läm: En rederiet Örnens stamtrupp 218

Erik Grill: Fjärbaggarnas kalkfart från Gotland 1688 - 1709 221

Ni1s Hentmark: Till sjöss utanför spärren 1940 - 1945 223

Nils Brogren: Kvarnar i Släp 225

Nils Brogren: Smedjor i Släp 227

Ingegerd Magnusson, Kerstin Karlsson: Affärerna i Släp 228

Kurt Borgström: Borgströms bageri 231

Bror Karlsson: G W Johansson eller Knallen i Kyrkobyn 233

Astrid Wernström: Guntofta Lanthandel och Gröna Stugan. 237

Kjell Larsson: Trädgårdsodlare 243

Ingegerd Magnusson, Kerstin Karlsson: Släpbornas arbete under 1900-talet ….. 245

Bror Karlsson: Föreningar. 247

Bror Karlsson: Semesterhem m.m. 288

Nils Brogren: Spelmän 291

Astrid Wernström: Emigration 293

Nils Brogren: Tiggare, gårdfarihandlare m.m. 298

Nils Brogren: Skrock och Skrömt 300

Kungörelse 302

Förord

Om någon, som läser denna bok, blir besviken över att det saknas beskrivning av många byar och dess befolkning, så är det fullt förståeligt. Vi skall genast förklara varför. När Släps Hembygdsgille bildades 1957, så föreslog en optimist att Gillet skulle ge ut en sockenbok. Ja, det var ett utmärkt förslag, och det vann gehör hos de flesta. Men det förekom annan verksamhet, som tog tid. Åren gick och Hembygdsgillet fick nya medlemmar, sockenboken fanns i tankarna, men det dröjde ända fram till slutet av åttitalet, innan det beslöts, att nu skulle det ske. En dokumentationskommitté tillsattes med uppgift att samla in fakta, historier och bilder om Släp, förr och nu. Och nog fanns det saker att berätta om. När alla artiklar och foton presenterades för sakkunniga personer, så sades bestämt ifrån, att detta var för mycket för EN bok. Alla vet att två pärmar begränsar det hela och dessa rar inte vara för långt isär. Då blir boken ohanterlig.

Alltså beslutades att det måste bli två böcker. Denna första behandlar mest allmänna företeelser i Släp, sådant som hela befolkningen varit mer eller mindre berörd av. I bok nummer två kommer de enskilda byarna med dess invånare att närmare beskrivas. Den beräknas utkomma om ett år.

Någon tycker kanske att Särö, "vårt fönster mot omvärlden", inte ratt tillräckligt utrymme i denna bok. Då bör framhållas, att om just Särö har förut utgivits en mängd böcker och skrifter, under det att den övriga bygden och de "bofasta" Släp-borna sällan förekommit i sådana här sammanhang. För den, som vill veta mer om själva Särö, kan vi rekommendera t.ex. "Särö, anteckningar samlade av A. Prytz" . "Särösomrar" av Mona S. Roth och "Särö genom tiderna" av Klas Heyman. Dessa böcker och flera andra skrifter om Särö finns tillgängliga på Särö bibliotek.

I och med att denna bok äntligen kan bjudas ut till allmänheten, ber vi att få tacka några som i hög grad varit behjälpliga med utformning och renskrivning, nämligen Leif Ahlberg, Hanhals, Carl-Olof Samuelsson, Frillesås och Anne Jonsson, Onsala

Det är vår förhoppning, att varje Släp-bo skall finna något av intresse, både i denna första Släp-bok och i den kommande.

Släps Hembygdsgille, dokumentationskommitten

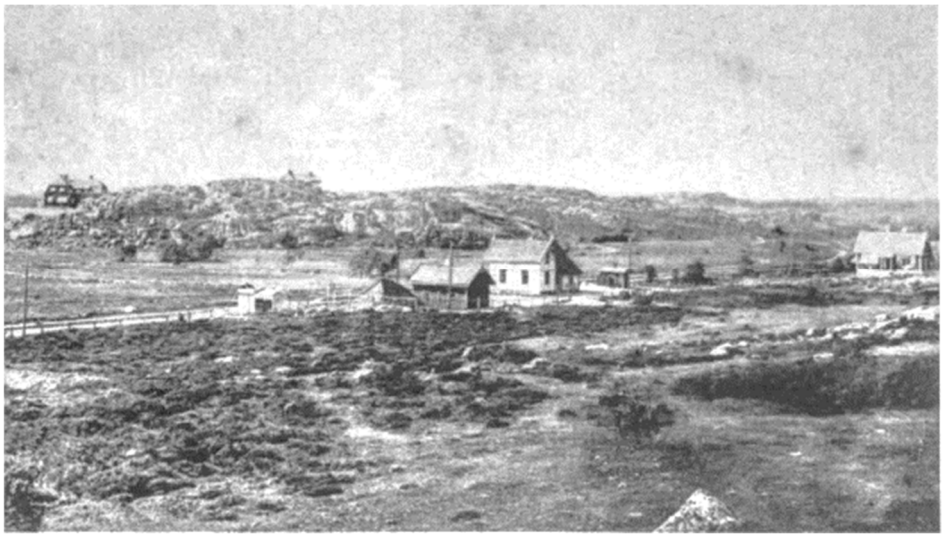

En bygd att älska

I vårens tid då milda vindar sveper doft av frigjort hav
mot våra kuster,
där måsar följer vindarna
och deras skrin, de ekar över bergen
och lärkan drillar högt utöver ängarna.

I sommartid i dalarna,
där stolta enar reser sig med mörk-grön grönska.
Det doftar svamp och mylla och rådjur står inunder furorna .
Duvor hörs i stilla kvällar och fåglar glida tyst förbi.

I höstens tid, där husen står vid bergets fot
på gräsets gröna sammet och vilar tyst inunder träd,
där äpplen faller tungt till marken och lyser i sin röda prakt
och gräset göms till sist inunder bruna bladens täcke.

I vinterns tid, då havet rullar tungt och dunkelblått
mot våra stränder med ljud av frid och ro.
Berg bekransade av gyllne ekar
med mossa grå och grön på sina toppar,
de står på vakt att ge oss lä och skydd
att bryta vinterns stormar.

Det är en bygd att älska.

Ruth Pettersson

Släp

År 1254 omtalas Släps socken som mötesplats för svenske riksföreståndaren Birger Jarl, norske konungen Hagen Hagenson och danske konungen Christopher. Platsen för mötet var Bothikjarri, Bukärr.

Berg och dalar

Socknen består till större delen av bergmassiv. Förr växte endast ljung, numera mest skog. I dalgångarna finns bördig åkerjord, märgellera och lerblandad svartmylla. Mindre än tio jordbruk finns dock kvar i dag.

Särö Nordan- och Västerskog har funnits sedan många hundra år. Här finns sällsynta växter och träd, bl.a. den fridlysta idegranen, som växer i stora bestånd.

Kusten

Släp har lång kustlinje utmed Kattegatt. Skärgården består av 53 holmar och skär, de sista utlöparna av det bohuslänska skärgårdssystemet. Sommartid är dessa öar och skär omtyckta badplatser för alla båtburna. På bergmassiven utmed kusten ligger bronsåldersrösen som ett pärlband.

Sjöfarten

Närheten till havet har präglat socknen. Bondeseglationen gjorde att de flesta män gick till sjöss eller också var de strandfiskare. I Kullavik fanns redan på 1800-talet tullstation, bemannad av kustroddare. När den upphörde 1959 fanns endast en man i tjänst.

Under de senare decennierna har flera småbåtshamnar byggts. Störst av dem är Kullavik med plats för c:a 500 båtar.

Väg

Socknen genomkorsas av väg 158, Göteborg-Kungsbacka. Fram till Underliden byggdes den ut som motortrafikled 1972. 1 sept. 1983 var sträckan från Underliden till Kungsbacka klar.

Tåg

Från 1903 till 1965 fanns tågförbindelse mellan Göteborg och Särö. Ändstationen i Särö fungerar nu som restaurang under namnet Blomstermåla.

Bebyggelse

Under de senaste 35 åren har socknens folkmängd ökat från 1 500 till över 9 000 personer. Liksom i de andra kustsocknarna har många sommarhus gjorts om till åretruntbostäder, många villor har uppförts och i Kullaviks centrum finns numera hyreslägenheter. 1969 uppfördes kedjehus på Sunnegärde. På Särön pågår upprustning av många av de gamla villorna. Det gamla stallet har förvandlats till exklusiva lägenheter. Detsamma är fallet med de gamla paviljongerna vid tennisbanorna. Många nya villor har tillkommit liksom flera hyreshus.

Tre kyrkor (se särskilda artiklar i boken)

Släps kyrka byggdes 1853. Den ersatte då en äldre kyrka, som låg vid Stommen i Kyrkobyn. Av denna äldre kyrka och omgivande kyrkogård finns ingenting kvar. Bland de inventarier som överfördes till den nya kyrkan, märks främst den kända tavlan av prosten G J Hjortberg och hans stora familj.

Särö kyrka byggdes 1922 och förvaltas aven kyrkostiftelse. Kung Gustav V, som under 34 somrar vistades på Särö, har skänkt en altarbibel och ett egenhändigt broderat antependium.

År 1982 invigdes Kullaviks kyrka i Kullaviks Centrum. En modell av Släps gamla kyrka, utförd av modellören Enar Timmerås, finns till beskådande hos Nordhallands Hembygdsförening i Kungsbacka.

Skolor (se särskilda artiklar i boken)

I Bukärrs centrum ligger Bukärrskolan för både låg-, mellan- och högstadium. Den invigdes 1974. En låg- och mellanstadieskola ligger i Kullavik. Den byggdes 1963. Ekenässkolan, som byggdes 1923, är fortfarande i bruk. Maleviksskolan har tillkommit 1992.

I Släps församlingshem finns en modell av socknens äldsta skola, som byggdes intill kyrkan 1859. Efter 1923 användes den som sockenstuga. Den revs i och med att vägen breddades.

Bukärr centrum

Något av ett sockencentrum har på senare år utvecklats i anslutning till vägkorsningen vid Underliden. Där byggdes 1950 Särögården, som blev något av ett centrum för föreningslivet. Helrenoverad 1994.

Ett äldre ålderdomshem här ersattes på 1960-talet med Bukärrsgården. Intill Bukärrsgården ligger också Vårdcentralen, där tre läkare är stationerade. En varuhall uppfördes här i mitten av 1980-talet och här finns också bensinstation. Daghem och fritidsgård finns i nära anslutning till Bukärrskolan. I skolan finns biblioteksfilial. På andra sidan väg 158 ligger fotbollsplaner, klubbstuga och tennishall.

Kullavik centrum

Ett kommundelscentrum finns också i Kullavik. Här finns som tidigare nämnts kyrka men också postkontor, bank och affärer. I anslutning härtill hyreshus och villor. Här finns också scoutgården. Ett betydande bostadsområde har vuxit upp kring Kullaviks centrum. Det finns servicehus för äldreboende.

Särö

Det forna centrat i socknen var givetvis Särö, Västkustens pärla, som började få betydelse som badort redan 1839. Badgäster kom hit från hela Sverige, författare, konstnärer, högre tjänstemän och framför allt de kungliga. Den gamla

säteribyggnaden byggdes om till restaurang och intill tennisbanorna byggdes de tidigare nämnda paviljongerna med uthyrningsrum.

Fyra kungar besökte Särö: Oscar I, Carl XV, Oscar II, som vid flera tillfällen kom till Särö med Drott, samt Gustav V.

1927 brann restaurangen. Den gamla stolpboden, kanske norra Hallands äldsta träbyggnad, bär ännu spår av branden.

En modell av säteribyggnaden, signerad Enar Timmerås, finns att beskåda hos Nordhallands Hembygdsförening i Kungsbacka.

Artikel hämtad ur skriften Socknarna i Fjäre Härad i norra Halland, utgiven av Nordhallands Hembygdsförening.

Släp socken

PROSTEN C.W DALIN SKICKADE 1816 DENNA INFORMATION OM SLÄPS SOCKEN TILL S.P. BEXELL, SOM DÅ HÖLL PÅ MED SIN HALLANDS HISTORIA OCH BESKRIFNING.

Min Älskade Broder !

Äntligen får Du mina anteckningar till Din Hallands beskrifning. De komma sent, men först för några dagar sedan erhöll jag från Stockholm det önskade utdraget af K. Waldemars Jordebok. Jag förmodade att deraf få se hwad Gårdarna i gamla tider i Pastoratet hade för namn, men huru bedragen blev jag icke? Utdraget kostar 10 Rdr Banco och innehåller ej det minsta i den wägen. Jag fick detsamma som du behagat skicka mig och som framl. Assessor Rickardsson har i sin Hallandia.

Jag har haft mycket att sköta med andra göromål under mina anteckningars författande, som du nogsamt lärer finna. Öfwerse bristerna och begagna dig af hwad du finner af något wärde. Hwad jag kan berömma mig af är att jag sökt det sanna och det rätta. Jag säger sökt, jag har budit mig till, men det oaktat kan likwäl jag så wäl som andra som samla och göra anteckningar i en sådan wäg, någon gång taga miste: ty mycket kommer an på andra uppgifter: men då man sträfwar efter att söka sanningen och skrifva så vidt man känner och som är sant, kan man ursäktas. Det är på sådan grund jag skickar till en wän hvad jag efter den hitkomna planen, icke utan beswär ihopsamlat. Det skall fägna mig om Du af mitt lilla bidrag kan wälja något för Ditt stora Opus. Lycka till Ditt arbete, som ej annat kan än blifwa intressant. Med största förnöjelse skall jag läsa det en gång. Måtte det snart blifwa färdigt.

Tack för wänskapsfulla skrifvelsen och för liftet att komma hit i sommar, detta lifte som du warit god äfven lofva min Hustru. Blif nu wid meningen. Hjärterligt wälkommen. Då skola wi taga i ögnasikte de märkwärdigheter jag sedt och antecknat. Du skall icke ångra den möda Du gör Dig att resa hit.

Med wänskap och högaktning har jag äran oavlåtl. wara Min älskade Broders

Ödmjuke tjänare C. W. Dalin.
Walda den 10 Aug. 1816

Dess gränser äro: Öster Tölö Sokn, i Söder Wallda, i Wester Saltsjön, i Norr Askims Sokn i Götheborgs Län, och i Nordost Lindome. Denna och den sistnämnde äro de yttersta af Länet mot Norr, och utgjorde gränsen mot Sverige af det forna egentliga Danska Riket. Den håller omkring 5/8 nul i längden och wid pass 3/8 i widden. Bergen, som wäl äro många, änskönt icke af någon merkwärdighet eller synnerlig höjd, intaga jemte betesmarker, kerr och mossar, största delen af dess yta. Åkrar och ängar kan man taga till omkring 1/4 del. (En stor) dal, som går längs igenom Socknen, udt uti hwilken allmänna Landswägen stryker och 3ne smärre sidodalar, liggande mot Saltsjön, utgöra i det närmaste den bebodda och odlade delen af Socknen, som har i synnerhet i den större delen många löfträd och några smärre lundar. Den som opartiskt dömer, måste tillstå att denna Socknen är en bland de wackraste i Länet.

I dalarna vid foten af Bergsvåden ligga å båda sidor nästan hela Socknen igenom ganska wäl byggda och täcka Byar och gårdar, som på många ställen beskuggas af vilda och fruktbärande träd, och således på Hemmanen derjemte liksom äro omgifna af Åkrar och Ängar lämnar henne det rum bland wackra Socknar, som hon otvifelaktigt förtjenar.

Jordmonen med få undantag är af utmärkt god beskaffenhet. Den består af mergel, lera, ler- och svartmylla, någon jord- och sandmylla och ganska litet torfjord. Jordens afkastning är ock deremot svarande. 4de till 5te kornet kan alltid påräknas, såframt Årsväxten annars är någorlunda god. En och annan åker kan gifwa ännu något mer. 2ne små insjöar finnas wid namn Knipsjön och Råbosjön. Inga Strömmar, endast små Åar och Bäckar, alla utan minsta betydenhet.
Här finns ingen egentlig Skog, änskönt några få Hemman säges ligga i skogsbygden. Dessa hafwa någon liten löfskog, knappt till husbehof, än mindre till afsalu.

Djur, wäxter, odlingssätt, folkets klädsel, slöjder särskilt näring.

Bergen af enahanda art med Walda. Äfwn här finnas sådana, som innehålla stora qvartzgångar.
Barnundervisningen och Fattigförsörjningen på samma sätt som i Walda. FramI. Enkefrun Otterdahl på Särö har på 1770-talet skänkt ett capital af 166 Rdr 32 skillingar Riksgälds till Socknens fattige, som på säkra händer är inlånt och hwaraf räntan hwarje nyår kommer dem till godo.
Likaså hafwa de fattiga årligen 5 Rdr Banco af Hemmanet Kimmersbo i Lindome Sokn stöd af framI. Dykeri Commissarien Carl Wallmans på Malevik Disposition.
Anledningen till Socknens namn kan med ingen wisshet uppgifvas.

Månne det ej torde kunna härleda sig af ordet släpa, med möda komma fram. Wisst är, att dalen i hwilken Landswägen stryker fram, Socknen igenom ligger något djup, och som grunden är lera måtte det i fordna dagar, då inga wägar underhöllos warit i synnerhet wissa årstider högste beswärligt att där både gå och färdas. Omkring kyrkan som ligger nära wägen lärer förhållandet warit enahanda. Innan denna af delningen slutas torde få anmärkas at wid slutet af år 1765 funnos i Socknen 893 personer, men wid samma tid förlidet år hade de förökt sig till 1182. Således på 50 år har Församlingen fått en tillwäxt af 289 Själar. Enligt Lunda Landabok af år 1569 voro det året i Socknen 43 Åboer, nu bestiga de sig till 135.

Historiskt om mötet i Släp

Rörande mötet som omtalas i K. Waldemars jordebok, hvilket år 1254 uti Släp skall gått för sig, så förmäler traditionen att det skedde i Buttkjerr, som fordom kallades Bottekiari. Besynnerligt är, att på intet ställe i Socknen utan endast i Buttkjerr känner man nu denna omständighet, alla sammanträda af Norden dåwarande Regenter K. af Dannemark, K. af Norrige och den myndige Riksföreståndaren Birger Jarl af Bjelbo. De gamle i byen säga att de hörde af sina förfäder att 3ne konungar kommit dit ridande och att K. i Dannemark anlänt något före de andre. Han tog då in hos en Enka, som warit mycket rik och mycket girig. Något af hans kläder som gått sönder behöfde bötas och skall han sagt till Gumman i det han pekade på det söndriga ställe Böta Kering, som genast till Konungens fullkomliga nöje skedt, då han sagt: Om byen ej hetat Botkierr skulle han af denna händelse hädanefter bekommit samma namn. Andra åter förändra berättelsen i så mottot att som Gumman, som var känd såsom rik, bar i sin K. närvaro kläder med flera lappar skulle K. sagt: Gården gör gagn för namnet. Om den ej hetat Bottikiari, det will säga en gumma med lappade kläder som hon likwäli behöfde skulle byen eller gården hädanefter få det namnet henne till åminnelse.

Öen Särö kallas ännu Särö.

Jordstycket Gothnefruth kännes icke igen. Kettil från Ubbhult, är Ubbhult som ligger i Fjärås 2 mil härifrån. Skogen Aseraskog har ingen hört talas om.

Den måtte likwäl legat i Släps Socken. Det slås aldrig fast att Släps Sockens utmark, socknen längsefter hwilken är betydligt stor och hwilken gränsar till Tölö och Lindome utmark i förra tider warit skogsbewuxen. Norra ändan af Socknen har ännu någon skog och så kallade skogshemman. Ett Hemman ligger ock däruppe, som kallas Annaboskog. Månne det under tiden icke ratt det namnet istället för Aseraskog. Själva ordet Annaboskog gifwer tydligt tillkänna, att der warit hwad man i förra dagar kallade skog. Nu är där endast litet löfskog.

Detta Hemman ligger för sig sjelf, skiljdt på betydeligt afstånd från de andre Skogshemmanen i Socknen. Det gränsar helt nära till ett Hemman i Tölö Socken, som wanligen kallas Östra Skog, men i Jordeböckerna Grönabur. Sedan hvad ofwan anfördt är, rörande Östra skog, blivit sak på papperet, säger sig en man att det är ett stycke utmark i Tölö Socken som gränsar till Släps, som heter Assarskog och en dal, som kallas Assarsdal. Säkert måtte denna Assarskog och Assardal wara Aseraskog, som warit en Kronopark, som bönder i Släp slagit under sig.

Brennö som ännu kallas Brennö, Aspö, som bibehåller samma namn, Stursiö, nu Styrsö, Donsö nu Donsö, Thiufö nu Tjössö och Wrangö som nu heter Wrångö - alla dessa öar som i K. Waldemars Jordbok sägas tillhöra Dannemark, ligga i Westergöthland, Fessbergs Pastorat och Frölunda Socken. Det är wäl sant att de med några flera nu utgöra eget Pastorat, Styrsö benämnt, men de hörde för icke så lång tid sedan till Frölunda Socken. Antingen har Hallands gränse skillnad den tiden gått annorlunda än nu, eller ock har öarna genom någon öfwerenskommelse på mötet i Buttkjerr kommit att tillhöra Dannemark, som synes troligt och hwartill Jordeboken lyckas gifwa någon ledning. Men länge läre de likwäl icke tillhört Herr K. af Dannemark.

Walda och Skutkier wet ingen att tala om. Byar eller gårdar med sådana namn finnas nu icke i Socknen. Troligt är att Digerdöden år 1350, efter sägen endast 3ne hus i Socknen skola blifvit befriade från denna grufweliga pestsmitta men i de öfriga flere, ja, i största delen de fleste utdödt lärer vara ordsaken till namnförändringen, ty då Gårdarna åter blefwo bebodda woro de gamla namnen fler hwad man kan finna, komne uti förlägenhet. Man förmodade likwäl icke utan grund, att Walda är den Byen som nu kallas Hagryd, som är ett namn bekommit i senare tider och Skutekiär Byen Kyfvik, som ligger ej synnerligen långt från Sjön. Marö kallas nu Malevik synes Warit en halfö i forntiden, kan hända äfven ö.

Register över rotarna i Släps församling.

Kyrkoby rote:		Kullen och Kyvik	
1	Järnkättered	1	Malevik
1	Berget	1	Hagen
2	Berget	1	Kullen
3	Berget Kulekärr	2	Kullen
1	Kyrkohyn	1	Kyvik
2	Ihm	2	Kyvik
3	Ihm	3	Kyvik
4	Ihm Stomgården	4	Kyvik
1	Stocken	5	Kyvik
	Prästäng		
	Ekenäs och Guntofta		Bångsho och Skogstorp
1	Ekenäs	1	Bångsho
2	Ekenäs	1	Spårhaga
1	Algusered lilla	2	Spårhaga
1	Klef	1	Bolsheden
	Brandshult	1	Gundal
	Guntofta	2	Brunndal
2	Guntofta	1	Högås
3	Guntofta	1	Weakärr
1	Särö Säteri	1	Torred
		1	Skogen Annabo?
Sannå och Nötegång			
1	Algusered Stora	Hagryd	
1	Höga	1	Hagryd
2	Ekenäs och Sannå	2	Hagryd
4	Ekenäs	3	Hagryd
5	Vea	4	Hagryd
1	Nötegång	5	Hagryd
2	Nötegång	1	Hålan
Bukärr			
1	Underliden		
	Skörvalla		
1	Bukärr		
2	Bukärr		
3	Bukärr		
4	Bukärr		
	Nordgården		
6	Stjärneherg		

Särö

ASTRID WERNSTRÖM

Alla vi som bor i norra Halland vet att denna del av landskapet är unikt i många avseenden och att det är den sista utlöparen av det bohuslänska skärgårds-systemet. Far vi söderut så ser kusten helt annorlunda ut. Jag vill berätta om den sydvästra delen av socknen, Särö, västkustens pärla som den oftast kallas.

Före 1903 var Särö en ö och enda förbindelsen med fastlandet var en bro vid den sydostligaste delen. På denna bro fanns en port som kvällstid låstes, så att inte obehöriga kunde komma ut till ön.

1903 byggdes järnvägen ut från Släp till Särö där den invigdes 1904. Mellan Särö och fastlandet fylldes sundet igen med alla sopor och avfall från Särö. Särö station blev vid den ångbåtsbrygga, där de båtar lade till, som sommartid gick mellan Göteborg och Särö. Stationshuset är numera Särö Värdshus (Blomster-måla).

Snäckstrand Särö 1919. Skolklass vid havet.

I socknen finns en 99-årig dam, Birgit Clase, som i sin barndom var med när de rodde runt Särö.

I dag, 1994, har Särö förändrats mycket, men fortfarande är naturen i Särö Västerskog och Nordanskog som den varit sedan lång tid tillbaka. Vissa delar av Stallbergen är också jungfrulig mark och man hoppas detta ska förbli så för kommande generationer.

I Västerskog finns stora ekar, bokar och andra lövträd. Det finns också tall och stora, höga furor. Någon gång på 1800-talet fanns här ett örnbo. Furan som boet fanns i kallades "örnfuran". En hägerkoloni finns också i Västerskog.

Det finns ett stort bestånd av idegran (barlind). Små barn skrämdes för Ballingen. Det var ett troll, som bodde i Barlindskärret.

Örter av många slag kan man finna. Under våren ser man blåsippor, vitsippor och andra vårblommor och vid midsommartid blommar linnean. Har man tur kan man hitta denna raritet, som inte är vanlig på västkusten.

En tusenårig ek fanns tidigare. Numera finns endast ytterst få fragment kvar. 1915, då åldern kunde räknas, fanns endast 480 årsringar, så tusen år blev aldrig eken. Det finns många foton från denna plats och många förälskade par har förevigats vid den tusenåriga eken.

En omtyckt vandring kan man göra om man går strandpromenaden från Särö Värdshus utmed kusten, tills man kommer fram vid Gröna stugan. Då har man promenerat utmed havet ungefär en timma, och det är en fantastiskt fin stig runt halva ön, egentligen hela tiden i kanten av Särö Västerskog och Stallbergen.
Nu har jag snuddat något vid naturupplevelserna man kan få på ön, och
nu vill jag fortsätta att berätta hur det var när Särö blev en berömd badort.

Det var 1839 som det gamla Säteriet, som hade anor från dansktiden, ändrades om till Särö havsbad. En ångare "Götaälv" gjorde turer från Göteborg till Särö men bara på söndagar. Enda förbindelsen var annars landsvägen från Göteborg eller Kungsbacka. Badhus för damer uppfördes i Sandvik och för herrar väster om nämnda vik. Ett varmbadhus fanns också.

Inkvartering för badgästerna skedde i diverse hus på ön. Det fanns också möjligheter att ha med sig tjänstefolk som t.ex. barnpigor, kammarjungfrur och kuskar. I stallet kunde gästernas hästar ställas in.

1847 fick Särö ny ägare. Då köpte Leopold Smith Särö jämte ägor på fastlandet för 70 000:-. L. Smith hade kommit från Tyskland 1835 och han var några år ägare till Maleviks gård. Han var egentligen apotekare men det visade sig att han var en mycket driftig affärsman. Han fick snart badorten att

Dambadhuset Sandvik 1900

blomstra. Många villor byggdes och dessa hyrdes ut säsongsvis, senare årsvis. Det var adel, författare, konstnärer av många slag och en hel del grosshandlare m.fl., som varje år kom till Särö.

Samma år anställdes smeden Johannes Persson. Han var dövstum. Förutom smedutövandet var han simundervisare, tandextraherare och mycket annat. Han tjänade på gården oavbrutet i 53 år och under fem ägare.

Vid något tillfälle saknades kassör i dambadet. Då sattes smeden till att sälja biljetter och såg till så allt fungerade. Några små flickor hade varit och badat och när de kom hem berättade de för sin mamma "I dag satt smen i luckan". "Nej, de var för galet att ha en manlig betjäning i dambadhuset", sa mamman men flickorna svarade: "Det gjorde väl ingenting, Persson är ju döv".

Nu ska jag berätta om en del celebra besök av Bernadotteättlingar. 1845 uppfördes drottninghuset för Drottning Desiderias räkning. Hon hade anmält sin ankomst med det blev förhinder, så hon kom aldrig. Men 1857 i juli kom Oscar I med drottning Josefina och prins August och prinsessan Eugenie till Särö. Kungen skulle sköta sin alltmer vacklande hälsa. Varje dag vid lämplig väderlek kördes kungen med uppvaktning ner till Sandvik, där ett tält uppförts. Där fick han sitta och andas havsluft. Det blev mycket ståhej omkring de kungliga, sång och deklamationer, middagar och tebjudningar. Men kungens hälsa lär inte har förbättrats av Särövistelsen.

I juni 1871 besökte Karl XV Särö, han var nu änkling. Han åkte extratåg från Ulriksdal till Göteborg. Det blev många glada och festliga dagar för den folkkäre kungen. Han bodde under sin vistelse i Skogshyddan, som ligger strax norr om drottninghuset. Karl XV var konstnär och gladde sig oerhört åt allt vackert han såg på Särö med omgivningar. De vackra solnedgångarna beundrade han särskilt. Det finns en minnessten i Särö Nordanskog, där Kungens namnchiffer är inhugget.

Många historier och anekdoter finns om detta kungabesök. En gång hade han beslutat sig för att besöka de norra delarna av Släp och då han var en skicklig ryttare red han ut i socknen. Han kom då till en gård, där han bultade på dörren för att be om lite vatten. Det var en äldre gumma som öppnade och han framförde sin önskan. Samtidigt frågade han, varför det var så tyst på gården. Gumman svarade då att alla hade gått man ur huse för att skåda kungen. Karl XV tackade för vattnet och så sa han samtidigt till gumman att "nu har du skådat kungen".

Från 1887 till1904 kan man säga att Oscar II nästan årligen besökte Särö och då i samband med sina Marstrandssomrar. Han kom mestadels med Drott. Det var många festligheter under dessa Särösessioner. Kungen var en

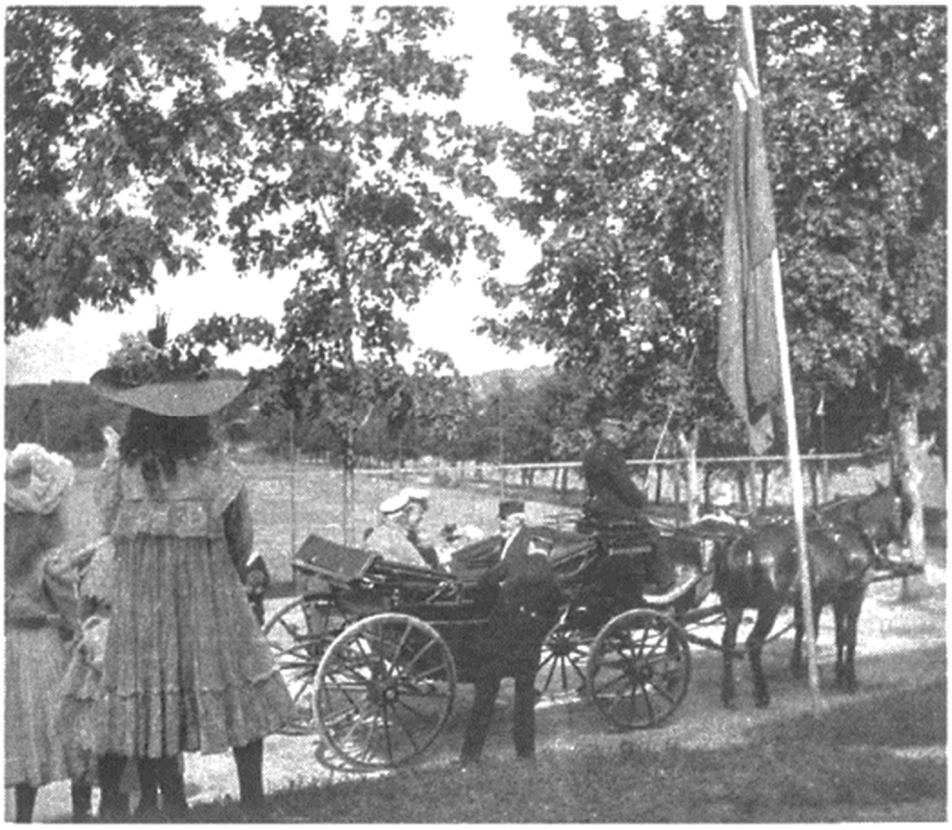

Konung Oscar II 1898

stor sångare, därtill poet och vältalare. Han älskade kvinnlig fägring och det blev många glada middagar och andra fester.
Vid ett tillfälle hade det arrangerats en lunch i Särö Västerskog på en äng där. Ängen kallas fortfarande för Kungaängen. Det finns ett foto från denna lunch. Kungen sitter vid ett vackert med girlanger garnerat bord. Han är omgiven aven mängd vitklädda damer med stora eleganta hattar. Naturligtvis var det herrar också med på bilden. En stor mängd åskådare hade infunnit sig vid detta tillfälle.

Kung Gustav V var den trognaste Särögästen, två gånger som kronprins och 34 gånger som kung var han på Särö. 1897 kom han som kronprins tillsammans med kronprinsessan Viktoria och tre söner, därefter var han där tillsammans med Oscar **II.** Vid sina Säröbesök gästade han alltid fam. Keiller på Gövik. Det finns många vackra bilder från hans sommarvistelser och det var flera gånger konselj på Gövik. Gustav V var en skicklig tennisspelare och under Särösomrarna var det alltid tennistävlingar. Många internationella tennisstjärnor har gästat ön. En del Säröbor spelade tennis med kungen och jag har tidigare nämnt ett namn, Birgit Clase. Hon har många gånger spelat tennis med Gustav V.

Det var under Gustav V:s besök många kungamiddagar, men ej med samma glans som under Oscar II:s dagar. Gustav V umgicks på ett enkelt sätt med sin värdfamilj, som var Kabinettskammarherre James Keiller och hans hustru Statsfrun Alice Keiller, född Lyon.

Nu har jag talat om celebra besök och nu ska jag försöka delge, hur Särö i övrigt fungerade under badsäsongerna.

År 1949 som var sista gången Kungen besökte Särö, satt han omgiven av sin uppvaktning och såg på när några av hans vänner spelade krocket. Vattenförsörjningen har tills för några år sedan alltid varit dålig. Numera är Va-nätet helt utbyggt men under de tidigare åren fick vattnet forslas till ön på många sätt. 1839 och flera år framåt hämtades vatten bl.a. vid Klevs källa i Släp. Då var det med hästar, som vatten kördes i tunnor till restaurangen och till de boende badgästerna.

Men postgången var bättre sommartid än vad den är nu. Posten bars ut två gånger dagligen under alla veckans sju dagar, det var två pojkar som utförde det jobbet. En av våra äldre invånare i Släp, framlidne Charles Janson f. 1895, bar ut posten flera somrar från det att han var 14 år. Han hade en krona om dagen, och när badsäsongen var över, så fick han mer pengar än vad posttjänsten inbragt. Han hade samtidigt ett extrajobb. Varje morgon under alla veckans dagar

Gustaf V 1908.

Gustaf V:s bagage anländer till Gövik, Särö 1918.

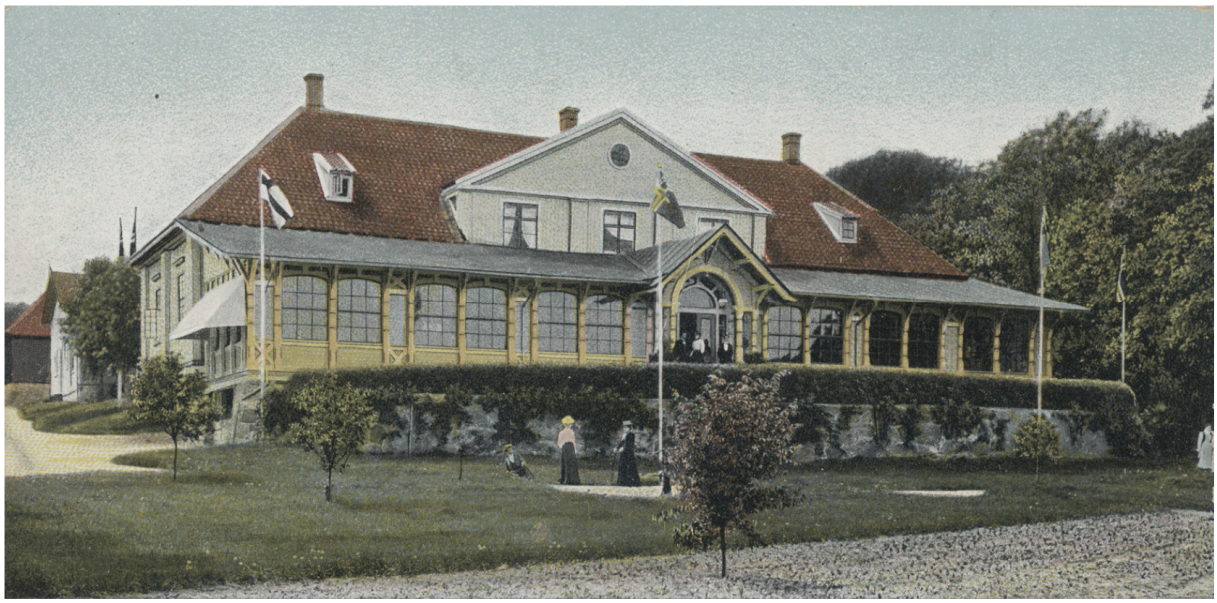

Gamla Restaurationen på Särö 1904. Brann 192.

skulle han senast kl. sju på morgonen vara vid restaurangen och där kratta alla gångar och se till så allt var snyggt tills badgästerna kom ut. För denna syssla hade han 25 öre om dagen och kanske ibland att det kunde bli en kopp kaffe och någon gång också en smörgås.

När jag nu berättar om Charles, så kan jag tala om att han redan som sjuåring började jobba. Hans mamma, "Lina i Hallera" , städade hos en del badgästfamiljer och då följde den lille sjuåringen med. Han passade och lekte med små herrskapsbarn och han utförde också en del sysslor. Lina hade en krona om dagen och maten och den lille parveln fick nöja sig med maten.

När sommaren var över fick Lina en hel del kläder av badgästerna, och då det fanns ytterligare tre barn hemma och dessutom maken och hans föräldrar, så kom alla kläder väl till pass. Lina hade gått i sylära, så hon kunde använda allt hon fick. Det var ett gott tillskott för familjen.

Arbetstiden för Lina och Charles sommartid var från klockan sju på morgonen till 19 på kvällen. Det kunde ibland bli ännu längre arbetsdagar. Tänk sen på vad Lina hade att göra när hon kom hem!

Sju år och jobb 12 timmar om dagen och dessutom en timmas gångväg morgon och kväll för en liten parvel för att hjälpa till med familjeförsörjningen. Vintertid fanns inget att tjäna, men Charles hade bara goda minnen att berätta från den tiden.

Alla de villor på ön, som Leopold Smith lät bygga, var uthyrningsobjekt.

Åren 1897–1898 ägdes Särö av Grosshandlare C.R. Prytz. Han sålde husen till de familjer som tidigare varit hyresgäster. Det var välkända göteborgsfamiljer, som då blev ägare till mark och hus.

Gröna stugan såldes 1898 till Edvard Hansson i Guntofta och han öppnade sommarfilial till sin lanthandel där. Köpebreven från försäljningen är bevarade, och det finns massor av klausuler, trots att markytan endast var drygt 600 m2 och köpesumman 2 000:-. Det skrevs många papper vid köpet.

1914 byggdes lokmannahemmet och drevs som semesterhem i många år. Numera är det Säröhus, som har sin verksamhet där.

1922 invigdes Särö kyrka. Det var Fru Ellen Kraft och Grosshandlare Elof Hansson som såg till att ett kyrkobygge blev av. 1926 brann våffelbruken i Särö Nordanskog och 1927 brann restaurangen och då kom det egentliga slutet för badortsepoken på Särö.

Jag vill nu nämna att Särö de senaste åren rustats upp på ett mycket fint sätt. Ett konsortium köpte mark och byggnaderna på det centrala Särö, varav de flesta tidigare tillhört det gamla säteriet. Den äldsta byggnaden, stolpboden, är från 1775 och numera byggnadsminnesförklarad. Intet får ändras annat än med Riksantikvariens tillåtelse. Den visas får allmänheten.

Statarhuset är helt restaurerat och numera finns det trevliga uthyrningslägenheter där. Stallet är också ombyggt till mera exklusiva lägenheter, exteriören är helt intakt. På den gamla säteritomten finns nu ett stort bostadshus med många lägenheter. På f.d. "Särö Trädgård" är många villor byggda. Det gamla kontoret är privatägt och ombyggt till bostad, "Anderstorp", de små byggnaderna och "Tolvan", är oförändrade. Det är golfklubben som disponerar dessa får sin verksamhet. "Tolvan" är klubbhus. De gamla paviljongerna "Tron, Hoppet och Kärleken" är också ombyggda till lägenheter.

Tennisbanorna är mycket frekventerade och en golfbana om nio hål är anlagd på båda sidor om Solallén. En övningsbana finns öster om Danska vägen, där man också kan se en av Särös äldsta villor, "Ängsäter" . Den byggdes omkring 1850 av Leopold Smith.

Alltså, Särö är välbevarat på många sätt. Man hoppas nu bara, att stränderna och alla stigar inte blir allt får nedslitna och att denna del av Släp får vara ett stycke fin natur för kommande generationer. Nämnas bör också att det under de senaste fem åren byggts en hel del villor på skilda platser av ön.

Jag har nu endast talat om en liten bråkdel av vad som skrivits om Särö. På biblioteken finns litteratur av A. Prytz, av Mona Roth och Klas Heyman m.fl. och ur den finns mycket intressant att hämta.

Minnesstenar och Stenminnen

OTTO CANTZLER

Hallandskusten är, liksom Bohusläns kusttrakter, mycket stenrik. Sten i de-flesta former finns i tröttsam myckenhet längs denna del av den svenska västkus-ten. Rubriken härovan kan faktiskt täcka många avsnitt av denna vackra kust-sträcka men här skall uppmärksamhet ägnas endast åt en av de många öar som finns här och som för övrigt är en av de största bebyggda öarna i Halland - näm-ligen Särö. Stenminnen och minnesstenar just på Särö är intressanta, i synnerhet de förra. Trots detta skall förtur lämnas till de senare - minnesstenarna.

Minnesstenarna är lätt att beskriva och kan beses utan större besvär. De är också välbekanta för alla Särö-bor och dessutom av de flesta tillfälliga besökare. Det är ingalunda fråga om några konstverk, tvärtom. Stenarna har inskriptioner som initierats genom tillfälligheter och har tillkommit i första hand för att hedra kungliga personer. Vill man vara elak kan det hela betecknas som klotter. En min-nessten saknar också inskription, men till denna skall vi återkomma längre fram.

Först på plan bland kungligheterna, åtminstone i vår tid, var Oskar I. Vi bort-ser då helt från kungamötet i Släp 1252 därför att det inte är bevisat att Birger Jarl, Hagen Hagensson av Norge eller Christofer av Danmark satte sin fot på Särö, märkligt nog. Krönikan berättar att Oskar I anlände till Särö första gången i juli 1857 tillsammans med drottning Josephine, prins August och prinsessan Eugenie.

Tre bestående minnen av denne monarks vistelse på Särö anges i krönikan. För det första lär han ha "påbjudit" uppförandet av den långa stenmur som mar-kerar gränsen mellan Västerskog och sankmarken öster därom. För det andra lät han anlägga en väg från Ålevik, genom Västerskog söderut till Särö centrum - d.v.s. platsen för dåvarande residenset. För det tredje tillkom på Oskar I:s initiati-ven telegrafförbindelse mellan Särö och Göteborg. Men ingen minnessten fick han alltså.

I mitten av juni 1871 var det dags för en ny svensk kung att hälsas välkom-men till Särö, nämligen Karl XV. Han hade som prins besökt Särö många gånger och var bekant med dåtidens Särö-societet. Kungens emblem finns

inhugget på en lodrät berghäll invid promenadvägen på Nordanskogs nordöstra sida. Särskilt vackert är det inte, men å andra sidan är det numera inte många promenerare som väljer denna väg. Vägen på tidigare banvallen är trevligare och bekvämare.

På en sten mitt för den plats vid Bassängbacken, där dambadhuset en gång fanns, finner man Oskar II:s namn. Kungen anlände till Särö den 14 juli 1887, men inskriptionen är daterad 10 augusti. Han skulle bli en trägen besökare på Särö under de följande åren.

Svenska monarkers mer eller mindre regelbundna sommarsejourer på Särö avslutades av Gustav V. Även han hade under sina kronprinsår varit en flitig gäst här och när han 1907 efterträdde sin far på tronen blev besöken många och långa. På en minnessten på Gövik, majestätets tillhåll på Särö, finns alla årtal angivna. Regeringens sommarkonseljer var många gånger förlagda till Särö och kungen själv var till sena år en alltid aktiv deltagare i de stora tennisevenemangen. Ytterligare två minnesstenar på Särö skall nämnas, den ena med och den andra utan inhuggna inskriptioner. Den senare är det s.k. Gathenhielmska monumentet på udden mellan herrbadhuset och Gövik. När det anlades är inte helt klarlagt och varför, ja, det är helt okänt för en lång rad Särö-kännare, som har tillfrågats. Möjligen hade man tänkt sig att kaparkaptenen Lasse i Gatan haft sin flotta liggande i Thorbjörnsviken (Stallarviken), när han vilade ut mellan sina framgångsrika sjöröveriraider.

Måhända var det meningen att den resta stenen därute på udden skulle förses med en platta eller tänkte man sig att en inskription skulle huggas in. När det gäller den andra av dessa icke kungliga minnesstenar, finns den invid en privatväg intill Bassängbacken. Den bär den på svärdsidan utdöda adliga ätten Kafles familjevapen. Den som lät framställa denna minnessten var sonsons son till Mathilda Kafle

Stenminnen på Särö är betydligt intressantare än minnesstenarna. Framför allt är det murarna inne i Västerskog som kittlar den besökandes fantasi. Här kan man ställa många frågor. När anlades dessa murar? Vem eller vilka byggde murarna? Vilka ändamål skulle de tjäna? Spekulationer har inte saknats. Den prominente västkustkännaren Carl Skottsberg måste ha erfarit en känsla av resignation över att inte kunna presentera någon klar uppfattning om stenmurarna inne i Västerskog. "Måhända har här en gång funnits ett torpställe med odlingar. Murarna har lagts upp för att stänga ute kreaturen", skriver han.

Den sänka, där Carl Skottsberg ville placera ett torpställe, är det s.k. Barrlindskärret inom västra delen av Västerskog, omedelbart söder om Kumlet,

d.v.s. den utsiktsplats som ordnats för allmänheten och som ligger 22 meter över havets yta. Kumlet är ett bronsåldersröse, på vilket militären 1940 byggde en bevakningsstation.

Sitt namn har sankmarken fatt av det bestånd av idegran som finns både här och för övrigt sparsamt även på andra platser i Västerskog. Barrlind är det mest vanliga namnet på idegran på västkusten (Taxus baccata). När det gäller fornlämningar finns enbart i Västerskog ett halvdussin sådana, varav två gravhögar från bronsåldern. Bland fynd i övrigt på Särö kan nämnas två båtyxor som påträffats vid Gövik.

Enligt Carl Skottsberg skulle den del av Barrlindskärret, som inhägnats med stenmurar, sakna den förekomst av idegran som gett sankmarken dess namn. Av detta drar han slutsatsen att kärret varit odlat. Andra forskare gör gällande att det aktuella området varit genomdraget av diken.

l en uppsats i Svenska naturskyddsföreningens årsskrift 1914 framlägger författarna Thor Högdahl och Rutger Sernander en lång rad fakta om Särö Västerskog. Några teorier om komplexet av stenmurar vid Barrlindskärret har man inte vågat sig på.

Omtvistat är att de mystiska stenmurarna i Särö Västerskog anlagts under den danska tiden, d. V.s. då Halland var danskt territorium. Uppgifter som muntligt bevarats från gångna tider tyder på att Särö tillhörde en dansk prinsessa som där hade sin jaktmark. Stenmurarna skulle enligt denna tradition ha uppförts enbart för jakten. Viltet drevs fram till stenmurarna, innanför vilka jaktsällskapet var förskansat.

Särö kan uppvisa en klar relikt av de skogar som en gång täckte västkusten, något som betecknats som mycket märkligt. Varför blev Säröskogen sparad? Kan det möjligen ha berott på att ön var i kunglig dansk ägo? Varför inte? Det är inte svårt att i så fall finna ett samband mellan stenmurarna och den jaktintresserade danska prinsessan.

Stenmurar är på något sätt ett signum för Särö. Stenmurar och stentrappor. De förbryllande stenmurarna i naturreservatet Västerskog låter sig emellertid inte infogas i denna bild. Det finns för övrigt "mystiska" stenmurar även i Särö Nordanskog. Är det inte nu på tiden att frågetecknen kring dessa Stenminnen från gången tid rätas ut? Det finns ett uttalat intresse för att en undersökning kring stenmurarna vid Barrlindskärret blir utförd. En pollenanalys bör kunna klara ut om den Skottsbergska teorin om ett jordbruk innanför murarna håller. En ordentlig kartläggning av dessa murar skulle också vara befogad.

Släps hembygdsgilles torp

ASTRID WERNSTRÖM

Efter uppgifter från Signe Hansson, Guntofta, vars farfar berättat följande.

Torpet i Dalslyckan har funnits på denna plats i Släp sedan omkring 1865. Tidigare var torpet beläget i Vallda socken, samma pastorat som Släps socken och ägdes då aven man, som arbetade på Särö under den tid på året, då Särö fungerade som badort.

Mannen infann sig varje morgon på sin arbetsplats kl. 06.00 och lämnade sitt arbete sent på kvällen. Han hade cirka en mil att gå till Särö. En sommar, 1858, då Konung Oscar I vistades på Särö för rekreation, fick Konungen, genom sin adjutant, vetskap om arbetsförhållandena för mannen från Vallda. Konungen ordnade då, så att dåvarande ägaren av Särö Säteri, Leopold

Dalslyckestugan – ett litet hembygdsmuseum som tillhör Släps hembygdsgille.

Smith, upplät en liten tomt på säteriets utmark i Dalslyckan och att torpet flyttades dit. Torpet har sedan den tiden skiftat ägare vid några tillfallen och år 1981, då väg 158 mellan Göteborg och Kungsbacka skulle ha ny sträckning, måste torpet bort. Släps Hembygdsgille inlöste då torpet av Statens Vägverk för 1 000:- och flyttade det, delvis nedmonterat, till av kommunen skänkt tomt vid Hanebacka.

Från min synvinkel

GUN WEISSENRIEDER, Budskär

Hur kändes det månne att komma hit? Att byta staden mot landet på våren? Jo, det var att kesa som kalven, att uppsöka grottor och kojor, städa och pynta. Mata karparna och vrida på kranen för att se om "elverket" fungerade. Nej, nu går jag berättelsen i förväg.

Farfar gav bort Åbohus, där jag föddes, till barnhem. Vi flyttade in till Göteborg. Det betydde, att vi måste hyra sommarbostad. Släp! Där låg farfars Ekås. Det blev att prata med "vackra Arvidsson" (fru Rothlin). Hennes lilla vita villa på Algusereds mark blev 1914 vårt sommarhem. Denna heta, torra sommar, när kriget bröt ut och jag var tre år.

Kaffet var färdigt på termosen, saft, smörgåsar och kakor packat och klart. Vi skulle ut till "Gahmens vik" på Risö och bada. Där lade ingen annan till! Fattas bara!

Gun Gahm - Weissenrieder vid bryggan i Lahall, Bukärr år 1923.

Så värst långt ut kom vi inte, förrän kyrkklockorna dånade sitt hemska dunk, dunk. Kriget hade brutit ut. Pappa vände. På bryggan stod min morbror. Du måste omedelbart inställa dig, Artur. Det är allmän mobilisering. En dag, när jag lekte i trädgården, hördes ett ovanligt ljud. In över Alguseredsdalen kom ett "två däckat" flygplan. Jag blev rädd för den stora flugan.

Ja, så hände ett och annat, som inte hörde FREDEN till. Farmor klagade ofta på sin ogudaktiga familj. Vi hade ju så nära till kyrk stigen över Algusereds backar. Man kunde ju plocka kantareller längs stigen, när man var på hemväg från kyrkan. Men nej! Ungdomarna skulle ut med båten.

Frälsningsarmén kom tidigt på söndagarna. I backen mitt emot "Karlsson" på "Terrassen" satt soldaterna på "ormatallarnas" grenar. De ormade sig utefter marken. I dag finns bara en enda kvar, men den har vuxit i höjden. Frälsningssoldaterna sjöng och spelade. Det var psalmer och visor om Fången på Elfsborg. Alldeles hjärtskärande om ett litet dött barn. Det blev visst för mycket elände för en liten tös, som snyftade hela vägen ner till båten.

Nu skall jag berätta om farfars Ekås. I parken fanns en gammal karpdamm. Kanske var den kvar sedan kyrkoherde Hjortbergs tid. Han hade ju farit långväga och studerat mycket. Han lärde bönderna mycket nytt om jordbruk, prövade på att anlägga karpdammarna. Det borde väl vara bra med fisk på nära håll? Succé blev det inte! Men jag rusade alltid först till karparna och stoppade maskar och brödbitar i deras stora gap. Men detta var inte den enda dammen i parken. Högst upp vid "utsikten" fanns en vindflöjel, som pumpade upp vatten i en damm. Självtryck i kranarna skapades. På kvällen vreds en kran om och vattnet strömmade genom ett rör till en "grej" i källaren. Det blev ett fasligt vispande runt, runt och se! Strax lyste en lampa i köket och en på verandan. Jag undrar vem på Släp, som kunde ståta med el 1914?

Tänk stinsen Heine i Släp med flaggan under armen! Grosshandlartåget väntade! Har Gahmen kommit än? Ska Wijk med? Har Bratt setts till? Det gällde att hålla ordning på gubbarna och inte vinka av tåget, innan alla tagit plats.

Farmors kokerska Emma tog sig lite ledigt ibland och drog iväg till Särö med räkhåven. Jag hängde henne i hälarna. En söndags morgon råkade vi illa ut. Håven fastnade i tångruskor och stenar. Men tur i oturen! En herre i halmhatt och käpp såg inte allt för länge på eländet utan frågade artigt om damerna behövde litet manligt stöd? Emma vände sig om och sa. "En kan allt behöva en "kär" då och då, han kongen! Vadan Kung Gustav tog av sig på

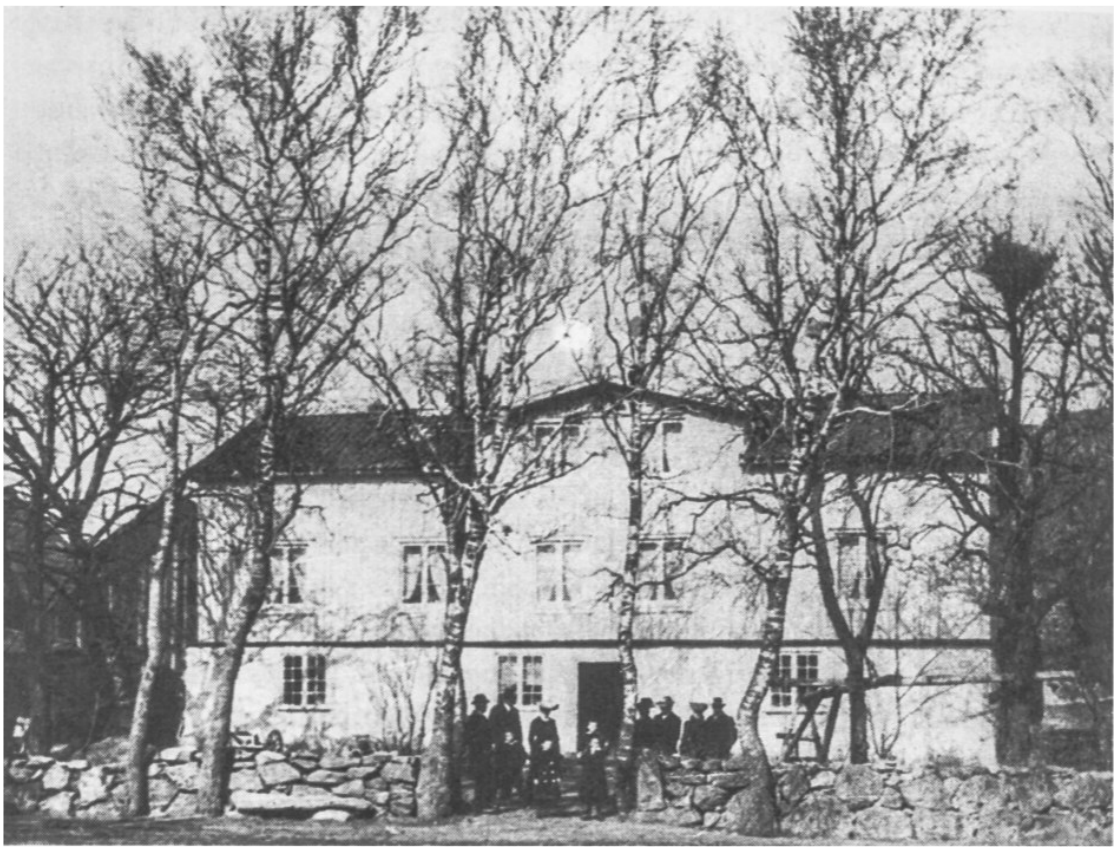

Skörvalla gård år 1910, ägare August Hendtman.

fötterna och vadade ut och lossade på den besvärliga håven, "Heder och tack ska han ha", sa Emma.

Så småningom lyckades mamma få ett eget hus här ute. Men det satt hårt åt. Titta på hus! Alla hade ju något fel! Pappa var utled och förklarade att nästa hus mamma ser på köper han obesett. Hon tittade och ville inte ha huset. Pappa visste nog inte om "titteriet", Trodde hon! Men nästa dag talade han om att huset var köpt. Det var hösten 1922. Mars 1923 måste han åka med och se på huset. Det skulle ju tapetseras och målas. Han döpte huset till Provisorium. Nästa år döptes det om till Guntorpa, (Det ändrar jag inte på). Pappa hade funnit en "över staketet-groggvän", Carl Berglund,

Det finns en gammal gård på Budskär, som jag fascinerades av. Skansen! Jag fick klättra upp på Hindtmans berg för att kunna se ner på den stenlagda gården. Den stora svartmålade inkörsporten, lada, ladugård och lider i en lång räcka stängde insynen från vägen. Från berget var den hemlighetsfulla gårdsplanen och de linjerena gamla husen så vackra. Men det fanns en inne i huset som vaktade på mig. Gamla mor Stina villa ha en pratstund och öppnade fönstret mot berget och kraxade att lilla fröken Gun skulle komma ner och

vackert hälsa. Mor Stina berättade om det låga 1700-tals huset, där Kalle Hagman hyrt på somrarna, och där man bryggt brännvin för Elfsborgs fästning.

Päronträdet planterades i Stinas ungdom, men "Postofferna" var äldre. Hon berättade om kalla vintrar, när man eldat i bakugnen och sovit ovanpå den. Mor Anna, dottern hennes, var väntad nere hos Gahms. Dadda hade sett till att det bakats rejält. Anna skull e slakta tuppen och så kom hon med tuppen i korgen.

- Va' ska Anna ha för tuppen i år?

- 12 riksdaler.

- E' ho alldeles pillevinsker, Anna! Tre riksdaler kan en betala för tocken en mager stackare.

- 10 riksdaler tar en allt ha. Ja' har ju fött en hela vintern!

Så gick nu buden, tills enighet uppstått. Under tiden hade husan dukat med nymanglad duk och japanska koppar. Trädgårdskarlen hade varit inne med ett fång blommor. Där fanns grovdopp av alla de sorter och sju sorters findopp. Allt avnjöts med prat och skratt. Till sist kaffe på f.1t och sockerbiten i mun. Se bara så elegant Anna håller f.1tet på tre fingrar! Nu måste hon allt bort till Skeppers och sladdra!

Många, många år senare satt Annas dotter Klara och drack kaffe med Skansens nya ägare. Händerna knäppta på magen och ett belåtet leende lyste upp ansiktet. Se, nu behövde varken Stina eller Anna "gå igen"! Skansen är ju så fin och nymålad. De gamla kunde sova lugnt i sina gravar. Nu skulle de gamla inte mera skrämma livet ur folk med att öppna och stänga dörrarna stup i ett!

Ja, Långekarlsson stretade för sin stora familj. Plöjning, skörd eller vedhuggning. Lie, rakt inte slåttermaskin och ingen dräng som hos Hendtmans. Mjölkmaskinen var inte till för hans ko, om det fanns någon sådan på den tiden. Men tid till humoristiska infall, det hade han!

På Särö hade hägrar börjat bosätta sig. Vi undrade om kolonin fanns kvar, när vi kom ut nästa vår. Pappa frågade Långekarlson om han sett några stora taglar. Han såg väl litet tveksam ut, men så här blev svaret. "Det var la nånna stora gamar förstås" Artur Gahm hade fått svar på tal.

På vårsidan skulle fåren ut på öarna och "översomra". En bräkande skara motades nu till Lahall. De konstrade väl ibland, när de skulle ombord. Somliga fick bäras. Annat var det när land kom i sikte. Då hoppade fåren i vattnet och kom fort upp på sin sommarö. " Hurran" var mestadels med. Ibland blev det kask också. För att inte tala om mycket grovdopp. Hendtmans stora hus var antikt inrett. Där var fint värre! På somrarna hyr

des takvåningen ut till tullöverkommissarie Harald Thorsson. Han var en stor boksamlare och hade mycket att berätta. "Eftermatenkaffet" avdracks hos mina föräldrar. Finvåningen hyrdes av gamla fru Svenning. Hendtmans bodde i undervåningen, som var byggd av gråsten.

Efter middagsmaten tog man det lugnt. På vänster sida om porten stod herrskapens långbänk. På höger sida satt Thorssons hushållerska Anna, Svennings Amanda, Hendtmans piga och drängen. Jag hade ett ärende upp till Thorssons och kom just i tid för att höra Öckeröfiskaren och gamla fru Svenning avsluta vitling köpet. Betalningen var redan avklarad, men fru Svenning tyckte nog, att hon hade prutat dåligt, så hon sträckte fram fatet med fisk till Kalle. Och så kom det: "Tror inte Kalle att jag kan ta en liten till?" "De' står allt i guss namn de, frua". Kalle klarade sig undan den prutningen.

Sommargästerna tog vara på alla tillfällen att roa sig. Mamma fyllde år och damerna var bjudna till kaffe klockan 12. Men klockan 24 hördes sång i trädgårdens augustimörker. Fort upp ur sängen och öppna. Herrarna i sina fruars dekolleterade klänningar och damerna i smoking, kaffe och tårta och födelsedagsdikt. Det skrattade så tårarna rann på Wettergrens, Bengtssons, Lundvalls, Berglunds och andra.

År 1923. För barnen fanns inga fester, inte ens midsommardans. Det måste avhjälpas! En åra kläddes och sattes upp, där Långekarlssons kor betade. Den biten var inte vår trädgård ännu. På en pappskiva skrev jag att alla barn var välkomna. Vi blev åtta stycken. När jag efter många år slutade att stå i mitten och skrika till ungarna hur de skulle utföra dans, lekar, potatisplockning, bullätning m.m., samlades det ca 300 barn, Men då var mina egna barn vuxna. Tonårspojkarna, fröken Risberg, unge Lundberg, Elof Berglund m.fl. hjälpte mig oförtröttligt i alla år. Det var inte så många familjer de första åren men fler blev det! Våra matsalar var för små. Något måste göras. Tanken på en klubblokal kom upp. Seglarna behövde utrymme för segel och annat. Då byggdes båthuset. Men de trivsamma sillsexorna på Risö blev färre och färre.

Budskär hade blivit en "kändis". Stora kappseglingar, sillsexor och midsommarfirande avlöste varandra. Idag är Budskär en sovstad för Göteborg!

Vi hade ack så saltbräckta brunnar. Tvätten klappades i ån. Trasmattorna skurades nere på Lahall. Färgerna blev så klara av saltvattnet. Men dricksvatten? Hendtman spände hästen för den stora tunnan och hämtade sitt vatten i kallkällan på Rönnbom äng. Vår trädgårdskarl hämtade två spänner sött och gott vatten varje morgon och kväll. I hård storm kunde vågorna nå upp till några meter från källan, men den förblev SÖT! Bil, ja vem hade bil på 20-talet? Gösta Magnusson och Lidbecks. Var det

någon mer? På kvällarna promenerade jag oftast till Kullavik och mötte Gösta. Där fick jag ta ratten och körde de smala krokiga vägarna väster om den nuvarande 158:an fram till förbi smedjan vid Lycker. Sedan utefter ån, tvärt upp mellan åkrarna. Biten förbi Stierneberg finns kvar ännu.

1929 fyllde jag 18 år och tog genast körkort. Något så otroligt! En flickunge som kunde köra bil! I smyg tog pappa körkort och i mars 1930 köptes bil. Han avstod ogärna från sitt nyförvärv så mamma inhandlade en liten "cittra". Nu fanns det två bilar, som skulle upp på den smala byvägen från vår allé. Sedan var det Kalle Berglunds tur. Nu var det tre stycken! Men se, då hade ansvarsfulla ämbetsmän fått nog. Det måste upp en skylt om sidoväg. Idag är det vårt gatunamn! Men det fanns ju så många fler rara människor, Kristenssons, Larssons, Ernemans, Sinclairs, Rempers, Söderlunds. Det var Bergstrand på stationen, Roy Larsson vår tröst i nöden. Jansöner, Lindkvist, Peters i amiren. Det var Fanny och Algot som skadade ryggen så svårt, när han föll genom lastluckan. Linnea, Karl i Nordgårn, han syntes, tyckte jag, mest på dansbanan, som ideligen fick flyttas för byggnationen.

Farfar hade en lustig gammal telefon. En tratt att tala in i satt högt uppe på väggen. Jag tror att hans nummer först var 11. Karlsson på Terrassen, dåvarande affären, hade nr 19, Berndtssons och nuvarande Esset fick i alla år behålla 19 som slutsiffra. Peters affär hade visst 25, Bergands behöll slutnumret. Vi fick 33, när stolpar och trådar äntligen var på plats. Men då fick vi strax "påökt" till 133, farfar till 111 o.s.v.

Gamla fru Weidling uppe på berget var så snäll och bad oss använda hennes telefon när så behövdes, innan vår linje var färdig.

Peters affär var i "lusthusets" källare. Det stod en gång på Heden i Göteborg. Industrimässan 1882 tror jag det var. Efter mässan flyttades det till Hvita Bandet i Slottsskogen, där det användes såsom chambre separe, Söndagsmiddagen avåts där, efter en åktur genom alléerna. Mamma var liten och tyckte det var något alldeles extra att åka med sina föräldrar till Hvita Bandet och äta i Lusthuset. Nu står det i Bergands trädgård.

Jag får nog sätta stopp nu för min barndoms och ungdoms sommarminnen. Nyare tid känner ni andra mycket bättre till än "Guntorpakärringen" .

Malevik

KURT NIELSEN (UPPG. FRÅN TAGE NIELSEN)

Namnet Malevik betyder troligen "viken med strandgrus" eller "strandgrusviken". De första kända skeppare från Malevik som jag kunnat finna står i Ålborgs räkenskaper från 1575–1660.

Nielsen Bugge: förtullar således i Ålborg 1595.
Hans Larsen: med en skuta på tre läster förtullar 1640.
Bugge från Mallwig: förtullar med en skuta på 16 läster 1643.
Släkten Bugge har tydligen ägt Malevik i slutet av 1500-talet och första

Badmode 1908. Båthuset på Röbergsbryggan. 2:a flickan från vänster Ebba Nielsen + brodern =pojken Tage Nielsen.

delen av 1600-talet. Hans Larsen har troligen hetat Bugge i efternamn, och Bugge från Mallwig är väl samma person. Räkenskapsböckerna på den tiden fördes väl ej så noga som nu.

Släkten Wallman

LARS WALLMAN

Vid hösttinget 1695, med landshövdingen som den högste i rätten, är Lars Wallman med som representant för Wernle i Walldia. Wallman godtogs dock ej av landshövdingen. Antagligen beroende på släktskap med den avlidne fyrinspektören för Nidingens fyr. Det gällde nämligen denna fyr. 1698 figurerar Wallman i en rättegång angående en strandning utanför Släp nära Vrångö. Vid Fjäre vårting 8.5.1694 hade Johan Bex, Kungsbacka, instämt Helge Börson i Onsala angående ett skepp "som blivet sålt i Göteborg, och som Helge var skeppare uppå och för vilket de andra redarna bekommit sin betalning, men Bex intet hade erhållit". Han förmenade att Helge skulle skaffa honom, Bex, "sin riktighet" vilket beräknades till 297 daler. Jämte förskott tillhopa 340 daler. Regementsskrivare Wallman fordrade lika mycket för sin andel. Rätten resolverade att Helge skulle betala eller visa var betalning fås. 1701 är Wallman redare för bland annat Unga Tobias, 60 läster. Stadspass lämnades 1701 till bland andra:
Skepp: Unga Tobias, 66 läster
Skeppare: Anders Larsson, Guntofta
Redare: Lars Wallman, Malevik
Hinrich Svenson, Hagen
Olof Börgeson, Kyrkbyn
Anders Helgeson, dito
Börge i Lerberg

Arvid Wallman

Då kriget bröt ut mot Danmark utrustades fregatten Carolus XII till Kommissfarare under befäl av Arvid Wallman från Malevik. När Wallman vid ett tillfälle 1711 var ute i Nordsjön uppbringade han en dansk krejare. Från denna pris tog han genast över trenne packar och en packetunna till kaparen, och när han kom hem till Malevik, gav han besättningen landpermission. Under tiden av permissionen fördes godset i land och lastades på en vagn,

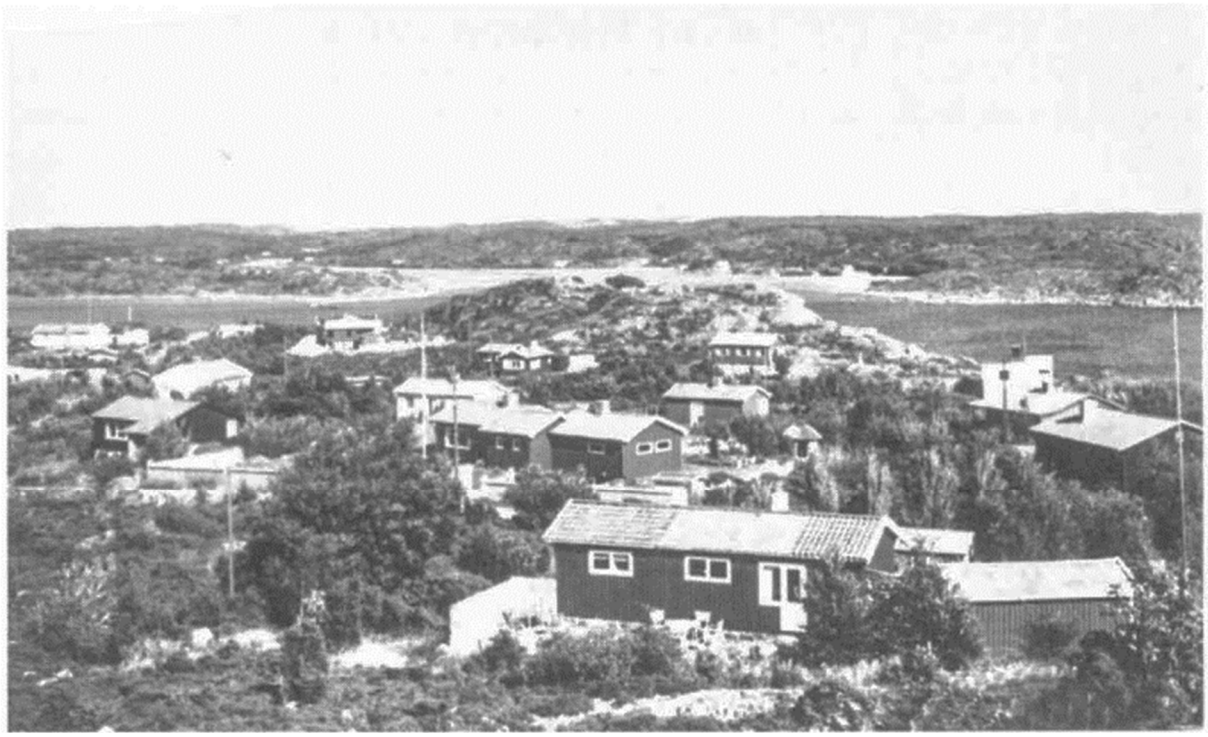

Malevik - Långenäsudden 1951.

som med ett par oxar och en häst drogs i väg hem till kapten Wallmans moder. Måns Andersson Knape från Knapegården Onsala, som höll styrmansskola i både Falkenberg och Laholm från 1729, var tidigare löjtnant på kaparen Carolus XII under kapten Arvid Wallman.

Tio år senare - Arvid Wallman var då sedan flera år död – instämde Plomhult Wallmanskan och löjtnanten ombord till häradsrätten, under förmenande att det ilandförda godset inte kommit samtliga delägare i rederiet till nytta. Vad innehöll månntro dessa packar, som kunde göra Plomhult så långsint?

Abraham Wallman

på följande fartyg:
s. Petrus, hukert 20 läster 1732–1733
Concordia, skepp 72 läster 1736
Dorothea, jakt 10 läster 1749
Fortuna, snauskepp 54 läster 1752

Carl Wallman

Carl Wallman föddes år 1702. Gifte sig 1738 med Anna Dorothea Quisten, född i Riga 1710. Hon dog den 1.3.1777. Boets behållning vid hennes död var 45 260 daler. Wallman var coopvardiecapitain och dykericommissarie. Hans första fartygsbefäl torde vara en jakt, vars namn ej är känt, på två läster, 1723–1725. 1728 fick han befälet på jakten Fortuna, 18 läster, och slutligen blev han skeppare på skeppet Concordia, 72 läster, 1733. G. Jedeur-Palmgren skriver bland annat i "Fjäreböndernas Skeppsbyggeri": Inom Släp kom de flesta fartygen från Malevik. En ofta anlitad skeppsbyggmästare var den i Fjärås bosatte Anders Persson. Han ledde 1732 byggandet av fregattskeppet Concordia, 72 läster 306 dW i Malevik.

Det sista kända fartygsbygget i Malevik var galeasjakten Dorothea Maria, 26 läster, 1767. Carl Wallman var även en stor redare. De nio största redarna i Halland med andelar i skepp var:

Nr: 1 Anders Börgesson Gate, andelar i 39 fartyg.

Nr: 9 Carl Wallman, Malevik andelar i 15 fartyg.

Andra delägare från Släp var:

Martin Andersson, Bukärr, andelar i 6 st.

Olof Nilsson Kullin, Släp socken, andelar i 6 st.

Den tidigare nämnda i Malevik byggda galeasjakten Dorothea Maria hade följande ägare:

Carl Wallman ägde 1/3 del.

De övriga andelsägarna var:

Olof Nilsson Kullin, Hagen, Släp och handelsmannen Gustaf Bernhard Santeson i Göteborg. Skeppare var 1777 Knutson Bagge, Hagen, Släp.

Bexell skriver i sin Hallands Historia om Släps kyrka:

Uti tornet hänga tvenne klockor. På den större läses: Gloria Deo in excelsis et pax in terra. Under Gustav den tredjes milda regerings tid har Commissarien Carl Wallman på Malevik, Gud till ära och Släps församling till tjenst, denna klocka av 2 skeppspund och 6 Lisp. som kostade 333 R:d med egen bekostnad gjuta låtit 1777. När av mitt wackra ljud, du hörer luften röras, så låt ock du Guds Lof på Wida jorden höras, på det Wid Guda basun din kropp må glad uppstå, och i en ewig frögd, du evigt vara må.

Jag vill gärna nämna några av Maleviks närmaste grannar som också gjort sig kända i den gamla seglationen:

Anders Bolin, Hagryd, slutet 1700 talet.

Sven Bolin, Hagryd

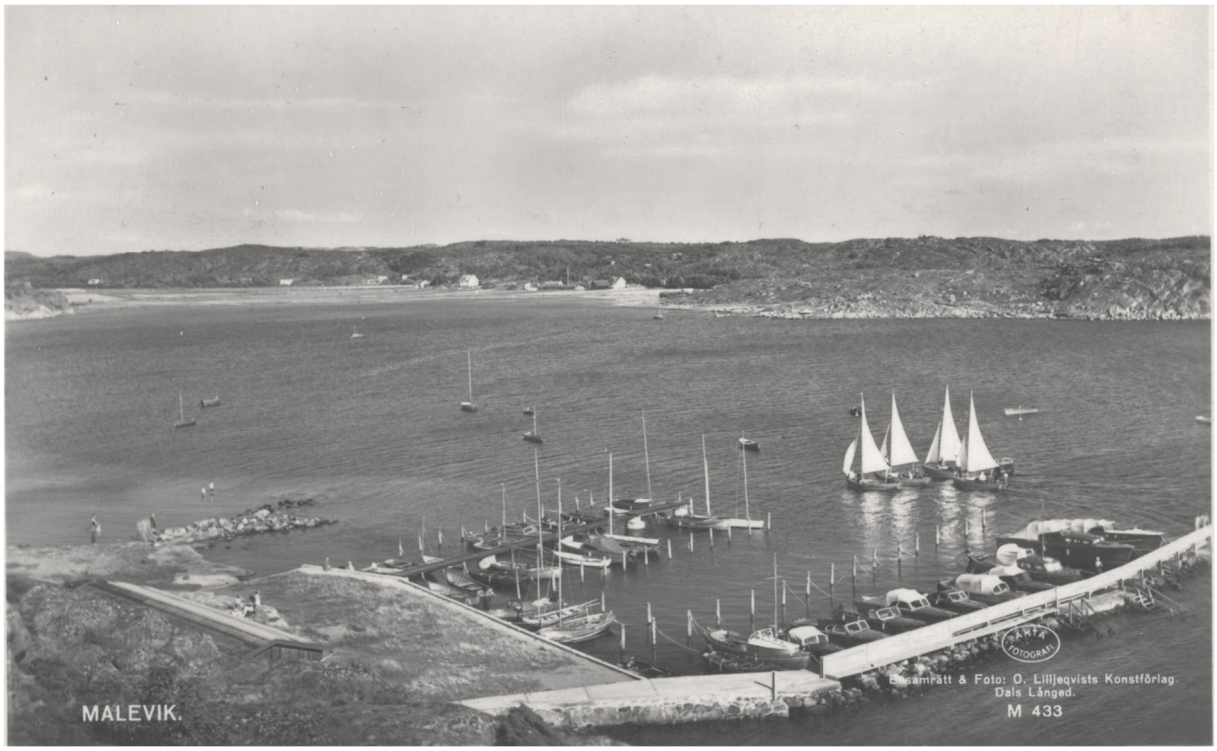

Maleviksviken 1951

Nils Schale, Hålan, förde Ung Tobias, 50 läster 1765 och 1777 snauskeppet Fortuna 54 läster. Sven Königson, Sannå förde fregattskeppet Charlotta, 24 läster 1796, brigantinen Galathea 30 läster, 1802.

L. Königson, Sannå förde Charlotta 146 1/2 läster, 1798.

Släkten Hagberg från Hagryd hade ett flertal skeppare och var även handelsredare. Så var även fallet med släkten Hagman, även de från Hagryd.

Generalauditär Johan Hallenstedt

Johan Hallenstedt gifte sig i Göteborgs Domkyrka den 17.12.1784 med Anna Laurentia Pettersson och ägde under några år (1780–90) men hade aldrig sin bostad i huset Östra Hamngatan/ Södra Hamngatan 35. De uppgives "ständigt bo på landet". Bexell skriver i sin 1817 utkomna Hallands Historia angående fornminnen: På ett berg på Maleviks ägor är ett gravmonument, bestående av flera 2 alnar höga uppresta stenar, innesluter en krets av 5 alnar i längden och 4 i bredden. Framlidne generalauditören Hallenstedt, som ägde och bebodde Malevik, lät för några år sedan undersöka detta monument och fann efter någon grävning en slät berghäll, vilken formerade en soffa av den storlek att en människa därpå bekvämligen kunde vila. Strax där bredvid stod en lerurna med några brända ben, kol och aska, och uti denna låg en tung

Andreas och Emelis stuga i Hålan, Hagryd (riven)

stridsklubba av sten. Mitt uti denna klubba var ett runt hål, av vars polerade glans torde kunna slutas, båda att detta vapen varit begagnat, och att det skaft som däruti blivit nyttjat, varit av ett ganska hårt träslag. På den släta berghällen fanns liggande kol och aska och av den omständighet att själva stenhällen var starkt bränd, trodde denne forskare sig finna skäl till den förmodan, att liket legat på denna stenhäll, då det brändes. Fyndet förvaras uti pastorsarkivet i Walda. Samme författare skriver: Malevik vid stranden har ganska god jordmån och kvarn. Detta hemman har, så länge någon kan minnas, alltid varit bebott av ståndspersoner. Likväl äro både åbyggnader och trädgård uti förfallet tillstånd. Kvarnen var belägen på Vikullen. På tandläkare Nordbloms tomt ovanför villan synes ännu resterna av grunden till kvarnen. Under min barndom låg två kvarnstenar kvar men flyttades av konsul Roberg till herrgårdsparken.

Leopold Schmidt

När Schmidt köpt Malevik vet jag ej, men han sålde tydligen gården före 1847 då han köpte Särö.

Oscar Linde

Enligt vid restaureringen av gården under Lennart Albrektssons ägo tid funna papper var patron Oscar Linde 1852 ägare till Maleviks herrgård.

Exakt när till Malevik lagts de ägor som benämnes Bukärr 4 (Nils Börjesgård) är mig ej bekant. Likaledes med de av Bukärr 1 (Olof Persgården). Men Bexell talar ju om att Malevik hade kvarn i sin bok, som utkom 1817. Denna låg på Bukärr 1:12 benämnd Vikullen. När Leopold Schmidt köpte Särö 1847 sades det att före detta köp hade han brukat Malevik med därunder lydande hemmansdelar.

Carl von Proschwitz

Carl von Proschwitz gifte sig med dottern till brukspatron Gustaf Hoving på Floda och Hammargård i Hanhals, vilka gårdar han övertog 1848. Malevik köpte von Proschwitz 1862. Under denne ägares tid flyttades magasinet, som står intill herrgården, från Floda och hit.
Utdrag ur 1876 års jordebok för Hallands län, Släp socken.
1 mantal Malevik 1, skatteegendom.

Räntar:	
3 kf t 1 ka korn	5.33.20
3 kf t 1 ka hafre	3.19.30
1 ctr 20 pund smör	54.94.80
penningar	8.69
	72.16
Kronotiende:	
1.97 kr. råg	46.89
2 kf t 3.62 kr blandkorn	3.23.59
	3.70

Rustning och rotering: Ordinarie roteradt för 1 mantal till 3/ 10 delar av roten N:o 23 vid Norra Hallands båtsmanskompani. Anteckn. Förmedlat år 1731 från 1 till 2/ 3 mantal hvilken förmedling av Kong!. Kammarcollegium fastställts den 16 maj 1737. Angående Bukärr nr. 4, kallad Nils Börjesgård 3/ 4, är detta hemman omföres till skatte, jäm1igt Kong!. kammerkollegii skrifelse och Kong!. kungörelse den 5 Juni 1865 samt utan rusttjenstafgift.

Kronolänsman Hommerberg, Kungsbacka

Hommerberg köpte Malevik den 26 /3 1886 och fick lagfart på egendomen1887. Under hans tid (i slutet av 90 talet) flyttades torpet i Hamra från Brogrens i Hagryd. Flera gamla sockenbor har för mig berättat att på 1800-talet byggdes prårmar på Malevik. Detta var väl en ersättning för det nerlagda

skeppsbyggandet. Även berättas att ett tegelbruk skall ha legat väster om Ahlströmska tomten.

Tjänstemännens Egna Hems AB

Den 23/ 5 1905 var min farf.1r i Kungsbacka som fullmäktig för bolaget och då undertecknades köpekontraktet för Maleviks egendom med kronolänsman Hommerberg. En av bolagets första åtgärder var att bygga den långa stenbryggan som utgår från Röbergets udde. På nocken av denna byggdes så ett badhus. Detta hade en inbyggd bassäng och var öppet endast utåt viken där blott ett ståltrådsnät hindrade tång och annat att komma in i bassängen. Två trappor ledde ner i bassängen, som var byggd så att vid den ena var djupt och vid den andra var vattendjupet avsett för barn och ej simkunniga. På var sida av ingången låg en avklädningshytt, den högra var efter vad jag minns endast försedd med tak.
Varje vår cirkulerade en lista på vilken varje familj fick ange vilken tid som önskades för det dagliga badet. En timme var det vanligaste men det fanns de som klarade doppet på en halvtimme. Efter det så kallade 6-tåget var badhuset öppet för samtliga herrar. Detta första badhus visade sig efter några år ha en del nackdelar. Således kunde ej det förut nämnda nätet vintertid vid stormar och högvatten utestänga tång och annat. Varje vår måste därför bassängen rensas och repareras. Vidare var vägen dit vid högvatten och regnväder så blöt att man nästan fick vada sig fram till bryggan. Bolaget beslöt därför att uppföra ett nytt på den så kallade båtbryggan. Detta badhus klarade dock ej vinterstormarna utan blåste flera år i land.
Man gjorde då ett skojigt försök med att placera badhuset ungefär där numera inre badhyttslängan står. Då badhuset var alldeles öppet framåt hittade man på att ordna med två skyltar. På den ena stod "DAMER" och på den andra stod "HERRAR". Badade nu någon eller några damer så sköt de fram skylten med "DAMER" Detta var stoppsignal för alla herrar, även sådana som skulle ner till sin båt. Att detta påhitt ej blev gammalt säger ju sig självt.
Herrgården renoverades 1906 enligt hittade papper. Från 1905 har jag, Tage N., tillbringat somrarna här på Malevik.

A. B. Maleviks Villasamhälle

På grund av dåliga affärer i Tjänstemännens Egna Hems AB övertogs Malevik av AB. Maleviks Villasamhälle. Ägarna till det gamla och det nya bolaget var

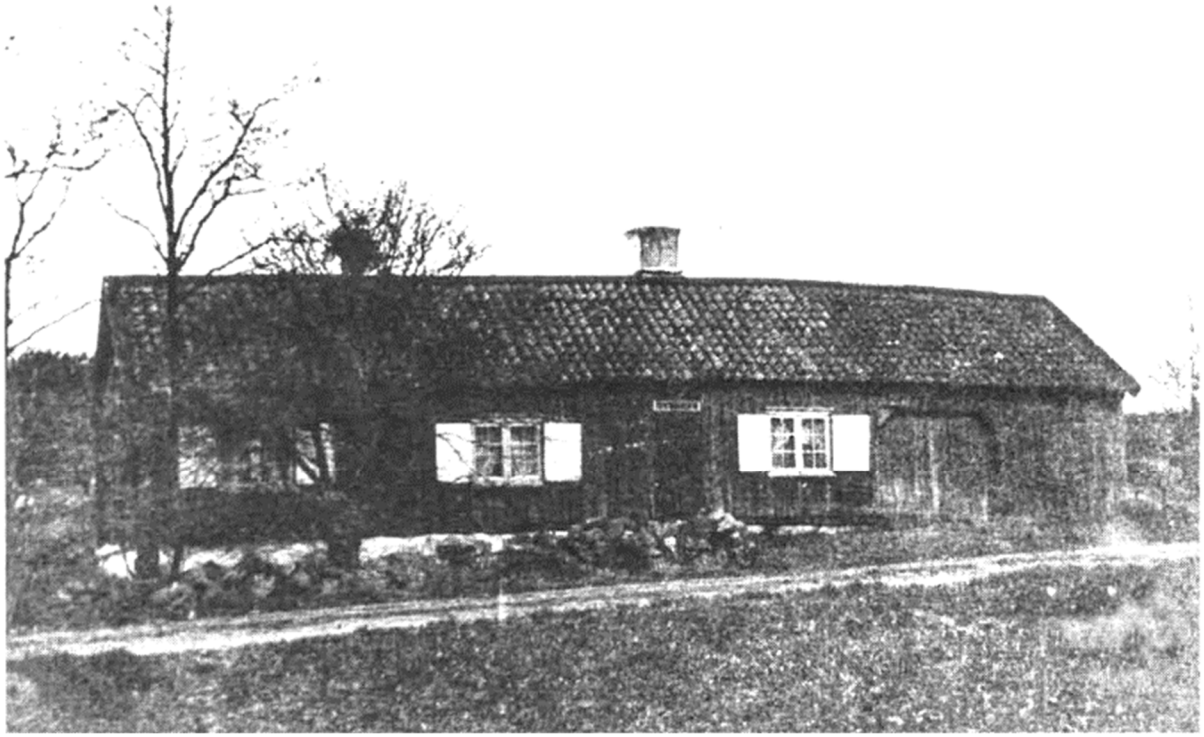

Stryke-Saras hus i Hagryd (rivet).

dock desamma. Detta skedde den 4.5.1911. Jag minns från tiden omkring 1910 att slaktare Hagquist från Hagen körde med en flakvagn med kött, som han sålde till sommargäster. Han hade en presenning lagd över köttet, men detta hindrade inte att flugorna var rätt närgångna.

Även en bagare körde runt och sålde bröd med sin vagn. Denna var dock byggd för sitt ändamål med dörrar eller kanske närmast luckor till de olika sorters bröd som han saluförde. När denne utkörare slutat gick en försäljare av bröd runt med två klövjade korgar. Han tog också upp beställningar tills nästa gång han kom. Någon gång varje sommar brukade en dalkulla komma och utbjuda hemslöjdsvaror och nästan varje år tror jag mamma föll för något. I flera år brukade ungdomarna ordna utflykter med häst och vagn någon söndag till exempelvis Gåsevadsholm. Även hyrde de en gång en bogserbåt och besökte Tjolöholm. Dans ordnades varje lördag kväll på logen. Så länge dansen varade var alltid några av de äldre närvarande. Detta för att ingen skulle falla på idén att röka. Eldfaran på en loge är ju givetvis mycket stor.

Lantbruket sköttes de första åren av inspektor Dahlgren som sedan arrenderade jordbruket några år. Efter Dahlgren skötte farfar med hjälp av en rättare gården men det blev ju väl mycket för han hade ju sin dagliga syssla som

disponent för Gardinfabriken i Örgryte, som ju måste komma i första hand.
Så det blev olika arrendatorer som övertog jordbruket.

I arrendekontraktet den 7/5 1915 med fru Sofia Aniansson märkes bland annat att det undantogs Långenäs samt Hangelskär. Tydligen räknades vid denna tid Hangelskär som tillhörande bolaget. l § 6 märkes: arrendatorn får icke hysa eller i sin tjänst taga sådana personer, som bolaget ej tillåter vistas på egendomen. I paragraf 12 undantager bolaget tennisplan liksom tomten mellan Glimten och Hagenvägen för eventuell lekplats för barn, samt parken Ekebacken. Detta arrendekontrakt övertogs den 26.6.1916 av konsul Ernst Roberg.

Ernst Roberg

Ernst Roberg, köpte sedan av min farfar och de övriga delägarna aktierna i bolaget. När Roberg blivit ensam ägare byggde han om manbyggnaden. När denna ombyggnad var färdig revs den gamla röda statarbyggnaden, som låg som en flygel till huvudbyggnaden. Nya statarhus hade under tiden uppförts. Den gamla ladan, södra delen, revs och här uppfördes ett nytt häststall. Det gamla häststallet hade tidigare varit brännvinsbryggeri, men när denna hantering förbjöds 1860 upphört. Nu ändrades byggnaden om till smedja och garage. Källarlyckan, den öppna platsen där Widbergs, Mellgrens och Wikander-Brunanderska villorna ligger, hade sitt namn efter den källare för lagring av potatis som låg här. När Wikander-Brunander byggde revs resten av denna. Längst öster över i Källarlyckan finnes även en stor bok, som är märklig på grund av att den anses vara norra Hallands största.

Ekonomibyggnadernas ombyggnad fortsatte med resten av ladan och sist med den gamla ladugården. Roberg grävde även ut de två dammarna uppe på berget väster om herrgården för att få tryck vatten till hus och ekonomibyggnader.
Sedan har mer och mer utökade den av honom anlagda handelsträdgården byggdes dammen i Hamra att förse denna anläggning med vatten. År 1928 byggde Konsul Ernst Roberg en damm på södersidan av Hamra, för att använda vattnet till handelsträdgården. Han tillverkade en kopparplatta med följande:

Anlagd 1928 av Konsul Ernst Roberg, Axel Olsson, Olof och Erik Hagqvist, A Wennerbeck & H Gundberg utförde arbetet. Ing. Carl Ritzen, konstruktör.

Tomtcentralen

Våren 1939 sålde Roberg bolaget till Tomtcentralen, ett fastighetsbolag. Nu blev det fart på tomtförsäljningen. Ny avstyckningsplan med många fler tomter än vad som ursprungligen var tänkt. Corps-de-logiet avstyckades tillsammans med trädgård och park och såldes till direktör Torsten Albrektson. Ekonomibyggnaderna såldes till direktör Börjesson som nu använder dem för sin antikaffär.
Den 1 Maj 1961 var styrelsen för Maleviks förening samlad här hemma på Gun-Hill, och då beslöts och ställdes borgen för inköp av AB Maleviks Villasamhälle från Tomtcentralen. Ja, så var det bolag, som min farfar varit med att stifta, åter i rätta händer.

Kullavik – Kyvik 4000 år före Kristus

UTDRAG UR SKRIFT UTGIVEN AV KULLAVIKS VÄNNER 1946

När isen vek undan från Sverige kom människan och bosatte sig här, och vetenskapen uppskattar denna tidpunkt till 8 a tiotusen år tillbaka i tiden. De äldsta boplatserna har anträffats på västkusten och närmare angivet i Sandarne i Majorna, således inom nuvarande staden Göteborgs hank och stör, där man funnit rika fynd av flinta och stenyxor. Fynden har bearbetats av antikvarien fil. dr. A. Bagge.

Åren 1922 till 1924 företog dåvarande intendenten vid Göteborgs museum, dr Sarauw, en del utgrävningar i Kyvik med hjälp av ett par Kullaviksbor, en son till herr Charles Anderson i Tofta och lantbrukare Heribert Börjeson invid Kullaviks station. Fynden tillvaratogs och är katalogiserade och förvaras i särskilt skåp i Göteborgs museum, där de kan beses. Fynden består av s.k. kärnyxor, stenyxor, skrapor, knivar, borrar etc. Man får antaga att det funnits någon sorts skaft av trä eller ben till dessa verktyg för att utöka och möjliggöra dess effektiva användning, men härav finns naturligt nog inga spår.

När arbetena började på lantbrukare Charles Andersons tomt i Kyvik, på gränsen till Sigfrid Börjesons, hade de föregåtts av den kände arkeologen, folkskollärare dr. Johan Alin, som hade fatt reda på att flinta och sten föremål av fornnordiskt värde hade hittats i trakten. Man inringade nu ett litet område på 100 kvm. och började en systematisk utgrävning på 75 cm djup. Rika fynd återfanns liggande på ett kompakt lerlager, mitt inne bland bergen. Här kom alltså bevis i dagen för Kyviks bebyggelse som ansågs ha tillkommit 4 á 5000 år f. Kr. Tillbaka i tiden gör detta 6 á 7000 år, det som vi kalla stenåldern.

Vem av oss kunde ana att denna bygd är så gammal, att den hör till de äldsta i Sverige. Från järn- och bronsåldern, medeltiden och vikingatiden har vi emellertid ej funnit några spår. Om nu detta beror på inträffade katastrofer, vet man ej. I så fall har bebyggelsen fått ligga nere några tusen år i dessa trakter.

Dr Sarauw utförde utan tvivel ett mycket vackert och noggrant arbete vid

Kullen (Kullavik) 1910. Fam. Henriksson och Olga Hagkvist.

utgrävningarna, som väckte uppmärksamhet långt utom Sveriges gränser 1924, när den stora arkeologiska amerikanistkongressen med 150 deltagare ägde rum i Göteborg, förflyttade man sig för en dag hitut och besåg platsen för utgrävningarna. Några av deltagarna grävde och fann ytterligare föremål. Bl.a. var det enligt Börjeson en fransman som glömde sig kvar på platsen, så man fick skicka bud och hämta honom till den middag som dir. Bernström gav för kongressen. En del av oss minns kanske det stora tält som uppfördes för att kunna servera maten vid sittande bord för alla. Maten och betjäningen togs från ett av stadens hotell. Från kongressens sammanträden och föredrag och besöket i Kullavik föreligger en diger bok på museet.

Den svenska landhöjningen som alltjämt pågår har gamla Kullaviksbor väl reda på. De minns att havet gått mycket högre upp i "byn" i äldre tider. Vidare minnas de att vegetationen gått ned till stranden och följt bebyggelsen av lantbrukare och sommargäster. Där nu major Jakobson bor fanns i forna tider ett lé nere vid vägen. Genom detta släpptes korna från Leonard Anderssons ned till strandbete. Vår vän Maurits Svenson lekte i sin barndom

Kullaviks hamn yttre udde omkr. 1930.

med sälungar, där badhuset nu ligger. Han och familjen Gundersen lär nog vara de äldsta sommargästerna i Kullavik.

Fyndplatsen vi förut talat om ligger 20 a 22 m. över den nuvarande havsytan, och man kan antaga att invånarna då bodde nära stranden, som man gör i skärgården än i dag. De dalgångar som finnas kring Billdal och Kyvik och där nu många villor finns, kan väl anses ha legat under havsytans nivå. Vid grävningar i trädgårdar uppe i land finner man än idag spår av havet, snäckskal o dyl.

Många av läsarna undrar nog hur det idag ser ut på själva fyndplatsen och det kan sägas att man ser egentligen ingenting. Det är igenlagt, igenvuxet, och platsen ser ut som alla andra, så man blir närmast besviken om man går dit. Mera lönande är det att se fynden på museet. De är ej svåra att hitta i sin särskilda monter.

Kammarherre Lagerberg har i sina utkomna "minnen" berättat en hel del om Särö och Billdal och gångna tider i samband med Karl XV:s besök i Särö och angränsande platser. Kungen förflyttade sig då dels ridande till häst, dels åkande i fyrspann. Han gästade bl.a. brukspatron James Dickson i Billdal. På den tiden hade man ju härliga jaktmarker, som räckte från stadsgränsen ända ut till Särö och mot Kungsbacka. Den gamle August Kullgren kan berätta mycket, som hände på den tiden. Han var nämligen jägare, som det

Kullaviks hamn 1938.

kallades då, hos James Keiller och han hade många hundar att sköta och hade gott handlag med dem.

Keiller arrenderade stora områden och stora jaktsällskap mötte upp till jakterna. Då skulle Kullgren anvisa var viltet fanns; det var både älgar och rävar men framförallt harar och rapphöns i stor mängd. 35 rapphöns kunde det bli på en dag. Kullgren, 74 år, red till Kungsbacka när han hade något ärende där. På den tiden kostade en häst 150 kr, så det fanns möjligheter. Postiljonen gick emellertid till fots från och till Kungsbacka, som bara var en liten by. Man mötte just ingen på vägen, då befolkningen var liten i dessa orter. Brännvin kunde man få i en gård i Malevik, som finns kvar ännu. Det kostade då 95 öre kannan, c:a 2 1/2 liter. Beträffande kvalitén så var den inget vidare, men ner gick det i alla fall. Smöret som man gick till Göteborg med kostade en krona kilot. Mjölk stod i åtta öre litern så den var inte lönt att gå med och inte köra heller. Man ystade ost av överflödet och blev det mera över, så fick de fattiga hämta.

Läsintresset var inte översvallande stort, man nöjde sig med Förposten en gång i veckan, eller man fick de sista nyheterna av grannen. Den nära 90-årige Leonard Andersson, som nu är borta, hade gott minne av flydda tider och kunde berätta mycket, när han kom i tagen. Han miste sin far redan vid 17 års ålder och fullgjorde sin värnplikt under 15 dagar på Skedala hed invid

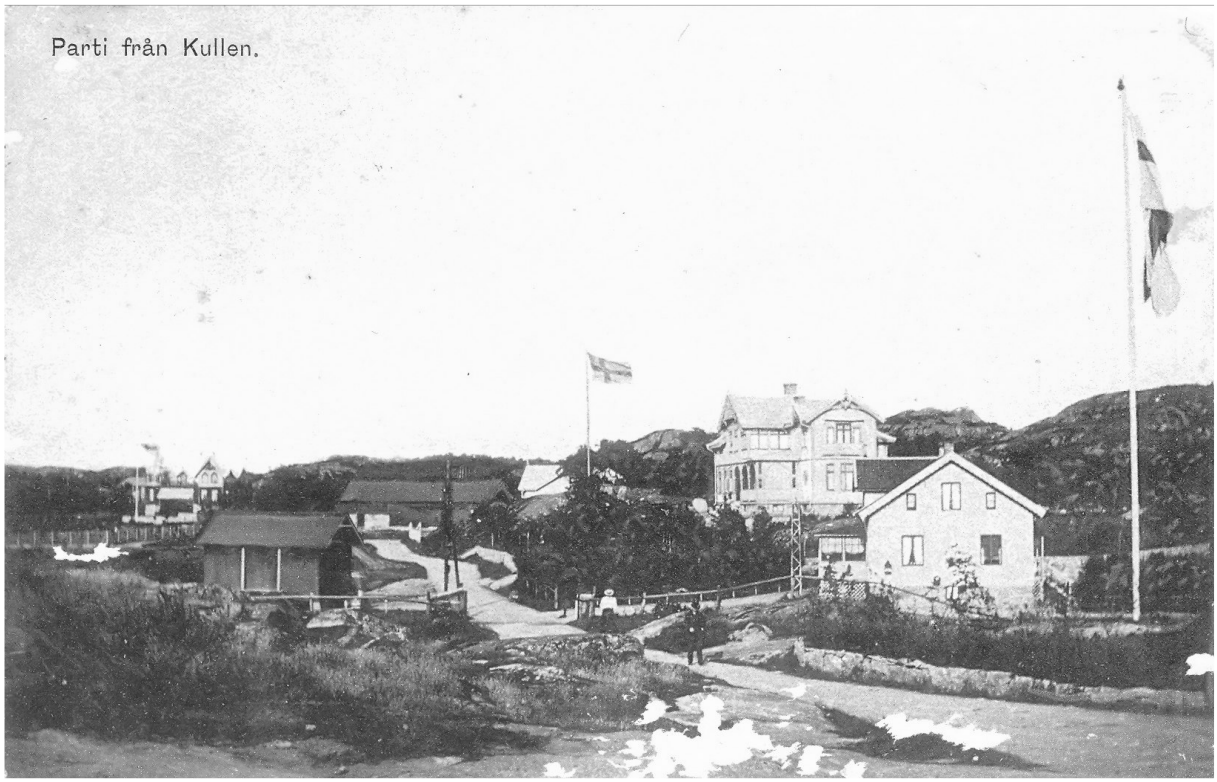

Kullens station 1904.

Halmstad. Tänk vad lite man visste om krig på den tiden, och ändå, säger Leonard, var man rädd för krig då precis som nu. Han var en intresserad kommunalman och var alltid på stämmorna och alla lyssnade gärna till hans blida stämma.

År 1903 blev Säröbanan färdig, och då nödgades båttrafiken upphöra. Man försökte i det längsta att hålla ut och gick under järnvägens biljettpris, som var 50 öre, men kampen var för ojämn. Banans stationer låg ju bättre till uppe i land, där bebyggelsen låg och nere vid Stenpiren i Göteborg hade man ju intet att göra.

Utdrag ur Emil Strandbergs dagbok

ASTRID WERNSTRÖM

Emil Strandberg (1879 - 1963) föddes i Lantmätaren och Riksdagsmannen Hanssons hem i Kullavik. Emils mor var troligen hembiträde, fadern okänd. Från de första barnaåren visade det sig att Emil var mycket vetgirig och tydligen ett mycket begåvat barn.

Emil Strandberg skrev en "minnesbok" år 1905 och i denna har han tecknat många händelser från barnaåren till ovannämnda årtal.

Vintern 1886 - 87 bodde Emil och modern hos Otto Andersson på Tofta, han var då 7–8 år gammal. Detta år skrev han böcker med "tryckt stil", dessa böcker var "Lärobok" och "Skämt och Bildbok", skrevs 1891 - 95. Senare kom "Planchboken", "Vad som förefaller" samt två avskrifter av August Svenssons (en skolkamrat) naturlära samt tre "Händelseböcker", "Blandat rosefrö" och "Sångföredrag". Av ovannämnda böcker har Nordhallands hembygdsförening fyra exemplar plus en kassabok. Var de andra böckerna finns vet vi ej.

Emil hade alltid god kontakt med lantmätare Hanssons båda döttrar, Ebba och Berta. De båda försåg Emil med papper och pennor under barnaåren.1889 hade Emils mor låtit bygga en liten stuga åt dem i närheten av Holtehögen i Kullavik. Här bodde de i många år och Emil hade en liten verkstad, som han själv byggt av vrakved han hämtat vid havet.

År 1894 byggde Emil sin första fiol. Under senare år byggde han ytterligare sex fioler. Den första gick ej att spela riktigt på då strängarna var gjorda av sytråd. Till den andra fiolen hade han bättre material och lärde sig spela en vals, en mazurka och "Gubben Noak" . När den sjätte fiolen var färdig spelade Emil på fester och baler i Kullavik.

När Emil var 16 år började han arbeta i Göteborg på Billbergs Pianofabrik. Det var fröken Berta Hansson som svarat på en annons, följt honom till Göteborg och introducerat honom på den nya arbetsplatsen. Emil blev inackorderad hos en familj Rasmusson i Göteborg (förmodligen besläktad med alla de Rasmussons som fanns i Släp och som var från Inland

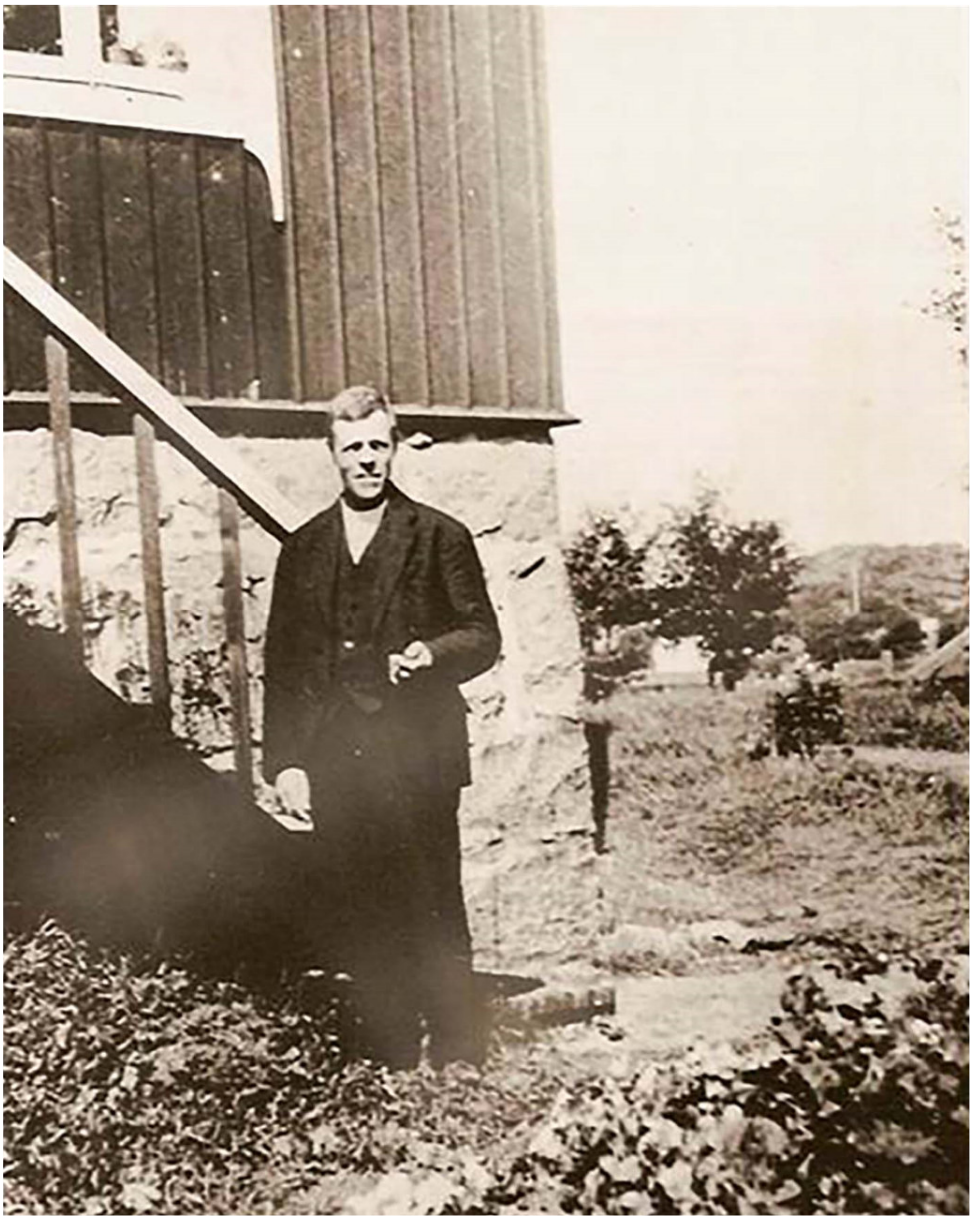

Emil Strandberg, Kullavik (1879–1962)

Västerlanda), Emil stannade inte länge hos Billbergs. Han började istället på en fabrik som tillverkade zittror.

Det dröjde inte länge förrän Emil tillverkade zittror på egen hand och skaffade en egen verkstad, en del av denna hyrdes ut till en annan hantverkare. Emil hade en försäljare som avyttrade hans produkter och han påpekar i sin bok att den zittra agenten hade som prov fick han aldrig tillbaka. Nämnas bör att Emil var glad åt att spela och sjunga. Han nämner att fiolen alltid var med när han var ute och promenerade, då knäppte han på strängarna och tog ut melodier. Han var mån om att spela låtar och gick till Hagen i Kullavik, där spelade han tillsammans med gamle Anders, som lärde honom en hel del om fiolspel.

Berta Hansson framför sitt hem. (Huset rivet).

Emil var en duktig finsnickare. I unga år tillverkade han miniatyrer av sädesharpor och tröskverk. Han gjorde också leksaker åt barn, även kälkar. Under vintrarna 1892 - 94 tillverkade han" doner" och andra lådor avsedda att fånga kramsfågel i. Fåglarna såldes sedan på något av torgen i Göteborg. Emil nämner även att andra fåglar fångades i "donerna", bl.a. sex sidensvansar, fem domherrar, två talgoxar och två fåglar av okänd art. Vid ett tillfälle, när några pojkar höll på att fånga fåglar, kom pastor Ivarsson och höll en straffpredikan för dem. Pastorn tyckte det var bättre att de strödde ut lite havre till de hungriga fåglarna. Men trots allt var det ju humanare att de fångade fåglarna i lådor än att de satte ut limspö i enebuskarna, vilket en del andra i socknen gjorde.

1894 var första året Emil prenumererade på en tidning, det var "Vårt land" och två familjer delade på prenumerationen. Emil läste allt han kom över som var läsbart och allt kom han ihåg.

Efter en del år i Göteborg byggde Emil en egen större verkstad hemma i Kullavik och även ett nytt hus åt sig och modern, söder om Kullaviks station. Den gamla stugan såldes till Konsul Duff. Nu tillverkade Emil möbler och inredningar som såldes till möbelhandlare i Göteborg, bl.a. Johanssons Möbelaffär på Linnégatan och Slöjdmagasinet på Korsgatan. Han tillverkade

även artiklar till bygdens folk. Han noterade noggrant vad materialet gått till och även vad han fick för varan vid leveransen.

Så småningom sålde han huset söder om stationen och byggde ett nytt på lantmätare Hanssons mark (numera i början av Emil Strandbergs väg). När han sålde huset ingick i köpet en vit möbel, som Emil tillverkat. Han snickrade sedan alla möbler till sitt och moderns nya hem, även speglar, tavel- och fotografiramar och han har noggrant noterat allt han förfärdigat. Inne på Nordhallands Hembygdsförenings textilavdelning finns några ramar som Emil gjort.

Till sist bör nämnas, att detta endast är en liten del av "Händelseboken" som har omskrivits här. Det bör också först som sist nämnas att Emil Strandberg var en mycket känd person i Kullavik, han var omtyckt och känd för sin mångkunnighet.

Efter moderns död levde Emil sitt liv ensam. En gammal ungdomsvän till honom, Alma Nilsson, ärvde allt som Emil efterlämnade. Alma ägde "Täppan" en villa i Kullavik och här förvarade hon en del av Emils kvarlåtenskap. Roland Hällås, som förvärvat "Täppan", har välvilligt skänkt de omskrivna böckerna och även många saker från Emils hem och inte minst från "Täppan", som Alma ärvt efter Emma och Carl Henriksson.

Släp – vildmarkssocken i storstadsnärhet

SVEN MATHIASSON

Solen speglar sig i Kringlevattnet. En ringduva utför sin bågflykt; klatschar med vingarna i nedre vågdalen, stiger uppåt och faller. På urbergssjöns vatten landar en vitfågelflock. Det är silltrutar. som kommer från odlingsmarken för att tvätta nerkletade fotsulor och bukfjädrar. Den svartmantlade, smäckra silltruten har följt gråtruten i spåren till de odlade fält, som dessförinnan exklusivt tillhörde fiskmåsar och skrattmåsar. Vid sådd och plöjen finns inte bara daggmaskar att hämta, utan också insekter och deras larver. Måsarna försmår ej heller spannmål som inte myllats ner. Snart skall flocken draga vidare mot skärgårdsöarna.

Allt är relativt stillsamt tills några kanadagäss flyger in från sydväst. Deras skrän ekar mellan bergknallarna. Gässen har flugit över Berget, passerat ”Brogrenarnas" hus, stigit över Flögaberget och följt Råbbesjö mot norr. Jag följer dem med blicken; de flyger vidare norrut. För många år sedan då Erik Brogren med familjen just återvänt från "det stora landet i väster" träffades vi ofta och pratade bl.a. om utsättning av kanadagäss och bäver. Erik saknade dem efter sin långa amerikavistelse. "Over there” var de inte ovanliga, i Släp saknades båda på den tiden. Brodern Nils rapporterar ofta till mig om nutida kanadagäss och annat smått och gått.

Ormvråken skriar i skyn. jag tar efter kikaren. Den har jag glömt! Det inträffar sällan, men leder tankarna till en artikel jag läst i Ord och Bild, och en recension därav. Recensenten skriver: ”En del fågelskådare lämnar numera kikaren hemma när de beger sig ut i markerna. De har tröttnat på att identifiera och benämna. att inta rollen av det avskilda subjekt som lägger naturens ordning tillrätta". Varför blundar dessa "finsmakare" inte helt, för att 'ytterligare filtrera sina upplevelser?

Jag blundade och njöt av skilda läten och fågelsången. Solen värmde. Det hände 1989, då jag fortfarande hade utmärkt hörselskärpa. Nu, när jag hör sämre, skulle kungsfågeln upphört att existera ifall inte synskärpan funnits kvar. Tidigare erfarenhet säger mig visserligen att fågeln sjunger, precis som

Fig. 1. På Naturhistoriska museet i Göteborg finns två äggkullar av labb (Stercorarius parasiticus), som togs på Möarcholmen för mer än hundra år sedan; den 13.6. resp. 26.6. 1890! Då för tiden fanns denna märkliga måsfågel också på Risö och på Yttre Fläckholmen. Nu är den borta. Foto: Sven Mathiasson.

sjungande lövsångare och järnsparvar, som jag nu måste vara nära för att uppfatta. Utan hörapparaten kan jag bara indirekt sluta mig till att kungsfågeln i granhultet sjunger sin spröda sång därför att den rör på näbben! Visst kan man medvetet isolera sig från intrycken, eller avstå från att nå delar av dem, men hur kan man då veta vad som finns? Då måste man tro på hörsägen! Stympade upplevelser, eller renodlade? Jag föredrar att fånga intrycken med alla sinnen, och med förstärkta sådana då mina egna ej är tillfyllest. Hörapparaten liksom kikaren bestämmer inte hur jag tolkar mina intryck, bara att jag kan ta emot dem. Och visst måste vi tolka naturintryck, precis som andra förnimmelser. Själlösa vore vi annars. Varför skall vi medvetet begränsa möjligheterna? Jag beklagar att jag glömt kikaren.

Tidigare kikarspaning mot silltrutflockar på fälten avslöjade hur de drog upp maskar och pickade spannmål. Den fuktiga jorden klumpade sig kring fötternas simhud. Synen ligger kvar i mitt sinnes databank. Utifrån de lagrade pusselbitarna tolkar jag nu trutflockens beteende, detaljerna kan jag ju inte se.

Jag kan med blotta ögat inte ens upptäcka ifall fåglarna bär lerklumpar på benen, eller om en del har nersölade bukar. Egentligen upplevde jag bara att trutarna badade som vanligt efter besöken på åkrarna!

Tidskriftsartikeln i Ord och Bild hade rubriken "Har naturen blivit modern? dagstidningens recensionsrubrik var en annan fråga: "Naturen postmodern?" Recensenten ansåg att "Naturbegreppet är så belastat av konventioner att det riskerar att bli spänningslöst och till exempel litterärt oanvändbart". Nog är man klåfingrig, när man på detta sätt plockar sönder och etiketterar natursynen! Kanske man borde skilja mellan litteratörer, fågelskådare, naturkonsumenter och ornitologer? Rollen vi tilldelar oss kan därmed

Fig. 2. Havstruten (Larus marinus) är ett påfallande inslag i skärgården. Den bosätter sig gärna på mindre, men höglänta skär; oftast bara ett par på varje plats. Carl von Linné kallade den ursprungligen för Larus maximus, "den stora måsen", den är världens största måsfågel. Linné bekantade sig med fågeln i Göteborgs skärgård. Foto: Sven Mathiasson.

växla, liksom de hjälpmedel vi använder. En del nöjer sig med att vara naturkonsumenter.

Mina naturbegrepp, knutna till nordligaste Halland, inramar båda sargat landskap och förvånande, förledande upplevelser av fri och ren natur. Det senare särskilt sett i det lilla perspektivet. Jag vänder blicken mot marken, mot skogsmyrorna, som tycks leva ett fritt och opåverkat liv. De stretar kring stacken med skilda värv. För att iaktta dem behövs ingen kikare! Men jag saknar inte kunskap om att även begränsade ramar av till synes fridfull natur innesluter försurning, PCB-nedfall, blyanrikning. Därtill DDE, som erinrar oss om den nu förbjudna DDT-användningen. Äkta natur, ifall vi menar helt utan spår av människan, finns inte på vår jord och inte heller i Släp – bara mer eller mindre påverkad.

Det ligger spänning i att skärskåda förhållandena. Gamla källor, det tryckta ordet, hörsägen eller annat, kompletterar våra egna pusselbitar. Bergen i Släps gamla socken, var för inte längesedan skoglösa. Då gav Vildmossen skäl för namnet. Då bredde ljunghedarna ut sig och bönderna hade reglerad rätt till torvtäckt på myrarna. Det var en tid då orrarna var talrika och ljungpiparna lät höra sin vemodiga vissling. Och pilgrimsfalken uppträdde vid sina urgamla boplatser! När min familj 1959 flyttade till Nordhalland fanns fortfarande fina orrspel att lyssna till; femtiotalet tuppar i arla morgonstund. Man körde vägen upp mot hedarna intill Grönabur. På morgonen spelade tupparna på marken, framåt dagen lät enstaka tuppar höra sig från träden. I skymningen började nattskärrorna surra och i nattmörkret hördes trädlärkans melodiska sång från skyn. Runt och runt flög den sjungande fågeln.

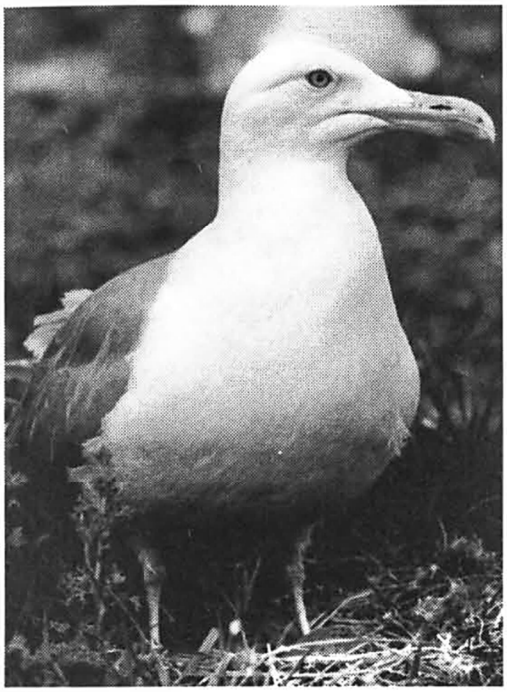

Fig. 3. Gråtruten (Larus argentatus) fortplantar sig på de flesta öar i Släps skärgård. I motsats till havstruten bildar den ofta kolonier. Foto: Sven Mathiasson.

Nattskärror hade vi också hemmavid, kring Bångsbo och Sandlyckan. Nu är falkarna och ljungpiparna borta, trädlärkorna är sällsynta. De försvann en efter en, liksom ringtrastar, kornsparvar och ortolansparvar gjort före dem.

Men, fortfarande sveper morkullorna över hustaket i april och under majkvällarna, ofta långt framåt sommaren. Vi hittar deras ägg under skogsvandringen.

Och nattskärran som varit borta, tycks återkomma. Men långt avlägsen är den tid då Leopold Schmidt, ägare av Särö Sätesgård, den 16 januari 1878, sköt och skickade årets första morkulla till kungliga slottet i Stockholm!

När vi var nyinflyttade gällde det istället att rädda berguven åt eftervärlden. Vid besök hos Nils Brogren berättade han om uvar och allt annat som funnits i bergen. Observant hade han bevarat intrycken från ungdomens berg. Han berättade också om kornknarrar, som nu inte längre finns på ängarna nedanför Berget.

Förändrad markanvändning ändrar förutsättningarna i skogs- och odlingsmark, övergödning drabbar kustvattnen, giftutsläpp och försurning slår över vida arealer, men för detta far vi inte bortse från de naturliga miljöförändringarna. Naturupplevelser knytes ofta till den inramade, för tillfället begränsade upplevelsemiljön; det man ser, luktar och lyssnar till, tolkas med kunskap, liksom med fördomar och erfarenhet som referens. Tjära i båthamnen luktar gott, Väröbruks doftstötar luktar däremot illa. Vi förknippar vällustiga luktförnimmelser och vackra synintryck med blommor, men den taktila upplevelsen

är oftast förträngd. Ett fågelägg får vi smeka med blicken, men inte med fingertopparna och inte låta det vila i den kupade handen! Jag lägger istället handflatan över de kryllande skogsmyrorna och luktar; det sticker i näsan av från myrsyra.

Den sista hoande berguvshannen i Släp lyssnade jag till år 1967, en natt vid Kringlevattnet, jag har den t.o.m. inspelad - den sköts olagligt senare. Idag finns uvarna åter på plats vid Hamra och uppe i bergen. Men pilgrimsfalkens återkomst, en gång häckade den på fyra-fem håll i bergen och på öarna, väntar vi fortfarande på. Vad skulle jag inte ge för att se falken jaga över bergen!

Kan vi sätta pris på naturen, på naturupplevelserna? Javisst! Men all prissättning är konjunkturberoende. Värderingsmännen är dessutom ofta redan från början belastade av partsintressen! Politiker duger inte, liksom en del jurister betraktas de idag rentav som opålitliga, ekonomer likaså. Sätta värde, dvs värdesätta, kan bara den som har specialkunskap och referenser, dessutom den rätta känslan, perspektivet: Naturvärdena har en alldeles speciell, för många ogripbar karaktär. Men, kan vi lita på naturvetarna? Det är dessutom skilda saker att värdera och att fatta beslut i dessa frågor; det senare kan bara politiker och markägare. Vad allt hinner man inte fundera över medan myrorna ringlar vidare mot stacken!

Vad kostar förresten en uppfödd berguv eller falk, som frisläppes för att råda bot på avsaknaden? Hur stiger priset på varje sådan uv som överlever och reproducerar sig? Sådant kan prissättas i reda kronor, och det rör sig inte om små belopp. Att rekonstruera fördärvad natur är ännu dyrare; priset för Hornborgasjön låg på 70 miljoner kronor! Likväl är utläggen för naturvård småpotatis:

Ölandsbron byggdes för 65 miljoner, 1993 års underhåll gick löst på 300 miljoner! Hur värderar vi Kringlevattnet, Rörmyst och de andra våtmarkerna i våra berg, vem kan sätta rätta priset på Vallda Dalar, och de fina strandmarkerna kring Vallda Sandö och öar som Möareholmen och Risö?

En kväll strax före skymningen satt jag och funderade härpå vid Knipemyst. Sångsvanarna sänkte sina långa halsar i det svarta vattnet. Spegelbilderna livades av vattnets krusningar, koncentriska ringar spred sig kring de stillsamt ätande fåglarna. Tre gräsandshannar lyfte och drog med sig en kniphanne.

Knipvingarnas vinande ljud var det enda som hördes. Saknade någon sångsvanarna innan de invandrade till vår socken? Knappast! Vi måste ha ägt något och vara medvetna därom för att kunna sakna det. Vi kan ej heller sakna något som vi inte förlorat, men vi kan längta

Fig. 4. Knölsvanen (Cygnus olor) är en sentida invandrare. I Släps socken bosatte den sig först på 1960-talet, men den första som är känd, en unghona, påträffades den 7 februari 1935 vid Särö. Skelettet finns på Naturhistoriska museet i Göteborg. Foto: Sven Mathiasson.

efter det vi inte har. Man kunde längta efter kanadagås och bäver! Många skulle sakna stararna, ifall de inte visade sig på våren, och lärkorna. Men, hur många har kunskap och medvetenhet får att kunna sakna berguvar och kentska tärnor, eller ringtrastar, kornsparvar och ortolansparvar, som försvunnit från socknen? Eller havsörnen, som kring 1800-talets mitt hade sitt enorma bo i Örnfuran i Särö Västerskog.

Naturupplevelser och värderingar är ofta subjektiva; naturbeskrivningen skall vara objektiv. Särö Västerskog med tallar från Karl XII:s dagar, och ekar och idegranar från en ännu mera avlägsen tid stämmer sinnet till eftertanke. Jag räknade efter ett stormfälle årsringarna i stammen efter en gammal tall med rötter i 1700-talet. Jag fann ringen får 1869, då L.A. Thalén sköt en fjälluggla i Vallda och 1889, då ännu ett exemplar av denna vita fjällfågel förirrat sig till Särö. Där fanns ringen får år 1874, då Leopold Schmidt sköt en berguv i Särö, vilken skänktes till Göteborgs Museum, som i sin tur skickade den till New York! Jag återfann året 1877, då A.W. Malm i sin Bohuslänska Fauna om havsörnen skrev: "På Särö har denna fogel i många år haft bo uti en gammal fur". Vidare år 1883, då göteborgsköpmannen Oscar Körner noterade: "Min bror Urban såg igår från ångbåten på resa till Särö 5 ålkråkor (Phalacrocorax carbo) ungefär vid skäret Skomakaren". Där fanns årsringen får 1932, då de första hägrarna slog sig ner i Särö tallarnas kronor och bildade en länge bestående, växande koloni. Där fanns också året då vi flyttade till Släp! Varje årsring har något att berätta! Men, mycket är bortglömt. Vi känner bara fragment kring fågellivet i 1800-talets Särö.

Jag blev en gång kallad att "titta på" ett par knölsvanar i den nyanlagda golfbanedammen vid Hamra. De vita storheterna tycktes hemtama. Som

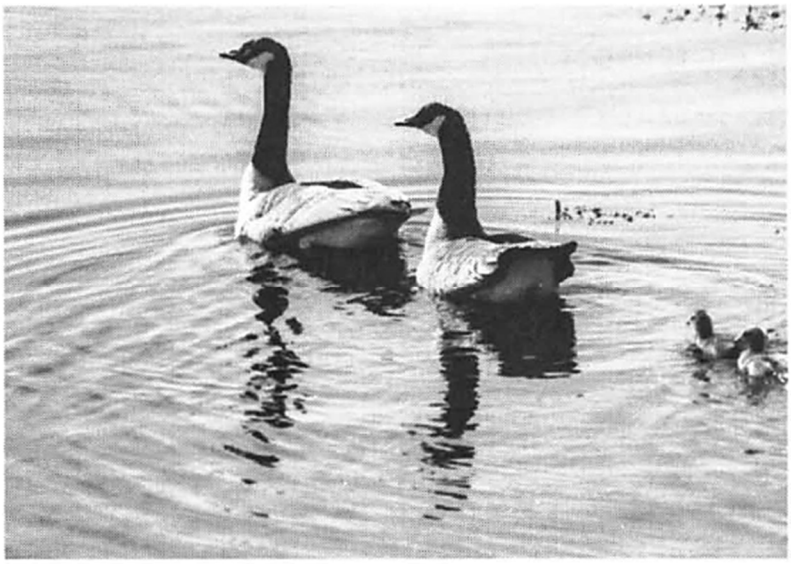

Fig. 5. Kanadagåsen (Branta canadensis) är en mera sentida invandrare till Släp än både knölsvan och sångsvan. De första paren började häcka i slutet av 1970-talet. Nu är gässen bofasta både på kustöarna och vid en del insjöar. Foto: Sven Mathiasson.

vingklippta parkfåglar skulle de varit "ointressanta" och den konstlade miljön skulle ha stympat upplevelsen! Nu var dom vilda, den ene dessutom försedd med halsring. Ringen avslöjade att paret tidigare vistats i Kungsbackafjorden, men också att Stallarviken under flera år varit deras hem. Tidigare kanske de flög värdshus förbi, nu lockades de att slå till för några veckor i den nyskapade dammen.

Vi manipulerar naturen på många olika sätt. Närheten till tätorterna och utflyttningen har satt och sätter sina spår i Hallands nordligaste socken. Kulturlandskapet har i alla tider varit föränderligt. Bergen i Släp har, som nämnts, fått sin grönska i sen tid. Ljunghedar med enbuskar var förhärskande, så länge kreaturen nyttjade bergens magra bete. Stengärdena som avgränsade betesmarkerna löper idag meningslöst genom skogen.

Odlingsmarken i dalarna ändrar karaktär och därmed djurliv allt beroende av grödan. Dräneringar har omvandlat fuktängarna. l dalarna har bebyggelse och trädgårdar växt fram.

Men, vi kan uppleva naturliga, ovanliga gäster även i trädgårdsmiljön. l vår egen trädgård i Bångsbo har jag uppmärksammat rastande blåhake, ringtrast och bändelkorsnäbb, och stenknäcken har fött upp ungar. Närheten till skogen gör att tofsmesar, svartmesar och mera sällan även stjärtmesar och mindre hackspett gör besök. Vi har sett nya invandrare dyka upp, som björktrastarna. Vissa år har flera par häckat i grannskapet. Men rödstjärtarna, tidigare trogna gäster i mina holkar, har helt försvunnit. Visst kan vi leva utan en del av dessa arter; men deras vårliga uppdykande, sången och de vackra dräkterna vill i varje fall inte jag vara utan.

För längesedan avsattes Hamra dalar eller Vallda dalar, som naturreservat.

Reservatet skulle för all framtid spegla alkärrets och omgivningens fauna och flora och naturliga förändringar; en referens till människopåverkade miljöer.

Ett vetenskapligt reservat, som tänktes ligga opåverkat av mänskligt intrång.

Fortfarande sjunger också många lövskogsfåglar från grönskan - bofinkar, lövsångare, trädgårdssångare och svarthättor, och ringduvor kuttrar. Den lilla gärdsmygen stämmer upp sin starka stämma från fuktstråken, och ur en gammal ek tittar kattugglan fram. Större hackspettar, gröngölingar, liksom nötväckor, talgoxar och blåmesar trivs. Ibland gästas det frodiga dalstråket av den mindre hackspetten och skogsduvan hoar dovt från de åldriga ekarna.

Har denna natur och dess levande varelser rättigheter? Har unika naturtyper som Vallda Dalar, Stallarviken, Rörmyst, Möareholmen tidlös rätt att bestå? Hur hävdar de i så fall denna sin rätt? Människan är ett dåligt juridiskt ombud! Hon kommer likväl alltmer till insikt och klarhet, men talar därmed allt mer i egen sak! Det "nationella arvet" från nationalromantikens tid har utbytts mot den "förnyelsebara nationalresursen". Vad drabbar det som i stunden inte bedömes vara en resurs? Vad är naturligt och vad är konstlat? Människan tränger beskäftigt in i biologins djupaste, innersta heliga rum, "The Holy of the Holies", men vår förmåga att skydda miljön och artdiversiteten står inte i paritet därmed.

Kärrsångare och kanadagäss anger spännvidden mellan det spontan invandrade, naturliga och det introducerade och därmed påtvingade; mellan det lilla och det stora. Mellan upplevelseresursen och naturresursen.

Kärrsångaren sjunger inspirerat i nattens mörker, lånar motiv från grannskapets alla dagsjungande småfåglar. Gåsen ger en präktig stek, liksom den inplanterade fasanen, som ersatt orren. Båda infördes ju för jägarens skull.

Vårpannkaka eller sockerkaka på måsägg är liksom kanadagåsstek en naturbaserad resurs; men säg det till en ortodox tagelbeskyddare! För inte alls längesedan, under andra världskriget, plockades emellertid mängder av måsägg på skärgårdsöarna i socknen. I slutet av 1800-talet levererade bönderna och bondpojkarna i Släp dessutom "kramstagel" till Göteborg.

Handlanden Oscar Körner skriver i sina anteckningar från 1884 "..... idag fanns till salu i Snöskate-knipporna fem Dubbeltrastar, skjutna i Släps socken och här i trakten".

Jag suger i mig harsyrans syrlighet från söndertuggade blad, naturgodis! Och betraktar en förbiflygande kråka som tänkbar födoresurs. Så dras jag mot havet, det mäktiga - gräns eller förbindelseled västerut, allt beroende på hur vi betraktar det.

Västanvinden blåste friskt redan då jag gav mig av från Kyvik, framåt dagen tilltog den. Vågorna rullade in från det öppna Västerhavet; stäven reste

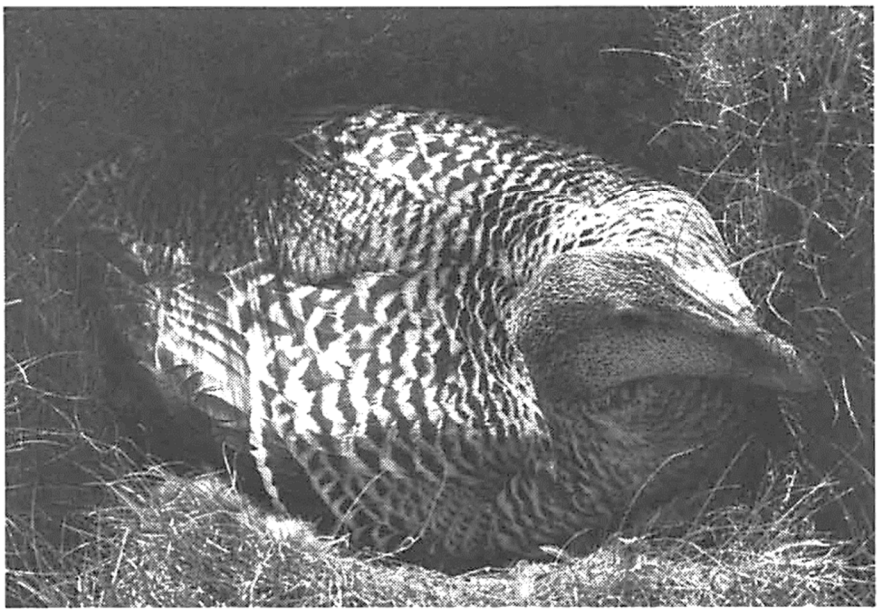

Fig. 6. Ejdern (Somateria mollissima) representerar de äldsta fåglarna i Släps fauna. Redan då inlandsisen för 14-15.000 år sedan släppte sitt grepp bosatte sig ejdrar på de frilagda skärgårdsöarna. Landhöjningen har idag placerat denna övärld långt inåt land - efteristidens ejdrar häckade kanske på en bergknalle i min egen trädgård! Foto: Sven Mathiasson.

sig för att därefter med kraft skåda djupet genom vågtopparna. Mäktiga krafter var i rörelse. Att ta sig ut i hård vind med liten, öppen båt är jobbigt, att gå söderut mot Säröarkipelagen istället för norrut mot Billdalsskärgårdens läande öar kan vara en utmaning. En havstrut stryker på mäktiga vingar intill båten. Hästholmen ger tillfälligt lä. Havet bryter och kastar vita vattenkaskadrar över kobbarna kring Norra Gråskären. Det går "vita gäss" ute till havs. Utmed landsidan av Gråskären ligger en ansamling av ejdrar – gråbruna honor med mörka ungar. En ensam storskarv kurar på en häll; den vita buken avslöjar att det är en fjolåring. Intill röset på Malevikshomen ryttlar en tornfalk, den hårda vinden tvingar falken att rikta huvudet mot väster; själva stävar vi också mot vinden och finner lä mellan Stensholmarna. Några gråtrutar, en häger och två fisktärnor är allt vi ser, förutom en skärpiplärka som kurar i en skreva Möareholmen i den yttre Säröarkipelagen var vårt mål. Måsfåglar finns på skärgårdens alla öar; namnet Möareholmen - Måsfagelholmen - måste därför ha tilldelats en Ö som bjudit på något speciellt. Försommardagen är skön, blåsten till trots. Vita vingar välvs i ett befjädrat paraply över ön då vi stiger iland.

Fiskmåsen har minskat på många håll utmed Västkusten, men här finns en mer än hundrahövdad bofast skara. Deras bon ligger i den stora ansamlingen av klappersten, där tobisgrisslorna valt "källarplanets" mörka hålor. Elva näpna brunsvarta grisslor pryder det strandnära bleket i den lilla bukten mot öster, i lä för västanvinden. Fem av dem visar sitt lekfulla spel, en ger sig av - de röda fötterna lyser, liksom vita vingspeglar under snabbt vibrerande vingslag.

Här finns också en liten skrattmåskoloni och naturligtvis rödbenta, rödnäbbade fisktärnor. Men, de kentska tärnorna - svartfotade och svartnäbbade - är öns klenod, en av de fåglar vi i senare tid fått i ersättning för sådana som försvunnit. Och så finns här stora antal av gråtrutar. Dessutom svartmantlade, gulfotade silltrutar, liksom några havstrutpar. Ett övergivet bo med fyra ruttna ägg visar att kanadagåsen försökt häcka härute. Skärpiplärkorna fullbordar bilden av Släps mest exklusiva fågelö. Avsaknaden av mink förklarar att fågellivet härute, längst ut mot Skagerack, bevarat sin rikedom. Väl hemma funderade jag över ifall också förra seklets och sekelskiftets mera fåtaliga fågelskådare besökte ön. Mina anteckningar från fågelsamlingarna på Naturhistoriska museet i Göteborg avslöjade, att de flesta av öarna besöktes av äggsamlare under 1880- och 90-talen. På museet finns äggkullar insamlade inte bara på Möareholmen, utan också på Hästholmen, Gråskär, Risö, Skogsskär, Stenholmen, Yttre Hosholmen, Svartbräckorna, Torkelsholmen De drabbade arterna var fiskmås, havstrut, silltrut, gråtrut, fisktärna och labb, liksom större strandpipare, strandskata och roskarl, småskrake och tobisgrissla. Roskarlen och labben är numera borta, men de andra finns kvar. Gångna tiders äggsamlande och fågelsamlande har faktiskt inte utplånat en enda fågelart! Fågelsamhällena är emellertid dynamiska; de svarar på förändringar, negativt eller positivt, så enkelt är det för det mesta. Ibland kan fågelskådarnas nyfikenhet vara påträngande, liksom fågelfotografernas besök, men i vidare perspektiv är också de oftast harmlösa.

Kring sockengränsen, utmed Stallvikens stränder, finns Släps och Valldas finaste våtmark. Här strövade en förbisedd, men mycket aktiv 1800-talsfligelskådare - ovannämnde Oscar Körner från Göteborg. Både med kikare och bössa. Här insamlade han de nordligast häckande, sällsynta svartbenta strandpiparna. Här noterade han rastande skaror av arktiska vadare, som spovsnäppor, kustsnäppor, kustpipare, sandlöpare och här uppträdde på den tiden liksom nu större strandpipare, tofsvipor, rödbenor, stor- och småspovar. Sammanlagt noterade Körner förekomsten av 39 fågelarter. Tänk att fortfarande ha allt detta inom nära räckhåll från hemmet!

Till lands eller på sjön sätter bara tiden gräns för min naturdyrkan. Mest tidsbestämd och rumsligt begränsad är jag i fotogömslet! Att sitta med benen i kors och skava hårbottnen mot plywoodtaket frestar uthålligheten. Idag känns det svalkande när solen går i moln. Utanför gömslet ruvar havstruten på några meters avstånd, en strandskata petar i sanden och en gås betar så nära att teleobjektivet får bytas mot normaloptik. Alltmedan myrorna, dessa små, som vi inte skall förakta, gör besvärande närmanden på

Fig. 7. Den "nyskapade" skogen har lockat många fåglar till bosättning. Vi finner hornugglans ungar, liksom ringduvans och gröngölingens, där ljungheden förr bredde ut sig! Däremot letar vi förgäves efter orrkycklingar och ljungpipareungar. Ormvråk, duvhök, sparvhök och i viss mån tornfalk har också funnit behag i skogen. Foto: Sven Mathiasson.

Gröngöling (Picus viridis)

Hornuggla (Asio otus)

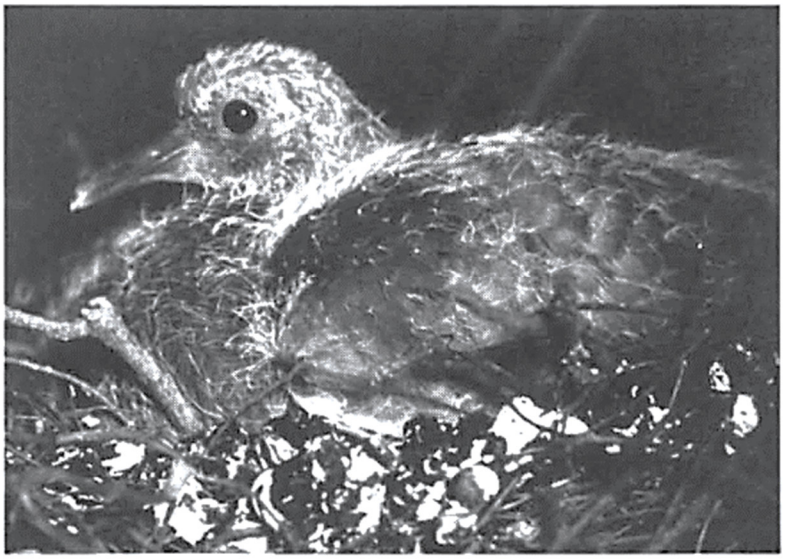

Ringduva (Columba palumbus)

ett oförsynt sätt. Timmarna i gömslet skänker närkontakt med och insikt i den biologiska mångfalden!

Många skulle knappast känna saknad ifall myror, mygg eller knott lämnade vår planet. Myrbetten till trots, accepterar jag motvilligt att de behövs, att de har sin funktion att fylla. Att även de allra minsta i mångfalden bidrager till upplevelserna . jag skulle faktiskt sakna deras "handgripliga" närmanden. Medan jag tänkte på allt detta tittade solen åter fram, värmde mig och fåglarna på "min ö". De svenska nationalfärgerna lyste i form av käringtand och styvmorsviol i skyddade lägen. Vi har allt en skön natur att slå vakt om!

Naturfilosoferna och de gröna partibildarna brottas med problemen att foga denna resurs till en gångbar helhet får idéinflytande och maktutövning. Jag bara njöt. Denna dag hade jag kikaren med, jag detaljgranskade fågelkropparna och lyssnade till fågelljuden, tolkade det jag såg och lät åter tankarna löpa vilt och otyglat. Ar jag antropocentrerad eller biocentrerad, företräder jag skapelsens krona eller bara en liten kugge i helheten? jag kapitulerade inför de svåra frågorna, slickade istället havets sälta kring munnen.

Jag tog häromåret en bild av kadavret efter en virusdödad säl mot rodnande solnedgång; en förföriskt vacker vy, även med sälen. I lagunen framom sälen putsade sig ett svanpar, de vackert vita kropparna med ringlande halsar gav sköna spegelbilder i den blanka sjöytan. Alldeles bakom sälkadavret tronade ett havstrutpar med tre halvvuxna ungar på en blank häll. Skönhet, förgängelse och spirande liv.

Egentligen är vi det vi är, med naturens förutbestämdhet, varken mer eller mindre. När tiden är utmätt så är den, både får individ och art. Intill dess måste varje ny generation och varje "nyfrälst" få tillfredsställa samma behov av att tränga på djupet, och ges tillfälle att vidga kunskaperna genom bidrag från dem som gått före. Iakttaga, njuta, analysera och plocka sönder: Vi föds inte med baskunskaper! Vi andra, litet äldre, som redan sönderplockat eller varsamt iakttagit naturens utbud kanske bör hylla tesen: "Fortsätt medan Du kan!" De som vill avskärma sig från upplevelserna lar naturligtvis göra detta; några få tröttnar helt på vad naturen har att ge. Men, fåglarna är vad de är, hur vi än krånglar till det. Felet med oss människor är vår medvetenhet kopplad till förmåga att planera bra eller dåligt, eller?

Kärlväxtfloran i Släp.

UNO UNGER

Naturförhållanden

Belägen i Hallands nordligaste del påminner naturen i Släp mer om Bohuskustens mosaikartade landskap än om Hallands sandstränder och öppna kustslätt. Stranden mot Kattegatt har många grunda småvikar och mellanliggande berguddar. Skärgården är rik på öar och skär (ett 60-tal finns namngivna på ekonomiska kartan), av vilka Risö och Keholmen utanför Särö utgör de största.

Åkermarken, som väsentligen ligger på marina leravlagringar från senglacial tid, är i huvudsak begränsad till det bredare dalstråk i nord-sydlig riktning som följer den gamla vägen genom bygden mellan Göteborg och Kungsbacka. Från nämnda dalstråk finns även några uppodlade tvärdalar ut mot kusten.

Östra halvan av området utgörs främst aven hällmarksrik höjdplatå, vars högsta partier når drygt 110 m.ö.h. i ett område strax nordost om Kyrkoby Dala. Detta bergsområde, som ingår i naturreservatet Sandsjöbacka, genomkorsas av större eller mindre sprickdalar, vilka ofta är utfyllda av småsjöar eller myrmarker.

Den största sjön inom området är Rubbesjö, som ligger 73 m.ö.h. på gränsen till Tölö i sydost. Därefter följer One mosse och Knipemyst i storlek, vilka ligger ca 3 km norr om Rubbesjö. De två största vattendragen i Släp är Stockaån och Veabäcken. Stockaån dränerar stora delar av Vallda och södra delen av Sandsjöbacka naturreservat (bl.a. Rubbesjö) och mynnar i Brandshultsviken. Veabäcken rinner upp i Sandsjö, källsjön vid Sandsjöbacka i Tölö, och vidare ner genom kvarndammen i Hagryd-Dala för att slutligen mynna norr om Särö i Skörvallaviken.

Skog förekommer som planterad gran och tall här och där i Östra delarna av området. Tall men även björk och asp breder ut sig mer och mer på höglänta hällmarkerna inom Sandsjöbackareservatet. På de kustnära bergknallarna finns flerstädes en vackert vindpräglad bergekskog, som på sina håll övergår i en artrik ädellövskog längs dalsidorna. l övrigt bör särskilt omnämnas den på

Särö tall dominerade Västerskog och Nordanskog, som ställvis håller ett rikt lövskogsinslag. Särö Västerskog med öarna Stubbholmen och Keholmen strax utanför utgör vid sidan 0111 Sandsjöbacka Släps enda naturreservat.

Strandängar vid havet hyser ofta en artrik flora, i synnerhet om ett visst betestryck uppehålles. Exempel på sådana utgör ängarna vid Maleviksviken samt Klevs strandängar vid Torbjörnsviken. Tyvärr kan man notera att nyligen upphört bete på sistnämnda ängar befrämjat en oönskad igenväxning.

Historik

Många botanister har under årens lopp gjort noteringar om floran i Släp, och då i synnerhet på och i närheten av Särö. Någon fullständig sockenflora har dock tyvärr aldrig sett dagens ljus, till skillnad från förhållandet i de närbelägna nordhalländska socknarna Lindome, Älvsåker och Fjärås.

Ett av de första bidragen om floran finner man i prosten Bexells "Hallands historia och beskrivning" från 1817–19. Han nämner bl.a. trollsmultron (Potentilla rupestris), bergjohannesört (Hypericum montanum) och västkustros (Rosa inodora), vilka samtliga fortfarande kvarstår sällsynt i trakten. Doktor J. Sieurin företog en botanisk resa från Göteborg den 10 juli 1843 genom bl.a. Släp socken. Han noterade bl.a. spirbjörnbär (Rubus grabowskii) från Malevik, gatmålla (Chenopodium Murale) här och där vid byarna samt martorn (Eryngium maritinum) på Särö, vilka samtliga förgäves eftersökts på senare år. När det gäller martorn försvann de sista exemplaren omkring 1910 från Snäckestrand på Särö, men tillfälligt har arten därefter uppträtt vid Skalvik 1952.

Sex år efter det att Sieurin reste genom Släp besökte CJ Lindeberg Särö och närliggande öar, varifrån talrika exkursioner företogs i delar av Släp. Av arter som då iakttogs och fortfarande kvarlever kan nämnas sårläka (Sanicula europaea) vid Pelargången i Nordanskog, glansnäva (Geranium lucidum) på Särö och krissla (Inula salicina) vid Nötegång. Klobjörnbäret (Rubus lindebergii), som Lindeberg upptäckte på sydsidan av Särö 1849 och som åtminstone fanns kvar till 1924, har dock förgäves eftersökts under senare tid. Lindeberg hittade även grönpyrola (Pyrola chlorantha) på Särö och klockpyrola (P. media) vid One mosse, vilka ej belagts under senare årtionden.

Från herbariebelägg och spridda publicerade uppgifter under senare hälften av 1800-talet ökades ytterligare kunskapen om floran i Släp. År 1913 kom nästa större sammanställning i form av "Bidrag till kännedomen om fanerogamvegetationen i norra Halland" av N.P. Herman Persson, som från 1906 hade varit bosatt på Särö sommartid.

Strandkål (Crambe maritima).

allmänna, men numera håller på att försvinna, är slåttergubbe (Arnica montana), bergjohannesört (Hypericum montanum) och trollsmultron (Potentilla rupestris) År 1924 var ett botaniskt märkesår i landskapet ty då utkom den senaste hallandsfloran, nämligen "Hallands växter" av Fredrik Elias Ahlfvengren, och i den förekommer många uppgifter om floran i Släp. Årtiondet närmast därefter publicerade Sten Svensson och Torsten Borgvall många nya fyndlokaler för växter i socknen, vilka kan ses som komplement till uppgifterna i Ahlfvengrens flora. Harald Fries skrev 1926 om gulsippan (Anemone ranunculoides) och dess hybrid med vitsippa (A. nemorosa) . År 1919 hittades hybriden mellan nämnda sippor i Källarlyckeskogen vid Malevik. Växtplatsen lär numera vara

förstörd av bebyggelse. Gulsippan uppgavs av Fries finnas på två lokaler, nordväst om Kullaviks skolhus samt i Gundal vid Släps nordgräns. Mig veterligt återstår arten bara på den sistnämnda lokalen. Manne Ohlander omnämnde 1976 i " Komplette ring till floran i Nordhalland" gulsippan även från Särö, där arten åtminstone fanns under några år fram till 1961 på Dicksonska villans tomtområde.

Vidare skall även nämnas Hjalmar Wijks undersökningar av murgrönan i norra Halland. I två uppsatser i Svensk botanisk tidskrift åren 1954 resp. 1961 redogjorde Wijk för sammanlagt 1–17 förekomster av murgröna (Hedera helix) i Släp. Arten kvarstår på många av Wijks lokaler, vilka är jämnt spridda utefter kusten med de ostligaste förekomsterna nära Brogrens kvarn vid Berget. De flesta exemplaren växer utefter värmegynnade syd- och västvända bergsluttningar, men inne i strandnära skogsmark som t.ex. Särö Västerskog utnyttjar murgrönan ibland trädstammar som stöd.

Bortsett från den pågående botaniska inventeringen av Halland har till sist viktiga bidrag till utforskandet av Släpfloran lämnats av Stellan Holmdahl i bl.a. "Några anteckningar om floran i speciellt norra Halland" i Hallands Natur 1953, av Manne Ohlander i hans "Växtgeografiska bidrag från norra Halland" 1960, av Enar Sahlin i hans trebetygsarbete om "Vegetation och flora inom Sandsjöbackaområdet" 1972 samt av Linda Andersson i hennes inventering av Särö Västerskog 1975 på uppdrag av Statens Naturvårdsverk.

Skärgården

Vi börjar med en landstigning på Risö där klippstränderna på ostsidan ställvis ersätts av tånggödslade vikar med innanför liggande strandängar. På tångbankarna frodas diverse mållor, inte minst den annars ovanliga rödmållan (Chenopodium rubrum) samt saltört (Suaeda maritima). På strandängen kan man finna strandmalört (Artemisia maritima) och blankstarr (Carex otrubae). I ett blockrikt område på öns västsida gjordes en överraskande upptäckt av vildväxande fin Fingerborgsblommor (Digitalis purpurea) 1989. Arten sprider sig gärna i anslutning till trädgårdar på fastlandet , men den här förekomsten, jämte en liknande på Lygnholmen öster om Risö känt åtminstone sedan 1950-talet, kan förmodas vara av ursprunglig natur.

På våren brukar skörbjuggsörten bjuda på den första blomningen i skärgården, och då kan vissa sprickfyllda hällar vara översållade med de små vita blommorna av den danska skörbjuggsörten (Cochlearia danica). På några ställen såsom på Hosholmarna och Småbräkorna kan skörbjuggsörten ta sällskap av den sällsynta västkustarven (Cerastium diffusum). Längre fram på sommaren är det dags

för den gula fetknoppen (Sedum acre), vilken ger färg åt de kala klipporna. Den betydligt sällsyntare vitblommiga bohusfetknoppen (Sedum anglicum) hade åtminstone fram till 1930-talet sin sydgräns på Västkusten i Släp. Belägg förekommer från Norra Skogsskär och Risö, men inga uppgifter föreligger under senare år.

Särö

Mest känd botaniskt har väl Särö blivit för den rika förekomsten av idegran (Taxus baccata) i Västerskog, men även i Nordanskog är den talrik och på Keholmen strax utanför Särö växer flera mattformade exemplar på västsidan. Västerskog kan man fortfarande hitta fläckar med revor av linnea (Linnaea borealis) och den lilla oansenliga orkidén knärot (Goodyera repelis). Linnean finns även i Nordanskog. l ett alkärr på västra delen växer den ovanliga skogsbräsman (Cardamine flexuosa) rikligt tillsammans med besksöta (Solanum dulcamara) och strandklo (Lycopus europaeus). I skogen söder om Kalvviken finns ett mindre bestånd trolldruva (Actaea spicata), som inte heller är så vanlig i trakten. Längst in i Kalvviken och i viken söder om Gröna stugan tycks den ofta mer än manshöga strandmolken (Sonchus palustris) rotat sig får gott sedan den troligen invandrade på 1970-talet. Ute på Kalven finns en fin blockstrand där den i sådan biotop karaktäristiska blågröna strandkålen (Crambe maritima) fått sällskap av några exemplar av den giftiga odörten (Conium maculatum).

Fortfarande fins partier i Västerskog med relativt goda bestånd av blåsippor (Hepatica nobilis) och i ett sådant innanför topp röset kan våraspekten förgyllas av desmeknopp (Adoxa moschatellina) och fingerstarr (Carecx digitata).

En annan vårblomma är ramslöken (Allium ursinum), som under maj sprider sin tunga löklukt från bergfoten intill gamla parkeringsplatsen vid södra infarten till Västerskog. För tillfället verkar detta vara den enda lokalen i Halland. Huruvida ramslöken har spritts dit spontant eller blivit ditförd genom mänsklig försorg kan jag inte avgöra, men mig veterligt har den funnits där åtminstone sedan början av 1960-talet. Den bitvis branta klippstranden på södra sidan av Särö hyser flera intressanta arter. Här växer bl.a. hampflockeln (Eupatorium cannabinum) med sina små ljusröda blommor nere bland stenblocken, och på klipporna slingrar sig den storvuxna backvialen (Lathyrus silvestris) . Flera gamla kulturflyktingar har här också fatt en fristad, och storblommiga brandliljor (Lilium bulbiferum) delar utrymmet med bl.a. styv fingerört (Potentilla rena), kaukasiskt fetblad (Sedum spurium), murreva (Cymbalaria muralis) och fagertrav (Arabis

caucasica). Längs den gamla gångstigen på båda sidorna om Gövik hittar man även buskage av liguster (Ligustrum vulgare), benved (Evonymus europaeus) och vägtorn (Rhamnus cathartica).

Klevs strandäng

Denna lokal som sträcker sig från badplatsen vid Hannebacka och en halv kilometer i sydostlig riktning hör till de botaniska klenoderna i trakten. Orkidefloran på försommaren består av välluktande nattvioler (Plathanthera bifolia) och fläckbladiga jungfru Marie nycklar (Oactylorhiza maculata), men på senare år har även de i Halland sällsynta ängsnycklarna (D. incarnata) blommat rikligt i norra delen.

Starrfloran är riklig och ett tjugotal arter förekommer inom området, varav regionala rariteter som nålstarr (Carex dioica), bågstarr (C. maritima), vippstarr (C. paniculata), trindstarr (C. diandra) och saltstarr (C. vacillans) särskilt förtjänar att omnämnas. Av övriga ovanliga halvgräs och gräs kan b1.a. noteras den oansenliga tagelsäven (Eleocharis quinqueflora), det välluktande myskgräset (Hierocloe odorata) samt det betesberoende källgräset (Catabrosa aquatica). Det sistnämnda finns i en liten strandgöl, som hölls öppen av vattendrickande kreatur, men så fort betet upphörde 1990 så försvann arten och gölen växten igen med havssäv (Scirpus maritimus) och blåsäv (S. tabernaemontani).

Utefter en stig i onrrådet hittades 1991 den lilla svårupptäckta ljungögontrösten (Euphrasia micranta) och längs samma stig har vid flera tillfällen de trevliga miniatyrväxterna knutört (Anagallis minima) och dvärglin (Radio la linoides) kunnat uppletas.

På sandstranden växer ofta rikligt med blåmålla (Chenopodium glacum) samt enstaka exemplar av sodaört (Salsola kali) och strandskräppa (Rumex maritimus), och på bergknallarna innanför växer den i hela Släp starkt undanträngda kattfoten (Antennaria dioica). Ute på grunt vatten kan man om man har tur hitta den lilla dvärgbandtången (Zostera noltii) tillsammans med hårnating (Ruppia maritima) och skruvnating (R. cirrhosa).

Skogen vid "Klevs kyrka" och Högås samt Källarlyckeskogen

På norra sidan av vägen mellan Kyrkobyn och Särö ca 250 m öster om Klevs gård ligger några nedrasade jätteblock vid bergfoten, vilka förr i tiden gick

under benämningen "Klevs kyrka". Skogen längs berget har inslag av ask, alm och lönn. Vid de stora stenblocken växer bl.a. nässelklocka (Campanula trachelium) och i skogsbrynet ut mot vägen hittar man blåhallon (Rubus caesius) sötvedel (Astragalus glycyphyllos) och den i Släp ovanliga väddklinten (Centaurea scabiosa).

I ekskogen på sydvästsluttningen av Högås söder om Kyrkobyn har en rik lövskogsflora utbildats. Berggrunden på Högås består delvis av basisk grönsten, vilket troligen är förklaringen till den rika floran. Förutom blåsippa (Hepatica nobilis) finner man här bl.a. brudbröd (Filipendula vulgaris), vippvedel (Lathyrus niger), blodnäva (Geranium sanguineum) och trollsmultron (Potentilla rupestris).

Nordost om Malevik ligger i en sänka en fin lövskog med inslag av bok, vilken kallas för Källarlyckeskogen. Vårfloran är fantastisk med mängder av blåsippa, vitsippa och vårlök (Gagea lutea). Bland de tidiga vårinslagen finner man även smånunneört (Corydalis intermedia) och den rosafärgade parasiten vätteros (Lathraea squamaria). Längs bäcken genom skogen växer den ovanliga fräkenväxten skäfte (Equisetum hyemale), som jag förutom här bara har sett i skogen en halv kilometer N om Högås. Vid bäcken finner man också ett fint bestånd med hässelklockor (Campanula latifolia) samt några tuvor av den graciösa skärmstarren (Carex remota).

Källor i Släp

NILS BROGREN OCH KERSTIN KARLSSON

Innan Släp fick kommunalt vatten från Lygnern, fanns stora problem med vattenförsörjningen. Sommartid, då befolkningen ökade kanske med 100%, kanske somrarna också blev torra, fick stor sparsamhet iakttagas. Det sades, att först skulle "kräken", kreaturen, ha sitt, därefter sommargästerna, sedan kom den fasta befolkningens tur att taga del av vattentillgången.

Som synes av nedanstående förteckning har det funnits en hel del naturliga källor. Säkert har det funnits fler, men dessa är de mest kända.

Särö, som tidigare var en ö, hade inga naturliga källor, varför vatten fick hämtas ifrån Klevs källa och från Brandshults källa. Vattnet hämtades i stora ek tunnor, som drogs av hästar. De naturliga källorna har i dag decimerats. De har försvunnit på grund av dels sprängning för vägar, dels för bebyggelse.

Helga Larsson, Annaboskog vid jättegryta i Släp.

Vatten är livets källa

1. I Möstatorpslyckan
2. Järnkettered trädgård
3. Vid Kvarnadal11met norr 0111 Bergets kvarn
4. En stensatt källa nedan för berget Kulkärrkäring. Övertäckt
5. I Haga bakom Högåsberget. Igenslammad
6. En i Fiskarstigen. använd som vattentäkt
7. Vid Stockaberget på vägen åt Prästäng
8. Nedanför Åsås vid vägen till Kyrkobydala
9. I Kyrkobydala
10. I Gustavs lycka ?
11. Greiffens källa vid Ekenässkolan
12. Källdal källa mellan Guntofta och Klev
13. Brandshults hälsokälla
14. En nedanför berget vid Klev
15. Sunne källa vid vägkrysset Nya Särövägen åt Sunne
16. En källa vid Skörvallaviken
17. Väster om Stjärneberg i Gatekärrsvägen
18. Vid KarIbotrång bortom Spjälla
19. I Hagrydala Kalmorins källa
20. Håltekällan i Hagen
21. En på Tofta i Kyvik
22. Vid Ramshult
23. Vid Runnaräcke
24. Kyviks småskola en liten källa
25. Vid Källebacken
26. Åt Torred en
27. I Veakärr två
28. I Veakärr ytterligare en
29. En vid Ekeby Sand lyckan
30. HultekälIan
31. Källan i vägkanten vid Ranglekulle i Hagryd
32. Rönnbomkälla

Många källor kanske ej här har dokumenterats. Var god meddela Släps Hembygdsgille om plats och namn på dem som glömts.

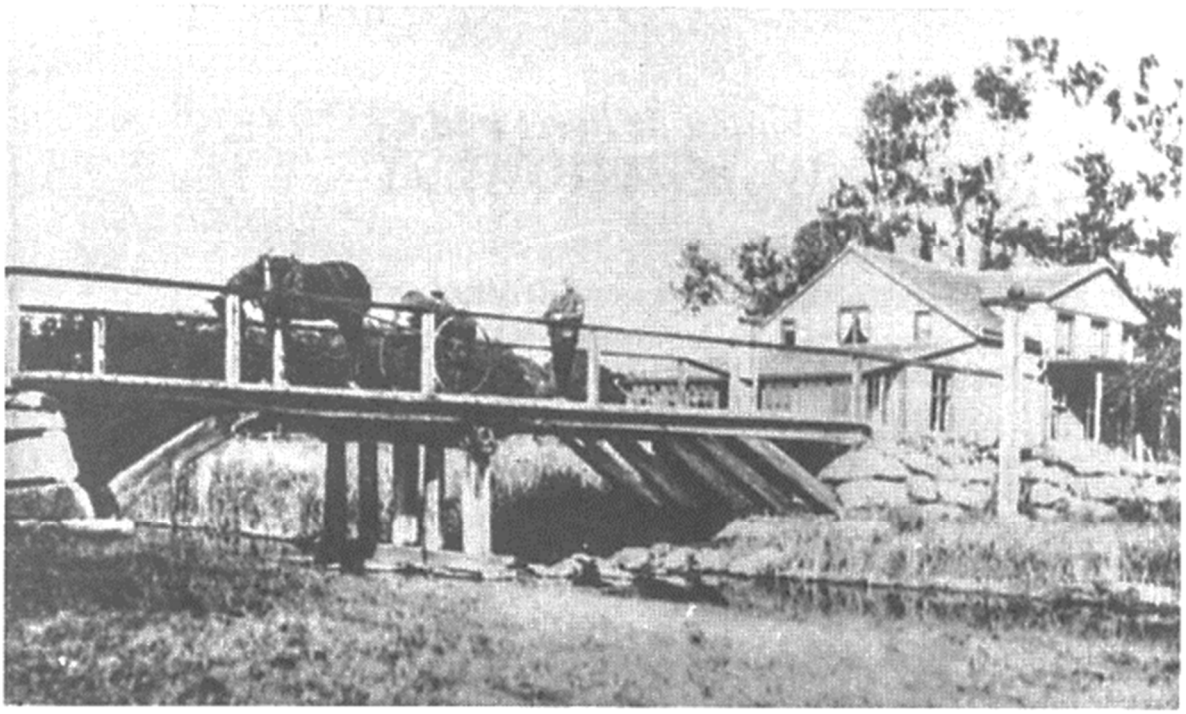

Vatten från Klefs källa transporteras till Särö via bron vid Brovik, Gröna stugens.

Synd att inte HoltekällIan i Hagen, Kullavik, har blivit bevarad Från denna källa lär vatten ha hämtats under nödåren på mitten av 1800-talet.
När Harry Wennerström sände ett prov på vattnet från Klefs källa för analys, så visade det sig att vattnet var helt otjänligt för människan.

Fornminnen i Släps sn

INGRID RUTGERSON Göteborgs museum.

När kom de första människorna till vår bygd?

Då inlandsisen vek undan från Sverige för ca 12 000 år sedan och det under de följande 4000 åren skapades förutsättningar för ett gynnsamt klimat och växtlighet kom de första människorna och bosatte sig här på västkusten. De var jägare och fångstfolk.

Strandlinjen var annorlunda vid denna tidpunkt. Höglänta områden bildade öar och växtligheten gick ända ner till strandkanten. Vide, hassel och björk dominerade. Senare kom ekblandskogen. Medeltemperaturen under denna period var 2 - 4°C högre än vår tids. (Atlantisk geologisk period). Boplatserna låg ofta skyddade på sydsluttningar nära vattendrag (färskvatten), nära bra fiskevatten och goda jaktmarker.

l Släps sn finns spår av några boplatser, bl.a. en i Kyvik, Kullavik.

Åren 1922 - 1924 företog dåvarande intendenten vid Göteborgs museum dr Sarauw, en del utgrävningar i Kyvik på lantbrukare Charles Anderssons tomt på gränsen till Sigfrid Börjessons. Behjälpliga vid utgrävningen var ett par Kullaviksbor, en son till Charles Andersson i Tofta och Heribert Börjesson invid Kullaviks station. När utgrävningarna började hade de föregåtts av den kände arkeologen folkskollärare dr Johan Alin, som hade fått reda på att flinta och stenföremål av fornnordisk karaktär hade hittats i trakten.

Man inringade ett litet område på 100 m' och började en systematisk utgrävning ner till 75 cm djup. Rika fynd påträffades liggande på ett kompakt lerlager. Fynden bestod av kärnyxor, stenyxor, skrapor, knivar, borrar etc. Fynden finns i Göteborgs museum. Boplatsen ansågs vara 6000 - 7000 år gammal.

Eftersom Halland blev isfritt tidigare än Skåne kan man kanske säga att Halland är "Sveriges äldsta landskap".

Från brons- och järnåldern och fram till vikingatid har man konstaterat färre spår av boplatser. Vi har dock ovan jord en hel del lämningar i form av rösen, långrösen, fornborgar och labyrinter. l Släps sn finns ca 50 rösen och

Rösen. Ur Elof Lindälvs Fornfynd och fornminnen i norra Halland.

tre långrösen på öar och berg utmed kusten, Rösen består endast av sten, huvudstora eller större stenar och är främst från bronsåldern, det var ett begravningsskick på den tiden.

Rösens storlek varierar. De flesta har en diameter av 10 - 15 meter, långrösena är 25 – 30 meter långa.

De flesta rösena har inte kvar sin ursprungliga form på grund av människors pietetslösa och hårda framfart. Stenar har tagits till gärdesgårdar eller helt enkelt kastats utför bergen. Ofta har en krater gjorts i rösets mitt för att

Långrösen. Ur Elof Lindälvs Fornfynd och fornminnen i norra Halland.

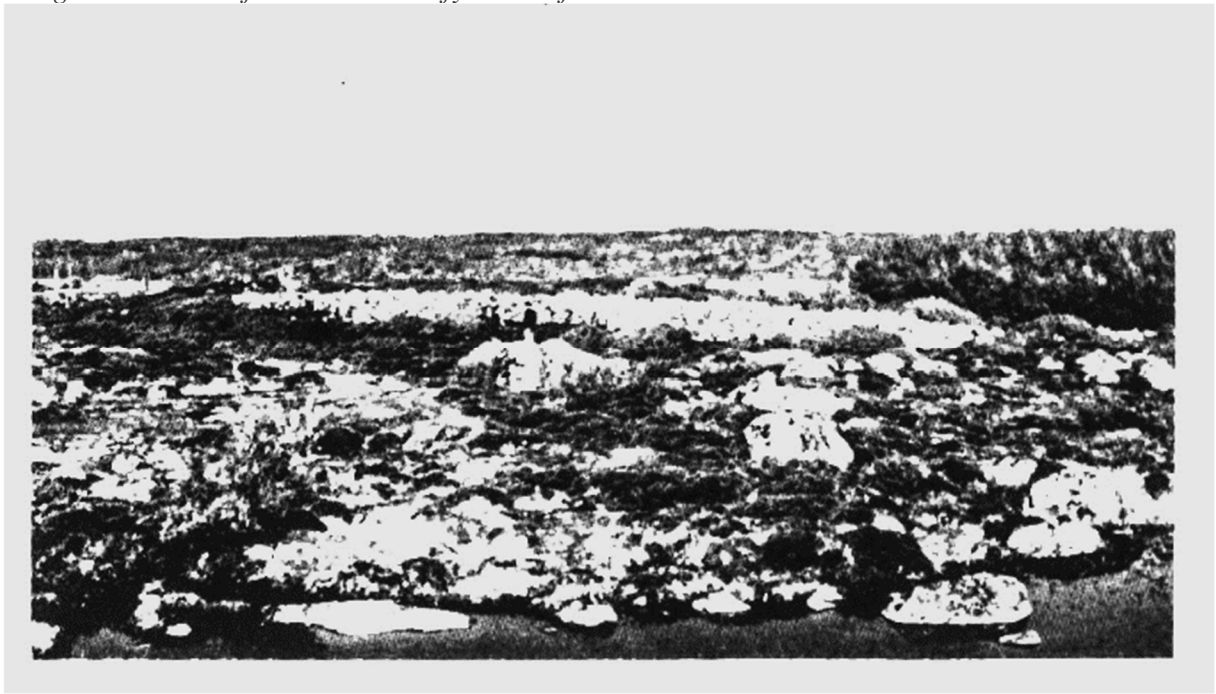

Det har berättats att en "undersökning" av icke fackmän företogs av ett röse för 50 a 60 år sedan. Enligt hörsägen blev resultatet en bronsålderskniv, vilken slipades och sedan användes som skomakarkniv. Detta var ju aldrig meningen med det fina gravfyndet. Säkert var det en prominent person som hade begravts tillsammans med sin statussymbol. Några ansvarsfulla pojkar lär ha återställt röset.
Här nedan en förteckning över större rösen och långrösen i Släps sn.

Kullen 1:49. På bergskrönet 300 m Ö om S delen av Kullsvik
Röse 15x2,8 111. I toppen en rest sten 0,8 m hög (43:14).
Hagen 5:1. På SV delen av krönplatån på yttersta udden av Långenäs
Långröse 32 m långt, 5 m brett, 0,4–0,7 m högt.
Längdutsträckning: NV-SÖ (52:22).
Hagen 1:4. På bergkullen N om Skalviken
Långröse 25 m långt, 4–6 m brett, 0,6 m högt (51: 19).
Bukärr 1. På berget N 0111 Underlidens gård ..
Långröse Längd: 25 m, bredd 3–4 m, höjd: 0,2–0,6 m. Orienterat i Ö-V(75:48).
Fjället 1:1. Krönet av bergshöjden Fjället nära 1 km S om Ö Hagryd
Röse 17x2,75m "kungsröset" . Gravkista av stenar med stor täckhäll (82:74).
Nötegång 2:5 200 m S om föregående ..
Röse 9x1.5m. Mur lagd sida i V,S och Ö. Gravkista med takhäll (83:73).
Risö På öns högsta berg c:a 80m VSV om triangelpunkten
Röse 14-15x2-2,5m. I mitten uppbyggt till en stenpyramid (95:92).
Stora Kedholmen Särö 1:825 På högsta berget i öns S del
Röse 18x2,5m. Gravkista förstörd men en täckhäll låg kvar 1917 (116:101).
Bastholmen Stjärneberg Bukärr, på N delen av ön
Röse 12x1,5m. Ytterligare ett röse på ön (147:104).
(Utdrag ur Elof Lindälvs "Fornfynd och fornminnen i Norra Halland)

Fornborgar eller bygdeborgar är från forntida ofredstider. En sådan borg består helt enkelt av ett mycket brant berg som på de mer lättillgängliga

sidorna har försetts med vallar av sten och palissader avsedda att förhindra tillträde till bergsområdet. I ofredstid samlades ett större områdes befolkning i borgområdet, kanske ett par byar. De var tillflyktsborgar och hade säkerligen inte någon offensiv karaktär.

Nötegång, Släps sn
(Släp 86:81)

Omkring 600 m N om Släps kyrka, några tiotal m från landsvägen reser sig en 20 - 50 m hög bergkulle. Djupa klyftor skiljer den från det N därom belägna "Fjället". Kullens övre del bildar en av uppstickande bergspartier sönderbruten platå, som sluttar mot S. I riktning N-S genomskäres den av en blott ett par m bred klyfta. Bergets sidor åt VSV och Ö är rätt branta och otillgängliga. Åt N är sluttningen mindre brant. På denna sida av kullen finns två stenvallar 12 och 13,7 m långa och 4 - 5 m breda. I V ligger några rätt ramponerade vallar, som ansluter sig till smärre branta bergknallar.
Mindre sten anhopningar, som dock inte kan anges som vallar, finns här och var på bergets N sida.

(Utdrag ur Elof Lindälvs Fornfynd och fornminnen i norra Halland)

Labyrint på Ramnäs i Kungsbackafjorden. Fil.dr. J Alin står vid ingången. Elof Lindälv foto 1918

Labyrinter anlades av stenar lagda i rader på så sätt att de bildar ungefär koncentriska cirklar. Genom gångarna som då bildades kan man vandra in i labyrintens mitt och ut igen utan att behöva stiga över någon av stenraderna. Varför labyrinter anlades vet man ej. Gissningsvis kan de ha anlagts för rituella lekar. Det finns sju labyrinter i Nordhalland. Vi har en på Risö. Den ligger öster om röset på högsta punkten av ön, dels på fast berg dels i gräset. Labyrinten är nu så förstörd att man blott kan urskilja en och annan sten. Gräset har vuxit över stenar och människor har av okunnighet flyttat bergets labyrintstenar.

På Risö finns också stenhägnader s.k. tomtningar, vilka antagligen är rester av gamla kojor och bodar för fiskare. De finns kanske anledning att antaga att labyrinterna anlades av fiskare. I vår socken finns med all säkerhet en hel del fornminnen dolda under jord. Att mycket har blivit förstört under tider som gått kan man ej ondgöra sig över. Forna tiders människor hade ofta ett mycket strävsamt och fattigt liv. De hade inte tid eller kunskap att befatta sig med gamla ting.

Fortfarande kan ett och annat fynd göras vid plöjningar, vägbyggen och byggnation er. Det finns kunnigt folk som kan kontaktas när ev. fynd göres. Vi bör vara rädda om våra förfäders efterlämningar, som ger oss så mycket värdefull kunskap och glädje. I Hembygdsmuseet i Kungsbacka finns en hel del fornsaker som vittnar om våra förfäder och är av stort intresse.

Släps kyrka

STELLAN OLTEUS

Vad betyder egentligen Släp?

Ofta ligger det en hemlighet i våra ortsnamn. Det är svårt, för att inte säga omöjligt, att härleda dem och översätta dem. Detta gäller också sockennamnet Släp. Man är hänvisad till gissningar och spekulationer.

Så mycket torde dock vara klart, att det knappast kan ha att göra med "släpa". Visserligen framföres i en gammal sockenbeskrivning från början av 1800-talet den teorin, att Släp kommit att kallas så på grund av att det i gamla tider var mödosamt att ta sig fram genom socknen längs den leriga landsvägen i nordsydlig riktning: "Man fick släpa sig fram!" Socknens säregna namn torde dock ha annan bakgrund.

Under den danska tiden kunde församlingens namn skrivas Sleb. Så skrivs sockennamnet t.ex. på den lilla patén som ingår i Vallda och Släps gemensamma sockenbudstyg från år 1630 och som alltjämt användes vid sjukas nattvardsgång: "Denne disc oc kalk er foraeret til Waldes och Slebs songnebuds behov .....

Inte heller en undersökning av det danska namnet Sleb lär kunna fastställa en definitiv betydelse. Vi får nog finna oss i att det ligger en hemlighet dold i församlingsnamnet Släp. Vi får trösta oss med att detsamma gäller många andra ortsnamn.

Vad vi däremot vet, är att

Släps gamla kyrka

låg i Kyrkobyn, en dryg km söder om nuvarande kyrkan, alldeles invid den pastoratet tillhöriga Stomgården. Gamla kyrkan låg alltså ganska långt söderut i socknen, på betryggande avstånd från den osäkra gränstrakten mellan det danska riket och Sverige. Släp utgjorde en nordlig utpost i Danmark. Samtidigt låg kyrkan på bekvämt ridavstånd för prästen, som bodde i Vallda. Gamla kyrkan - av sten och med tak av tegel - var knappt hälften så stor som

Släps gamla kyrka. Fresk av Torsten Billman.

den nuvarande. Dess ålder är okänd, men det är tänkbart att den byggdes på 1300-talet som en annexkyrka till Vallda, vars äldsta delar härstammar från senare delen av 1200-talet.

En teckning från år 1839 visar kyrkans utseende och denna teckning har legat till grund för Torsten Billmans frescomålning från år 1977. Konstverket, som fått sin plats under läktaren, ger en levande och målerisk bild av medeltidskyrkan med dess karakteristiska torn och med representanter för Släp-bor från 1800-talet.

Visserligen läser vi nertill på tavlan en hänvisning till Predikaren, kapitel 3 och 12, där det talas om alltings fåfänglighet, och mannen med lien är en central gestalt i detta konstverk. Men vi ser också mödrar med sina barn och tänker på hur "släkten följer släktens gång. Aldrig förstummas tonen från himlen ... " Vi har kanske också rätt att tänka på Josef och Maria med Jesusbarnet, när vi ser den lilla familjen med det stora hölasset, som långsamt "släpar sig" förbi Släps kyrka. Och med tillförsikt ser vi på tavlans centrum - en fågel som svävar uppåt på lediga vingar, symbolen får mänsklighetens ständiga strävan hän mot ett högre mål.

Den gamla kyrkan torde emellertid inte ha blivit tillräckligt väl underhållen. Vid mitten av 1800-talet var det tyvärr vanligt på många håll i Sverige

att man rev de gamla kyrkorna för att bygga nya och större i tidens anda. Första söndagen efter Påsk år 1853 hölls den sista gudstjänsten i Släps gamla kyrka. Rivningen hade då redan påbörjats, sedan man drygt fyra år tidigare hade beslutat bygga en ny kyrka i Ekenäs.

Rikskollekt till Släps nya kyrka.

En ganska ansenlig del av byggnadskostnaden fick församlingen genom den rikskollekt som enligt Kungl. Maj:ts beslut den 13 mars 1850 togs upp i alla Sveriges kyrkor till kyrkbygget i det halländska Släp ett uttryck för solidaritet och samhörighet i den dåtida Svenska kyrkan. Rikskollekten kom att inbringa 1 433 riksdaler. Även om det är meningslöst att försöka ange summan i nutida penningvärde, kan man notera att gåvorna från kyrkfolket runt om i Sverige den gången uppgick till drygt hälften av entreprenadsumman.

” Ett har jag begärt av Herren…”

Arbetet på den nya kyrkan tycks ha framskridit enligt planerna med erforderliga dagsverken och lånetransaktioner. Tolfte söndagen efter Trefaldighet den 14 augusti 1853 kunde biskop A. Bruhn inviga kyrkan. Biskopen talade över orden i Psalt. 27:4, samma ord som ofta läses av präst och kyrkvärdar i sakristian strax före högmässans början: "Ett har jag begärt av Herren, efter det strävar jag: Att jag må ta bo i Herrens hus i alla mina livsdagar, för att skåda Herrens ljuvlighet och betrakta hans tempel".

De drygt 700 församlingsbor som då trängdes i den mer än fullsatta kyrkan kunde konstatera, att deras nya kyrka var ganska olik den gamla. Höga fönster släppte in mycket ljus, så som fallet alltid är i Carl Johan-kyrkorna eller "Tegnerladorna", som de ibland vanvördigt kallas efter Växjö biskopen Esaias Tegner.

Denne såg gärna, att gamla mörka medeltidskyrkor ersattes av ljusa, luftiga tempel. Man hade vid mitten av 1800-talet inte mycket till övers för medeltiden med dess stämningar av mystik och innerlighet. Desto mer hyllade man upplysningstidens idé om förnuft och klarhet, ljusets seger över mörkret, något som också tog sig uttryck i sättet att bygga kyrkor. En kyrka uppfördes främst med tanke på att den skulle kunna rymma hela församlingens alla medlemmar och att en kyrkas främsta prydnad är en talrik gudstjänstfirande menighet. Det torde inte råda tvivel om att alla som var med om invigningen denna augustisöndag år 1853 var nöjda med resultatet och såg det som ett

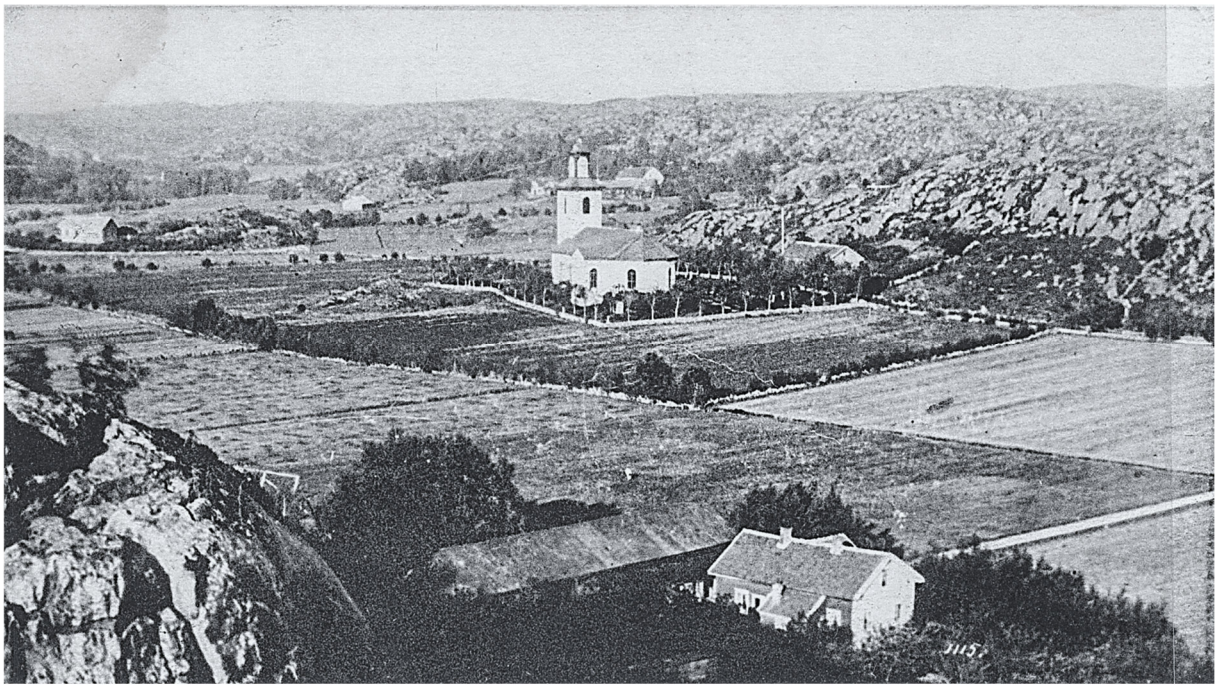

Släps kyrka 1903.

framsteg, att den gamla kyrkan blivit ersatt av denna nya helgedom, helt i tidens anda.

Däremot är det tveksamt om någon av alla som var med om invigningen lade märke till en egendomlighet med den nya kyrkobyggnaden. Tänkte kanske biskopen på det, när augustisolen lyste in genom korfönstren under invigningshögtiden? Var det någon av kyrkobesökarna, som började fundera över något som inte riktigt stämde? Var det möjligen någon i kyrkan, som slogs av denna tanke, medan biskopen höll sitt tal:

” Släps kyrka ligger ju fel! ”

Sedan urminnes tider har de flesta kyrkor byggts med koret i öster. Kyrkobyggnaden har så att säga vänt sig mot den uppgående solen, en bild för Kristi uppståndelse och återkomst. Men Släps kyrka är byggd i nordsydlig riktning med koret i söder. Detta beror på grundförhållanden på kyrkplatsen, men troligen hade ingen av de för kyrkbygget ansvariga tillmätt den gamla traditionens symbolik någon större betydelse. Praktiska krav fick betyda mer än hänsyn till traditionen. Detta har medfört att ljusspelet i Släps kyrka är annorlunda än i de flesta kyrkor. Vid högmässan mitt på dagen lyser solen in genom korfönstren och inte som i andra kyrkor från sidofönstren i söder. Vid kvällsgudstjänster på sommaren, då de flesta kyrkor har den nedåtgående

kl. 18 kan man i Släps kyrka se något av det skymningsljus som måste ha rått vid Jesu grav invid Golgata, när solen gick ner...
I samband med ljus förtjänar ett annat kännetecken för Släps kyrka att nämnas, nämligen de vackra kristallkronorna över mittgången och i koret.

Medeltida klenoder

Från den gamla kyrkan har inte många inventarier räddats över till den nya. Nertill i nuvarande kyrkan finns en pietetsfullt restaurerad psalmtavla med ett psaltarcitat, som erinrar om att lovsången är något normalt i en kristen människas liv: "Mitt hjerta är redo, Gud, mitt hjerta är redo, att jag skall sjunga och lova" Psalt.57:8.

På motsatta väggen har en av de fyra evangelisterna fått sin plats. Det är Lukas - det ser vi av att en stor oxe skymtar bakom honom. Han ensam blev

Apostel från Släps gamla kyrka.

Kvar av de fyra evangelistbilder, som förmodligen prydde gamla kyrkans predikstol. Det medeltida triumfkrucifixet hängde troligen i gamla kyrkans triumfbåge mellan långhuset och koret som en ständig påminnelse om att det är genom Kristi försoning, i hans namn och blod, som vi kan nalkas Gud. I nya kyrkan har detta krucifix fått sin plats över dopfunten. Också den placeringen är väl motiverad: Genom Dopet far vi ta emot allt det goda, som Herren Kristus förvärvat åt oss genom sitt lidande och sin död på korset. Detta krucifix är utan någon jämförelse Släps kyrkas dyrbaraste klenod.

Av senare datum - 1600-tal - är den basunängel i trä, som hänger i koret såsom en erinran om domen och ansvaret inför evigheten. En liknande ängel finns i de flesta kyrkor i denna landsända. Ungefär samtida med ängeln – kanske äldre - anses en annan träskulptur vara, föreställande evangelisten Johannes. Den har skänkts av församlingsbor och har fått sin plats under läktaren.

I vår egen tid. Ljuset från söder

fångas numera upp av Joel Milas båda korfönster (1982) "Skapelsen" och "Den uppståndne Kristus". Tillsammans med altartavlan från år 1891 av Sven Lindroth "Se Menniskan" utgör korfönstren en talande och färgrik illustration av Trosbekännelsens tre artiklar: Om Gud Fader och skapelsen, om Guds Son och återlösningen och om Den helige Ande och helgelsen. När vi i högmässan stämmer in i Trosbekännelsen - särskilt tydligt blir detta i den Nicenska - är det värdefullt att låta blicken vila på först det vänstra korfönstret, sedan på altartavlan och slutligen på fönstret till höger.

Skapelsefönstret

till vänster låter oss se, hur Guds goda skapelses Ljus och kraft har sitt ursprung i Guds "Varde ljus". Människor och träd, blommor och snäckskal, lejonet på marken, fåglarna i trädet, fiskarna i havsdjupet - allt är helt beroende av Guds godhet och allmakt.

Men vi kan aldrig göra oss en bild av Gud. Gud bor i ett ljus, dit ingen kan nå. "Ingen har någonsin sett Gud. Den ende sonen, själv gud och alltid nära Fadern, han har förklarat honom för oss" (Joh. 1 :8). När vi söker en bild av Skaparen bortom skapelsens alla under, är det bilden av Kristus vi ser, Kristus med korset i glorian.

Prosten G.F Hjortberg med familj.

Skaparen är samtidigt Frälsaren. De är genom Kristus skapelsens under sker, så som aposteln Paulus uttrycker detta i Kolosserbrevet:
"Kristus är den osynlige Gudens avbild, den förstfödde i hela skapelsen, ty i honom skapades allt i himlen och på jorden. Allt är skapat genom honom och till honom. Han finns före allting, och allting hålls samman i honom". (Ko1.1:15-17).

Ett ovanligt motiv

har altartavlan i Släps kyrka fått. Vi ser trappan som leder upp till Pontius Pilatus palats i Jerusalem - får övrigt den trappa som påstås ha flyttats från Jerusalem till Rom av kejsarinnan Helena på 300-talet, den s.k. Scala Santa, "Den heliga trappan", och till vilken pilgrimer från hela världen alltjämt söker sig.

Nedanför trappan står upphetsade och vilseförda människor med hårda ansikten och knutna händer och ropar "Korsfäst honom!" Pilatus har låtit föra ut Jesus, klädd i purpurfärgad mantel och med törnekronan på huvudet. Tavlan påminner om just det ögonblick, när Pilatus försöker beveka den upprörda folkmassan genom att säga "Här är mannen" eller som det hette i en äldre bibelöversättning "Se Menniskan", de ord som står att läsa över altartavlan.

Så är altartavlan i Släp en påminnelse om något centralt i vår kristna tro: " ... pinad under Pontius Pilatus ... " Denna försonings hemlighet kommer till

uttryck i just de gamla orden: "Se Menniskan". Vi ser först människorna i deras djupaste förnedring, när de i hårdhet och förakt förkastar Guds nåd och godhet i Jesus Kristus. Vi ser också maktmänniskan Pilatus, en representant för den s.k. "moderna", överlägsna, självrättfärdiga människan, som likt Pilatus försöker att fly undan Guds kallelse genom ett föraktfullt: "Vad är sanning?" Joh 18:38). Men slutligen ser vi också honom, som är den sanna människan och som förverkligar Guds avsikt, när människan skapades till Guds avbild: "Se Menniskan!"

Det är han som genom lidandet och döden blir försoningen för våra synder och öppnar vägen för oss till himmelen: "Han är det offer som sonar våra synder och inte bara våra utan hela världens" (1 Joh.2:2). Därför kan vi också frimodigt fortsätta att läsa Trosbekännelsens ord i den Tredje artikeln om

"-syndernas förlåtelse, de dödas uppståndelse och ett evigt liv",

detta som det högra korfönstret vill åskådliggöra. Också här är Kristus centralgestalten. Vi ser honom möta den botfärdige rövaren i enlighet med sitt löfte på korset: "Sannerligen, redan idag skall du vara med mig i paradiset". (Luk.23:43). Vi ser också den tomma graven: "Han har uppstått". Han är inte här. Se, här är platsen där han blev lagd". (Mark. 16:6).

Men det högra korfönstret vill också förmedla en vision av glädjen och lovsången i himmelen. Och genom Guds Helige Ande-symboliserad av duvan över den Uppståndnes huvud tränger nu himmelrikets krafter fram här på jorden. Kvinnan som ger en medvandrare att dricka ur källan med livets vatten far påminna oss om att Andens gåvor ännu är verksamma bland oss genom Guds ord och sakrament. För oss gäller det bara att ta emot och föra dessa gåvor vidare.

Så blir då hela koret i Släps kyrka en ständig påminnelse om innehållet i vår kristna tro, om allt detta som vi om söndagar ta emot i vår kyrka för att sedan ta med oss ut i vardagen.

Endast vid jultid

kan vi se ett annat värdefullt konstföremål i kyrkan, nämligen julkrubban, förfärdigad år 1976 av konstnären Birger Frohm och skänkt aven säröfamilj. Denna vackra och detaljrika julkrubba är utförd i enlighet med sydeuropeiska

traditioner alltsedan medeltiden. Figurerna är tillverkade av cederträ. Åskådaren har den välbekanta bilden från Betlehem framför sig: Herdar, änglar och vise män i tillbedjan inför Barnet i krubban. Men vi ser också t.ex. värdshusvärden som stängde till sin dörr, "eftersom det inte fanns plats för dem inne i härbärget". (Luk.2:7). Nu kommer han med lykta i handen för att nyfiket ta reda på vad som hänt. Både små och stora kan julkrubban ständigt göra nya upptäckter i anslutning till Julens evangelium.

"Psalmer och blomsterband "

Predikstolens sniderier kan synas omotiverade i denna 1800-talskyrka på den svenska västkusten. Man ser nämligen diverse blomsterprydnader, palmer och frukter, som hör hemma på helt andra breddgrader än våra. Den som hört, att alla inventarier och prydnader i en kyrka har sina särskilda uppgifter i förkunnelsens och evangeliets tjänst kan naturligtvis tycka, att dessa prydnader på predikstolen faller utanför den ramen.

Men så är inte fallet. Predikstolsprydnader av denna art har inte alls kommit till av en slump, även om beställaren en gång i tiden kanske inte hade detta klart för sig. Vad vi ser på predikstolen vill föra våra tankar till Salomos tempel i Jerusalem, förebilden till de flesta kyrkobyggnader i senare tider.

Liksom Salomos tempel bestod av tre delar: förhall, det heliga och det allra heligaste, så har de flesta kyrkor samma grundplan: ett vapenhus, ett långhus (skeppet) och ett kor. Alldeles som templet i Jerusalem genom sin blotta existens var en påminnelse om Herrens närvaro, så talar kyrkobyggnaden redan genom sin arkitektoniska grundplan om att det finns en väg för oss från denna världs larm och oro längs den väg som Jesus banat in till det Allraheligaste, där Gud själv bor.

Allt detta fanns alltså förebildat och framställt redan i Salomos tempel och de till synes främmande symbolerna på predikstolen vill "predika" om allt detta. Det var nämligen just sådana prydnader som i rikt mått fanns att beskåda i Jerusalems tempel I Första Kungabokens sjätte kapitel kan vi t.ex. läsa en utförlig skildring av hur kung Salomo lät smycka templets inre: "Alla husets väggar runt om utsirade han med snidverk i form av keruber, palmer och blomsterband, både i det inre rummet och i det yttre" (1 Kung.6:29). Att dessa "palmer och blomsterband" finns att beskåda just på predikstolen tillsammans med gudsnamnet JHVH med hebreiska bokstäver i baldakinen och de båda tavlorna med tio Guds bud, tar vi kanske se som en erinran om hur en predikan skall rätt dela Lag och Evangelium och förklara frälsningens väg för oss.

Samma väg

är det som Gustav Hjortberg pekar på, där han sitter i kretsen av sin familj på den 1700-talsmålningen av Jonas Durch, som är Släps kyrkas mest välkända inventarium.

Hjortbergstavlan

är med rätta både berömd och omskriven. Den ger en både detaljrik och fascinerande skildring aven naturvetenskapligt intresserad präst livsgärning i upplysningstidens anda men också i den tidiga pietismens fromhet. Där finns i tavlan en frisk blandning av andligt och världsligt, samtidigt som hela familjen Hjortbergs historia skildras med både realistiskt allvar och värmande humor. Se t.ex. på yngste sonen Hjortberg, där han sitter mitt i bilden med ett knipslugt leende och ett fast grepp om svansen på den apekatt som fader Gustav fört med sig från en resa till ett avlägset Ostindien.

Men frågan är väl om man inte finner hustru Anna Helenas livsgärning väl så imponerande som makens. Femton barn har hon fött och tavlan ger oss en på en gång skrämmande och realistisk inblick i den tidens sjukdomar och barnadödlighet. Av femton barn var bara åtta i livet, när tavlan målades några år före Gustav Hjortbergs bortgång. Detta framgår med nästan smärtsam realism av att de döda barnen också finns med på bilden - med bortvända eller delvis dolda ansikten. Två små, som dött i späd ålder, ligger i sina vaggor.

Bland sina böcker, samlingar och naturalie föremål från exotiska länder han besökt som skeppspräst i Ostindiska kompaniet sitter alltså kyrkoherden i Vallda och Släp åren 1754 - 1776 Gustav Fred. Hjortberg. Han var med rätta berömd redan under sin livstid och var veterligen den enda i den långa raden Vallda-Släppräster, som kallats "den kloke prästen!" Förmodligen fick han denna avundsvärda benämning på grund av sin väldokumenterade läkekonst, både när de gällde människor och djur. Också hans tekniska intresse och kunskaper var betydande. Han hade försökt sig som både orgelbyggare och urmakare. Om detta vittnar orgelpiporna och klockan - den visar för övrigt en kvart i tolv, vilket väl tyder på att tavlan målats, när Hjortberg kände sig snart ha nått livets middagshöjd. Om allt detta, liksom om alla övriga föremål som avbildats på tavlan, har mycket skrivits och talats.

Tavlans egentliga budskap och ärende har emellertid sällan behandlats. Kyrkoherdens blick möter frimodigt betraktaren. I sin ena hand håller han ett papper med sönernas namn, liksom fru Hjortberg håller fram en förteckning över

döttrarna, både levande och döda. Med sin andra hand pekar Gustav Hjortberg, säkerligen inte alls på någon av sönerna som man kanske först tror, utan på det som är hela tavlans centrum, nämligen krucifixet på altaret mitt i bilden.

Under den korsfäste har ett bibelord tydligt angivits, l Timoth l: 15, där det står: "Detta är ett ord att lita på och värt att ta sig, Kristus Jesus har kommit till världen för att rädda syndare - och ibland dem är jag den störste". Att Hjortberg ville tillämpa just de orden på sig själv framgår också av att han under detta bibelcitat har låtit måla sitt eget namnchiffer i form av en hjort och ett berg under löftesorden: "Gud förmår Hjelpa" Där ser vi också en hänvisning till Psalt. -+2:2,3: "Såsom hjorten längtar till vattenbäckar, så längtar min själ efter dig, o Gud. Min själ törstar efter Gud, efter den levande Guden" .

Men än mer ville prosten i Släp och Vallda säga sina församlingsbor, både då och senare, genom det vi kan finna av honom själv, hans familj och alla intressanta föremål här samlat. Ingenting av allt detta var trots allt det allra främsta för honom. Av allt jordiskt betydde hustru och barn mest. Det framgår av att han på papperet med sönernas namn överst hänvisar till Jesaja 8: 18.

"Se, jag och barnen som Herren har gett mig .. ."

Och under Anna Helenas vänstra hand anar vi en hänvisning till det 41 :a kapitlet i den apokryfiska Syraks bok, där det bl.a. står: "Räds icke för dödens lott. Tänk på dem som voro före dig och dem som kommer efter dig". Familjen Hjortbergs livshållning och livsinriktning kommer till uttryck genom bibelcitaten på tavlan, något som de flesta uttolkare av densamma tyvärr har förbisett. Och ännu återstår det allra viktigaste Gustav Hjortberg hade att säga sina församlingsbor både i sin egen livstid och i kommande tider. På själva bordet vid hans högra hand ser man en tydligt framträdande hänvisning till I Kor.2:2. " De enda jag vill veta av, när jag var hos er, det var Jesu Kristus, den korsfäste Kristus " . Vi vet, att Gustav Hjortberg hastigt och oförmodat fick lämna detta jordiska och allt det han älskade här, både sin familj, sina samlingar och alla övriga intressen. Han dog den 5 april 1776, knappt 52 år gammal.

Vi vet också, att hans hustru och barn måste genomleva svåra år i försakelse och fattigdom. Det Gustav Hjortberg lämnade efter sig var inte av den arten, att hans familj fick en tryggad framtid. Tvärtom citeras i Herdaminnet - en officiell minnesbok över bortgångna präster i stiftet - ett gammalt talesätt om prästens kvarlåtenskap: "Präster lämnar inget annat efter sig än böcker och åter böcker". Om Anna Helena vet vi ytterligare, att hon fick bo på den pastoratet tillhöriga Släps Stomgård, alldeles intill gamla kyrkan. Hon levde ända till år 1808 och var vid sin bortgång 83 år gammal.

Altartavlan, Släps kyrka. Foto Arne Carlsson.

Vad Hjortbergstavlan i Släps kyrka således kan påminna en sentida betraktare om är att det finns andra rikedomar än denna världens berömmelse och sådana som kan värderas i pengar. Det är dessa skatter prosten Hjortberg ville tala till oss om genom sin tavla , och han talar ännu, fastän han är död.

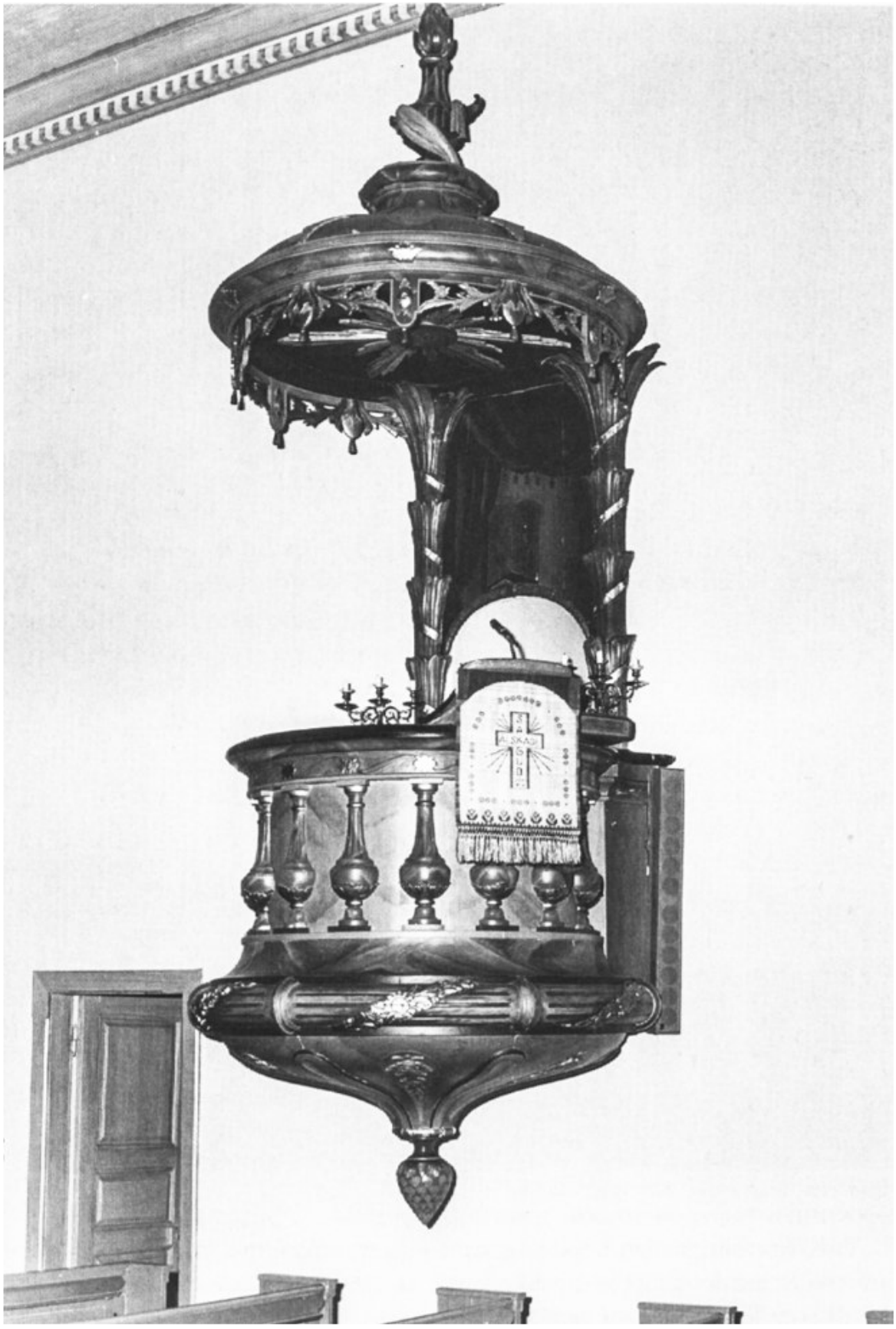

Predikstolen, Släps kyrka. Foto Arne Carlsson

Ny orgel

fick kyrkan 1977. Den är byggd av Firma Olof Hammarberg, Göteborg (intonation Nils Hammarberg). Den har 27 stämmor, fördelade på två manual och pedal. Den har karaktäriserats som en orgel enligt barockens grundprinciper men också med en romantisk grundton. Detta möjliggör framförandet av en bred orgellitteratur. En kyrkorgel ger en "ljudbild" av vad som är Kyrkans budskap. Orgelstämmornas oändliga variationsmöjligheter ger ett uttryck för evangeliets tidlösa ärende till alla människor i alla tider. Men liksom orgelns alla skiftande stämmor bringas att spela samman med varandra, så är Kyrkans medlemmar kallade att samverka som lemmarna i kroppen, detta som aposteln Paulus uttrycker på följande sätt i Rom. 12:4–5: "Liksom vi ha en enda kropp med många lemmar, alla med olika uppgifter, så utgör vi, fast många, en enda kropp i Kristus, men var för sig är vi lemmar som är till för varandra" .

Som ett uttryck för att all kyrkomusik och kyrkosång står i evangeliets tjänst får vi se bilderna på läktarbalustraden. Där möter oss inte endast apostlar och evangelister utan också gestalter, som i senare tidevarv inte minst med psalm och sång fört ut evangeliet till nya generationer. Vi ser reformatorerna och psalmdiktarna Martin Luther och Olaus Petri. Längst ut på den ena sidan möter oss en av våra flitigaste psalmförfattare på 1600-talet, ärkebiskopen Haquin Spegel. På motsatta sidan ser vi Philipp Nicolai, som bl.a. givit oss en psalm, vars färgprakt och glöd kan liknas vid ett målat kyrkfönster: "Hell morgonstjärna, mild och ren

" Under Konung Gustaf III:s milda regeringstid",

närmare bestämt år 1777, fick Släps gamla kyrka den större av de båda kyrkklockor som alltfort ringer samman till gudstjänst. En inskription på klockan erinrar inte bara om Gustav III utan också om "comisarien Herr Carl Wahlman på Mahlevik", som låtit gjuta klockan "Gudi till ära och Släps församling till tjenst" som det också står på den.

Lillklockan bär årtalet 1899 och införskaffades i samband med en renovering år 1901. Dess inskription ger uttryck för innebörden i allt det som alla kyrkklockor i alla kyrkor vill förmedla:

"När jag kallar hör mitt ljud,
Kom till kyrkan, bed till Gud,
Att du rätt hans ord må höra,
Som din själ kan saliggöra".

Stora sakristian

kallas det andaktsrum som år 1978 inreddes under läktaren, att användas för mindre gudstjänster, vigslar och samtal. Over altaret ser vi Sigrid Börjessons vävda bonad med Släps kyrka som kyrkan mitt i bygden, mitt i naturens fägring, mitt i människornas liv i helg och söcken. Sockenbor - både unga och gamla - är på väg in i sin kyrka. Någon dröjer på steget. Ja, det är själva kyrktrappan och kyrkporten, som är centrum i konstverket: Kyrkans öppna dörr. Den leder först in till gudstjänstens möte med Gud och leder sedan ut till medmänniskorna i vardagsmöda. Bonadens motto är en gammal kyrkogångspsalm med rötter i den 84:e psalmen i Psaltaren - man ser noterna till en av den koralens melodislingor upptill på tavlan: "O huru ljuvlig är din boning Herre kär, ditt tempel och din kyrka, där sig min själ får styrka ... "

Var det inte just detta som våra förfäder ville föra med från sin gamla medeltida helgedom, när de lät uppföra sin nya kyrka vid 1800-talets mitt? Även om Släps kyrka inte hör till de äldsta och mest traditionstyngda kyrkorna i vår landsända, är den väl värd att älska, vörda och vårda. Vi vet att oräkneligt många människor har sökt sig hit i både sorg och glädje. Ibland har kyrkan varit till bristningsgränsen fylld av människor. Oftare har det varit gott om lediga platser i bänkarna, när kyrkklockorna ringt samman.

Men hit har ändå människor kommit, fler eller färre, med sina frågor och sin undran, med sorg och besvikelse i hjärtat eller med förhoppningar och framtidstro i sinnet. I Guds ord och sakrament har de kunnat finna hjälp och vägledning. Vi vet, att även nutida församlingsbor och besökare i Släp behöver ta emot allt det som församlingskyrkan vill förmedla av tro och förtröstan.

Släps nya kyrka

Kullavikskyrkan

OLLE FOGELQVIST, KOMMINISTER

Kullavikskyrkan, som ligger i Kullaviks centrum "mitt i byn", invigdes av Biskop Bertil E. Gärtner, Jungfru Marie Bebådelsedag den 20 mars 1983 i närvaro av pastoratets präster, präster från kringliggande församlingar och ca 450 besökare.

Kort historik

Planer på en kyrka i Kullavik fanns redan på kyrkoherde Gösta Jönssons tid under 1960-talet. l slutet på 1970-talet tog planerna fastare form. Gudstjänster som redan tidigare firats i scoutgården firades nu mer regelbundet och intresserade samlades till samtal och bön i olika hem i Kullavik. Kyrkorådet i Släp tillsatte en planeringsgrupp med uppgift att börja tänka

Kullaviks kyrka.

på lokalbehovet i kyrkobyggnaden, Det stod redan från början klart att det inte endast behövdes ett gudstjänstrum utan också lokaler för annan församlingsverksamhet, inte minst barn- och familjeverksamhet etc.

Det arbete som utfördes av planeringsgruppen diskuterades ingående av kyrkorådet och låg till grund för de beslut som fattades av Kyrkofullmäktige 28 oktober 1981, Tomten, som var inplanerad i Kullaviks Centrum, inköptes från kommunen och byggnadskommitté tillsattes som började sitt arbete den 19 nov 1981.

Arkitekt Arne Nygård AB, ritade kyrkan och Kungsbacka Byggnads AB byggde, första spadtaget Första spadtaget togs av Kyrkofullmäktiges ordförande Harry Andersson vid en enkel gudstjänst den 24 aug 1982. Taklagsgudstjänst firades den 26 nov då ett skrin som bl.a. innehöll en Bibel och en dagstidning överlämnades till KBAB:s platschef Claes Carlquist för att han skulle montera in det på lämpligt ställe i kyrkans väggar. Arbetet fortlöpte planenligt. Inventarier anskaffades. Tidsplanen höll. I början på mars var det färdigt och efter en utomordentlig god insats från alla inblandade kunde invigningen ske planenligt.

Beskrivning

Invändigt:

Kullavikskyrkan är byggd i trä och har dominerande tegeltak. Efter rekommendation från Riksantikvarieämbetet målades kyrkan i en mörkbrun nyans av samma typ som falu rödfärg.

Entrén är ljust välkomnande och öppnar sig mot parkeringen som en öppen famn, I östra delen av kyrkobyggnaden ligger kyrksalen med ett stort korsmärkt fönster. Denna del av byggnaden är tornliknande och prydes längst i öster av tuppen , vaksamhetens symbol.

På kyrksalens södra vägg, till höger om entrén, hänger kyrkklockan, Den hängde från början fritt men har nu byggts in för att dess klang skall bli dovare och mer kyrkklocksliknande. Norr om kyrkan ör det en vacker uteplats, mycket väl lämpad för samlingar av olika slag.

Utvändigt:

Entrén öppnar sig åt höger mot kyrksalen, rakt fram mot allrummet och till vänster mot kapprum och barn lokaler. Bokbord, affischtavla och psalmboksvagn med pärmar för gudstjänstordningar och bibelvisor har givetvis sin plats här. Vid gudstjänsterna välkomnas alla besökare av kyrkvaktmästare, kyrkvärdar eller någon annan i församlingen. Golvet är har i sten: gul klinker och röd

granit i ett vackert rutmönster. Kyrksalen är ett kvadratiskt rum ca 11 x 11 m med 140 fasta platser. Det domineras av altaret och det triumfkrucifix som hänger i den absidliknande nischen bakom altaret. Altaret är Guds tron, platsen för Guds närvaro.

Den massiva altarskivan i granit påminner oss om vår frälsare som är hörnstenen, Kyrkans självklara grund. Fem kors är inhuggna i stenen som en bild av Jesu fem sår. Bakom altaret i den blåmålade absiden hänger ett sakramentsskåp där sakramentet förvaras.

Krucifixet visar vår frälsare klädd som en Konung. Kungakrona, mantel och det gyllene bältet visar att han segrade över döden. Vi påminns om orden "Åt mig har getts all makt ... " Händerna är upplyfta i en välsignande gest men vi kan också se den öppna famnen hos honom som säger "Kom till mig ni alla som arbetar och är tyngda av bördor så skall jag ge er ro". Det är Eva Spångberg, Hjelmseryd, som gjort krucifixet.

Hon har också gjort den mariabild som hänger söder om altaret. Maria är som en drottning krönt med en krona (jmf Uppenbarelseboken 12) och hon bär Jesusbarnet i famnen. Jesusbarnet bär på ett korsmärkt jordklot och lyfter sin högra hand för att välsigna.

Altarets fundament, altarring, dopfunt och predikstol är ritat av arkitekt Arne Nygård AB och likt bänkarna är det målade i en nötbrun nyans. Allt detta flyttbart för att kyrkorummet skall vara flexibelt.

Orgeln är gjord av Tostareds orgelfabrik och har 12 stämmor. Norr om kyrksalen ligger sakristian. Den fungerar också som samtalsrum och arbetsrum för distriktsprästen. På väggen hänger det processionskrucifix som används i processionen i familjemässan varje söndag kl. 09.30. Också det är gjort av Eva Spångberg.

I allrummet serveras kyrkkaffe varje söndag och det fungerar som kyrkcafe mellan 11 och 13 på torsdagar. Det används till samlingar av många olika slag: Bibelstudium, konfirmationsundervisning, församlingskvällar, musikcafé m.m. Lokaler för barnarbetet finns i kyrkans västra del och på andra våningen finns "Övre salen" som används för kö r- och ungdomsarbete.

Särö Kyrka

ASTRID WERNSTRÖM

Detta ska handla om Särö kyrka och då bör nämnas att Särö som tillhör Släps församling i Hallands län blev badort 1839. Det gamla säteriet fungerade som hotell för de tillresande badgästerna som kom från olika platser i Sverige.

Före 1922 fick Säröborna ha gudstjänst i Societetssalongen eller ha friluftsgudstjänst, men de kunde också med häst och vagn fara till Släps kyrka på söndagarna och höra predikningarna där.

Friluftsgudstjänsterna på Särö hölls på "Munkekullen" innan Grosshandlare Elof Hansson uppförde sin villa där. Det hade dock länge varit en önskan att Särö skulle få en egen kyrka.

Omkring 1917 började en insamling av pengar avsedda för ett kyrkobygge. Det var grosshandlare Elof Hansson, fru Ellen Kraft och fröken Anna Lindberg, alltså" Anna i schappet" som var de drivande krafterna. När insamlingen var slutförd, fanns i kassan 100 000:-. Ledamöterna i Särö kyrkostiftelse förvaltade kapitalet under kyrkans uppförande.

Arkitekt var Allan Berglund och byggmästare Albert Lundblom, konstnären Brocke Bluckert stod för målningarna inne i kyrkan. Lördagen den 19 nov. 1921 lades den sista stenen i kyrkans grundmur. Enligt August Prytz samlade anteckningar så skedde följande:

Den lilla högtidligheten ägde rum under synnerligen livlig tillslutning från ortsbefolkningen . Kyrkoherde Valdus Bengtsson lämnade en kort historik ur kyrkobyggnadsplanernas tillkomst. Kyrkoherden i Vallda och Släps pastorat, Anders Lauren , höll därefter ett varmt och tankerikt högtidstal, utgående från orden i Pauli första brev till korinterna. Kyrkoherde Lauren uppläste sedan den grundläggningshandling som jämte historiken, Särö kyrkostiftelses reglemente och Svenska kyrkans diakonistyrelses protokoll nedlades i grunden. Grundläggningshandlingarna är av följande lydelse:

"1 året 1921 efter Frälsaren Jesu Kristi födelse, det femtonde året av konung Gustav V regering, då Edvard Herman Rodhe var biskop över Göteborgs stift, Greve Karl-Axel Mörner landshövding i Hallands län, Anders Lauren kyrkoherde i Vallda och Släps pastorat, lades den 19 nov sista stenen i grunden av Särö kyrka".

"Här antecknades där jämte att ledamöterna av Särö kyrkostiftelse som känt sig manade att låta uppföra kyrka åt Särö äro kyrkoherden Håkan Gustav

Särö kyrka interiör

Valdus Bengtsson, ordförande, köpmannen i Göteborg Elof Hansson vice ordförande, konsulinnan fru Ellen Kraft, fröken Charlotte Willerding, boktryckare John Antonsson samt handlanden Gustav Fischer. Att arkitekten Allan Berglund är kyrkans arkitekt, att Albert Lundblom är kyrkans byggmästare samt att omkr. 100 000:- är på frivillighetens väg insamlade för kyrkans byggnad. Så långt Prytz redogörelse. Utom nämnda handlingar nedlades även ett från flygmaskin taget fotografi över den plats där kyrkan ska byggas. Inmurandet av den sista grundstenen utfördes därefter av kyrkoherde Lauren, kyrkostiftelsens styrelse och flera representanter för ortsbefolkningen, varefter lästes "Fader Vår" och välsignelsen nedkallades. Kyrkan har sin plats på höjden nordväst om paviljongerna.

Söndagen den 30 juli 1922 skedde den högtidliga invigningen av kyrkan. Akten var utsatt till kl. 11.30 men redan före klockan elva började de inbjudna att samlas i kyrkan. Strax efter 11.30 anlände Hans Majestät Konungen med uppvaktning och tog plats framme i kyrkan. Under orgelpreludier trädde kyrkoherden i Vallda och Släp, Anders Lauren, fram till altaret under det att sex assisterande prästmän tog plats vid altarringen. De assisterande prästmännen var: Kyrkoherdarna Valdus Bengtsson och Oscar Cullberg, hovpredikanten C. Block, komminister Isak Behm samt pastorerna S. Vestman och A. Block. Samtliga var iförda full ornat.

Kyrkoherde Lauren höll ett anslående invigningstal. Var och en av de sju närvarande prästerna läste därefter ett bibelord, varefter officianten lyste välsignelse över kyrkan. Efter gudstjänsten samtalade konungen en stund med de närvarande prästmännen och kommitterade för kyrkobygget. Kyrkan har som gåva av konungen fått mottaga en kyrkobibel varvid Hans Majestät inskrivit sitt namn i kyrkoboken.

Vid utgången från kyrkan upptogs kollekt för densamma. Den inbragte 194:75. Om vi jämför summan som hade insamlats, 100 000:-, och dessa 194:75, så ser vi att det var en kolossal summa, som hade samlats ihop för kyrkobygget.

Efter högtidligheten var lunch anordnad. Påföljande lördag hölls den första konfirmationen.

Kostnaden för kyrkan belöpte sig precis till 100 000:-. Klockan blev gjuten vid Götaverken. Senare skänkte konung Gustav Vett antependium och ett predikstolskläde, vilka förfärdigats av konungen. Under årens lopp har andra gåvor kommit kyrkan till del. Däribland kan nämnas två träkandelabrar, som inköpts i England. Dessa är nu renoverade. Under de år som Yngve Bäckeman var kyrkvärd installerades elektrisk

belysning i fönstren. Dessa är originella såtillvida att ljuslågan fladdrar. För en oinvigd ser det ut som det var levande ljus. En bror till Yngve Bäckman lär ha konstruerat dessa belysningar. (Det kan nämnas att när Nikita Chrustjov var i Sverige och då hade sin dotter Ludmilla med sig, beställde hon 40 000 liknande belysningar för export till Ryssland!)

I nuvarande tid firas gudstjänster vissa tider på året. Det börjar med kyrkoåret och första advent och tredje söndagen i advent med musikgudstjänst på eftermiddagen, julotta och nyårsbön, sen blir det uppehåll till påskdagen och därefter pingstdagen och midsommardagen. Sedan varje söndag t.0111. september

och den sista gudstjänsten hålles i oktober. De präster som under 69 år blivit kända är: Kyrkoherde Valdus Bengtsson, kyrkoherde Oscar Kullberg, kyrkoherde och hovpredikant Isak Behm, kyrkoherde Vetterqvist och den under senare år kände och populäre pastor Laring. Kyrkvärdar under senare år har varit: Fru Marianne Hansson, Yngve Beckman samt Anna-Lisa och Bertil Henriksson. Andra personer som varit behjälpliga med kyrkans vård är Anna Lindberg och Villis Magnusson med make. Särö kyrka är mycket populär som bröllopskyrka, dessutom är det många ungdomar som varje år konfirmeras i Särö, och vid gudstjänsterna är det ofta barndop. Det förekommer också begravningsgudstjänster. Särö kyrka tillhör inte pastoratet utan är helt fristående och det är den tidigare omtalade stiftelsen som handhar kyrkans förvaltning.

År 1857 Särö gästades av konung Oscar I och hans gemål, drottning Josefina, fanns det en präst på Särö som hette pastor Olsson-Obling. Till Josefina dagen den 22 augusti författade denne sju verser som han läste upp för drottningen. En samling barn med blommor uppvaktade drottningen. Versarna ledde till att pastor Olsson-Obling fick en guldmedalj.

År 1871 då konung Karl XV gästade Särö fanns där en badpredikant som hette Mårten Hallen, han var pastor vid fattighuset i Göteborg. Mårten Hallen var orädd och vågade predika med nit och övertygelse. Han föraktade alla yttre bemärkelser och penningmagnater.

En söndag förrättade han friluftsgudstjänst på Munkekullen. Då var hans predikan lång och innehållsrik. Den handlade om hur Jesus gråter över Jerusalem. Patron Leopold Smith på Särö, som höll ett öga och öra över det hela, talade efteråt om för Mårten Hallen att hade kungen hört hans predikan så hade säkert pastorn kommit på fästning. Emellertid hade kungen suttit i en buske och avhört det hela, med påföljd att den gode pastorn nästa dag blev kallad till Skogshyddan där konungen bodde. Kungen ville ha reda på om

prästen hade ett horn i sidan till honom och till alla som var kungar. Efter den dagen predikade pastor Hallen inte så hårt.

Detta var lite historik som plockats ur sådant som tidigare skrivits om Särö. Kyrkan är värd ett besök, speciellt målningarna i kyrkan bör ses.

Några blad ur skolundervisningens historia under 150 år

INGELA OCH NILS BROGREN, BERGET, SLÄP

Utvecklingen av skolväsendet i Släp följde väl i stort sett utvecklingen i övriga socknar inom landet. Innan 1842 års folkskolestadga hunnit slå igenom ute i bygderna, utövades undervisningen mest i hemmen, ofta av kringvandrande soldater, i många fall av personer, som knappast själva var läskunniga.

Sockenstämman var länge socknens enda organ för överläggningar. Där fattades beslut om kyrkobygge och prästval, väg- och brobygge, skolor, fattigvård m.m. För tiden fram till och med 1862 är det i sockenstämmans protokoll man finner besluten om skolan. Efter denna tid svarar kyrkostämman för skolärendena. Med 1930 års kommunallagar blev kommunfullmäktiges protokoll en källa att söka i. Även skolstyrelsens eller skolrådets protokoll är en grund för kännedomen om skolorna.

Klockarens skyldigheter

I 1686 kyrkolag hade den första bestämmelsen kommit om en mera allmän folkundervisning i hela riket. Där fastställdes klockarens alla bestyr och skyldigheter. Han skulle med största flit driva barnaläran, d.v.s. lära barnen textorden i Luthers Lilla Katekes.

Den första folkskolestadgan

Den första folkskolestadgan kom 18 juli 1842. Den fick tillsammans med laga

skiftet avgörande betydelse för folket i socknarna då. Dess viktigaste bestämmelser var:
1. I varje församling borde inom fem år vara inrättad minst en, helst fast (undantagsvis flyttbar) skola med seminarieutbildad lärare.
2. Barnens skolgång skall vara obligatorisk. Dock medgavs hemundervisning under vederbörlig kontroll.
3. Seminarier skulle upprättas i stiftsstäderna och i Stockholm.

Ambulerande lärare i Släp

En av de ambulerande lärarna i Släp var Johan Wiklund, som gick i Bukärrs rote och lärde barnen att läsa och skriva. De berättas, att han hade själv lärt sig att läsa genom att studera Morgonposten, en tidning, som kom två dagar i veckan. Det berättas också om honom, att han var mycket begåvad och hade god sångröst. Han hade en årsinkomst på sjuttiofem kronor. Han tjänstgjorde i Bukärrs rote, ända tills det blev byggt en småskola 1892. Han var född i Släp 1848 och levde ända till 1935.
Under samma tid var det en fru Johanna Olsson - gemenligen kallad Månsa Johanna - som tog emot barnen i sin stuga i Kyrkobyn och undervisade dem. Varje dag började hon med att läsa ur bibeln. Barnen fick sitta runt ett bord i storstugan med knäppta händer och vågade inte säga ett knyst under lektionen. Ej heller Månsa Johanna hade själv gått i någon skola.

Svårt för socknarna

Lönen för en examinerad lärare utgjorde enligt stadgan minst 16 tunnor spannmål, varav 8 in natura och resten i penningar, 53 riksdaler 16 skilling banco. Läraren skulle dessutom ha bostad och bränsle samt sommarbete och vinterfoder för en ko. Frågan om naturaförmåner blev ett tvisteämne både lokalt och i riksdagen. År 1900 bestämdes grundlönen till 700 kr, varav 100 kr som ersättning för kofoder. Minimilönen för småskollärare blev samma år 300 kr, förutom bostad och vedbrand.

Testamente

Genom ett testamente af herr patron CG. Bruhn på Wallda säterigård hava 500 Rdr blivit gifna till vardera af Wallda och Släps församlingar samt utbetalades

Släps södra folkskola vid kyrkan. Bygd 1853 - 1854. Skolgård saknades, barnen lekte på landsvägen mellan skolan och kyrkmuren.

1865. Räntan häraf beräknad till 6 proc. skall årligen utgå till löneförhöjning åt examinerade folkskollärare.

Första skolorna i Släp

Släps södra folkskola, den första i socknen, byggdes 1853–54 av virke som blev över vid kyrkbygget 1852. Upptimringen gick på 150 Rd. och inropades av Andreas Jönsson från Landa, inredningen av samma person för 150 Rd. Stenfot och tomtning inropades av Christian Andersson, RågeIund, Landa för 47 Rd. 36 s.k.

Om skolan i Släp heter det 1861 - 62: Lokalen sund och rymlig, undervisningsmaterial otillräckligt. Närvarande barn 45 (folkmängd 1507). För samtliga dessa anges Stafning och inläsning sorgfälligt inöfade, undervisade i kateches med aktgivande på innehållet grundligt och i bibliska historien, varaf några i hela nya testamentet. I svensk historia 5, i geografi 43, i skrifning 45, i räkning 32, varaf några regula de tri, sång öfvas.

Släps södra folkskola 1902. 5:e och 6:e klass. Lärare Oscar Engqvist.

Släps södra folkskola 1924. 5:e och 6:e klass. Lärare Axel Fridolf Persson. Tjänstgjorde i Släp 1923 – 1927.

Lärarna i södra folkskolan

Den förste läraren var Melander.

Efter Melander kom till södra folkskolan folkskollärare Lindgren. Han undervisade alla fyra klasserna fram till 1892, då småskolan blev byggd. En examenskatalog från 1878 upptar 64 barn.

Folkskollärare och kantor Oscar Enqvist kom till Släp 1902 och flyttade till Askim 1917. Ett minne av Enqvist är skogarna i Släp. Flera tusen gran och tallplantor planterades i södra Släp under hans ledning.

Folkskollärare Person från Falkenberg tjänstgjorde från 1923 till 1927, då han flyttade tillbaka till Falkenberg. Han startade bl.a. Släps sångkör.

Folkskollärare och kantor Gustav Neuman kom till Släps södra skola 1927 och verkade där till sin bortgång 1965. Han var en god lärare och sångledare. Han var ledare för Släps sångkör och för Norra Hallands Körsällskap. Därtill hade han även många kommunala uppdrag. Han var också medlem i Släps Hembygdsgille.

Fröken Hedvig Svensson kom till Släp 1909 och hon hade där klasserna 3 och 4 ända fram till pensioneringen 1949. Den första lärarinnan i Släps södra småskola, som byggdes 1892, var Hilma Lagerqvist. Den andra var Emilia Lindhart, och efter henne kom Maria "Maja" Magnusson, Bukärr, som innehade tjänsten till sin bortgång 1932.

Till en nyinrättad tjänst, som biträdande lärarinna vid "lägre avdelningen", antogs våren 1905 småskollärarinnan Karolina Augusta Lindgren från Kyrkobyn i Släp.

Skolorna i norra delen

Utgifter vid byggandet av norra folkskolan 1855		
Byggmästare A Jönsson för skolhusbyggnaden	825	Rd
Jordbortforsling	5	
Gratifikation enligt sockenmännens beslut	48	
Rappning, brädfodring m.m.	120	
14 tolfter bräder a 2,32	37,16	
3 tolfter bräder till gesimser	19,24	
1 1/ 2 kista spik	50	
4 tunnor Gotlandskalk	9	
800 st natursten	24	
	1137,40	

Norra folkskolan byggdes 1854.

Lärarna i Kyvik.

Bland lärarna vid Kyviks Folkskola märks o. Sjöberg omkr. 1861, K. Engström, 1872–1905, K.E. Ahlström, som var vikarie 1906, Anders Jakobsson, som vikarierade fram till 1910, A.E. Carlander, tjänstgörande 1911–12 samt framförallt Erik Markander, som blev ordinarie 1912 och pensionerades 1942. Elsa Skog blev ordinarie 1947 och Torsten Svensson tjänstgjorde där 1943–1956. Vid småskolan tjänstgjorde Hildur Fågelberg 1903–1939, Birgit Pettersson 1939–1943 samt Aina Ingrid Fredriksson, som blev ordinarie 1945.

Betyg

Det kan ha sitt intresse att se ett betyg från denna tid. Det gäller avgångsbetyg från 1878. Den bästa bland flickorna var Amanda Karolina Mattsson. Hennes betyg i

Flit	A
Uppförande	A
Sång	B
Geometri och linjalritning	B
Naturlära	A
Modersmålet	A
Geografi	A
Historia	A

Räkning	A
Avskrivning	A
Kristendom	A
Innanläsning	A

En lärares betyg.

Folkskolläraren Axel Fridolf Persson, vilken som ordinarie folkskollärare har tjänstgjort från den 1 juli 1923 och fortfarande tjänstgör vid härvarande södra folkskola, har här ådagalagt berömlig undervisningsskicklighet, berömlig förmåga att i skolan upprätthålla ordning och i öfrigt hela ungdomens uppfostran, berömlig nit och hedrande vandel, hvar jämte han med utmärkt nit och skicklighet fullgjort sina åligganden som klockare och organist - hvilket varder honom på begäran till intyg meddelat.

Utdrag ur Släps församlings skolprotokoll 1905–1926

Protokoll 15 september 1905.

Skolrådets ledamöter samt Skollärare o. Enqvist, Vik. Läraren K. Ahlström, Lärarinnorna Karolina Lindgren, Emilia Lindhart och Hildur Fågelberg.

För att om möjligt vänja barnen vid kyrkan och församlingens gudstjänster beslöts, att barnen i folkskolorna skulle af sina lärare tillsägas att en gång i månaden under pågående lästid komma till kyrkan, södra folkskolans barn första och norra folkskolans andra söndagen i månaden. Barnen få sin plats i kyrkans främre qvarter på östra sidan och resp. lärare är alltid med för att öfvervaka ordningen bland barnen.

Förslag till utgifter 1906; Lön: K. Engström 1,000 kr, O. Enqvist 800 kr, E. Lindhart 475 kr, K. Lindgren 350 kr plus ersättning för ved ...

Protokoll 11 Januari 1911.

Föredrogs folkskoleinspektören Hammarbergs skrifvelse till skolrådet och kyrkostämman i Släp, innefattande yrkande derom, att ett nytt skolhus borde uppföras för församlingens Södra folkskola, hvilket borde vara färdigt senast vid lärårets början 1912.

Protokoll 15 mars 1916.

Föredrogs skrivelser från folkskoleinspektör Lindqvist af den 23/7 1915 och 2/3 1916 innehållande yrkande att församlingen skulle utan dröjesmål gå i

Släps norra småskola vid Tollesbuer.

författning om uppförande af nytt skolhus med 2 lärosalar och nödiga bostäder i Södra skolroten. Skolrådet beslöt att instämma i skolinspektörens yrkande att ett nytt skolhus behöfves, emedan det gamla skolhuset är otidsenligt och den förhyrda lokalen är olämplig såsom skolsal, men att frågan ännu borde uppskjutas, till lugnare tider inträffa, helst K. M:t under förra året erinrar landets kommuner om nödvändigheten att så vitt som möjligt undvika ökad skuldsättning.
Kommentar: Den förhyrda lokalen var Blå Bandslokalen norr om Släps Södra småskola.

Protokoll 7 oktober 19/9.
Paragraf 2
Herr Markander klagande öfver det enerverande buller som förorsakas i skolan däraf, att barnen i allmänhet gå i trätofflor, och undrade, om icke möjligen något slags sockar eller tofflor af tyg kunde anskaffas till ombyte, när barnen kommo i skolan. Skolrådet ansåg sig icke får närvarande kunna föreslå någon lämplig åtgärd till afhjälpande av denna olägenhet.
Paragraf 3
Fröken Svensson anförde, att barnen i regnigt väder ej sällan komma till skolan våta om fötterna och hemställde, om ej några par yllestrumpor borde inköpas för ombyte. På yrkande af Herr Gihl beslöts att man skulle få hvar och en af småskolorna samt till lägre avdelningen af södra folkskolan inköpa 5 par yllestrumpor, tillsammans således 15 par, och fick fröken Svensson i uppdrag att inköpa lämpliga sådana.

Nya södra folkskolan, nuv. Ekenässkolan, Byggd 1920 - 21. 1911 beräknades kostnaden för byggande av denna skola med två bostäder, förråd och fyra avträden till 20 000 kr. Den verkliga kostnaden när bygget äntligen kom igång 1920 - 22, blev 182 000 kr. Med då återstod målningen, som utfördes flera år senare. Den 1 feb. 1921 stod den nya skolan äntligen klar att tagas i bruk.

Protokoll 25 april 1921.
Paragraf2
På en från Josef Svanberg i Oskarshamn till Släps kommunalordförande ställd och af denne till skolrådet remitterad skrifvelse med anhållan att få använda skolsalen vid kyrkan till förevisande af rörliga bilder, beslöt skolrådet af gifva det yttrandet, att denne anhållan borde afslås.
Paragraf 8
Uppdrages åt herr Gihl att anskaffa nödiga fröer för köksväxter till skolhusets skolträdgård.

Protokoll 3 maj 1923.
Paragraf 6 och 9
Brunnen vid nya skolan (dålig)
Kommentar: Det berättas att när eleverna tog upp vatten var det en gegga full med mask som kom upp istället för vatten.
Paragraf 10
Åt läraren Gustaf Svensson uppdrogs att anskaffa lämpligt antal blomsterplantor för skolplanen vid nya skolan.
Kommentar: Svensson var vikarierande lärare, han blev senare kyrkoherde Grände i Tvååker (den berömde dansbaneprästen).

Släps södra folkskola 1:a och 2:a klass 1920. Lärarinna Maja Magnusson från Bukärr i Släp. Född 1892, död 1932.

Protokoll 10 sept. 1923.
Paragraf 4
A.F. Persson fick i uppdrag att till sin skolsal anskaffa mörka gardiner eller skärmar där de 4 fönstren att begagnas vid förevisning av geograf. skioptikonbilder.

Protokoll 16 oktober 1923.
Paragraf 2
Beträffande den på södra folkskolans plan befintliga komposten beslöts uppdraga åt kyrkvärden att ombesörja, att den blir försedd med lämplig öfverbyggnad.

Protokoll 25 augusti 1924.
Då södra folkskolans område ligger öppet för alla vindar, beslöts att å sagda område inplantera ett lämpligt antal stormträd.

Protokoll 24 oktober 1924

Sedan Släps södra folkskola med skolplan och därå uppförda byggnader den 1 februari 1921 af dåvarande byggnadskommitterade överlämnats till församlingens skolråd, hvar med byggnadskommittén ansågs upplöst, och arbetet vid skolan fortgått i lugn och ro utan störande enskildt ingrepp, så hade nu, på förekommen anledning, skolrådet sammankallats för att dels bestämma fördelningen af de särskilda kvarteren på skolplanen och dels afgiva förklaring med anledning af D. Gihls och E.C. Hanssons skrifvelse till länsstyrelsen i Hallands län den 14 innevarande oktober.

Paragraf 2

Till parkplantering afsattes den plan som är belägen mellan allmänna vägen och skolhusets västra gafvel, utgörande i längd 2S meter och i bredd 16 meter eller 400 kvm.

Paragraf 3

Till trädgårdsland för undervisning afsattes det vid skolhusets östra gafvel belägna kvarteret utgörande i längd 25 meter och i bredd 12 meter eller 300 kvm.

Folkskollärare Hedvig Svensson var född i Uddevalla 1885 och kom till Södra folkskolan i Släp strax efter sin examen. Hon tjänstgjorde där hela sin lärartid.
Klass III och IV 1925 Ekenäs-skolan. Övre raden fr. v: Gustav Königsson, Karl-Bertil Karlsson, Gunnar Andersson, Bertil Svensson, Hedvig Svensson, Sven Thorsson, John Kullbert, Kjell Larsson. Mittenraden fr. v: Clarens Johansson, Gösta Andersson, Bertil Karlsson, Lennart Lundborg, Ruth Friberg, Hanna Wennerbeck, Greta Persson. Nedre raden fr. v: Signe Edwardsson-Lundberg, Margit Eriksson, Margit Österling, Asta Wiklund, Olga Wennerbeck, Sylvia Larsson, Ingrid Brogren, Elin Sjöberg, Märta Lindqvist.

Paragraf 4
Till lekplan, bestämdes det öster om i föregående nämnda kvarter belägna området, utgörande i längd 50 meter och i bredd 18 meter eller 900 kvm.
Paragraf 5
Allt det öfriga obebyggda området är afsedt för skolans båda lärare, dels som trädgårds-, dels som potatisland. Kvarteret väster om bostadens västra gavel för förste läraren och kvarteret öster om bostadshusets östra gavel för andre läraren.

Protokoll 2 mars 1925.
Uppdrogs åt kyrkvärden Olsson och tillsyningsmannen Krafft att låta i samråd med trädgårdsmästaren Gilljam anskaffa lämpliga trädplantor och till lämpligt antal som så fort som ske kan plantera in dem på södra skolans plan, i enlighet med stämmans beslut denna dag.
Barnantalet i Södra småskolan hösten 1925 43 st. 25 i 2:dra och 18 i 1:sta klass ev. en extra ordinarie lärare p.g.a. stort barnantal.

Protokoll 12 juni 1925.
Alldenstund det rum i Södra folkskolan som under sista läsåret tagits i bruk för en småskoleafdelning, är tämligen trångt, så uppdrogs åt kyrkovärden C.H Olsson att med biträde af byggnadskunnig person låta undersöka, om det kan lämpligen utvidgas genom inre väggens flyttning ungefär en meter inåt korridoren och hvad kostnad detta arbete skulle betinga.

Protokoll 27 Juli 1925.
Paragraf 2.
För beredande af nödigt utrymme för den ena afdelningen af Södra småskolan beslöt skolrådet föreslå, att det därtill under förra året begagnade rummet i andra våningen af Södra folkskolan utvidgas genom innerväggens flyttning en meter inåt korridoren, hvilket arbete beräknads kosta 225 a 250 kronor.

1925 beviljade kyrkostämman ett anslag på 75 kronor till ett skolbibliotek. Detta skulle förläggas till södra folkskolan i skrubbarna under trappan. Till bibliotekets föreståndare utsågs skollärare Persson.

Plock ur protokollen 1927–1941

Vi har valt att plocka några intressanta detaljer ur skolrådets protokoll från cirka 50 år sedan. De visar ledamöternas sparsamhet.

16 Maj 1927
Skolrådet beslöt en del reparationer i södra folkskolan, nämligen
1.1 den övre afdelnings lärosal insätta en kamin "Mikado" och täljstenskaminen i den nedre afdelnings lärosal upplagas med insättning af dugliga delar från den kamin som måste slopas.
2. Yttermålning af såväl skolhuset som lärarbostaden.
3. Lärarens bostad förses med nya tapeter hvar jämte målning af dörrar och fönster verkställes, där så nödigt befinnes. Uppdrogs år herr C.S. Bengtsson att låta rengöra väggarna i såväl lärosalarna som afklädningsrummen i Kyviks båda skolhus.

11 Juli 1927
Målning af skolhus och lärarbostad i Släp södra folkskolan av Axel Österling, Släp för ett pris av 1150 kr. Anbudsgifvare tillförsäkrades bästa material samt några tapeter till ett pris av 1 kr. per rulle. Målningen var både in-och utvändigt.

16 sept. 1927
1. Markander fick i uppdrag att inköpa Folkskolans läsebok parallell upplaga af del 5 i 1 band för 3,10, dels och ett ex. av Selma Lagerlövs Nils Holgersson för 4.05.
2. Kassören Herr C.M. Ohlsson fick i uppdrag att inköpa 2 st. symaskiner till H. Fogelberg och M. Magnusson, slöjdskolan.
Den uppgjorda staten för 1928 upptog bl.a. följande: Lärarlöner Markander 2 600, H. Svensson 2 100, H. Fogelberg 1 650 och M. Magnusson 1 450.

Städning	150	elljus	200
eldning	100	kassör	200
borstar, såpa	75	bref	100
handdukar	20	skolmaterial	200
torvströ	25	gosslöjd	150
slöjdlärare	190, 40	flickslöjd	150
renhållning av avträde	100	oförutsett	354

11 sept. 1928

l. Beslöts att följande skolpliktiga men ovaccinerade barns målsmän skulle anmanas att innan en månad härefter till skolrådets ordf. ingiva bevis därom att barnen blivit vaccinerade. Det gällde 10 barn födda 1921.

2. Bänkar till början av läsåret 1929, 20 st anskaffades enär de nuvarande äro förslitna och mycket bristfälliga. Det ansågs att dc borde inköpas från Näs, hvars model hade fasta bänkar och rörliga sitsar och då de målade betingar på tillverkningsplatsen ett pris av 28 kr. st, vartill sedan kommer frakt beslöts att i nästa års budget upptaga för ändamålet en summa av 600 kr.

4. Beslöts att innevarande år inköpa till Södra folkskolans lägre afdelning kl. 3-4, 15 exemplar af läseboken "Önnemo folk" till ett pris av 2.50 per exemplar. Beslöts att innevarande år inköpa till Kyviks folkskola ett exemplar av G. Ahlberg och E. Lindälvs "Bok om Halland" pris 3.40.

Beslöts att innevarande ar inköpa af turistförening skioptikonbilder en serie bilder över Sverige omfattande 335 stycken till ett pris af 50 kr.

Beslöts att innevarande år inköpa för södra småskolan 2 exemplar och för norra småskolan 3 exemplar av läseboken "Soltäppan " 2 kr.

22 juni 1929

Karl Gustav Ferdinande Neuman antogs som vikarie på klockare- och folkskollärartjänsterna. Förutom lärarlön enligt lag skulle han ha bla. 350 kr för organist- och klockarerebefattningen 1/7–21/12. Neuman blev 1942 överlärare.

4 Aug 1929

Barnantalet i södra småskolan hade nu blivit så stort, att där måste tillsättas en eo_ lärarinna. Elsa Maria Johnsson från Lindome antogs. Hennes lön skulle utgå med 1000 kr för 8 mån. Hon skulle fä bostad med ett rum och del i kök på några minuters avstånd från skolan hos änkefru Holm.

16 sept. 1929

Beslöts på yrkande av herr Neuman att till de båda dricksapparaterna i södra folkskolan anskaffa kranar så att barnen kunna undvika att begagna särskilda dryckeskärl.

9. Markander fick i uppdrag att till sin skola inköpa lämpligt antal runda bläckhorn som passade i spåren på de nya bänkarna.

10. Beslöts att i båda småskolehusens omklädningsrum skulle insättas en ljuspunkt för elektriskt ljus.

11. Uppdrogs åt lärarinnan Hedvig Svensson jämte bitr. lärarinnan att till småskolelokalen i södra folkskolan anskaffa och uppsätta gardiner i oblekt väf i stället för de särdeles olämpliga persiennerna.

8 dec.1929

Gymnastikinspektören Överstelöjtnanten O. Nerman hade vid besök i Släp södra folkskola den 12 nov. anmärkt på att i skolans 3 och 4 klass endast förekom 2 gymnastiklektioner i veckan, samt hotat att draga ärendet inför Skolöverstyrelsen för vinnande av ändring.

17 dec. 1929

l. Från förra distriktsbarnmorskan fru Ohlson förelåg en räkning å 15 kr, som hon utlagt för ellampan till ytterbelysningen på gamla skolan under åren 1921 - 29, så ansåg sig skolrådet böra taga detta ärende till prövning, då det forna skolhuset står under skolrådets vård och förvaltning, beslöt skolrådet förklara att då skolrådet visserligen låtit anbringa en ljuspunkt över dörren till sagda hus, men aldrig begärt någon lampa på den platsen, utan fru Ohlson själv haft belysning där för sin egen räkning, det också tillkommit henne att själv bekosta lamporna. Avser gamla skolan vid kyrkan.

17 sept. 1930

7. Markander anmälde att en del slöjdverktyg äro förslitna och behöver ersättas med nya och uppdrogs åt honom att, om så behövdes, redan i år anskaffa nödiga sådana för en kostnad av ungefär 50 kr. 6 rubankar inköptes bl.a.

10. Neuman fick i uppdrag att rekvirera följande åskådningsmaterial, nämligen skioptikonbilder över främmande världsdelar omfattande 6 serier, varje serie innehållande 35 bilder.

Till Svenssons skola: dels 9 planscher över insekterna, dels 4 planscher över nyttiga fåglar, alla planscher uppfordrade på papp. Kostnaden 104 kr bestrides av tillgängliga medel.

16 sept. 1931

För underlättande av vattenupphämtningen i brunnen vid norra Småskolan hade Gustaf Adolf Börjesson där låtit insätta en pump men nu klagade lärarinnan Fogelberg på att vattnet blev förorenat och oanvändbart, vadan hon önskade att ta bort pumpen och uppdrogs åt Börjesson att ombesörja denna

angelägenhet och förmodades att leverantören skulle vara villig återköpa pumpen.

13 april 1931

6. Föredrogs tandläkare Behms förslag om anordnande av tandvård för skolbarnen. Beslöts att för närvarande bordlägga ärendet. I statförslaget för 1932 beräknades lärarlönerna till 13,450 kr, renhållning och eldning 1 375 kr. Vedbrand i alla skolor 1,000 kr, skolmaterial 1 450 kr. och slöjd 425 kr.

7 juli 1931

6. Städerskan Maria Ohlsson hade i ingiven skrivelse begärt förhöjd ersättning för sitt städningsarbete, men då utgifts- och inkomststaten för innevarande år beslutats av kyrkostämman i oktober 1930, så ansåg sig skolrådet inte för närvarande kunna göra någon ändring häri trots ett överskott på 2 000.

16 sept. 1931 Första sjukvården

Lärarinnan Svensson anmälde att till varje skola borde finnas några förbandsartiklar tex. en gasbinda vid förefallande behov, och fick envar av lärarna uppdraget att för resp. skola anskaffa sådana.

24 sept. 1941 Skoltandvård

Beslutade skolstyrelsen hos kommunalfullmäktige begära anslag härtill. Varvid skolstyrelsen dock föreslår att tandvården tillsvidare måtte omfatta 2:a och 6:e klassen till ett pris av 20 kr. per barn och år.

I statförslaget för 1 948 upptogs lön till sex lärare med 50 521 kr, till en skolkökslärare med 600 kr. och till två lärare i träslöjd med 560 kr. Det beslöts också om installering av centralvärme i Södra folkskolan för 25 600 kr och i norra för 10 000 kr.

Lärarbostäderna

Slutligen kan det vara intressant att läsa vad som anges om lärarbostäderna i Släp i Hallands Läns Folkskolematrikel från 1938. Angående de båda folkskollärarbostäderna i Släps södra folkskola anges, att de är inrymda i ny, vacker byggnad i villastil. De har vardera tre rum och kök, vatten, avlopp och trädgård. Småskollärarinnan däremot bor i två rum och kök i skolhuset och hennes

Kyviks Folkskola 1919

bostad saknar vatten och avlopp. Småskollärarinnan i Kyvik bor i ett rum och kök i skolhuset och även hennes bostad saknar vatten och avlopp. Folkskolläraren har i stället bostadsersättning.

Det kunde ha sina svårigheter att vara lärare i de små socknarna. De styrande kunde vara sparsamma och återhållsamma. Här följer några utdrag ur brev från mitten av 1910-talet, skrivna av folkskollärare Erik Markander i Kyvik.

Taket

Det driver vatten in vid norra murpipan och flyter i strömmar ned efter insidan av yttertaket . . . . Vattnet rinner ner på golvet för att sedan rinna ner i lägenheten . . . . Än rinner det in på ett ställe, än på ett annat. Ibland får jag en dusch ut över katedern, en annan gång flyter det ner över spisen . . . .
På vinden är det formligen översvämning, och man far springa som en tossing och flytta möblerna hit och dit. Fuktigheten bevisas av att tjocka svamp- och mögelkakor bildas mellan innanfönstren även som det ständigt sipprande vattnet i källaren. Särskilt i rummet närmast köket förnimmes en rå och obehaglig jordlukt. Detta rum

hade vi ämnat till sovrum, men dels på grund av fuktigheten, dels på grund av den arsenikhaltiga färgen, som användes vid senaste reparationen, är det omöjligt . . . Lägenheten är också mycket kall. Redan genom sitt läge åt norr, blir den kall, solfattig och dyster. Den är dragig, när det blåser bra ute, så blåser skåpsdörrarna upp ute i köket, gardinerna fladdrar osv. Golven är alltid mycket kalla, varav följer att man blir iskall om fötterna och benen, trots att vi har en kamin som vi eldar i natt och dag liksom i köksspisen har vi måst gå klädda inne i ytterkläderna får att bärga oss. Sängkläderna har på kvällarna varit iskalla . . . .

. . . . För närvarande är det myrorna, som göra oss den största förtreten. I köksväggen ute i skafferiet ha de sitt tillhåll och uppträda i hundratal. . . . I höstas hade jag äpplen liggande på vindsgolvet och här kalasade stora skaror av myror och formligen förvandlade äpplena till tomma skinn. Talrika möss delade på rovet.

Till slut är det brunnen. Regnvatten uppifrån hela sluttningen ovanför skolan flyter ner efter vägen till brunnen och hamnar till stor del däri . . . .

Under regnperioder blir vattnet gult och grumligt, och varken vi eller skolbarnen har något annat att tillgå,

Kyvik 12 okt. 1914

Vi har här i skolan en eldstad som är så svår. Som Hr. Kyrkoherden minnes är det en Järnkamin vid en kakelugn. Nu är saken den att här ryker inte upp, utan nära nog all röken tränger fram i skolan. Då jag tänt om morgonen måste jag hava flera fönster öppnade tills lektionen böljar och ändå står stora rökmoln inne. Då fönstren stängas under lektionen blir salen så full av rök och gaser att man far huvudvärk och så fryser man till på köpet. Det är alltid krångligt höst och vår, då jag brukar tända varje morgon. Under vintern går det något bättre ty då brinner den hela veckan tills på fredagsafton. Sedan tänder jag på söndag kväll och då hinner det ryka ut under natten. Då det blåser går det rätt bra, men då det är vindstilla ryker det rysligt. Jag har låtit sota så det är intet sådant hinder. Jag har många gånger anmält förhållandet för herr skolrådsledamöter på orten. Nu senast sade hr Börjesson att det får väl vara tills kyrkostämman hålles. De är dock ännu långt till den dagen och varje dag är oss en plåga. Det enda som hjälper är nog att riva ner kakelugnen, så att röken far en rak och fri väg ut. Snälla Kyrkoherden gör något för oss . . . . Detta skrev jag i måndags, nu onsdag är det lite bättre, så vi får väl sträva med det tills stämman.

Kyviks Folkskola 1948, lärare Elsa Skog

Släp södra Folkskola 3–4, 5–6. Längst upp t.h. Lennart Andrén, som arbetade som skolvaktmästare i Släp och Vallda under 27 år, 1956 – 1983. Under många av dessa år skötte han ensam skolorna i Kullavik, Ekenäs, Torås och Klasberg.

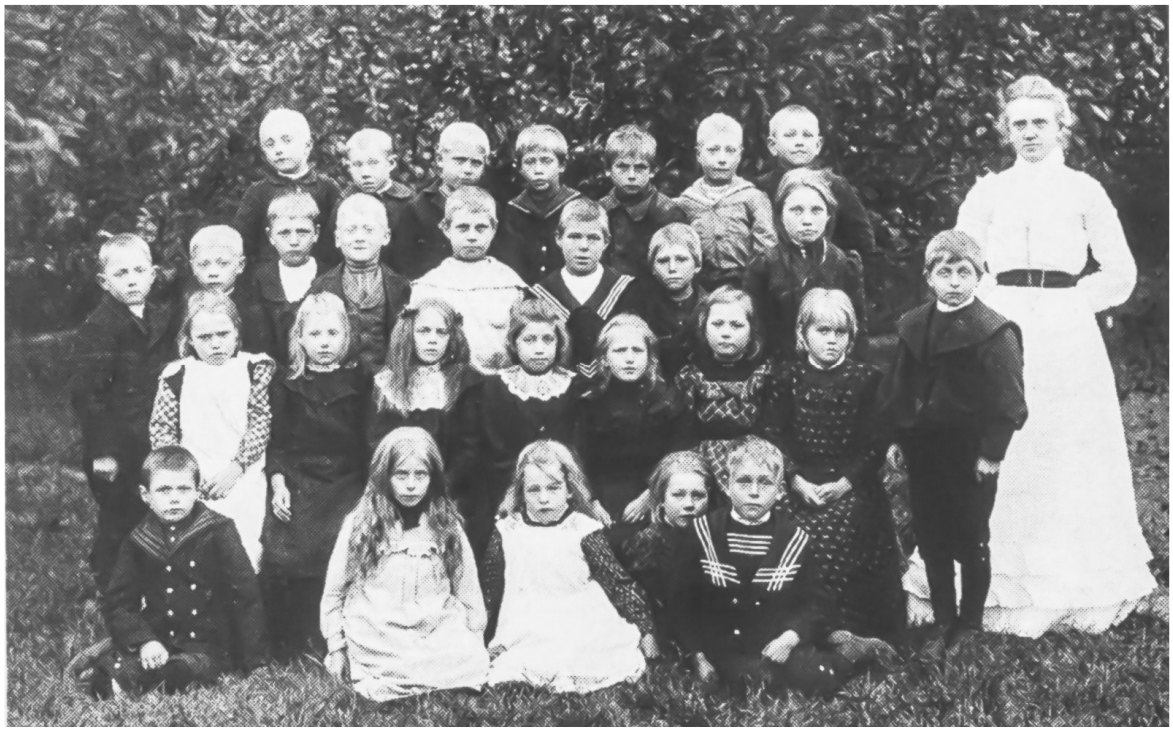

1-2 klass Södra Småskolan 1902. Lärarinna Emilia Lindhart.

Ekenässkolan 1956 - 64 av lärarinnan Ingrid Ohlsson

Någon dag innan skolan började, kom en mamma till en flicka, som skulle börja i åk. 3. Flickan såg väldigt dåligt, men ville ej ha glasögon. Det skulle hon ej behöva ha i skolan. Att händelsen stannat i minnet beror på första kontakten. Jag var 23 år. Hon var mor till en 10-årig dotter. Hennes respekt för lärarna var påtaglig bla. hälsade hon genom att niga. Jag kände mig plötsligt gammal.

Terminen började emellertid. Eleverna var ej så besvärliga som man sagt. Engelska var något modernt "trams" tyckte bla. magistern i åk. 5–6. Läxor och böcker i detta ämne var det därför ej så noga med. Dagarna började med inringning via handklocka. Eleverna ställde upp på led. Sedan gick man in 3–4 till höger 5–6 till vänster. På andra våningen till vänster läste åk. 7, till höger var lokal för träslöjd och i mitten syslöjd.

Innan man gick in i klassrummet tog man läraren i hand och neg och bockade. Vi började alltid med psalmsång, bön och en morgonbetraktelse. Eleverna stod upp under sång och bön. Katedern stod innanför dörren på en estrad. Läraren förde klassbok över eleverna. Många lektioner hade man gemensamt. Mycket arbetsuppgifter med köpta och "egna" arbetsböcker förekom. På t.ex. matte kunde äldre elever hjälpa yngre. Läxor hade man. En gång i veckan hade varje klass rättskrivning. Dessa rättades och ev. fel fick man i läxa. En del elever hade ständigt

mycket fel. Men det var ej tal om läs- och skrivsvårigheter och speciallärare fanns ej. Det accepterades, att inte alla kunde lära allt.

De flesta eleverna var barn till infödda Släpbor. Skolan var B-form. Det tog tid innan inflyttade Säröbor kunde förstå, att detta fungerade. Vi hade hört mycket om Särö innan. Här var underbar natur, "fina" människor bodde här, t.o.m. Gustav V brukade spela tennis här. Självklart att vi skulle tacka ja till sådana tjänster. Nåväl, tidigt på hösten blev vi inbjudna till skolstyrelsens sammanträde på Särögården. Det var intressant. Vi fick vara med för att visa oss och för att framföra ev. önskemål till klassrum och elever.

I södra Släp fanns då fyra lärare. Södra småskolan klass 1–2 Birgit Hallesjö, Södra folkskolan klass 3–4 Ingrid Olsson, klass 5–6 Gustav Neuman, klass 7, Olle Olsson i Kullavik Norra folkskolan 3–4, Elsa Skoog, 5–6 Torsten Svensson (Linemark), Norra småskolan 1–2 Ingrid Fredriksson, i Vallda Källåsskolan 3–6 Gunnar Lind, Klasbergsskolan 1–2 Margareta Dyne, 3–4 Margit Svensson, 5–6 Fredrik Dyne. Skulle vi ha något extra kunde barnen få lyssna på skolradio eller se film. Det var ju alldeles speciellt.

Lördag var också skoldag förstås. Då slutade vi med "rolig timma" eller "klassens timme". Det var faktiskt ej så lätt att vara lärare och husmor då. Affärerna var stängda på helgen och bussar till Kungsbacka var det ont om. Tågen till Göteborg gick förstås.

På hösten kom doktor Svedberg och syster Helga för obl. hälsoundersökning. Då var man ängslig, att det skulle ges någon spruta.

Fotograf kom alltid på hösten. Klasskort togs utomhus (kostade läsåret 1959–60, kronor 1:50). På rasterna ringdes in och ut med en "handklocka". Alla skulle ut, även lärarna. Vi vandrade nerifrån väg gamla 158 och upp till trädgårdslandet. Längden på rasterna varierade. Hade vi lärare mycket att tala om kunde de bli långa.

I fastan skulle vi gå till kyrkan med våra elever. Innan skulle texter gås igenom, psalmer läras sångövningarna klarade kantorn) och förhållningsregler genomgås. Hur man ska sitta, stå osv. i kyrkan, flickor får ej bära långbyxor mm. Vi sitter tyst och fint i kyrkan. Kyrkoherde Marelius börjar förhöra eleverna (9–10 år gamla). Någon nervös stakar sig. "Läser du inte din bibel?" utropar prästen argt. Ett minne.

Marelius pensioneras. Prästval. Nye kyrkoherden Jönsson ska komma på besök i skolan. Nervösa barn. Kantorn förmanar även oss lärare. Jönsson kommer. En helt vanlig människa. En ny kyrklig era börjar. Skolinspektörsbesök hade vi. Skolinspektörer behövde ej vara lärare. Varje sådan hade sin käpphäst. Det fick man som lärare lära sig innan. "Telegrafen"

gick före besöket. Nu har han varit där och där, det och det måste vara i ordning. Hur kunde man vara så rädd?

Olle och jag rakade vara "före vår tid" Olle undervisade 3–4 i historia (som han gillade mycket), medan jag undervisade åk 7 i engelska. Inspektören var "arg". Hur kunde vi göra så? Olle kunde ej veta, menade han, hur långt vi var i OÄ. Eftersom vi är gifta, sa vi bara, talas vi vid varje dag.

Vaktmästare fanns ingen i början. Men Lennart Andren var snart en tomte, som skötte gräsklippning, snöskottning mm. Han blev också alla barns vän.

Så hade vi julfester. Då spelades pjäser, Lucia och tomtar förekom, salen pyntades och eleverna fick gottepåsar (inköpt godis från Johanssons affär) i Kyrkobyn.

Mycket har förändrats under våra år på Särö. Åtta år bodde och arbetade vi på Södra folkskolan, som 1963 fick namnet Ekenässkolan (Olle började 1961 i Norra folkskolan, Kullavik). Eleverna tog sig själva till och från skolan. Smörgås och dricka hade man med sig. Detta åt man i korridoren. Lärarna gick in och åt i bostaden. Skolmat och skjutsar togs upp vid olika tillfällen. Alltid fanns någon, som gått lång väg till skolan med halm i kängorna. Det var bara nyttigt.

Gymnastik hade vi utomhus. Vintertid promenerade vi till sockenstugan, som låg mitt emot Släps kyrka. Dar fanns gymnastiksal kombinerat med skolkökslokal, som använts av fortsättningsskolan. Bl.a. gick en vask rakt ut i salen. 2 gånger/ termin skulle alla barn bli rena. Då beställdes tid på Särögården, dit vi for. Vi måste kolla, att alla verkligen tvättade sig rena. Små utflykter gjorde vi antingen upp i Tubacka eller till Andrens skog. Längre utfärder (skolresor) gjorde vi med buss. Riktig examen hade vi. Flaggan på skolgården hissades. Eleverna kom finklädda. Föräldrarna satt uppsträckta längs väggarna. Bänkarna stod naturligtvis på rader. Det var morgonbön plus vanliga lektioner. Ofta var det huvudräkning i form av t.ex. "bom" Sedan var det förhör och ofta någon tablå.

Det som skiljer från idag är mycket respekten, på gott och ont. Vuxna hade respekt och därmed avståndstagande från präster och lärare. Lärare var radda för sina överordnade. Eleverna hade respekt för sina lärare.

Man klädde sina bänkar och böcker. Vi hade enklare undervisningsmaterial t.ex. planscher. Men mycket tycks ha gått runt. Nu, 1994, har man åter årskursblandat på Ekenäs.

Att börja i småskolan 1920

NILS HENTMARK

Efter att tidigare ha blivit inskriven började jag tillsammans med åtskilliga andra 7-åringar i första klass i Släps södra småskola den 16.8.1920. Där gick också andraklassarna. Lärarinnan var Maria Magnusson, då 28 år. Hon var nog ansedd som sträng, men för att hålla ordning på oss små, kanske föga skolmogna, ungar fordrades väl en fast hand. När vi inte var upptagna med skrivning, räkning eller läsning skulle vi sitta med händerna knäppta på bänklocket och titta rakt fram. Att titta ut genom fönstren var förbjudet.

Nytt undervisningsmaterial var det sparsamt med, åtminstone i första klass. Jag använde samma läsebok och samma griffeltavla som min pappa haft på 1890-talet. Till griffeltavlan skulle man ha med sig en liten flaska att ha vatten i och en trasa att sudda med. En del material fick vi förstas i skolan. Jag tror dock att vi fick betala för det). När det skulle delas ut fick vi ställa oss i en rad, flickorna först. Då de fick sina böcker m.m., neg de vackert. Den pojke som kom närmast, följde exemplet och neg vackert även han. Vi andra pojkar kände oss väl lite malliga för vi visste bättre. När vi skulle in i skolan ringde lärarinnan i en klocka och vi fick gå och ställa oss vid våra bänkar. Så kom kommandot "i bänk gå:" och "sitt ner". När det blev rast kommenderades "stå upp" "ur bänk gå" och "framåt marsch".

Första lektionen varje dag gällde kristendomsundervisning. Vi fick läsa i eller till en början bara höra uppläsning ur Bibliska historien och Martin Luthers Lilla katekes. Sistnämnda bok var också den samma som min pappa använt. För barn i vår ålder var det svårbegripliga saker, och det var inte ofta någon som kunde svara rätt på lärarinnans frågor. Inte heller var det lätt att i våra små huvuden ta in psalmverserna. Man kan nog säga att vi våndades, och att det kändes som en befrielse för oss, och kanske också för lärarinnan, när hon sade: "Nu läser vi en liten bön", varefter vi fick övergå till något annat ämne. När vi skulle lära oss läsa fick vi till en början "ljuda" bokstäverna. Konsonanterna var besvärliga ibland, och en flicka ljudade bokstaven m med möö", ungefär som en ko råmar. Skrivövningarna började med att vi fick

skriva staplar, som därefter skulle sättas samman till bokstäver. Det var "låg stapel", "hög stapel", "uppsträck", "dubbelböjd stapel", "dubbelböjd stapel med ögla" (för bokstaven k), "högerböjd oval", "vänsterböjd oval" och "oval". Ibland blev uttalet "högervind oval" eller "vänsterhög oval".

När vi började i andra klass hade kommunen beslutat att vi skulle ha fria böcker, vilka skulle återlämnas då vi flyttade till nästa klass. Bla. fick vi boken om Sörgården. Vi fick också börja skriva med bläck, och då skulle vi ha med oss en penntorkare. Mamma sydde ihop en sådan av tygbitar. Multiplikationstabellen hade vi ofta i läxa, men jag upptäckte att lärarinnan började förhöra läxan i bänkradens bakre anda, och när hon kom fram till mig, som satt i främre andan, hade jag lärt mig läxan. Alltså läste jag inte hemma. Ända tills hon en dag kom på den dumma idén at börja förhöret hos mig.

Skolmåltider var förstas inte uppfunna (och blev inte så under hela min skoltid) utan vi hade med oss smörgåsar och en flaska mjölk, och vår "matsal" var tamburen. Begreppet skolskjuts existerade förstas inte heller, utan vi fick gå även om vägen var lång och vädret ibland föga angenämt. Vi var tillsagda att halsa på alla personer, som vi mötte, även om de var helt obekanta för oss.

På rasterna fick vi vistas på en liten grusad plan och i en intilliggande liten skogsdunge. Till skolan hörde också en fristående rödmålad byggnad, som bla. inrymde dassen. En dag hade denna byggnad nymålats, och nästa dag var färgen inte riktigt torr. Vi barn upptäckte snart att det gick bra att rita i färgen med naglar eller pinnar, och byggnaden blev snart rikt dekorerad. När lärarinnan upptäckte "konstverken" blev det förstas "räfst och rättarting", och därefter fick visst en viss ommålning företagas.

Ja, även om vår dåtida småskola kanske verkar "stenåldersmässig" i jämförelse med t.ex. nya Maleviksskolan, så hade vi nog en ganska lugn och idyllisk tid under våra första skolår.

Vår julfest

KERSTIN KARLSSON

Vi hade vår julfest den 14 december. Julfesten hölls i vår skolsal. Dagen före festen klädde vi granen. På katedern hade fröken lagt en vit löpare. Där stod två vaser med vita och lila krysantemum, två röda cyklamen samt en liten svart urna med gullvivor. På katedern stod sju ljus. Där var två ljusstakar, fyra adventsljus och en liten julstjärna.

Per-Eriks pappa kom dagen före festen med en stor vacker gran. Vi hjälpte fröken med att kläda granen. Vi klädde den med glitter, ljus, julgranskarameller och en stor vacker stjärna i toppen. Fröken hade klatt ett rart julbord. På det fanns ett Betlehem, ett snölandskap och en skog med vilda djur uti. Dar fanns en stor stock. I den bodde tomtar. Dar fanns också små sjöar. I en sjö fanns en båt av choklad. I en annan fanns en groda.

På det stora kaffebordet låg en lång vit duk. Där var det dukat till gästerna. På bordet stod blommor. På bankarna var det dukat till oss. Det låg en julservett på varje bänk. Var och en fick sin lilla julhög.

Klockan fyra kommo gästerna. Det var prosten och prostinnan Lauren, pastor Block, fröken Lagerkvist, fru Karlsson, fru Rothlin, kyrkvärden fru Neuman, fru Cullberg, fröken Pettersson och fru Andersson. Festen började med psalmen 56. Pastor Block höll ett tal om julen. Vi sjöngo julsånger och läste dikter. Jag läste om "Tomtarnas julnatt".

När vi hade druckit kaffe, bulta det på dörren. Det var tomtarna, som kommo in. Fröken hade fatt 180 julklappar utav direktor och fru Turitz i Göteborg. Vi barn gåvo också julklappar till varandra. Jag fick en docka utav tomten. När vi slutade festen, sjöngo vi psalmen 55:4 vers. När vi gingo, fingo vi en påse gotter och äpplen. Jag tycker att det var en rolig och trevlig fest.

Frökens namn var Hedvig Svensson och detta skrevs 1934.

Hösten 1993

ANNA BILTSEN

Hur det var att gå på lågstadiet i Kullaviksskolan

Min fröken hette Ylva Liljhagen. Det känns konstigt att inte ha henne som fröken längre, för hon var så snäll och brydde sig mycket om oss. Vi gjorde många roliga saker med henne.

Jag går på Kullaviksskolan fortfarande. Nu går jag i fyran. jag tycker det är en bra skola. Nu ska jag berätta om skolan: Det finns en matsal, en gymnastiksal, en lekplats med en gunga, några stänger och trägrejer som bildar en bana tillsammans. Det finns också kingrutor (King är ett bollspel), basketkorgar och en fotbollsplan.

Det är många som spelar kula på rasterna så man får akta sig så man inte får en kula på sig. Och så finns det klassrum också såklart. Vi hade inte bara klassläraren utan också hjälpfröknar och andra lärare. Vi hade Birgitta Sundqvist i gymnastik, Gunnel Klingener var vår hjälpfröken, och i tvåan fick vi Stig-Olof Persson i geografi. I trean började vi med slöjd och då var våra lärare Ingrid Rutmark och Claes Floren. Vi hade också Kajsa Linemark i musik. jag trivdes bra under hela lågstadietiden. Och allt var bra. Det enda jag vill anmärka på är att jag tycker det var för lätt ibland. Oj då! jag glömde en sak, jag tycker alla barn och vuxna var snälla mot varandra.

Utbyggnaden av skolorna

i Särö rektorsområde under de senaste 30 åren

1960 fanns c:a 3 000 invånare i upptagningsområdet, d v s Släps och Vallda församlingar. Antalet barn per tusen invånare var under 70- och 80-talen långt högre här än i riket som helhet.

1964	Toråsskolan		Första etappen av Toråsskolan blev klar 1957, den andra 1967 och den tredje 1971.
	Klasbergsskolan		
	Ekenässkolan		
	Kullaviksskolan		Nya Kullaviksskolan startades 1962 och den sista etappen stod klar 1971.
1974	Toråsskolan	300 elever	Nu har invånarantalet i kommundelen växt till c:a 8 800.
	Klasbergsskolan	80	
	Ekenässkolan	80	Bukärrskolan invigs sommaren 1974.
	Bukärrskolan LM	260	Under åren 1976 - 1988 var området delat i Särö rektorsområde (Kullavik Bukärr, Ekenäs) och Vallda rektorsområde (Torås, Furulid).
	Kullaviksskolan	350	
	Bukärrskolan H	350	
	SUMMA	1 420	
			Furulidsskolan stod klar 1977.
1984	Toråsskolan	300 elever	Klasbergsskolan lades ner 1985
	Bukärrskolan LM	250	
	Ekenässkolan	60	
	Kullaviksskolan	380	
	Furulidsskolan	130	
	Bukärrskolan H	490	
	SUMMA	1 610	
1994	Bukärrskolan LM	180 elever	Från 1993 överfördes de flesta 6-åringarna från Socialförvaltningen till skolan.
	Ekenässkolan	70	
	Kullaviksskolan	290	
	Toråsskolan	280	
	Furulidsskolan	130	
	Bukärrskolan H	370	
	Friskolor	30	Under 1993 startades "friskolor" {privata skolor} vid Bångsbo och Bukärr.
	SUMMA	1 350	

Fullriggaren Malevik

AGNETHA ARDFELT/ REKTOR

Augusti 1992 startade en ny form av integrerad verksamhet i Kungsbacka kommun. Anläggningen är från början ett sammangående av Fritids - Kultur Social - och Skolförvaltningarnas olika aktiviteter. Målsättningarna med Maleviks projektet från kommunen sida kan sammanfattas:

- skapa en integrerad anläggning där skola, socialtjänst, kultur- och fritidsverksamhet bildar en verksamhetsmässig helhet, byggd på gemensamma värderingar
- ge alla som bor i området förutsättningar att känna samhörighet och trygg het
- ge alla som bor i området, och främst då barn och ungdom, en bra service, där åldersblandade grupper är en viktig grundläggande utgångspunkt
- ge barn och ungdom i området en bra undervisning och en god omsorg, samtidigt med en fostran till hänsynstagande och ansvarskännande
- ge alla som bor i området - oavsett ålder - möjlighet till en rik fritid

Vidare bedrivs ett försök med ökat brukarinflytande genom "Självförvaltning med Brukarråd i Malevik". Härigenom ska de kringboende erbjudas, engageras i att aktivt planera kulturella - fritids - omsorgs- och utbildningsalternativ.

På Fullriggaren Malevik finns idag skolverksamhet med tillhörande omsorg, fritidshem och fritidsklubb. Eleverna är i åldrarna 6–12 år och kom mer inom en treårsperiod vara 6–15 år eftersom den fullständiga 1–9-skolan då är fullt utbyggd. Totalt beräknas det bli ca 350 elever. Varje skolenhet bör profilera sig inom ett område och Fullriggaren Malevik står för att vara ett Utbildningscentrum med Data-Mediaprofil. Utöver skola och omsorg bedriver vi kulturella evenemang såsom musikaftnar, teaterföreställningar och vernissagehelger (övergång till sommar- respektive vintertid) då lokala förmågor ställer ut sina verk. Fullriggaren Malevik erbjuder också olika möjligheter till fritidsaktiviteter, vilket utnyttjas till mycket stor del av brukarna i form av bla. föreningsaktiviteter och idrottsmoment. Det är viktigt att Fullriggaren blir det Centrum för alla åldrar i området, så att var och en kan ta sina önskemål upp fyllda.

Tekniska framsteg och kommunal service

BROR KARLSSON

Att Särö med sin vackra natur och sina många Kungabesök har betytt mycket för Släp, råder det väl ingen tvekan om. Inte minst när det gäller kommunikationer av olika slag. Det var ju just det faktum att det bodde så mycket "fint folk" på Särö, som påskyndade utvecklingen. Ångbåtstrafiken och sedermera järnvägen är väl exempel på detta. Men även när det gäller post, telegraf, telefon och elektrisk ström var man tidigt ute, åtminstone sommartid, då herrskapen på Särö skulle betjänas på olika sätt.

Telegraf och telefonstationen på Särö, omkring 1920

Telegraf fanns redan 1856 då Oscar l vistades här. Det var en s.k. "Optisk telegraf", elektriciteten skulle dröja ännu några år.

När det gäller telefon så började den förekomma omkring 1890. Det fanns en linje Göteborg-Billdal-Kungsbacka, byggd av danskar. Här fick man möjlighet att koppla på en linje, tillfälligt, under Kungabesöken. Men snart nog blev den permanent och det blev en telefonstation i en liten paviljong vid Stallbacken på Särö. Den lokalen användes sedermera som Apotek, när Telefonstationen flyttat in i "gamla Tolvan".

Det var flera i socknen välkända damer som arbetade skift på Telefonstationen "Tolvan", där även telegramservicen sköttes. Så småningom flyttades verksamheten till Eriksäng, där Elsa Andersson hade hand om det hela fram till automatiseringen.

Då kopplades Släp in i Göteborgs riktnummerområde 031, vilket medfört att vi kan slå direktnummer till t.ex. Partille, Jonsered och Mölnlycke men måste slå riktnummer till Vallda som tillhör samma kommun som Släp.

l början av seklet fick man telefon även till Kullaviksområdet med egen telefonstation, vilken först fanns i samma fastighet som järnvägsstationen och förestods av Emma Henriksson och Alma Nilsson. Men i början av 20-talet flyttades stationen till en grannvilla, där fru Olga Hagqvist tog över kopplandet med Axelina Nilsson som hjälp.

Säröborna tog elektriciteten i sin tjänst långt tidigare än övrig befolkning i Släp. Det var ingenjörerna Seth och Colmodin som fixade ett ångkraftverk i varmbadhuset på Särö och serverade likström till herrskapen under sommarmånaderna maj-augusti. Men under vintern fick de få åretruntboende nyttja fotogenlamporna för sin upplysning. Emellertid bildades Särö Elektricitetsverk med ambition att förse hela

Särötelefonstation 1919. T.v. Okänd, t.h. Henrietta Lindblom-Svensson

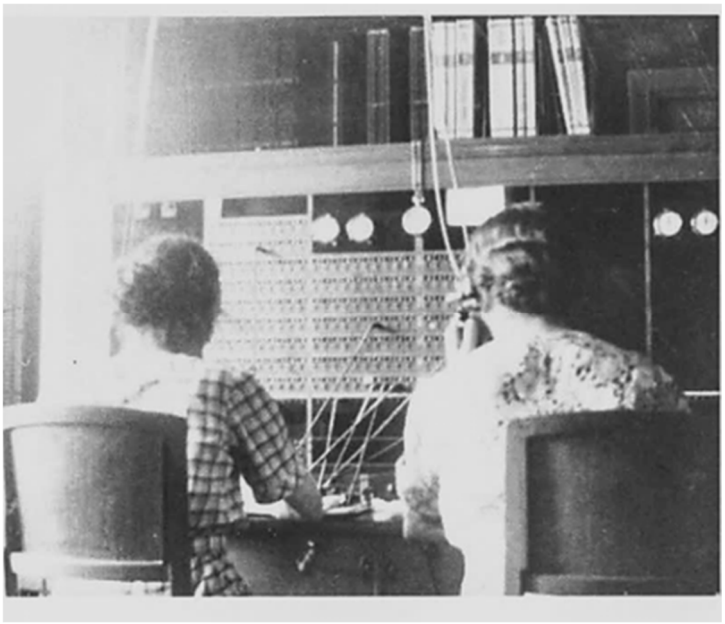

Interiör av telefonstationen i Kullavik. Axelina Nilsson och Olga Hagqvist.

socknen med ström och 1918 var det mesta fullbordat. Dock inte till alla fastigheter, men ledningar fanns dragna längs de större vägarna och till de flesta byarna. Men många hus var ändå utan elektricitet fram till 40-talet, och den senaste stugan, Guntofta 1.5 kopplades in så sent som 1991. Men då hade Yngeredsfors för länge sedan övertagit distributionen och Särö Elverk med dess verkmästare Konrad Svensson var ett minne blott.

Tullen i Släp har under de flesta åren varit förlagd i Kullavik. Tidigare var det s.k. kustroddare som hade hand om tillsynen längs kusten, men så småningom fick vi "tullare" och här kan väl nämnas några välkända Kullaviksbor som haft hand om tjänsten, t.ex. Rasmusson, Bolmér, Magnusson, Eriksson och Sandberg. Numera finns ingen tulltjänst i Släp.

Postservicen har under åren genomgått många förändringar. För det mesta givetvis till det bättre, men på senare år har Släpborna börjat undra om vi inte hamnat några decennier bakåt i tiden, i och med att vi nu åter måste gå in i speceriaffären och ordna våra postärenden.

På 1800-talet och en bit in i vårt sekel kom all post, som var adresserad till Släp, först till Kungsbacka, där den hämtades ett par gånger i veckan aven "postspringare", som drog säcken på en liten kärra, vintertid på en kälke. Den lämnades i olika affärer eller i större gårdar, t.ex. Stora Sannå, där folk fick hämta sina eventuella Amerikabrev, skattsedlar m.m. Men när Säröbanan var färdig, 1904, kom posten med tåg till Släps station, där stinsen hade hand även om posthanteringen, samma var förhållandet i Kullavik. Men på de ställen

”Posta-Soffi”
Sofia Beata Stockelberg på väg mot Nötegång.

utefter banan, där det inte fanns någon stins utan bara en hållplats, t.ex. vid Budskär, omhändertogs postsäcken av närmaste affär. Dessa utlämningsställen sorterade under Göteborg I, och det kunde ibland ställa till med lite huvudbry för de inblandade.

Men breven, som kom till Släps station från Göteborg, skulle ju delas ut till hushållen, och i det sammanhanget kan vi inte underlåta att nämna en i Släp under några decennier välkänd person, nämligen Sofia Beata Stockelberg. Hon var kanske inte så känd under det namnet men "Posta Soffi" visste alla vem det var. Hon bodde i Kyrkobyn, i "Lyckan", i samma hus där en annan från denna tid känd Släp-bo var bosatt några år, han som också vandrade på vägarna och kallades "Silke-Petter". Men detta skulle alltså handla om Soffi.

Hon gick från Kyrkobyn, drygt 3 kilometer ned till Släp station, där hon fick sin stora axelremsväska fylld med tidningar och eventuella brev. Sedan böljade hon vandringen via Nötegång-Kyrkan-Ekenäs till Berget, där Brogrens var sista anhalten. Det kanske är fel att säga att hon gick, men hon sprang inte heller utan liksom småtrippade fram på vägen. De adressater som bodde för långt bort från hennes väg fick hämta sin post i affärerna, annars gick hon in på ställen och lämnade breven. Brevlådor var inte obligatoriska

Varmbadhuset Särö där också Särös första elverk finns inrymt.

vid denna tid. Soffi hade alltid bråttom men hann ändå växla några ord med dem hon besökte. Hade hon bara bruna kuvert med "fönster", så sa hon beklagande: "Dä ä inga granna brev i da. Bara sket brev. Blir väl bättre nästa gång". Det skulle väl vara en slags tröst åt såna som bara fick räkningar.

När Soffi kom fram till "ändstationen", Berget, blev hon bjuden på kaffe eller annan förtäring och när folk hade bakat fick hon ofta en brödkaka med hem. En viss kontant ersättning fick hon av dem som fick tidningar med posten, det kunde röra sig om en krona per månad. Från 1902 till 1936 gick hon, så det måste ha blivit åtskilliga mil som hon trippat fram i "allmänhetens tjänst". Hon fick så småningom en manlig efterträdare, men han åkte cykel. Numera kommer varje dag en liten gul postbil och stannar till vid brevlåde-samlingarna längs vägen.

Posten fanns alltså i Släps station fram till slutet av 80-talet, då den flyttades till nybyggda Bukärr Centrum, till samma fastighet som Förenings-banken och Ess-hallen. Men av någon anledning stängdes Postlokalen och verksamheten flyttade in i affären, där de som har postärenden rar blandas med kunderna och deras vagnar, och då också passera genom kassorna på väg ut, vilket somliga tycker är lite obehagligt.

I Kullavik har det gått till på liknande sätt, först järnvägsstationen, så in i Wickströms nedlagda affär, därefter en provisorisk barack, tills man slutligen

fått en fin lokal i Kullaviks Centrum. Brevbärare har man haft i Kullavik också, både kvinnliga och manliga. Den mest kände var kanske Gustav Holm, som var något av en cykelkonstnär och roade dem som såg på med att cykla på järnvägsrälsen och andra konster.

Vattenfrågan har alltid varit ett problem för fastighetsägarna i Släp, särskilt för dem som bor nära kusten. Färskvatten har varit svårt att få fram, då marken består av gammal havsbotten. Djupborrning är en metod som prövats i stor utsträckning men inte heller det har garanterat färskvatten i tillräcklig mängd.

På vissa håll har man dock lyckats med borrhål som givit stora mängder fint vatten, t.ex. Långenäs i Malevik och Kullsviksplatån i Kullavik. På dessa platser gick man samman och bildade "vattenföreningar" och byggde ledningar till ca 25 fastigheter. Men det vara bara "sommarledningar", som betjänade sommargäster på orten.

När "Sunne-Gärde" bebyggdes, togs vattnet från en källa vid Eriksäng, men det vattnet var något aggressivt, varför elpatronerna till varmvattenberedarna skadades. Men nu hade man börjat bygga ledningar från Kungsbacka, och i början av 60-talet hade man Lyngnernvatten i Släp, till att börja med i området runt Släps station. Numera har så gott som hela Släp kommunalt

Släps Brandkår med jeepen beundras av kanske blivande brandsoldater.

August Rasmusson,
chef för tullstationen, Kullavik.

vatten och avlopp. Det är främst de östra delarna, med sina berg och dalar, som fortfarande får söka andra lösningar.

En organisation som i hög grad är beroende av vattentillgång bör väl Brandkåren vara. Tidigare fanns det s.k. Brandvärnet med bl.a. Jöns Sandström, Kullavik i ledningen. Från den 1 jan. 1946 har vi haft Släps Brandkår med c:a 15 "frivilliga" brandmän. I ledningen för dessa fanns från början Adolf Börjesson i Torrred och David Johansson, Prästbron. Det första fordonet anskaffades 1948. Det var en jeep, som fick bli utryckningsbil fram till 1953, då den första utrustade brandbilen inköptes. Den kallades "Selma" och stationerades hos brandchefen David Johanson.

För att sammankalla brandmännen vid eldsvåda hade man en s.k. "Tyfon", som tjöt väldiga. Dessutom hade man telefonkedja. 1968 byggdes brandstationen vid Prästbron och 1972 införlivades Särö med Kungsbacka, varifrån man övertog ledningen för brandförsvaret. Nu förbättrades också utrustningen, man fick flera bilar och bl.a. anskaffades person-sökare, vilket underlättade styrkans sammankallande.

Det har genom åren framkommit förslag att Släps Brandkår skall läggas ner, på grund av kostnaderna, men hittills har man insett värdet med lokalkännedom hos brandmännen och kåren finns kvar, nu under ledning av Gunnar Johansson, Kyrkobyn.

Poliser

Även om Släp-borna varit kända för att vara hedervärda och laglydiga medborgare så har det krävts polismakt för att hålla ordning och reda på dem. l den mån inte prästerna räckt till för detta ändamål.

Här har tjänstgjort en hel rad polismän som blivit både respekterade och omtyckta. Åtminstone gäller detta de poliser som varit här i "modern tid". Om gamla tiders makthavare går det en del historier som i viss mån strider mot det ovan sagda. En ordningsman Jansson, från Stocken, anses vara den som grep stortjuven Glashatt, men det finns vittnen som påstår att han höll sig i bakgrunden tills tjuven var bunden och redo för transport till häktet. En viss herr Österling lär ha varit den, som fick stå för grovgörat. Hur som helst så firade man det hela med besök hos "dansken", d.v.s. Guntofta, där det fanns godsaker att läska sig med. Om man vill veta mera om denna bedrift, kan man gå till Hembygdsmuseet i Kungsbacka och ta del av "Glashatts visa" som detaljrikt beskriver vad som förekom.

Om vi håller oss till vårt sekel så minns vi några stycken poliser eller fjärdingsmän som tjänstgjort i Släp och som blivit kända som oförvitliga och rättrådiga företrädare för lag och ordning. Den från gamla tider mest kände var väl "Petter på Skogen", Petter Larsson, men det fanns flera, t.ex. Gustav Svensson, Nordgården, August Svensson, Kullavik och Gottfrid Svensson, Stocken. Dessa var s.k. fjärdingsmän eller ordningsmän, men i mitten på 20-talet fick vi en som titulerades polisman, nämligen Ernst Bergström, och han kom att stanna länge på sin post. Under hela 30-och 40-talen körde han omkring på sin lättviktare och krävde in pensionsavgiften på 97 öre som arbetarna hade" glömt" att betala.

Han var alltid vänlig och förstående och tog aldrig till några hårda ord. Men själv kunde han råka illa ut ibland. Han kom en gång till Julius och Kristina Andersson på Höga och sa att "det var det här med skatten". "Vaddå”, sa Kristina "Jo, det var om skatten som Kristina skulle ha betalt". Kristina sade inte ett ord. Hon gick in till skänken, tog fram en kartong med en massa papper och visade Bergström skattekvitton år från år, även det senaste. Bergström blev tyst men så sa han: "Ja, det har väl blivit något fel här. Men det var väldigt vad Kristina har väl reda på sig". "Ja", sa Kristina, "det måste en la ha när en får påhälsning utå tjyva". För att inte den eventuelle läsaren ska, som Släp-bo, slå sig för bröstet, kan vi påpeka att Kristina kom från Frillesås på I880-talet och blev piga i Tölö,

varefter hon av någon underlig anledning hamnade på Höga i Släp, gift med diversearbetaren Julius Andersson. Nå, någon tjyv var inte Bergström, han gjorde ju bara sin plikt och nog kunde det bli fe! i myndigheternas papper även på den tiden då inte datorerna fanns .... Bergström var emellertid mycket uppskattad av de flesta i kommunen och, som sagt, han var den som tjänstgjorde längst tid i Släp. Efter Ernst Bergström kom i böljan av 50-talet först några vikarier, men så blev Egon Obrelius stationerad här. Han var en korrekt men vänlig och säkerligen mycket duglig polisman. Tyvärr, just som han blivit känd bland befolkningen och när han nästan byggt färdigt sitt hus, gick han hastigt bort, allt för tidigt. Polisen hade nu sitt kontor i Särögården, i ett litet rum i 2:a våningen. Nu fick vi en bygdens son, Bengt Hammeltz, plus en från Lindome. Ingvar Neuman, till att övervaka ordningen bland Släp-borna. De blev båda mycket omtyckta men ändå respekterade av allmänheten. De var de sista poliserna som var stationerade i Släp. På 60-talet omorganiserades polisväsendet och de båda fick flytta till Kungsbacka polisstation. Huruvida Släp-borna blivit mindre laglydiga sedan vi "miste" våra poliser, låter vi vara osagt. Men befolkningen här har ju mångdubblats, så man kan ju aldrig veta ....

Oxar – när – var – och hos vem?

ASTRID WERNSTRÖM

Lantbrukare Brandt, Kyrkbyn hade oxar till omkr. 1909, Taljagårda till ~ 1914. För övrigt fanns oxar på Särö säteri, Malevik, Sandlyckan och i Torred.

Oxar användes i lantbruket för att de var starka, gick långsamt och så var de billiga i "drift". De åt halm och enkelt grönfoder. De stod för de mesta i ladugården. Det har sagts att de ej kom ut på bete förrän omkring den 1 juli. Då hade korna, som ju var betydelsefulla husdjur, varit ute på bete sedan våren och höskörden böljade då bärgas.

Bönderna hade oxarna tills de blev fyra-fem år. Då såldes de på marknaderna i Kungsbacka, Skene, Björketorp och Limmanäs i Fjärås. Oxar såldes också till Göteborg för slakt. Stutakalvar föddes upp på gårdarna och när de var c:a 11/2 år så fick de gå i par med en gammal oxe. De blev tämjda och fick lära sig hur de skulle fungera i arbetet.

I forna dagar var oxen mer lämpad för jordbruken än vad hästen var. Detta p.g.a. att oxen var sävligare. Han flängde och ryckte inte som hästen gör. Jordbruksredskapen, som var av trä, höll bättre med oxen som dragare.

Hästar

Hästar fanns naturligtvis också på lantgårdarna. Men hästen var ett betydligt finare djur och användes av folket när de hade bråttom eller lång väg att för-flytta sig. Det var vanligt att bonden red när han skulle uträtta något ärende i staden eller buda till bröllop. Till kyrkan för man efter häst. Kyrkstallar fanns i Släp, ett vid nuvarande parkeringen och ett söder om den nu brända folkskolan. Dessa båda stallar rymde c:a 15 hästar vardera. Dessutom fanns i kyrkogårdsmuren fastsatta järnringar, som hästarna kunde bindas vid. En del av dessa ringar finns fortfarande kvar.

Kyrkoherde Anders Lauren, som tjänstgjorde både i Vallda och Släp, var bosatt på Vallda prästgård. Han för till Släps kyrka efter häst ända till år 1929. År 1930 skaffade han bil, en Ford kupé, som kusken Karl Johan körde. Klövjning förekom när bönderna skulle till skvaltkvarnarna för att få säden

Rödberget Malevik omkring år 1900.

malen. Dessa kvarnar låg vid ganska oframkomliga vägar och stigar. Det gick ej att komma fram med häst och vagn, utan klövjning var enda möjligheten. Detta gäller naturligtvis småbrukare som endast hade en liten säck varje gång de skulle mala.

Hästar, ibland också oxar, skoddes hos smeder som fanns i socknen, i Hagen, Kullavik, Bångsbo, säteriet på Särö, Prästabron, Kyrkbyn och Taljagårda. På 20-talet kom sme-Nisses far till Särö och öppnade senare smedja vid Lycker.

Slaktade hästar gjorde ej vem som helst. När hästen var gammal och "uttjänt", så kanske det hände, att "tater" eller rackare tog hand om hästen. De slaktade och flådde den. Skinnet garvades och såldes. Köttet blev mat åt hundar och kanske även åt andra, som inte var så nogräknade.

I Släps socken fanns det några som i senare tider slaktade hästar och sålde dem till korvfabriker i Göteborg. Det var b1.a. "Flinken ".

Bland namn på hästar kan nämnas Pärla, Docka, Trava, Lisa, Tora, Svarten, Max, Munter, Balder och Tor samt Bagarn om han varit i tjänst hos någon bagare.

En vanlig ras här var "skogsbohästar", små rödbruna hästar med små hovar och stående man (stannema). De var mycket spralliga men godmodiga och starka, trots att de var små. "Flinken" hade en hingst och ston fanns i Sandbäck, i Sika och hos "Plåten" i Kyrkobydala. Flera av dessa hästar hade en svart rand utefter ryggen, som kallades "ål". Vidare fanns nordsvenska raser och ardennerhästar. Hästen användes till många viktiga uppdrag. Han fick många gånger bära

fram "bud" om hjälp vid sjukdom och barnafödslar. Nyårsafton 1899 hämta-des madam Widell (som då var barnmorska) till Veakärr och där föddes en son (Erik) kl. 11.45. Därifrån bar det snabbt iväg till Stjärneberg och kl. 00.15 föddes där en son (Alrik). Han var nr tre eller fyra i Sverige på det nya seklet.

Häståkeri

CLAES BOLIN

Enda kända "häståkeriet" i socknen drevs av Adolf Eriksson (Åkarn kallad) på Eriksäng. Åkarn utförde både varutransporter och personbefordran med häst-skjuts. I stallarna på Eriksäng är det i dag lägenheter och förråd för Särö Golf-klubb. En del familjer på Särö hade egna hästar och landåer med anställda kuskar. Sommartid fraktades mycket vatten från brunnen på Eriksäng framförallt till vil-lorna på Särö, där vattnet ofta sinade under varma somrar. Brunnen på Eriksäng var i stort sett osinbar och försörjde många familjer med vatten både på Särö och fastlandet. Men även fruset vatten fraktades.

Isstack fanns bl.a. invid Hannebackadammen, (man kan fortfarande se var den låg och rester av den). Vintertid sågades isen i stora block som förvarades

Isblocksågning

i s.k. isstackar. Ett tjockt lager av halm och sågspån täckte isen. Man lade också ett lager halm mellan isblocken och förhindrade därmed isblocken att frysa samman.
Isblocken fraktades från stacken till de hem som hade så stor lyx som isskåp. Isblocken lades in i överdelen av skåpet och höll sedan kylan i detta. Skåpen var ofta placerade utomhus, så smältvattnet fritt kunde rinna undan.
Adolf Eriksson ersatte hästen med en bil av märket Studebaker och utförde en kort tid transporter med denna men lade ner verksamheten omkring 1924.

Buss- och taxitrafikens utveckling

CLAES BOLIN

Tidsperioden som denna bok belyser har ofta kallats "bilismens tidevarv". Det är då givetvis på plats att i denna bok belysa lite av bilismen i Släp och nedan följer lite historik om buss-och taxitrafikens tillkomst och utveckling.

Enligt de uppgifter som finns till hands var den första trafikbilen i socknen en trehjulig bil av märket Phenemobil. Ägaren till denna var handlanden Emil Larsson i Kyrkobyn. Den inköptes omkring 1918 - 19. Bilen torde vara den första i socknen som användes till personbefordran samtidigt som den användes som lastbil. Emil Larsson inköpte också en Ford lastbil. På flaket monterades ett par träbänkar, ett kapell sattes på och "bussen" var klar.

Komforten var naturligtvis därefter, men vad man hade att jämföra med var hästskjuts, cykel och "apostlahästarna". Många var de Släpbor som tidigare gick fram och tillbaka till Göteborg och Kungsbacka med ägg, smör, grönsaker och annat som skulle säljas på torget. Nu erbjöds dessa människor en helt annan tillvaro. Man slapp att gå den långa vägen och även om det säkert var obekvämt att sitta på det kalla flaket, upplevdes det säkert som en förbättring mot tidigare "promenader".

Så här i efterhand kan man ju önska att transistorn funnits på den tiden. Det hade varit intressant att idag få lyssna till vad som sades på en sådan hem-. resa efter dagens arbete på torget. Vi skall betänka, att en sådan arbetsdag varade kanske både 12 och 14 timmar många gånger, kanske i dåliga kläder som dåligt stod emot kyla och väta. Det öppna flaket erbjöd ju inte heller nåt skydd emot väder och vind.

Linjetrafik Särö-Kungsbacka

Utvecklingen gick snabbt framåt och ungefär samtidigt, alltså 1920, startade Källarmästare Axel Hult på Särö restaurang linjetrafik mellan Särö och Kungsbacka samt taxirörelse. Han hade för detta ändamål tre fordon, en buss av märket Fiat med reg.nr N 242 samt två personbilar av märkena Bergman och Benz.

Harry Eriksson i en av sina bussar. En Chevrolet med reg.nr N 94. Fotot taget bakom nuvarande Särö Värdshus.

Båda ovanstående busslinjer (Axel Hult drev taxitrafik ytterligare några år men lade ner trafiken då han flyttade från Särö) övertogs av Harry Eriksson 1927. Denne köpte samtidigt in två bussar, en Chevrolet med regnr N 94 och en Reo.

Med den sistnämnda trafikerade Harry Eriksson också en linje mellan Lerkil och Kungsbacka.

Harry Eriksson drev samtidigt fram till 1937 taxirörelse och inköpte 1936 den "legendariske" N 48 (mera om denna bil under Släps Bilstation -Särö Taxi nedan).

1932 sålde Harry Eriksson sin bussrörelse till Göteborg Särö Järnväg.

En annan del av Göteborg Särö Järnväg startade 1922, då Charles (Challe) Olsson på "Höga" inköpte en lastbil av märket GMC med reg.nr 759. Detta fordon omvandlades också vid vissa tillfällen till "personlastbil". Han monterade ett par träbänkar på flaket och arrangerade söndagsutflykter runt om i Halland, Bohuslän och Västergötland.

Denna bil var av 1916 års modell och hade använts i l:a världskriget. Bilen var mycket nersliten med bl.a. helt blankslitna däck, när den inköptes. Intresset var emellertid stort, bilen renoverades och blev efter ett kort tag i ganska gott skick.

Med denna bil startade alltså åkeriverksamheten på Höga. Förutom ovan nämnda utflykter företogs också torgturer till Kungsbacka och Göteborg.

Första "täckta" bussen

Den första "täckta" bussen på Höga, en Chevrolet årsmodell 1926, inköptes 1928. Denna buss gick under benämningen "Lådan" eller på bygdemål "Löda". Smek-eller öknamnet fick den naturligtvis för att överbyggnaden i stort sett såg ut som en låda.

1930 införskaffades en mera komfortabel buss. Denna gång inköptes ett Volvochassi. På detta byggde Ernst Johanssons Trävaru AB i Kungsbacka en kaross med fasta säten. För passagerarna ökade därmed komforten högst avsevärt.

Även med dessa båda bussar gjordes många utflykter, vilket var ett populärt nöje vid den här tiden. Med den sistnämnda bussen drev Charles Olsson linjetrafik också mellan Snipen och Särö. Vid Särö tog Harry Eriksson över passagerarna, som skulle vidare till Kungsbacka.

Samma sak skedde med passagerarna som åkte åt andra hållet, alltså från Kungsbacka mot Göteborg. Detta berodde på att respektive trafikrättighet bara gällde för de bestämda rutterna Släp-Kungsbacka-Släp, respektive Släp-

Första lastbilen på Höga. En 1916-års GMC, inköpt 1922. Reg.nr. N 759. Vid ratten bilens ägare Charles (Challe) Olsson och vid sidan brodern Oscar.

Samma bil med 2 bänkar monterade på flaket. Bilden tagen vid en utflykt med bilen till Uddevalla. Omkring 1923. Vid ratten Charles Olsson.

Fotografi på den första täckta bussen på Höga vid en utflykt till Hyltenäs 1930. Mannen i mitten är Arvid Andersson Stallen och damen till höger (stående)är hans hustru Hulda. Vidare från vänster Ella Hansson, Ingrid Hansson, Selma Carlsson, två okända personer samt sittande till höger Hilda Bolin. De två pojkarna som ”klänger” på bussen är bröderna Gunnar och Bengt Andersson, sedermera Bengt Hammeltz.

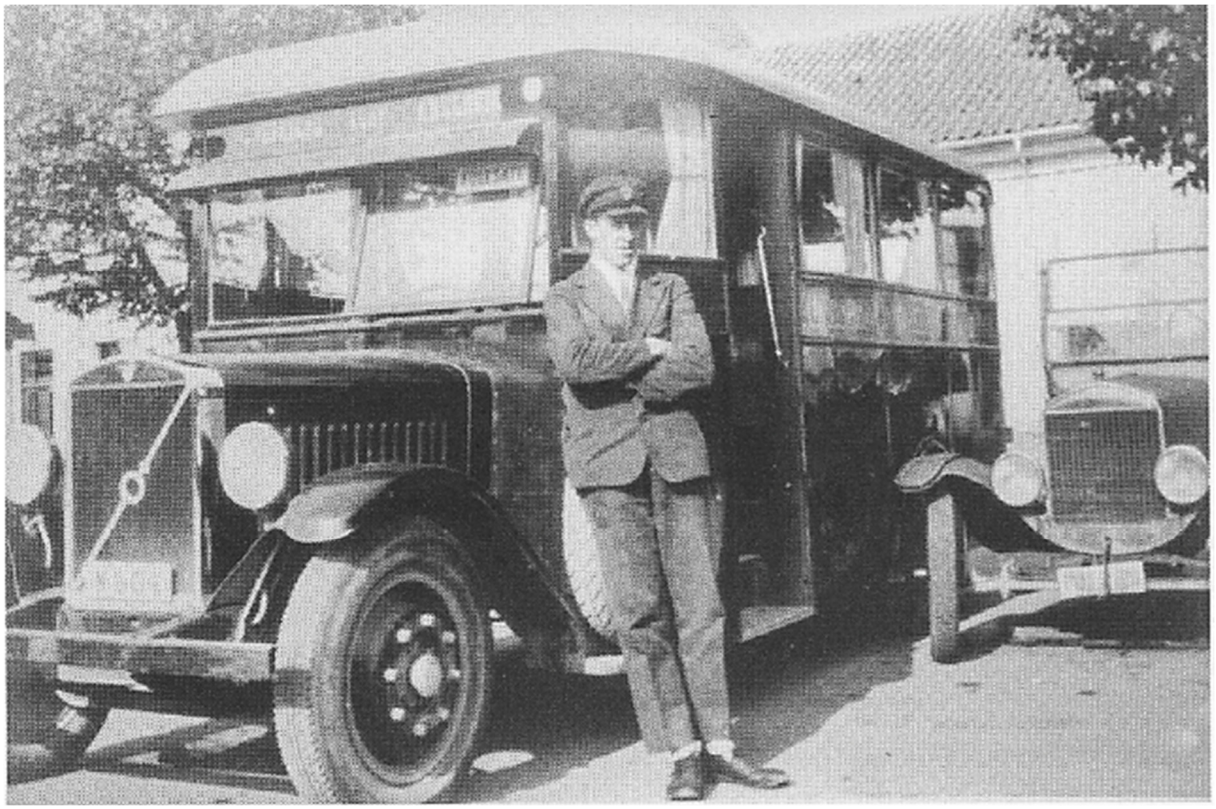

Oscar Olsson med den nya bussen en Volvo 1930 med Reg.nr N 604. Karossen byggd hos Ernst Johansson Trävaru AB i Kungsbacka. Foto taget en torgdag i Kungsbacka 1931.

Snipen-Släp. Förhandlingar pågick mellan Charles Olsson och Harry Eriksson att slå samman rörelserna men man valde istället att sälja sina rättigheter och bussar till Göteborg Särö Järnväg. Detta skedde den 1 mars 1932. Samtidigt skrev man avtal med "GSJ" om fasta anställningar som chaufförer. Båda blev trotjänare och innehade sina arbeten fram till pensioneringen.

Från två bussar till 30

Många Släpbor har haft och har sin utkomst genom anställning inom Göteborg Särö Järnväg. Som jämförelse med dagens omständigheter kan nämnas att 1932, då Harry Eriksson och Charles Olsson övergick till GSJ, var det två bussar i drift. I skrivande stund, februari 1991, är det dagligen 30 bussar, som trafikerar Göteborg-Särö-Kungsbacka. Bertil Karlsson, Kullavik, som var anställd som chaufför under åren 1941 - 1957, berättar, att det var ett trevligt och omtyckt arbete. Dock hade det sina sidor. Bl.a. kan nämnas att man var ledig endast var 6:e söndag och dessutom också endast var 6:e storhelg. I övrigt arbetade man liksom idag på fast turlista, men då var passen indelade

Fotografi taget på Kungsbacka torg en marknadsdag 1939. Fr. vänster Charles Olsson, Oscar Olsson, Torred. Harry Eriksson och Bertil Svensson, Släp.

så att det var två pass per dag, t.ex. 05.00-10.00 och 16.00-20.00. Ibland hände det att man istället för att ta sig hem de sex timmarna gick in och arbetade i verkstaden eller med andra göromål. Arbetsdagen kunde då ofta bli ca 15 timmar. Detta skedde dock helt på frivillig basis.

Charles (Challe) Olsson fotograferad framför en GSJ-buss 1953.

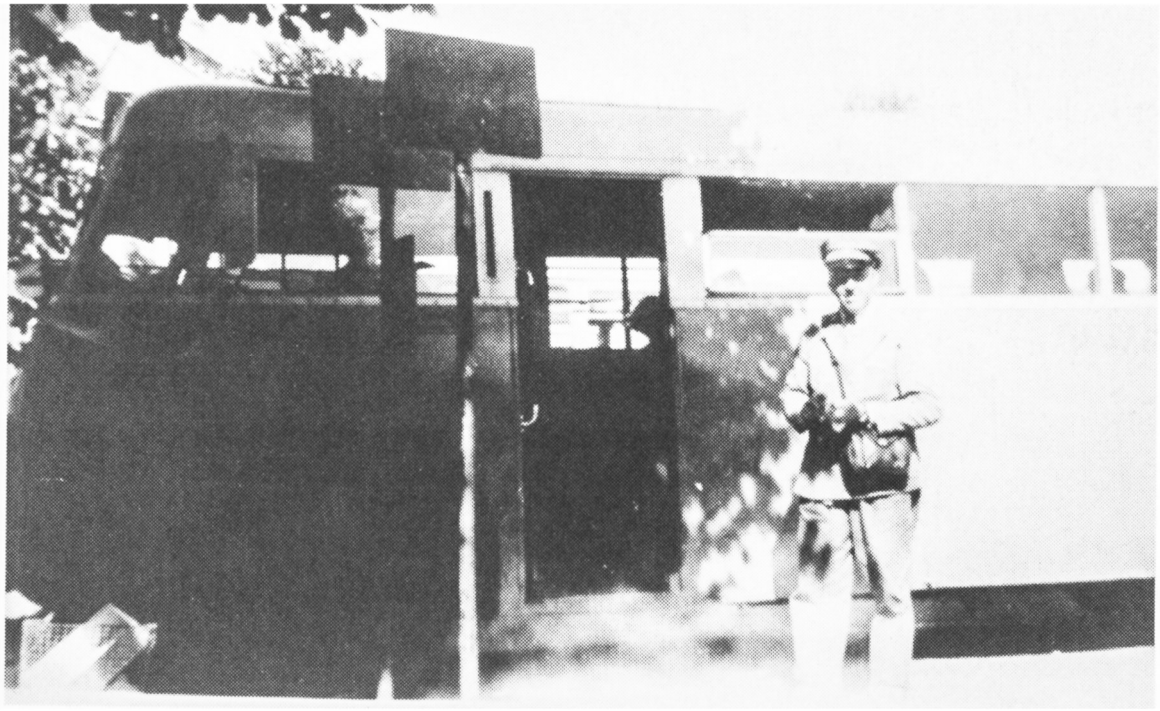

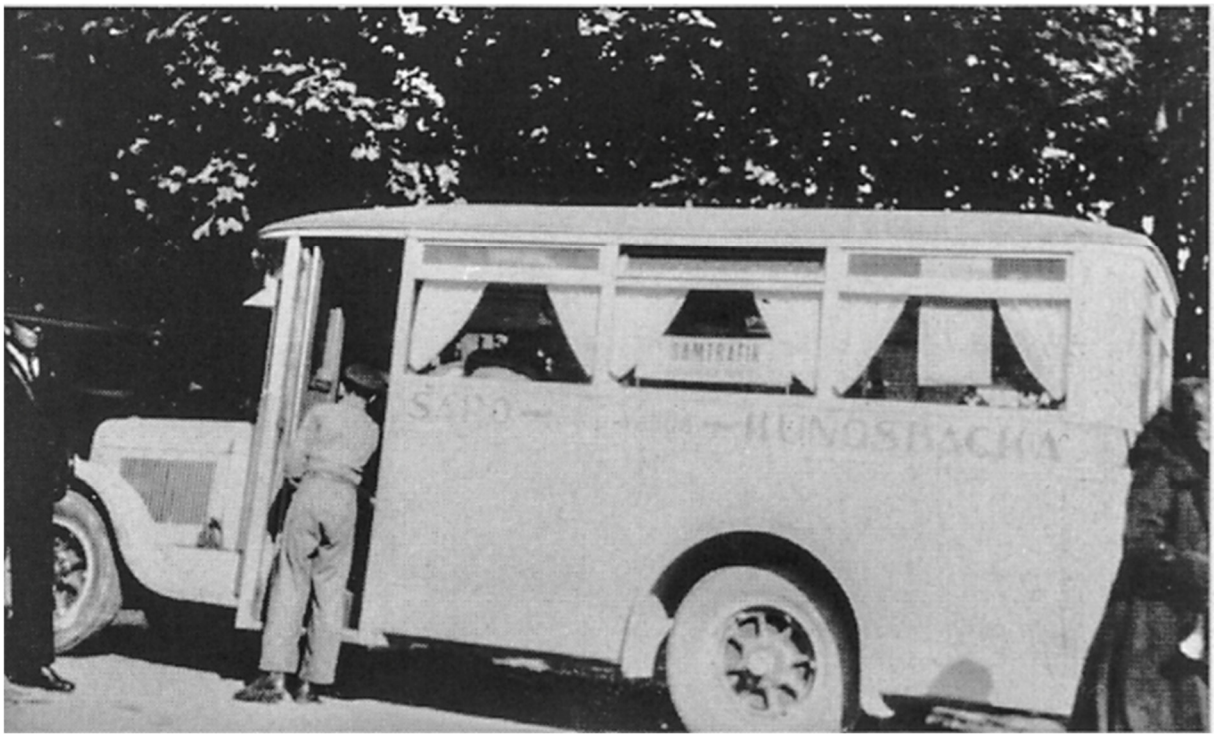

Kontraster: Överst Harry Eriksson till vänster på kortet framför en REO-buss 1927 års modell. Underst Oscar Svensson vid ratten i en Volvo-buss av senaste årsmodell fotograferad i november 1994 vid hållplatsen Kullaviks Hamn. Som i så många andra företag har ägarförhållandet även inom Göteborg Särö Järnväg ändrats under årens lopp.

I dag ingår trafiken i Linjebuss Sverige AB under driftverksamhetensnamnet Säröbussarna.

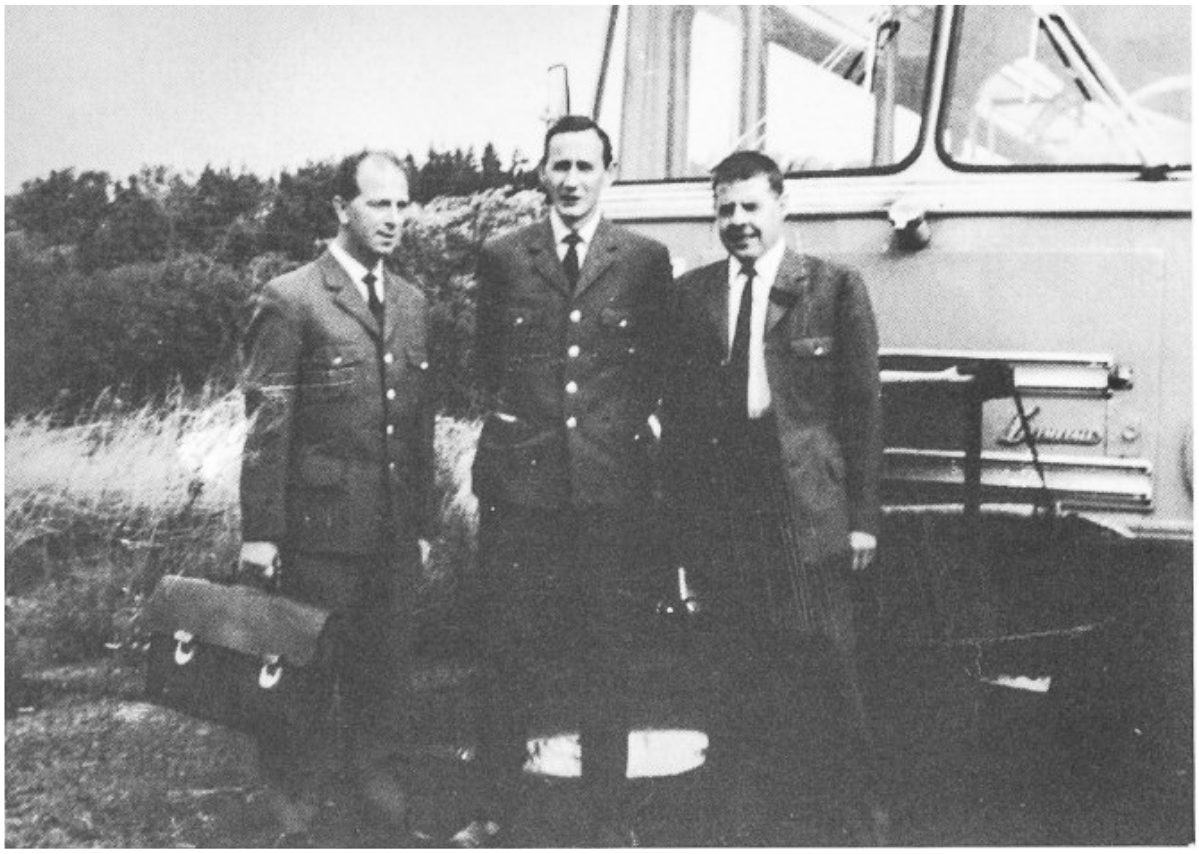

Tre välkända personer som under många år varit knutna till busstrafiken. Fr.v. Åke Wiklund, Östen Svensson och Ingvar Davidsson. Kortet taget den 3 september 1967 strax innan bussarna kördes över till högertrafik.

Särö Taxi

Vad beträffar Särö Taxi startade även denna verksamhet på Höga i Släp genom att Charles Olsson tillsammans med brodern Oscar Olsson startade personbilstrafik 1927.

Första taxibilen var en Chevrolet, 1927 års modell med reg.nr N 2104. Som jämförelse med dagens bilar kan nämnas att denna bil var utrustad med en 4-cylindrig motor på 28 hk. Toppfart ca 80 km/tim. Detta räckte dock mer än väl till på dåtidens vägar. Många gånger var det inte mer än ett par hjulspår att köra i, när man skulle fram till avsides belägna ställen i bygden.

Första körningen glömmer jag aldrig, berättar Oscar Olsson. Den gjorde han den 1 april 1927. Han körde då skollärarinnan Hedvig Svensson, som han bara ett par år innan hade gått i skolan för, till Fjärås kyrka, där Biskop Block från Göteborg hade högmässa. Med i bilen var också "Posta-Safi". När Hedvig Svensson, som satt i framsätet, vände sig om och frågade Posta-Safi om hon satt bra, svarade denna på sitt bygdemål: "De e som om en saad inne.”

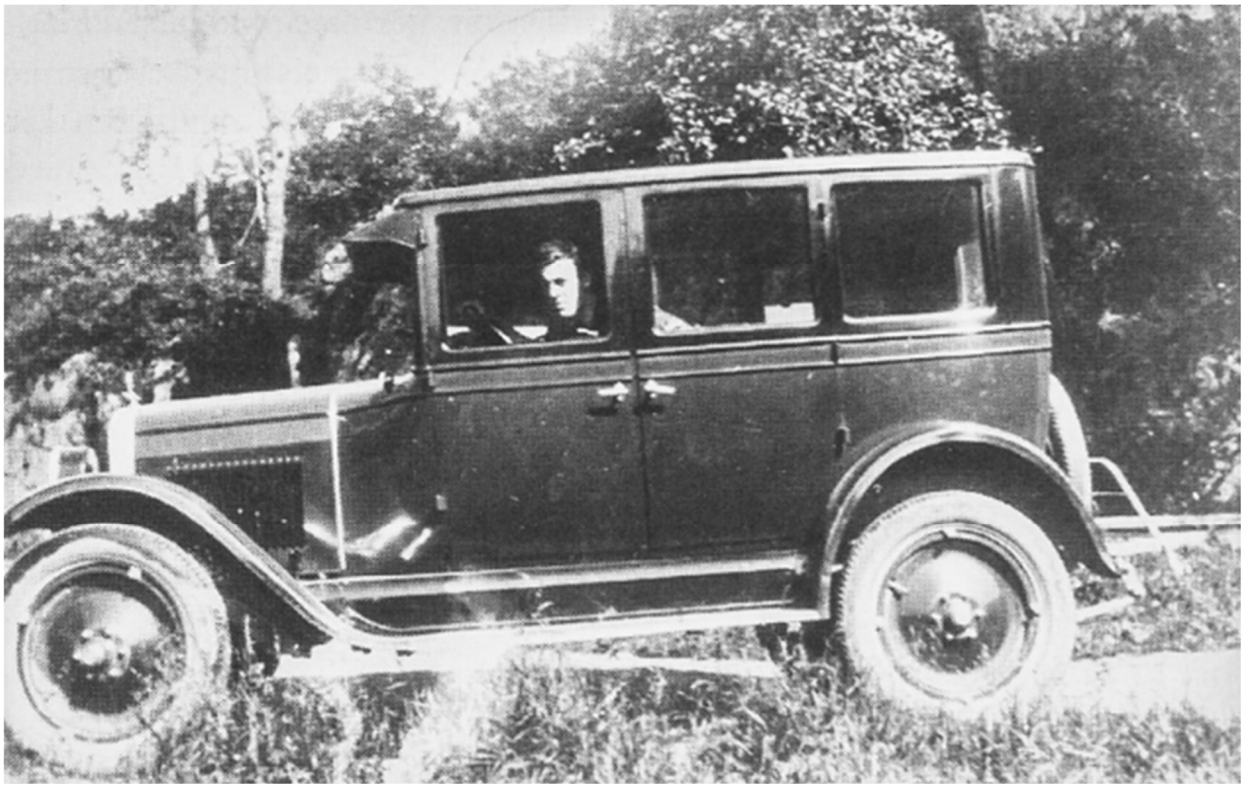

1:a taxibilen på Höga, en Chevrolet 4 cyl. Toppventil 28 hk. Reg.nr. N 21 84. Vid ratten ägaren Oscar Olsson som med denna bil startade sin taxirörelse den 1 april 1927.

Två andra bilar, som gick som taxi på Höga var dels en Falcon Knight med reg.nr N 2718 och en Willys Knight med reg.nr N 29~3.

Oscar Olsson berättar också att han vid flera tillfällen körde vår dåvarande kung, Gustaf V, som då vistades på Särö på somrarna. Genom sin adjutant var kungen alltid generös med dricks, oavsett hur kort resan varit. Bara från tennisbanan till Gövik var dricksen alltid 10 kronor, en mycket stor summa på den tiden.

1933 delade bröderna Olsson på verksamheten, så att Oscar Olsson behöll lastbilsdelen och fortsatte med denna, sedermera med adress Bergagården, Vallda, resten av sitt verksamma liv.

Charles Olsson behöll taxidelen ytterligare ett år. Den l januari 1934 övertog Gustaf Bolin, Släp den sistnämnda bilen och köpte samtidigt trafikrättigheterna och startade Släps bilstation.

Den första körningen för hans del skedde samma dag, då han hämtade Biskopsparet Block i Göteborg och körde dessa till Vallda prästgård och Prosten Lauren som den dagen fyllde 75 år.

Dåtidens taxirörelse var mycket säsongbetonad. Sommartid var det ofta ett dygnet-runt-arbete då sommargäster och krogbesökare till Särö Restaurang invaderade Särö. Bl.a. kördes många flyttlass för sommargäster. De flesta körningarna

under vinterhalvåret var sjuktransporter, körningar vid begravningar och vid förlossningar. I övrigt åkte inte ortsbefolkningen så mycket taxi.

Under åren 1934 - 1937 utfördes persontrafiken med olika bilar, en De Lage med reg.nr N 1262, en Humber med reg.nr N 3110 och en Buick med reg.nr N 2943. Nu hade gemene man allt oftare börjat kosta på sig att åka taxi. Inte minst på helgerna var det hektiskt med körningar till de olika dans-banorna och bygdegårdarna runt om i bygderna.

Göteborgs närhet präglade också taxitrafiken mer och mer.

1937 övertog Gustaf Bolin också Harry Erikssons taxirörelse och med den tidigare nämnda bilen med reg.nr N 48. En sjusitsig Volvo, typ 704, årsmodell 1936. Under åren 1937 - 1940 var det två bilar i trafik under helgerna medan man under övrig tid skiftade genom att köra ett dygn och vara ledig ett.

Gengasdrift

Andra världskriget hade nu börjat inverka på Sverige allt mer, även om vi stod utanför själva kriget. Bl.a. infördes bensinransonering och tilldelning på däck var mycket begränsad.

I november 1940 utrustades "N48" med gengasaggregat och kördes hela kriget med gengasdrift.

Då motorstyrkan i stort sett halverades med gengasdrift var det många gånger svårt att "ta sig upp" för backarna på Särö, där det inte fanns plats att "ta sats" innan. För att råda bot mot detta monterades in en extra växellåda och bilen fick på så sätt tre extra växlar, bl.a. en s.k. krypväxel. Med denna konstruktion var det sedan inga svårigheter att komma fram. Även fullastad med sju passagerare tog nu "N48" sig upp för motluten både sommar som vinter.

Om gengasdriften kan nämnas, att pannan eldades med speciell gengasved som köptes på olika ställen ungefär som vi i dag köper bensin. Det var viktigt att veden var torr. Bästa effekten fick man med björk-och bokved blandad. Veden var sågad och huggen i små fyrkantiga bitar och förvarades i säckar på takräcket. En hl. räckte till sex-sju mils körning.

Förhållandena under krigsåren var många gånger strapatsrika. Bl.a. kan nämnas om mörkläggningen 1941, då allt i stor sett var svart. Inga lampor eller ljus fick vara tända. Endast ledljus fick finnas på bilarna vilket ordnades så, att en speciell "huva" med ett smalt öppet fält träddes över strålkastarna. Det öppna fältet släppte igenom minimalt med ljus. Lägg därtill dåliga vägar, i stort sett obefintlig vägvisning på de mindre vägarna, och ofta förekommande punkteringar på grund av dåliga däck och bl.a. hästskosöm på vägen. Gustaf

Bolin berättar att han 1943 i stor sett körde på däckväven då han hos "gummimasen" Fredrick Johansson i Kungsbacka fick köpa fem nya däck, som denne kommit över. Man förstår att det var en säker och skön känsla att komma ut på vägen med de nya däcken monterade.

Upplevelser

Det finns naturligtvis också många episoder om människor att berätta om från denna tid.

Många människor hade kanske inte varit längre än till Göteborg och Kungsbacka, innan biltrafiken kom igång. Bl.a. berättar Gustaf Bolin om Patrik Johansson från Torred i Släp, som någon gång under 1939 hade följt med en nära anförvant på en sjuktransport till Helsingborg. När man nu var så nära Danmark, ville Patrik gärna komma dit. Efter en lång väntan på färjan, som endast gick ett par gånger om dagen på den tiden, kom man över till Helsingör. Efter att ha sett sig omkring och intagit en måltid på ett av Helsingörs matställen, och klockan blivit omkring sju på kvällen, tar Patrik fram sitt fickur, som hängde i en klockkedja i västen, och fäller följande kommentar: "Ja, nu går di där hemma och tittar i fönsterna och undrar om en kommer snart, så sitter en annan så här långt bort i främmande land".

Ovanstående episod är något att tänka på och att jämföra med dagens "främmande land", som nås på några timmar med det moderna jetflyget. Men även mer beresta människor anlitade biltrafiken. 1934 angjorde den kände amerikanske miljonären Hutton Särö med sin lyxjakt. Som avbrott till alla middagar och tillställningar som anordnades för honom och hans dotter, den också sedermera så kända Barbara Hutton, ville Hutton "komma ifrån" lite.

Då Gustaf Bolin hade kommit i samspråk med intendenten ombord vid dennes dagliga proviantresor till Göteborg föreslog han en biltur inåt landet. Hutton accepterade detta och färden gick till ett vanligt utflyktsmål på den tiden, nämligen upp genom Viskadalen med besök bl.a. på "Seatons Kulle". Under färden ville Hutton vid flera tillfällen att man skulle stanna. Han ryckte landskapet och trakten var bland det vackraste han sett, och han var mycket glad över denna dagsutflykt.

Ovanstående episoder ger väl rätt så bra exempel på talesättet att man som taxichaufför "träffar mycket folk". I båda fallen ovan fick de olika personerna genom bilfärden vara med om en ny upplevelse. Patrik fick komma till "främmande land" och fam. Hutton fick se en liten bit av det lilla landet

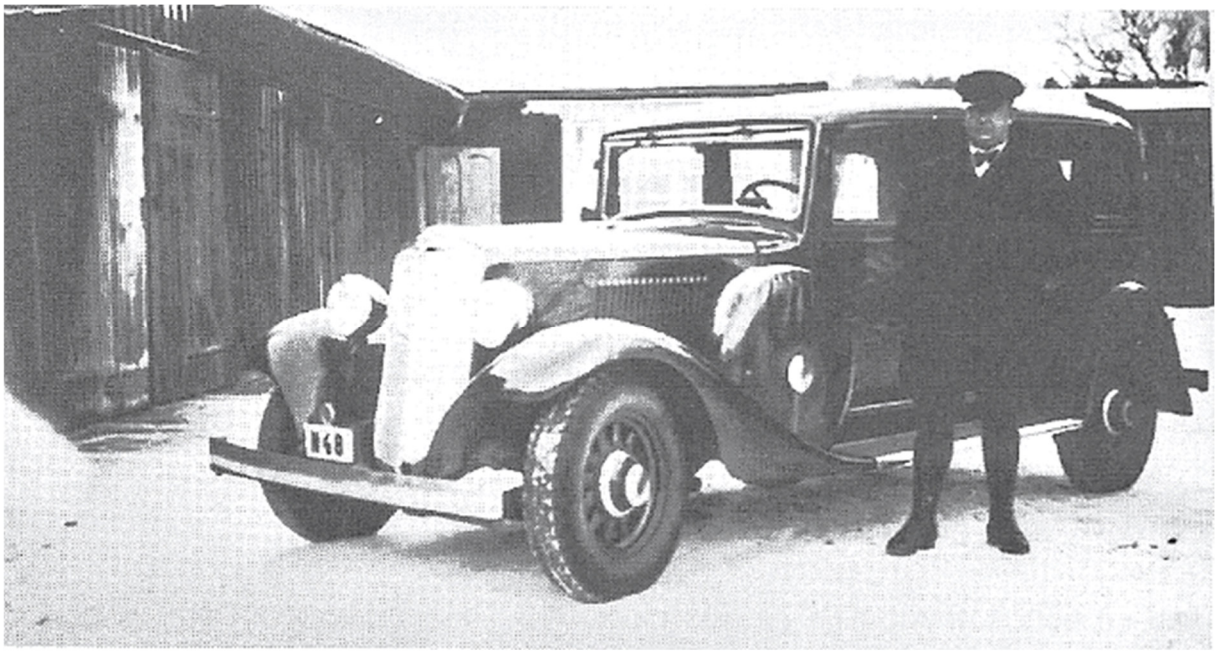

Gustaf Bolin framför sin taxibil N 48. En 1936 års Volvo mod. 704. Fotot taget på gårdsplanen utanför Eriksäng 1937.

Sverige. För båda säkert betydelsefulla upplevelser värderade på olika sätt uti-från olika värderingsgrunder och levnadsförhållanden.

En annan typ av körningar, som väl knappast förekommer idag, var långkörningar för en del fabriker.

Bl.a. beställde Lesslies AB för en av sina handelsresande en ca tre veckor lång resa till Norrland. Denna körning utfördes av Artur Hansson från Fjärås med ovannämnda Humber.

Artur Hansson var en mycket uppskattad medarbetare som p.g.a. krigets inverkan på trafiken slutade sin anställning 17 januari 1941.

1945 köpte Bertil Svensson Släps Bilstation av Gustaf Bolin och övertog då också "N48". Denna bil hade då tillryggalagt ca 72 000 mil, merparten av dessa med gengasdrift. Under ytterligare några år körde Bertil Svensson denna bil som taxi, och när den såldes hade den uppskattningsvis gått 80 000 mil. Bilen såldes till "Sme-Hansson" i Kungsbacka som på chassit sedermera byggde en hästkärra. (Ett oblitt öde för denna gamla "trotjänare").

Sjuktransporter

1945 inköpte Bertil Svensson den första s.k. Volvodroskan, en PV 802 med reg.nr N 6358 och 1946 inköptes Volvodroska nr två med reg.nr N 7209. Denna bil var också den första som var utrustad för sjuktransporter. Genom att ta bort sätena kunde man genom bagageluckan skjuta in sjukbåren.

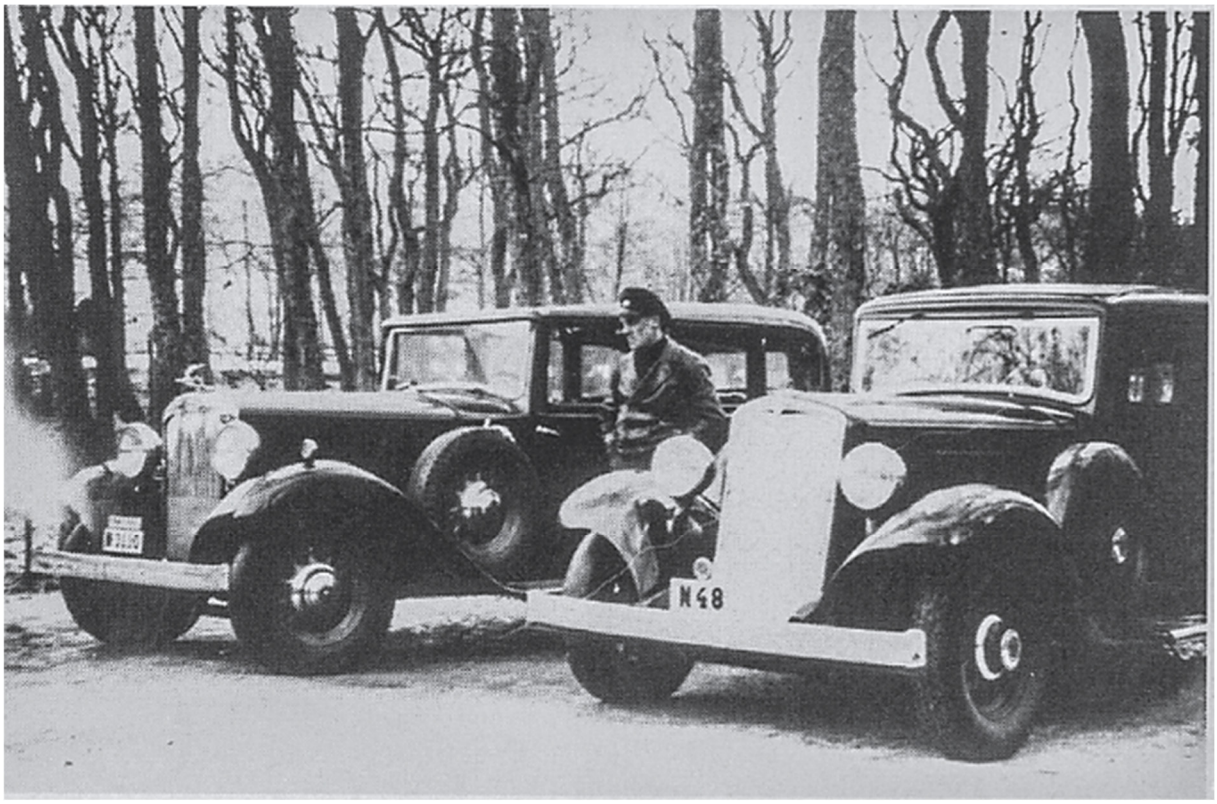

Artur Hansson från Fjärås mellan de båda taxibilarna N 48 och en Humber Snipe 1934 med reg.nr. N 3110. Kortet taget 1938 på planen nedanför Bolins, idag Fjällvägen 2, där Tore Bertssons villa ligger.

En ny epok hade nu börjat och många sjuktransporter, som tidigare krävt ambulans, kunde nu ske på detta sätt. Det hade nu också införts s.k. kyrkturer där man mot en billig penning kunde få skjuts fram och tillbaka till kyrkan. Dessa turer infördes den 1 januari 1950 och avgiften för resan var endast en krona för resenären. Resterande delen av resan betalade kyrkan.

Skolskjutsar

En annan typ av permanenta körningar, som infördes vid ungefär samma tid, var skolskjutsarna. Dessa utfördes med taxibilar fram till mitten av 50-talet, då denna verksamhet utvecklats så mycket att speciella minibussar, typ Volkswagen Pickup och liknande, erfordrades för att täcka behovet.

Denna typ av transporter bedrevs sedan av andra rörelser, bl.a. Gunnarssons i Kullavik.

Släps Bilstation ändrade sedermera namn till Särö Taxi. Detta skedde i samband med att Taxiförbundet bytte namn i mitten på 50-talet. Sjuktransporterna upphörde i samband med att sista Volvodroskan såldes 1961 och ersattes med en Opel Kapitän reg.nr N 35786. Volvo hade nu fatt större och större konkurrens ifrån Mercedes som nu

Bertil Svensson vid sin Volvodroska N 7746. Fotografiet taget på gamla Shelltappen på Särö 1953.

introducerade bilar med dieselmotorer som i jämförelse med bensinmotorer var mera driftsäkra och slitstarka men framförallt mera ekonomiska med låg bränsleförbrukning.

1964 inköpte Bertil Svensson den första dieselbilen en Mercedes 190 D med reg. nr N 12097.

Denna följdes sedan av ytterligare en Mercedes, denna gång en mod 200 D, som hade S-lagrad motor och därmed en mjukare, tystare gång.

En revolutionerande nyhet kom år 1965, då kommunikationsradio infördes i bilarna. Detta underlättade naturligtvis arbetet i högsta grad genom att bilarna kunde dirigeras via radion utan att föraren som tidigare varit tvungen att söka upp en telefon och ringa hem efter varje körning för att höra efter om någon ny körning hade beställts, som kunde utföras utan att först återvända hem.

Avtal med brandkåren

I samband med detta tecknades också avtal med brandkåren om att brandlarmet för denna del av kommunen registrerades i taxiväxeln, via telefon.

När brandlarm kom in via telefon vidarebefordrades detta till brandstationen och dåvarande brandchef David Johansson SOI11 inhyste brandbil och

övrig utrustning på sin gård. Då liksom nu var en siren anbringad på taket av en av byggnaderna och när denna kopplades på var det signal till de frivilliga brandmännen.

Dessa var och är ofta hantverkare och lantbrukare som hade sina gårdar och arbetsplatser i grannskapet av Prästbron.

Under tiden som sirenen vid larm "kallade" på brandmännen förberedde brandchefen brandsprutan och brandbilen.

Den första brandbilen i Släps socken var en gammal Jeep från andra världskriget som renoverades av Sten Bergenheim i Tubacka och målades i röd färg. Detta fordon var en liten sensation i sig för oss som då gick i småskolan. Att jeepen hade varit med i kriget gick inte att ta miste på. Flera kulhål i karossen vittnade om detta och diskussion om hur dessa tillkommit var livlig bland oss pojkar.

Skådespelaren och prinsen

Bertil Svensson berättar att hans första körning som taxichaufför var sommaren 1939. Han körde då den kände danska skådespelaren Max Hansen inne i Göteborg. Trots att det var en ovanligt varm sommardag fick inga fönster vara öppna i bilen under färden. Max Hansen var mycket rädd att rösten skulle ta skada av eventuellt drag i bilen.

Prins Wilhelm var en annan känd person som Bertil körde. Efter att ha hämtat Prinsen på centralen visade han som vanligt in honom i baksätet. När de kommit en bit bad Prins Wilhelm att få komma fram i framsätet, så de kunde resonera lite. De hade gemensamma minnen från flottan, där Prins Wilhelm var amiral och Bertil gjort rekryten som matros.

Bertil Svensson berättar vidare att de 23 åren med Särö Taxi var mycket roliga och stimulerande. Man hade mycket fina relationer med den s.k. Särösocieteten som ju också var den största kundkretsen och som krävde service. Med service menades också ibland timslånga väntetider efter det bilen körts fram.

Marktjänsten

"Marktjänsten", framhåller Bertil, hade en mycket stor betydelse för att rörelsen skulle fungera. Telefonpassning skedde dygnet runt och detta skötte Bertils fru Edith. Ett nog så krävande arbete i sig. Dessutom skulle hemmet med tre barn skötas plus att de anställda "pojkarna" skulle ha mat och logi.

Det var alltså inte tal om någon 8-timmarsdag. Edith berättar att hon dock aldrig upplevde det betungande utan tvärtom var det ett roligt och stimulerande arbete. Undertecknad kan också intyga detta, då jag från min barndom minns hur min mor Gunhild då också med en stor familj på sju personer i stort sett aldrig var ledig. Vardags som helg och söndagar var alla lika. Beställningar måste tas emot och utföras oavsett vilken dag det var eller vad klockan var.

Sammanslagningar

1 april 1968 överlät Bertil Svensson Särö Taxi till Per Hugo Wesley och i rörelsen medföljde två Mercedesbilar, båda dieslar 190 D resp. 200 D, enl. ovan.

Per Hugo Wesley drev tillsammans med hustrun Anita rörelsen med dessa två bilar fram till 1974. Under denna tid infördes det nya färdtjänstsystemet. Brandlarmet hade alltsedan 1965 varit kopplat via taxis telefon men upphörde 1972. Detta upplevdes befriande, enär detta krävde minutiös passning. Rörelsen blev nu mer och mer anpassad till tidens krav och förändringar.

1973 köpte Cesil Rhodin en av fam. Wesleys rättigheter och 1974 såldes den andra till Ronny Gustafsson. Fortfarande var det mercedes dieselbilar men dessa hade i mellantiden bytts till moderna 220 D. Samma år (1974) slogs Särö Taxi ihop med Kullaviks Taxi som då innehades av Harald Henrysson (se Kullaviks Taxi nedan). En gemensam växel för de fyra bilarna

öppnades i Tennisstugan i Kullavik. Rörelsens nya namn var Särö-Kullaviks Taxi. Centralen flyttades 1976 till Karl Gösta Bergands gamla affär i Budskär och till Särögården 1981. Nya rättigheter och bilar hade tillkommit och några av de gamla hade bytt ägare.

Under 1980-talet ökade behovet allt eftersom befolkningen ökade och 1991 då centralen flyttades till nuvarande läge i det s.k. Särömotet, var det 10 bilar anslutna till centralen. Merparten av dessa Volvo 745.

1989 omvandlades rörelsen till aktiebolag i syfte att befästa ansvarsbilden och för att bättre vara rustade inför kommande avreglering.

Första styrelsen bestod av följande personer:

Ordf.	Mats Lembäck	Kullavik
Ledamot	Lars Bohman	Billdal
”	Ulf Jensen	Särö
”	Cesil Rohdin	Särö
Suppl	Bertil Werner	Vallda
”	Thomas Sörvik	Hovås

Beträffande bilparken hade man under 1980-talet mer och mer återgått till bensindrivna bilar, därför att bensindrift genom införande av katalysator blivit

Cesil Rhodin framför en av de senast anskaffade taxibilarna, en Volvo 940 1994 års modell. Som synes är fotot taget utanför Särögården

mera miljövänligt. Vid aktiebolagets bildande består bilparken av följande bilar:

4 st.	Volvo kombi 745	årsmod	89/90
1 st.	Volvo Sedan 760		1987
2 st	Audi Avant Kombi		1989/1990

1 Juli 1990 kom den s.k. avregleringen, vilket innebar att det blev fritt att söka nya trafiktillstånd. Deltagarantalet ökade nu snabbt och en stor förändring skedde också detta år, då samgående skedde med Askims Taxi.

Det nya bolagsnamnet blev Askim-Särö Taxi och i dagens läge, febr. 1994, är 24 bilar anslutna till bolaget. Merparten av dessa är Volvo 740 kombi.

Huvudcentralen är fortfarande belägen i Särömotet, men man har också depå - pausrum i Askim. En stor del av dagens verksamhet är färdtjänst och andra samhällsbetalda resor, såsom sjuktransporter (ej bårtransporter), kyrkturer etc. För att erbjuda bästa tänkbara service är det idag ett policykrav vid nyrekrytering av "transportör" att vederbörande genomgått taxiförbundets "Bliv-kurs". Samtliga förare, både gamla och nya, har dessutom genomgått kvalificerade kurser i första hjälpen, brandbekämpning och radiokommunikation.

Styrelseordförande är idag Cesil Rhodin (1993) och övriga ledamöter är Håkan Busk, Bo Wilmark, Lezmo Seurannen och Anders Berg.

Kullaviks Taxi

Under samma tidsperiod, som belyses under Särö Taxi, drevs också personbefordran och taxitrafik i den norra delen av socknen. l Kullavik började Herman Andersson med taxitrafik ca 1930. Första bilen var en Chevrolet av tidig årsmodell. Fram till 1936 innehades rörelsen i tur och ordning av nämnde Herman Andersson, Åke Johansson och Oscar Olsson i Torred (ej att förväxla med hans namne på Höga i Släp).

1936 överläts rörelsen till Julius "Julle" Falk som då också övertog en bil av märket Graham Paege.

Detta var en ovanlig bil, som dessutom var tung och otymplig. Julius Falk sålde snabbt denna och inköpte en Volvo med reg.nr N 4385. Också denna bil gick med gengasdrift under hela krigstiden. Verksamheten var likartad den som beskrivs under Särö Taxi med mycket körningar sommartid och mindre verksamhet under vinterhalvåret, berättar "Julle" Falk.

10 år senare, 1946, såldes rörelsen inkl. en Dodge av årets modell till Lennart Larsson. Denne övertog ett år senare ytterligare en taxirörelse i Kullavik, som drevs av Gunnar Larsson. Denna verksamhet hade i sin tur startats av Folke Markander år 1930. Första bilen i denna rörelse var en stor amerikansk bil av märket Packard. Denna följdes sedan aven Citroen och därefter en Plymouth 1939-års modell. Rörelsen tillsammans med den sistnämnda bilen överläts samma år, 1939, till nämnde Gunnar Larsson. 1949 samman

Julius Falk framför sin Volvo 1937 års modell med regnr N 4385. observera Gengasaggregatet bak på bilen. Barnen på bilden är fr.v. sonen Tage och ett finskt krigsbarn Jourma.

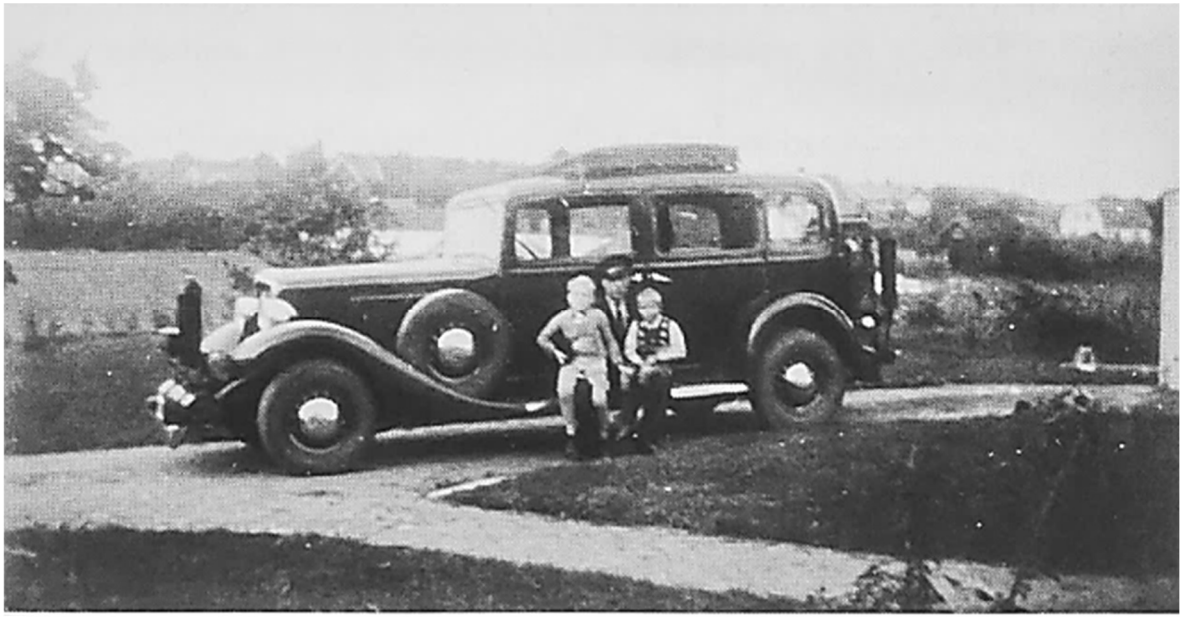

Herman Andersson framför sin taxibil, troligtvis en Chevrolet 1930 års modell. Kortet taget utanför Lycker i Torred ca. 1930.

slogs alltså ovanstående taxirörelser till en, som drevs under namnet Kullaviks Taxi. Lennart Larsson drev sedan Kullaviks Taxi fram till 1972 i likhet med Särö Taxi med s.k. Volvodroskor utrustade för sjuktransporter men gick sedermera också över till Mercedes 200 D. En betydande del för Kullaviks taxi var skolskjutsverksamhet. 1974 sålde Lennart Larsson rörelsen till Harald och Ingela Henrysson, som två år senare involverade rörelsen med Särö Taxi. Dessförinnan hade skolskjutsdelen överlåtits till Bengt Gunnarsson, S0111 for-farande innehar denna verksamhet under namnet Kullaviks Buss AB.

Fr.o.m. 1974 drivs alltså all taxitrafik i denna delen av kommunen (Släp - Kullavik -Särö) av den under Särö Taxi beskrivna rörelsen, som idag verkar under namnet Askim-Särö Taxi.

Flera andra trafikrörelser har funnits och finns i bygden. Ovanstående belyser dock endast de fordon och rörelser som i dag involveras av Askim Särö Taxi resp. Linjebuss AB.

Källor:

Gustaf Bolin	Släp
Julius Falk	Kullavik
Gunnar Larsson	Kullavik
Bertil Karlsson	Kullavik
Oscar Olsson	Vallda
Bertil Svensson	Släp
Per Wesley	Släp
Cesil Rhodin	Släp

Säröbanan

13/07 1903 -31/12 1965

NILS ROSENGREN

Särö egendom inköptes år 1898 av grosshandlaren Hans Ludvig Ygberg, som personligen började ägna uppmärksamhet åt kommunikationsproblemet.

Majoren i Väg och Vattenbyggnadskåren, C H Öhnell, fick i uppdrag att utarbeta ett förslag till järnväg mellan Särö och Göteborg. Planerna omfattade till en början elektrisk drift.

Den 18 januari 1901 stiftades järnvägsaktiebolaget Göteborg-Särö av professor August Wijkander, konsul C A Kjellberg, grosshandlare August Karlsson, Em. Fischer, Axel Jonsson, H L Ygberg och A.O. Nilsson samt jur. dir. B. Wijk.

Koncessionsansökan ingavs till Kungl. Majestät undertecknad av ovan

Särötåget från omkring 1920.

Interiör 1:a klass (Kungavagnen)

Vid Sunne Släp omkring 1905.

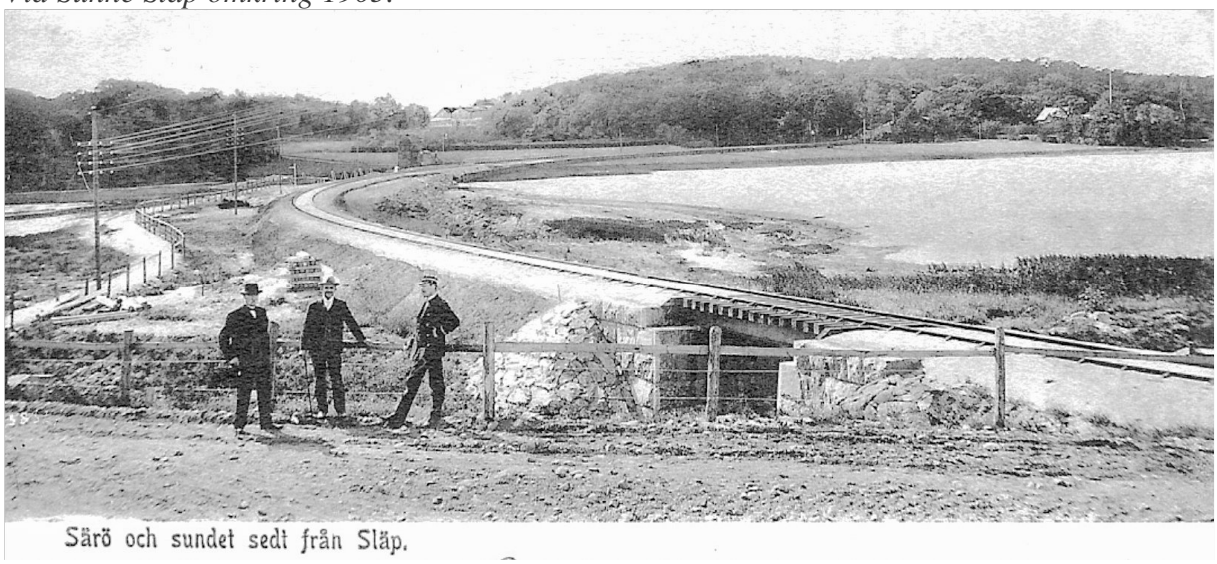

nämnde Wicander, Carlsson och Ygberg jämte landshövdingarna Gustaf Lagerbring och Co, CJ Nordenfalk och grosshandlare Olof Wijk.

Den 31/12 1901 meddelades koncessionen. Byggnadsuppdraget lämnades till tre danska ingenjörer, Heinz, Möllerholst och Schuitz, och till kontrollant utsågs löjtnant Nyström. Arbetschef var Möller-Holst.

Den 13/07 1903 öppnades sträckan Göteborg-Släp 22 kilometer för trafik och den 31/03 1904 sträckan Släp-Särö.

Den beräknade kostnaden höll inte. 1 075 000 kronor blev 1 354 567 kronor, och rullande materials kostnad blev 460 179, beräknad 400 000 kronor.

Personal

År 1921 totalt 102 anställda (högsta antalet lokpersonal). Vintertid 1920 - 1930 talen 6 lokförare 6 lokeldare. Sommartid ungefär 25/05 - 05/09 9 lokförare 9 lokeldare. De tre äldsta lokeldarna hade sommartid lokförartjänst, och verkstadspersonal förrättade lokeldartjänst.

Konduktörer

5 konduktörer vintertid, 8 konduktörer sommartid, 3 stationskarlar tjänstgjorde under sommartid som konduktörer.

Tillfälligt anställda tjänstgjorde under sommartabellen. Sommartid: 40 tåg per dag. Vintertid: 16 tåg per dag.

År 1928 (det året då en enda röst i stadsfullmäktige räddade Säröbanan från likvidation) vidtogs indragningar. Sommartid: 8 lokförare. Vintertid: 4 lokförare, ändrades sedan till 5. 8 lokeldare. 4 lokeldare, ändrades sedan 5 vilket antal gällde till 1954, då rälsbussarna kom. För rälsbussarna erfordrades 5 förare och 2 konduktörer samt några biljett-pojkar sommartid.

Det fanns en överenskommelse mellan personalen och järnvägen angående övertid under sommaren som kompenserades med fridagar under vintern. På sommaren var många arbetspass långa. Här ett par exempel.

Kl. 9.55 -20.40 = 10 tim 45 min vardagar
Kl. 4.35 -9.55 + 16.55 -0.45 13 tim 10 min vardagar
Kl. 6.30 -14.10 + 15.45 -17.50 9 tim 45 min 5ön-och helgdagar
Kl. 8.45 -18.15 9 tim 30 min 5ön-och helgdagar
Kl. 9.15 -12.25 + 18.15 -0.45 9 tim 55 min 5ön-och helgdagar
Kl. 14.10 -0.05 + 15.45 -17.50 9 tim 55 min

Bergstrand kontrollerar från dressin.

Löner: per månad år 1905: Trafikchef 300:- Kamrer 200:- Stins Göteborg 100:- Lokförman 150:- Banmästare 90:- Konduktör 85:- Stationskarl 60:-.

År 1931 hade lokförare 360:-/mån.

Den personalkrävande ångdriften slutade år 1954 då rälsbussarna övertog driften.

Sommarkvällar Sön och helgdagar på 1930 - 1950-talen var 15 man i tjänst fram till klockan 23.30: 3 lokförare, 3 lokeldare, 3 konduktörer, 2 tågklarerare (Göteborg och Järnbron), 2 bomvakter (Göteborg, Änggården och Högsbo), 1 lok-putsare, 1 vagnssynare = 15 man.

Efter att rälsbuss införts, behövdes endast 2 man.

Den rullande materialen bestod av 6 ånglok och 8 boggiepersonvagnar, 8 tvåaxliga personvagnar och ett 30-tal godsvagnar. Verkliga badsomrar var det knappt att personvagnarna räckte till, men vintertid behövdes endast 4

Rälsbuss ersätter ”Tuff-tuff tåget” 1956.

boggiepersonvagnar och ett par godsvagnar i trafik. Sommartid behövdes 4 ånglok per dag i trafik. Vintertid först (1920–1940) 3 senare 2 ånglok i trafik.

Trafiken kan beskrivas så här.

Börjad uppgång i maj, juni, juli, augusti bra trafik. Nedgång i september. • • Övriga 7 månader låg trafik.

Ångtrafik från 13/07 1903 till 11/06 1954.

Rälsbussdrift från 12/061954 till 31/12 1965.

Ingen gick från GSJ arbetslös när trafiken lades ner. De vid GSJ anställda fick anställning vid spårvägen, renhållningsverket, elverket m.m.

Göteborgs stad ägde till slut 97,5% av aktierna i GSJ. Någon utdelning har aldrig ägt rum.

Vad det gäller Budskärs hållplats vid GSJ, låg denna tidigare vid banvaktsstugan cirka 100 meter närmare Göteborg. Där fanns även biljettexpedition. Hållplatsen togs i bruk 06/09 1903. Den 01/05 1926 flyttades hållplatsen till

vägkorsningen vid "Skansen". Vid "Skansen" måste sprängning ske och än i dag kan man i bergväggen se hur djupa borrhål rallarna åstadkom när de under rallarsånger skötte slägga och borr. För att konstatera att sprängningen hade lyckats monterades en träställning på en öppen godsvagn. Denna ställning var lika bred som en passagerarvagn. När denna vagn sakta fördes fram konstaterades att ytterligare sprängning måste ske, så att inte någon resande, som stod vid öppet fönster, kunde skada sig på utskjutande bergsformationer.

Mellan Budskär och Släp korsar järnvägen Veaån. Genom att en stor bryggeritunna placerades på en uppbyggd stenbrygga kunde vid behov loken få vatten. Banvakten skulle se till att vatten alltid fanns i tunnan som rymde 500 liter.

En nybyggares vardag

På Nr 1 Solbyn

UNO PETTERSSON

Ygberg såsom ägare till Särö Gård ville hugfästa minnet av sin 50-års dag okt. 1906 genom att skänka en del av sina anställda tomter som erkänsla för lång och trogen tjänst.

Han bildade då Egnahemsområdet Solbyn genom att låta stycka upp 18 tomter i ett område på Guntofta Nr: 2. Var och en av dem som fick en tomt skulle betala 50 kr. i lantmäterikostnader, vilket var en ansenlig summa på den tiden. De flesta hade inte så mycket i kontanter att undvara. Därtill kom att området låg mycket avlägset efter den tidens sätt att se. Långt uppe i "Vildbergen " eller "Smi ttabergen ", som området också kallades efter "Smitten ", Leopold Smith, som ägt området en gång. Ingen väg fanns upp till tomterna utom på det brantaste stället, från skogsbrynet och upp till "Hakesten", där Ygberg låtit lägga väg. Resten var sten, berg och moras.

Fru Ygberg berättade långt senare för Oskar och Uno Pettersson att hustrun till en av dem som fått tomt dagen efter gråtande kom upp till Ygberg och frågade vad de gjort för ont som fått tomter långt uppe i Vildbergen. Många av de andra undrade nog detsamma. Det var ingen av de 18 nyblivna tomtägarna som bosatte sig i Solbyn. De flesta sålde efter hand sina tomter.

Murare Nelsson som fått tomt Nr: 1, sålde 1925 sin tomt till Oskar och Hilma Pettersson. De hade barnen Yngve, Kerstin, Rosa och Uno, som då var 16 år och äldst. De började bygga 1926 och var de första som bosatte sig i Solbyn. Detta var mitt under depressionen och inte många vågade bygga. Men vid den här tiden kom Egnahemslånen, som då gjorde det möjligt att bygga ett eget hem. Familjen bodde förut på "Backen", ett litet kallt och dåligt torp vid Brandshult.

Uno som varande äldsta barnet fick hjälpa till med allt som måste göras. Först och främst gällde att fa en någorlunda framkomlig väg ända upp till Solbyn. Detta var svårt och slitsamt. Träd måste fällas, det var sten och moras att ta sig förbi eller igenom, och inte alltid gick det att komma fram, där

vägen var ritad på kartan! En person anmälde till Ygberg att Oskar Petersson inte följde kartan för vägens dragning. Ygberg kallade då in Oskar till sitt kontor i Göteborg. Han fick där stå till svars för sitt vägbygge.

Ygberg godtog emellertid förklaringen "att det var omöjligt för en enda människa att lägga hela vägen där den var ritad".

Så småningom blev det i alla fall en väg. Så då det var någorlunda torrt kunde man köra ända upp till Solbyn med häst och vagn. Men regn gjorde ofta vägen ofarbar. Och inte alltid gick det att vänta tills vägen var farbar igen. Oskar fick bära upp köksspisen från stora vägen på sin rygg och det var över en km att gå. Han kunde stanna endast en gång, vid "Skarpesväng", där det fanns en berghäll i rätt höjd att luta sig emot. Oskar hade dock en viss vana att bära. Han hade några år tidigare varit bl.a. plankbärare hos Strömman & Larsson i Göteborg.

Gustav Eriksson i Brandshult lovade köra upp virket till huset. Han hade två kraftiga hästar, "Balder" och "Dockan". Tack vare dem kom virket upp. De trötttnade inte. Men Gustav Eriksson började så småningom att tröttna på den besvärliga vägen. Då bjöd Oskar på en sup var gång Gustav kom upp och genast gick allting lite lättare. Oskar som var gammal godtemplare fick göra detta avkall på sina principer för att få upp sitt hus. Efter en av dessa besvärliga turer sa Gustav till Uno: "Du kan lika gärna göra dig av med din cykel. Den har du ingen användning för på den här vägen".

Taktegel, sand och mursten skulle också upp. Var det dåligt väder, vilket hände många gånger, så måste man lasta av på halva vägen. Då fick man ta till skottkärran. Det blev många tunga körningar upp för backarna i regn och snöblask. Innan man kunde börja bygga måste tomten röjas och ett hundratal träd, fur och gran, fällas. De var planterade i Solbybergen av skolbarn i slutet av 1800-talet och början på 1900. Till husgrunden togs sten från omgivningen. Det var ett slit att få fram alla de stenar som behövdes för en riktig grund.

En dag i oktober då murverk och spis var färdigmurade och det gick att elda, bestämde sig hela familjen för att övernatta i Solbyn och inte gå hem till Backen. Man skulle bädda ner sig i sågspånen, men det var så kallt att det bestämdes, att Uno och Rosa skulle gå till Backen och hämta täcken. Sagt och gjort! Men ån vid Brandshult var översvämmad som så ofta på hösten, så de fick ta av sig om fötterna och vada i det kalla vattnet, men det var bara spännande. Mörkt var det när de gick tillbaka, men ingen tyckte det var så märkvärdigt, fyra km hade de gått, men så var det då.

Så småningom blev hus och tomt färdiga, och 1930 köpte Oskar fruktträd från Gövik för 1.25 kr per styck. Träden hade stått i sandjord där nere vid havet ett l0-tal år utan att ge något. De planterades i Solbyn och nu, 1993,

står de flesta kvar och ger rikligt med frukt. Grönsaker, jordgubbar och sådant odlades och såldes i villorna på Särö, men ett stort avbräck kunde det bli. Det gick nämligen varje sommar ett 20-tal kor i bergen. Då torkan ibland satte in och korna svalt, blev de vilda och bröt igenom allt man försökte hägna med. På en liten stund hade de förstört och trampat ner det mesta på tomten.

Oskar hade avelshöns, sålde ägg och kycklingar. En gammal äggkläckningsmaskin, som värmdes med fotogen, skaffade han. I Solbyn fanns ingen el, man lyste sig med fotogenlampor. El kom till Solbyn först 1938 då fyra familjer slog sig samman och köpte var sin vindmölla, elektrisk förstås! Men de gav inte mycket el och byttes så småningom mot riktig el från Yngeredsfors.

Hilma "stickade" vaddtäcken på en stickram, hon hade också vävstol och vävde trasmattor, sålde bl.a. till Ferd. Lundqvist i Göteborg. Det gällde att på alla vis bidra till försörjningen. De arbeten som gick att få då räckte inte till.

Nu är det många hus i Solbyn och människor i alla åldrar. Tankbilar, bilar och lastbilar kör upp och ner. Men inte många vet eller tänker på hur det hela började! Uno berättade, hans hustru Ruth skrev. September 1993

Tillägg:

Oskar född i Jordhammar Ödsmål Bohuslän 1884 dog 1968.

Hilma född i Lerkil Vallda 1886 dog 1956.

Oskar som var kunnig i det mesta hade tidigare bl.a. byggt ett flertal flatbottnade ekor. Han målade också en del och var med och startade måleri-verksamhet på Särö omkring 1924 - 25. Det som sedermera blev Särö Måleri och nu drivs aven sonson.

Lite historik över de anställda på "Särö Gård" som fick tomter på Egnahemsområdet "Solbyn" på ägorna Guntofta Nr: 2 i Släps socken, Hallands län okt. 1906 av H L Ygberg ägare till Särö Gård.

Nr: 1 Tapetsör N.P. Nelsson, murare, tapetsör m.m. Dotter Judith, fick som gåva tomten i dec. 1906, sålde i okt. 1925 denna tomt till Oskar och Hilma Pettersson. Judith flyttade till Halmstad och gifte sig där med en målarmästare. Dottern Sigrid ogift, arbetade i många år på Särö i hushåll hos bl.a. Settervall, Kraft och Pellerin. På äldre dar flyttade hon ner till sin syster i Halmstad.

I "folkmun" kallades Nelsson "Nelsson allehanda" Han sa alltid "Jag kan göra allehanda"!

Tomt nr: 1 där Oskar och Hilma Pettersson byggde ett Egnahemshus (hus med egnahemslån), det första egnahemshuset i Solbyn.

Nr 2: Arbetaren Adolf Eriksson, sonen Lars "Lasse" Eriksson gift med Maja Berndtsson. Dessa två var delägare i Berntssons aff.ir vid Släps station. A. E. startade senare åkeri på Eriksäng och kallades i "folk-mun" endast "Åkaren". Omkring 1930 började han bygga på ett litet hus på tomten, han höll på med detta i många år, byggde lite då och då. Så köpte Karl och Ingeborg Palmqvist tomten och byggde färdigt huset.

Nr 3: Arbetaren Andreas Svensson och hustrun Ida bytte senare tomten med Ygberg, fick tomten Källedal vid Guntofta i stället. Dottern Ellen bodde kvar på Källedal till sin död, hon var telefonist på Särö. Karin flyttade till Högsbo, hade en kiosk där.

Nr 4: Smeden och medaljören John Persson. Hustrun Fina i "folkmun" kallad "Sme Fina". Sonen John blev chef för Elverket i Kungsbacka, hans son blev i sin tur sedermera också chef där. Dottern Gertrud gift

med förvaltaren Svensson på Klevs gård. Dom arrenderade senare gården Algusered, deras son Arnold bosatte sig senare i "Villastaden" i Kungsbacka. "Sme Fina" byggde senare ett litet hus vid Sunnevägen, där senare "Anna i sluppet" bodde och senare även hennes systerdotter.

Nr 5: Kusken och Fodermarsken J.A. Green. En fodermarsk hade huvudansvaret för hästarna., Man hade många hästar på den tiden. Det fanns nog omkring 15 hästar på Särögård. Sonen Erik blev sedermera betjänt hos grevinnan på Tjolöholms slott och kom därefter till "Albert Karlsson" i Kungsbacka, så fanns sonen Fritz som var yngsta barnet. Döttrarna Irene, Eva och Isabella, "Bella" kallad. Uno Pettersson köpte tomten av sonen Erik, sålde den sedan till Karl-Erik och Inga Palmqvist.

Nr 6: Societetsstäderskan Berta Emilia Mattsson (okänd för oss).

Nr 7: Snickare och parkvaktsförman Joh. Eliasson, han bodde i Bukärr (familjen okänd för oss) J.E. blev senare verkstadssnickare hos bygg-mästare Lundblom boende i Sunne. Tomten köptes av Bror och Anna Johansson som byggde ett hus där. De sålde tomten till fotograf Bengtsson som hade huset till sommarstuga i några år.

Nr 8: Arbetaren Johs. Anderssons familj. Sålde tomten omkr. 1931 till skomakarna August och Bror Nordström. De byggde en fin liten stuga och senare också verkstad på tomten, men hade först skomakeri i "Anderstorp", den långa längan vid sädesmagasinet på Särö. Frk. Gillberg köpte sedermera tomten.

Nr 9: Arbetaren OR. Krantz (okänd för oss).

Nr 10: Kusken och medaljören Charles Eriksson, broder till Adolf Eriksson på tomt nr 2. De hade även en syster Emma, hon bodde en tid på "stat" huset på Särö. Emma var ogift. Senare köpte Axel Larsson, "Lill Axel" i "folkmun" kallad, denna tomt.

Nr 11: Rättaren och medaljören Andreas Jonson (okänd för oss). Den tomten köpte Anna och Bror Johansson (se närmare tomt nr:7) De bygg-de ett "Egnahemshus" med egnahemslån. (Se tomt nr:1).

Nr 12: Arbetaren och portvakten Gottfrid Svensson, kallad "Gottfrid ve stocken" i folkmun. Han blev sedermera kusk hos Anders Karlsson som hade en liten affär mitt emot Släps Station. Denna affär köpte Berntsson i Askim till sina döttrar Anna och Maja Berntsson. Detta blev den sedermera så kända "Berntssons affär" (se även tomt nr:2).

Nr 13: Arbetaren Henrik Jonasson (okänd för oss).

N 14: Arbetaren och medaljören Emanuel Karlsson. "Erik i Gul1tofta" och hans bröder Hilding och Gustav Karlsson ärvde denna tomt.

Nr 15: Vaktmästare Albert Karlsson, hustru Benedikta kallad "Diktas" i folkmun. De bodde i Vallda hela sitt liv. Han arbetade med lite av varje, bl.a. basade han för stenarbetet när vägen från skogsbrynet upp till "Hakesten" lades. Det var den del av Solbyvägen som Ygberg lät bygga. l övrigt var det endast en slingrande stig över bergen upp till Solbyn, denna stig fortsatte ner till Algusered. Stigen har i generationer använts av folk från Bukärr och ända bortifrån Kullavik gick de över här för att handla i Guntofta. Guntofta sålde även fönsterglas, och Gunnar och Elin Hagberg berättar hur deras far gick denna stig från Kullavik ner till Guntofta. Uno Pettersson jobbade en sommar då han var 14 år nere i Guntofta. Bb. körde han deras häst och den hette Filip. Hansson berättade då om två unga flickor som kom från Kullavik över Solbybergen för att köpa fönsterglas, snart kom de dock tillbaka och sa att glaset de köpt var sönder när de fick det, men sanningen var att de tappat glasen i backen.

Nr 16: Arbetaren och medaljören Alfr. Ahlström (Sellman) bodde i Sannå Dala. Han hade sex barn. Fem emigrerade till Amerika, dottern "Claeses Anna" (i folkmun) var enda barnet S0111 stannade kvar. Hon gifte sig med en S0111 hette Larsson. De hade två söner, Nisse som jobbade vid Skånska Cement och Evert som var busschaufför hos Charles Olsson på Höga. Det var Charles Olsson som gifte sig med Anna Berntsson. Dessa två var de "andra" delägarna i Bernts-sons affär. Se tomt nr:2 och nr: 12

Nr 17: Arbetaren och medaljören Alfr. Andersson (Svensson) (okänd för oss). Ygberg köpte senare tillbaka denna tomt och sålde den till Yngve och Kerstin Pettersson. Yngve var son till Oskar och Hilma Pettersson som köpte tomt nr: I och byggde första huset i Solbyn.

Släps ålderdomshem

BROR KARLSSON

År 1847 förbjöds tiggeriet samtidigt som staten ålade var socken att ta hand 0111 sina fattiga och bygga f.1ttigstuga. Detta beslut lade grunden till en organiserad "fattigvård", i och med att det blev lag på att fattiga, gamla och sjuka ej fick lämnas åt sitt öde, helt beroende av "bättre människors" väl-vilja och givmildhet. Men det var inte en reform som i ett slag ändrade livs-villkoren för alla utslagna. Tiggeriet fortsatte, bara med den skillnaden att det nu var förbjudet, och att den stackars tiggaren, till allt elände, nu riskerade att komma i klammeri med länsman. Och ännu i början av 1900-talet saknades fattighus i ca 400 kommuner.

Men om detta, och f.ö. allt som är värt att veta om de gamlas villkor runt sekelskiftet, kan man läsa i Ruben Fogelqvists utmärkta studieplan "Från Fattighus till Servicehem". Dessa anteckningar skall istället handla mera om just Släps ålderdomshem, om dem som styrt där och dem som bott där.

Fattighus byggs

Ur Släps Kommunalnämnds protokoll den 29 okt. 1904: "

I anledning af väckt förslag att anskaffa ett Fattighus, däri nu utackorderade fattighjon kunde ta vård och underhåll, uppdrogs åt Herrar C.O.F. Hultqvist å Särö, C.W. Arvidsson i Algusered och J.A. Skar in i Brandshult att verkställa beräkning, dels angående sättet och kostnader för husets anskaffande, dels kostnader för hjonens underhåll i dylika hus."

"Herrarna" hade tydligen gjort vissa undersökningar vars resultat inte var alltför avskräckande, för i ett protokoll från den 17 dec. 1904 heter det i en paragraf: "Beslut om upprättande af ritning och kostnadsförslag till ett Fattighus, afsett för omkring 15 personer".

Och vid stämman den 18 febr. 1905 tar F. O. Brogren i Hagryd och R. Brogren i Järnkättered i uppdrag att kontakta byggmästare för anbud samt att söka "lämplig hemmansdel" till fattigvården. Den 25 mars 1905 beslutades att infordra anbud på "dels ett envåningshus,

dels ett tvåvånings med källare och uthus, jämte ugn, ledningar för uppvärmning med varmt vatten m.m.

Samtidigt beslöts att söka ett 40-årigt amorteringslån på senare bestämt belopp.

"Söken och I skolen finna", heter det i skriften. Och detta hade herrarna Brogren tagit fasta på, när det gällde anskaffande av tomt till Fattighuset. I kommunalnämndens protokoll den 24 april 1905 står bla. följande:

"Stämman beslöt att till ett pris av 2 750:- kr av Axel Magnusson i Bukärr köpa tomt belägen mellan landsvägen och P.A. Janssons och Bäckmans . .." arvingars ägor.

Åt byggnadskommittén uppdrogs att på den nu inköpta tomten uppföra ett fattighus, som skulle benämnas Släps ålderdomshem, omkr. 19 alnar i längd, 12 alnar i bredd och 9 1/2 alnar i höjd. Tvenne våningar eller en våning jämte vindsrum. I övrigt äger kommittén full frihet att ordna med husets uppförande "såsom de för godt finna". (Tomten var belägen strax öster om nuvarande Shell-tappen, ungefär vid viadukten, där nya 158:an korsar den gamla).

Redan två dagar efter kommunalstämman, nämligen den 26 april 1905, samlades de kommitterade i Järnkättered för att bestämma om byggandet av ålderdomshem för Släps församling. De överenskomma att:

1. Byggnaden uppföres av trävirke enl. tidigare beslutat arbetsdevis: 38 fot långt, 17 fot högt så ett i nedre 9 och i övre vån. 8 fot, 24 fot bredt.

2. Beslöts att annonsera i Göteborgs-Posten och Kungsbackatidningen en gång, samt att anbud skola vara inlemnade före den 10 nästkommande Maj.

Och den 10 maj beslöts att M & R Anderssons från No: 4 Vallda, anbud, såsom varande lägst, antogs af kommitterade, således tiotusen tjugofem (10 025) kronor för uppförande af ålderdomshemmet.

Herr Fritz Brogren i Hagryd utsågs att blifva kontrollant under uppförandet av byggnaden.

Så var då byggmästare utsedd och kontrakt upprättat för bygget. Be-träffande värmeledning så anförtroddes utförandet åt Göteborgs Mekaniska Verkstad för ett pris av 973:-. Arbetet skulle vara färdigt den 15 okt. 1905.

Vatten och avlopp utfördes även av de kommitterade, Rudolf Brogren, varvid pumpar, rör och rördelar m.m. tillsammans kostade 130:35.

Tack vare att Rudolf Brogren förde noggrann dagbok, och att Nils Brogren haft intresse att bevara gamla anteckningar, kan vi nästan dag för dag följa hur arbetet med ålderdomshemmet gick framåt. Dessa papper har Nils Brogren välvilligt ställt till hembygdsgillets förfogande och de kan studeras av

Släps ålderdomshem före tillbyggnaden

var och en som är intresserad, varför vi inte här skall återge allt. Men några smakprov kan väl vara på plats:

Maj 26. Vi satte upp profiler

Juni 15 Vi var i Göteborg och bestelde virke

Juni 22 Borrat efter vatten

Juli 15 Ett lass sand från Sannå. Bet. 1:- kr.

Juli 19 Lossat virke på Särö. 4 man. Juli 22 Fritz körde 3 lass virke.

Juli 24 Jag lade in vatten och avlopp. 3/4 dag

Juli 27 I Göteborg och bestelde värmeledning

Aug. 10 Kört 8 lass tegel från Särö

Aug. 10 1 man hjälpt till och lossat Hjalmar (?)

Aug. 28 Fritz och August körde 2 lass virke var. (Fritz hette Fogelblad och bodde i Kyrkoby-Dala. August var dräng hos "Brogren i Taljagårda" liksom Fritz och Joel.)

Sept. 15 Joel var efter spisen mm. (Joel Andersson, Kyrkoby-Dala)

Sept. 19 August körde 1 lass från station.

Okt. 2. Jag var på bygget.

Okt. 2 Målaren 70:-
Okt. 9 Jag var på bygget ..... o.s.v.

Självförsörjande

Ålderdomshemmet stod alltså färdigt hösten 1905. Men innan man kunde ta emot det första "hjonet" var det mycket som skulle ordnas. Först och främst måste man ha en föreståndare. På en kommunalstämma den 25 aug. 1905 beslutades att "till föreståndare för Ålderdomshemmet skulle antagas helst man och hustru, eller en ogift kvinna. Lön: Fritt vivre samt en summa högst 400:-. Anställes ett år i sänder".

Den första föreståndaren som anställdes var Charles E Nilsson, Kullavik. Han härstammade från Vik i Hagryd. Hans uppgift blev nu att skaffa fram allt som behövdes när det gällde möbler, sängkläder, husgeråd m.m.

Ordförande i kommunalnämnden, Valfrid Olsson, och hans hustru Josefina och dotter Hildur fick tillsammans med föreståndarens hustru och barn hjälpa till med inredningen. De fick bl.a. väva handdukar, lakan och filtar samt sy gardiner och dukar. Och när de första "hjonen" hade inkvarterats, blev det matlagning, bakning och smörkärning bl.a.

Någon gris eller ko fanns ej till att börja med, utan man var delvis beroende av gåvor från bönderna i trakten. Annars levererades mjöl och andra specerier från "Hansson i Guntofta", som var den ledande lanthandeln vid denna tid.

Det var dock meningen att verksamheten till vissa delar skulle vara självförsörjande. Tomten som inköpts var så stor, att man där kunde bedriva ett litet jordbruk. Den 29 mars 1906 kom förslaget om tillbyggnad av uthus och 27 maj 1906 beslöts om inköp även ko och en gris.

De hjon som var så pass friska att de orkade arbeta, skulle under föreståndarens ledning hjälpa till med sådd och skörd, potatisplockning, vedhuggning m.m. Huruvida någon av dem, som först intogs, var i stånd att utföra något arbete, framgår inte av protokollen, men här är namnen på de sju enligt kommunalnämnden den 12 okt. 1905:

Anna Christina Karlsson No. 2, Kyrkobyn
Magnus Jansson No. 1, Ekenäs
Adelina Stockelberg No. 2, Kullen
Kristina Andersson No. 2, Kullen
Martin Mattsson No. 2, Kullen
Matilda Pettersson Spårhaga Gustav
Edvard Svensson No. 2, Bukärr

Ett begravningsfölje på väg från hemmet, slutet av 1920-talet. Kusken är Albert Pettersson.

Ordningsregler för hur hjonen skulle uppföra sig fanns givetvis, och det var föreståndarens sak att se till att de efterlevdes, "Fattighjonen skall visa föreståndare och husmoder tillbörlig aktning och framförallt ovillkorlig lydnad," Ja, regler behövdes säkert, för nog kunde en del intagna vara både egensinniga och uppstudsiga, vilket så småningom skulle visa sig, Sedan berodde det väl något på hur föreståndaren "tog" de gamla, om det hela skulle gå lugnt och stilla tillväga, I ett anställningskontrakt hette det att "Föreståndaren och föreståndarinnan äro skyldiga att vinnlägga sig om att behandla understödstagarna med mildhet och vänlighet, dock utan att låta det nödiga allvaret saknas, samt ägna de sjuka en intresserad och kärleksfull omvårdnad,"

De skulle också "vaka öfver ordning, snygghet och sedlighet, samt tillse att understödstagarna föra ett stillsamt och nyktert liv".

Det var alltså sju personer som var intagna på Hemmet den första vintern, Under året därpå tillkom ytterligare fyra, nämligen:

Johan Johansson, Särö
Anna B Johansson Särö
Fredrika Pettersson Dalslyckan
Adolf Jansson Spårhaga

Fredrika Pettersson var väl en av dem som levde kvar på hemmet längst. Hon kom inte dit direkt på grund av åldern, utan mest för att hon led av epilepsi, "fallandesot". Sådana och andra kroppsliga och själsliga sjukdomar föranledde ofta intagning på ålderdomshem. Annars, om möjligheter fanns, skulle de gamla vårdas hemma, eller hos anhöriga, och då betalade fattigvården understöd "efter behofer". Socknen var uppdelad i olika "rotar", och så här såg fördelningen av understödstagare ut 1906:

Kyrkoby rote 3 st

Guntofta rote 5 st

Bukärr rote 4 st Hagryd rote 7 st

Kyviks rote 3 st Skogstorpa rote 1 st

Understöd uppgick som regel till 60:-per år, i enstaka fall, där det fanns flera minderåriga barn, till 120:-. Det var alltså, liksom vid intagning till ålderdomshemmet, inte enbart åldern som var avgörande för vård eller understöd, utan sjukdom och andra besvärligheter kunde också vara orsak till kommunens hjälpsamhet.

Kommunalnämndens budget för fattigvård uppgick 1906 till 7 548:-, därav för ålderdomshemmets räkning 2 387:-. Ålderdomshemmet var byggt för att rymma c:a 15 personer, och det var precis vad som fanns där 1910. Under åren framöver varierade antalet mellan 10 och 15 personer. Som föreståndare hade C A Andersson efterträtt Charles Nilsson men blev inte särskilt långvarig på den posten. I dec. 1913 sade han upp sig och avflyttade efter uppsägningstiden till Tölö.

Ny föreståndare och ny ko

I ett protokoll från den 2712 1914 kan vi läsa följande:

§2

"Till föreståndare och föreståndarinna vid Släps Ålderdomshem för en tid av 1 år räknat från den l:e nästa april och med 3 mån. ömsesidig uppsägning, antogs Nils Gustaf Svensson, och hans hustru Elin Svensson, i Bukärr, mot en årlig kontant lön av 400 kr och fritt vivre, värme och belysning samt bostad af ett rum och de villkor i öfrigt som finns angivna i ett här nedan intaget kontrakt. Nämnden beslöt sälja den Ålderdomshemmet tillhöriga kon, samt inköpa en annan, yngre ko, i stället".

Släps Fattigvårdsstyrelse omkring 1930. Vi tror att mannen längst t.v. är Gustav Andersson, Hagryd och sedan följer fru Lydia Claesson, Kullavik, Emil Nilsson, Hagryd, Hjalmar Andersson. Ekenäs, Hjalmar Börjesson, Kyrkbyn och fröken Elin Lagerqvist, Budskär.

Så fick då ålderdomshemmet en ny föreståndare och en ny ko samtidigt. Förmodligen blev båda ämne för synpunkter och samtal, varje avbrott i den dagliga rutinen skulle vändas och ventileras och varje nyhet betraktades, om inte "med undran och med skräck", så i varje fall med en viss nyfikenhet.

Gustaf Svensson var säkerligen en föreståndare som kunde behandla de intagna "med mildhet och med vänlighet", utan att för den skull ge avkall på ordningen. Han var fjärdingsman och visste att regler och förordningar var till för att följas.

Under Gustaf Svenssons tid på Hemmet kom de svåra åren under första världskriget. Något överflöd på mat och dryck hade det väl aldrig varit fråga om, men allt efter som kriget drog ut på tiden så blev det svårare och svårare. Ransoneringarna sattes in på tok för sent, så många varor fanns inte att få, även om man hade "kuponger". Nog tror vi att Gustaf Svensson, och kanske framförallt hans fru Elin, välsignade det lilla jordbruket, som hörde till ålderdomshemmet.

De intagna hade väl inte alltid så lätt att förstå varför det blev ont om vissa förnödenheter. Föreståndaren fick ibland klagomål för att han inte skaffade fram tillräckligt med snus och tobak. "Hade di inte tobak i Guntofta, så åk till

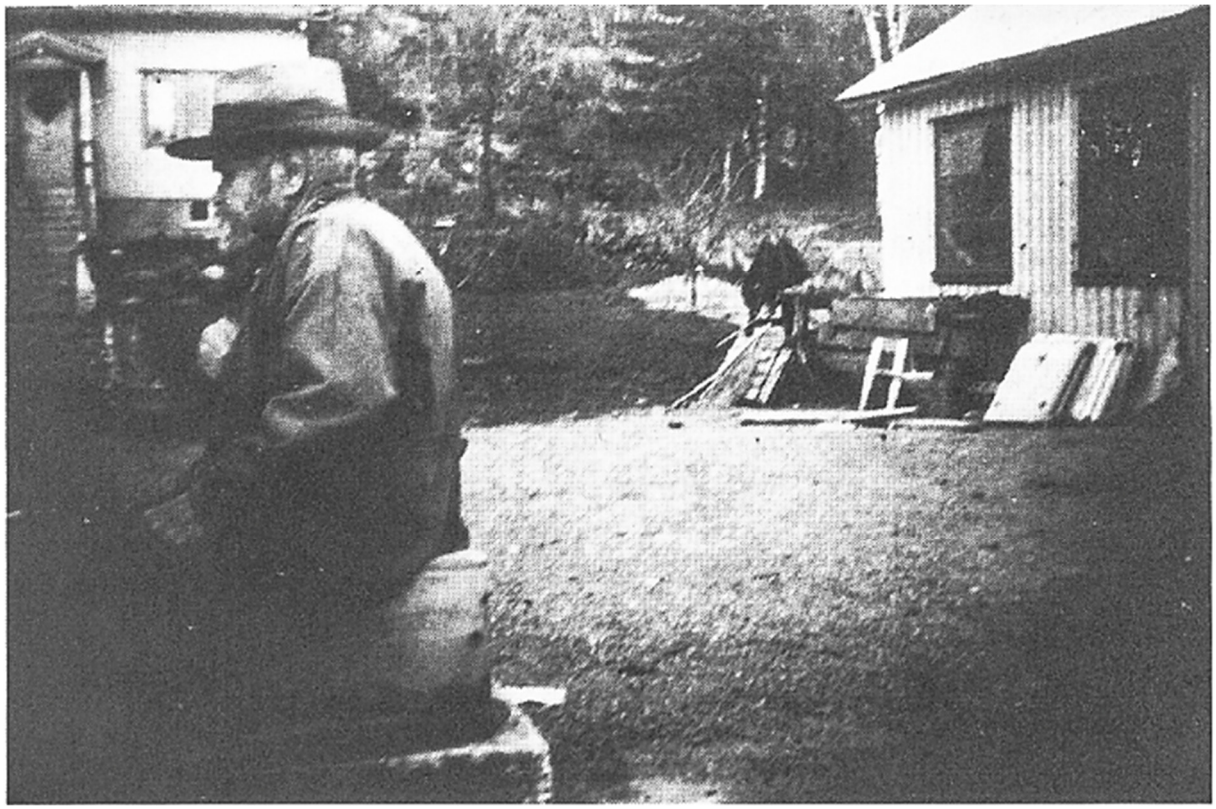

Anders-Petter Bengtsson, ”Silke-Petter” välkänd gäst på ålderdomshemmet.

Göteborg, hos Mellgrens är ju hyllorna fulla uti tobak", tyckte gubbarna. Att det var ransonerat, och att man inte fick köpa hur mycket som helst, hade de ingen förståelse för.

Säkerligen var det många, kanske de flesta, av dem som blev intagna på "fattighuset" som tyckte att de kommit till en himmelsk tillvaro på äldre dar. Mat på bestämda tider, värme och husrum var nog det finaste de vågade räkna med i livet.

Men eftersom åren gick och det blev naturligt att detta var en rättighet och inte någon egendomlig slump, så började väl också en viss självkänsla göra sig gällande. Givetvis så fick föreståndaren "tillbörlig aktning och ovillkorlig lydnad". Men detta hindrade väl inte att "hjonen" i någon mån kunde visa sin egen vilja också. En episod som belyser detta inträffade en gång under Gustaf Svenssons tid som föreståndare. Gifta par fick ju bo i samma rum, och så var det i detta fall. Toaletter fanns inte inomhus under den här tiden, utan det blev till att gå ut på avträdet, där det fanns flera sittplatser. Men när det var kallt på vintern så var det svårt för de gamla att ta sig ut, särskilt nattetid. Därför fick de ha en hink på rummet, och det gick väl bra. Men när det var sommar och varmt, så tyckte föreståndaren att de, som var någorlunda friska, kunde gå ut. Och det här paret var inte värre däran än att de var ute och tog promenader ibland. Så hinken togs ifrån dem. Några timmar

senare var föreståndaren i rummet intill och sysslade med något då, han fick höra hur gumman jämrade sig och sa: "Ja, nu behöver jag te spannen, men här finns ju ingen", Då svarade gubben lugnt: "Gå Du och sätt Dej där Du brukar, så ska Du fa se att det ordnar sej", Sagt och gjort, Och gubben fick rätt, hinken kom på plats igen,

Det hör till saken att det här paret var kanske lite mer självsvåldiga än genomsnittet, Särskilt gumman kunde vara ganska frispråkig, Det förekom då och då att (förutom kyrkliga andakter) frireligiösa grupper kom till Hemmet och spelade och sjöng, Närmaste grannarna tillhörde metodisterna och de ville gärna sprida lite glädje bland de gamla, Vid ett tillfälle, när frälsnings-sångerna blev mer unisona än vanligt, stod ovannämnda gumma längst bak i ett hörn, och när det blev en liten paus efter en sång, klev hon fram och sa att "jag kan också sjonga". Och innan någon hann hejda henne klämde hon i med något som kanske kan betraktas som den tidens mera "vågade" visa ...

Men det fanns ju sådana som hade mera stillsamma saker för sig, men som ändå kunde ställa till besvär. Sofia Greife hette en dam som tyckte mycket om att läsa, särskilt poesi, När ljuset skulle vara släckt på kvällarna hade hon stearinljus som hon satt och läste vid. Man försökte då förklara för henne att det var förbjudet på grund av eldfaran, och så tog man ljusen ifrån henne. Då sparade hon ihop papper, stickor och annat skräp, så att hon fick en liten brasa som belysning. Som tur var upptäcktes det hela i tid och en katastrof kunde undvikas.

Fattigvårdsstyrelsen bestämde vilka som skulle få bo på ålderdomshemmet. Och man får förmoda att de som behövde vård kom in i rätt ordning. Det var, som tidigare nämnts, inte enbart ålder som var avgörande. Förståndshandicap, epilepsi och rörelsehinder var skäl till att fa en plats. Det kunde också hända att någon, helt oförberett, fick tagas in. En ensamboende kvinna, "Maria i Aspelund" , gick dagen före julafton 1918 hemma och för-beredde julfirandet. Av någon anledning föll hon omkull och slog ansiktet i spisen med blodvite som följd, När en granne kom in till henne, låg hon med ett stort jack i pannan, ymnigt blödande, Det blev omedelbar hästtransport till ålderdomshemmet, bad och omplåstring, och så fanns det ytterligare ett "hjon" på Hemmet.

Under de svåra krigsåren, och även senare, var det mycket s.k. "löst folk" ute på vägarna. Det var luffare, gårdfarihandlare, skärslipare och överhuvud-taget sådana som inte hade någon fast adress, och som alltså tvingades att söka brödföda och natthärbärge varhelst det stod att få. Tiggeriet var ju förbjudet, men regler kan kringgås. Och till Hemmet kom de ofta för att övernatta. Många gånger uppmanades luffare av bönderna i trakten att ta in på

Hemmet. En välkänd vandrare från Göteborg, som hette Hansson, men gick under namnet "Koralen", återkom ofta till Släps ålderdomshem. Han sålde "konstnärliga" ståltrådsarbeten och var en ganska oförarglig person. En annan bekant hette Kjellberg. Han bar sina varuknyten på en käpp på axeln, en typisk knalle.

Ja, nog kunde ålderdomshemmet erbjuda tak över huvudet åt en vandrare, en natt. Men det hände också att det kom en ensam, mörklagd person och frågade om han och hustrun fick övernatta i ladan. Jo, det gick bra, om man såg upp med brandfaran. En stund senare kryllade det av karlar, fruntimmer, barn och åldringar på gården. Det var ett s.k. "tattarfölje", som hälsat på.

Det skulle föra för långt att namnge alla som bodde på hemmet genom åren, och det kan väl inte heller vara av intresse.

Dessutom kallades de flesta enbart med förnamn, eller smeknamn, och var inte kända i bygden under sina rätta namn. Hur många i Släp visste vad Silke-Petter egentligen hette?

Andra exempel på namnförbistringen: Smocka-Rika, Karl på Fältsås, Sammel och Tilda, Dundra-Maria, Greifa-Sofi, Maria i Aspelund, Anna i Vik, Dikta, Melia (med skrattsjuka), Andreas och Alfred. De två senare delade rum och kom bra överens, man torde kunna säga, ända till slutet. Vid ett tillfälle råkade föreståndaren genom fönstret höra ett samtal inifrån rummet. Andreas pratade mest, från Alfred hördes inte så mycket. "Hur är det mä Dej, Alfred? "Men svaret gick inte att uppfatta. På morgonen, dagen därpå, kom Andreas in till föreståndaren och sa:

" Jo, Alfred, han dog i går kväll".

"Men varför i hela friden sa Du inget?"

"Nä, Jag töckte att när han ändå var dö, så var det inte sån brådska, så jag gick och la mej".

Och rent filosofiskt så hade han ju rätt. Att dödsfall inträffade då och då var väl ingen sensation på ett sådant här ställe. I ett fattigvårdsprotokoll från den 14/11 1918 står det bl.a.:

"Beslöts att hos snickaren Birger Pettersson i Vallda beställa 6 likkistor, avsedda för avlidna fattighjon." Och det tyder på en viss framsynthet. Man kanske hade någon slags statistik att gå efter när man förutspådde denna utgift i budgeten. Snickaren Pettersson hade tydligen det här uppdraget som något av en specialitet, för han omnämndes ofta i bygden som "likkistemakaren".

Ja, det var således naturligt att det blev omsättning bland de intagna på hemmet. Men även bland föreståndarna blev det byte då och då. Gustaf Svensson, omtyckt men med växande familj, beslutade sig för att söka sitt

Släps Ålderdomshem, efter ombyggnaden.

uppehälle inom andra förvaltningar. Den 29/2 1918 sade han upp sig men ombads att stanna ännu ett år mot att lönen höjdes från 675 kr till 800 kr. Tydligen lät Svensson sig bevekas, för den 13/2 1919 heter det i protokollet: "Beslöt styrelsen enhälligt, att välja Emil Johansson, f.d. föreståndare vid Vallda fattigvård och hans hustru, mot en kontant årlig lön av 1 600 kronor. " Den senare summan måste väl ha gällt både föreståndare och husmor. Det är inte troligt att föreståndar-lönen fördubblades på ett år.

Fattigkungen

Vidare skulle Emil Johansson "mot en avgift av 15 kr per månad få ta sin svärmor med, enär inga barn medföljde". Nu inleddes en ny tid vid Släps ålderdomshem. Om till det bättre eller sämre för de intagna skall vi inte här orda, men att händelser vid Hemmet diskuterades är helt klart. Emil Johansson framstod som en renlevnadsman med mycket hög moral. Han var officiell nykterist (medlem i Blå-Bands föreningen), hade kyrkliga intressen och höll hårt på gudsfruktan och sedlighet. Han hade vana från Vallda att umgås med fattighjon och han var som sagt enhälligt vald till sin

befattning. Enligt de outgrundliga lagar som vi tidigare berört, kallades han sällan för Emil Johansson, men mycket ofta för "Fattigkungen".

Inspektion

Då och då inspekterade myndigheter på länsnivå ålderdomshemmen. Även de intagna hade sina rättigheter, och en viss standard skulle upprätthållas. Dessa inspektioner var kanske inte alltid så populära bland föreståndarna. Åtminstone inte i Släp. Under Emil Johanssons tid. Ett protokoll från den 13 okt. 1924 berättar "att ordf. Emil Nilsson får i uppdrag att ålägga föreståndarinnan i hemmet, att vid inspektrisernas besök därstädes, de må erhålla ett vänligt bemötande och att de föreskrifter som av dessa lämnas, rörande skötseln av de gamla, samt rörande matordning m.n1., noggrant följas."

Tydligen hade "inspektrissan" inte varit helt nöjd vid en inspektion, varför hon tillskrivit Fattigvårdsstyrelsen med ett påpekande. Nå, detta fick ordföranden nu försöka rätta till. Men någon tillrättavisning ville inte föreståndarparet godtaga. Vid nästa stämma, den 13 nov. 1924, förelåg en skriftlig uppsägning av sina befattningar från föreståndaren och husmodern på ålderdomshemmet.

Frågan bordlades och togs upp på stämman en månad senare, då "uppsägning och aflyttning" godkändes. Annonsering efter ny föreståndare skulle ske i Nordhalland, Handelstidningen och Svenska Dagbladet.

Men förmodligen hade "eftertankens kranka blekhet" infunnit sig hos föreståndarparet. För den 13 jan. 1925 fanns bland en mängd anmälningar till det nya jobbet också en skrivelse "dervid nuvarande husmoder och föreståndare återkallade sin förut inlämnade uppsägning af sina befattningar till den 13 febr. Gustav Andersson yrkade, att skrivelsen skulle godkännas och föreståndaren skulle kvarstanna. Fröken Elin Lagerqvist yrkade, att nyval skulle företagas. Votering begärdes ej före klubbslag och ordf. förklarade att nuvarande föreståndare och husmor skulle kvarstanna."

Man kunde kanske tro att allt förflöt lugnt i försittningen, för den 11 dec. 1925 beslöt stämman tilldela föreståndarparet en julgåva för 25 kr.

Det hjälpte dock inte. Den 11 jan. 1926 förelåg en ny skriftlig uppsägning från Emil Johansson till den 1a april. Och så blev det ny annonsering efter föreståndare för Släps ålderdomshem, som vid denna tidpunkt hade 13 intagna.

På februaristämman samma år beslöts anställa Johan Carlsson (Dricka-

Johan) från Vallda ålderdomshem, med hustru och 16-årig dotter fr.o.m. den 1 april 1926.

Så var då epoken Emil Johansson vid Släps ålderdomshem slut. Trodde man. Men till fattigvårdsstyrelsens möte i maj 1926 hade inkommit två räkningar från förutvarande föreståndare och husmor för "extra arbete som utförts under deras tjänstgöringstid". Styrelsen beslöt emellertid att lämna räkningarna utan avseende, då "de voro anställda per år och skyldiga att utföra allt arbete vid Hemmet för den lön som av styrelsen fastställdes. Dessutom hade föreståndaren utfört ofantligt mycket arbete för egen räkning på sitt område och sina byggnader i Nötegång under sin tjänstetid härstädes, varför någon ersättning, utöver lön, ej kan ifrågakomma!"

Emil Nilsson en institution

De styrande inom fattigvården skiftade givetvis genom åren. En del satt kortare tid, andra bet sig fast länge och blev kända och omtalade. När Hemmet byggdes var Valfrid Olsson kommunalnämndens ordförande. Han efterträddes av K Engström, Kullavik, som satt till 1919, då Emil Nilsson, Hagryd, tog vid som fattigvårdsstyrelsens ordförande och kassör. 1924 avsade sig Emil Nilsson kassörskapet och till denna syssla valdes Harald Brogren. Andra i fattigvårdsstyrelsen förekommande namn under 20-och 30-talen är Herman Ekström, Lydia Claesson, Elin Lagerqvist, Hjalmar Andersson, Natanael Nilsson, Ernst Svensson, Gustav Andersson och Hjalmar Börjesson. Emil Nilsson blev något av en institution i Släps kommun, åtminstone för mindre bemedlade personer samt för intagna och personal på ålderdomshemmet. Under långa och svåra vintrar i slutet på 20-och början på 30-talet, var det många familjer som hade svårt att skaffa nödig försörjning åt hustru och barn. Arbetslöshet rådde, och det man lyckades skrapa ihop på några sommarmånader gick åt till att betala vinterns notor i Guntofta. Då kom tanken på hjälp från samhället. Men i Släp talades sällan om att "han fick söka fattigvård". I stället hette det "han fick gå till Emil Nilsson". Vi skall här inte försöka oss på att betygsätta Emil Nilssons insatser i Släps kommunala liv. Endast med hjälp av hågkomst och gamla protokoll redovisas den del av hans gärning, som sammanföll med ålderdomshemmet. Och det var ju inte så lite. Emil Nilsson blev omstridd, men det var nog ofrånkomligt i den position han befann sig. Han ansåg sig skyldig att se till kommunens bästa och kunde väl komma på kant med si\dana, som tyckte sig ha rätt att begära något av

Emil Nilsson, Fattigvårdsstyrelsens ordf. under många år.

samhället. Att han var en rejäl och begåvad kommunalman råder det inget tvivel om. Men kanske kunde han någon gång överskrida sina befogenheter. Någon lätt uppgift hade han förvisso inte.

Att det vid Hemmet uppstod problem någon gång är väl helt naturligt. Men till överväldigande delen flöt det hela bra, det är bara så att "hälsan tiger still", och när man ser tillbaka, så är det de gånger det "gnisslat" som man minns, och som föranlett protokollförda åtgärder och därför denna redogörelse ger intryck av ständiga intriger och svårigheter, så är det missvisande. Hemmet har säkerligen varit till välsignelse för de allra flesta, men därom står inget att läsa i luntorna.

Dispyt med Göteborg

En sak, som vi tror Emil Nilsson drömde mardrömmar om, var en dispyt med fattigvården i Göteborg angående hemortsrätten för en pensionär.

Det var så, att en person måste ha bott och varit skriven i en kommun över ett år för att ha hemortsrätt där. I fattigvårdsstyrelsen finns många fall upptagna, där man tvistar om hemortsrätt med andra kommuner. Bestämmelserna gällde alla, tills de fyllde 60 år, sedan betraktades de som till-hörande den kommun de bodde i vid "jubileet".

Den 13 juni 1925 har Släps fattigvårdsstyrelse från fattigvården i Göteborg ratt en anmaning att utgiva ersättning för lämnad fattigvård åt hushållerskan Jenny Nordling, som under tiden 1915 - 1916 var boende på Särö och under nämnda tid fyllde 60 år.

Men här var man inte pigg på att betala något för "fröken Nordling", då hon bott i Släp under två månader 1915 samt 1916 fyllt 60 år, varunder ny hemortsrätt ej kunde förvärvas i Släp. Därför bestreds Göteborgs krav om ersättning.

Den 13 okt. 1925 hade "utslag ankommit från Kungl. Maj:ts befallnings-havare i Hallands län, där Släps fattigvårdsstyrelse förpliktas ersätta Göteborgs fattigvårdsstyrelse med 30 kr per månad fr.o.m. innevarande år lämnat stöd åt hushållerskan Jenny Olivia Nordling, som befunnits äga hemortsrätt i Släp".

Fattigvårdsstyrelsen i Släp beslutade att "hellre betala nämnda summa än att afhämta henne till Ålderdomshemmet".

Och det kanske man kan förstå, när man läser vidare i papperen.

Tillbyggnad

Med åren hade det blivit så, att fler och fler var i sådan situation, att de hade rätt till en plats på Hemmet. En tillbyggnad blev nödvändig, och i augusti 1928 lämnades den första ritningen till fullmäktige för godkännande. Detta förslag ansågs emellertid för dyrt, varför byggmästare Knut Nilsson, Kullavik fick i uppdrag att inkomma med ett nytt, billigare förslag. Inte heller detta godtogs. Så fick byggmästare Lundblom försöka. Hans förslag inkom den 13 mars 1929 men var ej till belåtenhet. Nästa man var arkitekt Orla Ygberg, hans förslag godtogs och bygget skulle starta på hösten samma år. Fullmäktige försökte få byggstarten uppskjuten till våren därpå, men fattigvårdsstyrelsens ordförande menade, att bygget måste igång genast, då "sju hjon står i kö och vill in".

Många av de firmor och byggmästare som anmodats inkomma med anbud på tillbyggnaden, hade inte gjort detta, "enär de förut äro överhopade av åtaget arbete.

Detta kan tyckas lite märkligt, när man tänker på den svåra arbetslöshet som rådde i slutet på 20-och början på 30-talet. Nåväl, en byggmästare antogs och han hette Arvid Jansson från Vallda.

De intagna, vars rum berördes av ombyggnaden, inackorderades hos dels fru Kellén, Underliden, dels hos fröken Gihl. En krona och 50 öre per dag kostade det, och då ingick frukost och kvällsmat. Den 8 april 1931 hade alla arbeten med ombyggnaden slutförts, avsyning verkställts utan anmärkning och alla räkningar slutlikviderats.

Inventering

Samtidigt som det här förekom, var det dags att byta föreståndare igen. Johan Carlsson, med hustru, hade sagt upp sig och bland ca 15 sökande antogs fr.o.m. den l april 1930 Johan Elison, med maka Elsa Sofia, till föreståndare. De kom närmast från Lindome men var ursprungligen från Tvååker. Avgående "Dricka-Johan" fick som tack för gott arbete en skål, tillverkad av juvelerare Alteberg till ett pris av 10 kr.

I samband med föreståndarbytet vidtogs inventering av Hemmets tillhörigheter. Denna utfördes mycket noggrant, och långa inventeringslistor finns i arkiven. Vi skall inte räkna upp alla prylar och husgeråd som fanns, bara ge några exempel.

Värdebedömningen kan ju vara intressant om man jämför med dagens priser.

Antal	Yttre lösegendom	Värde
l st	Ko	200 kr
l st	Tröskverk	40 kr
l st	Kratta	1 kr
l st	Skottkärra	4 kr
1 st	Flaggstång	20 kr
36 st	Höns	54 kr
1 st	Slaktbänk	1 kr

Man kan följa inventeringslistorna genom åren och de skiljer sig inte mycket från varandra. Ko och höns finns alltid med, däremot ingen gris. Men inventeringarna företogs på våren och en slaktbänk hänger med år från år, så där kanske finns ett samband ....

Annars var det noga med att allt var i prima skick, och att en viss lönsamhet förelåg. Den 14 juni 1930 står det i ett protokoll att "kon var inte dräktig och lämnade icke heller mjölk, som utgjorde någon förtjänst, varför hon såldes för 280:-. Alfred Larsson och föreståndare Elison fick i uppdrag att köpa ny ko." Jordmånen på tonnen, som inköpts en gång, gav nog god avkastning. I februari 1930 kunde styrelsen besluta att till Herman Ekström försälja fem hl. potatis till ett pris av 5:- per hl.

Följetongen Jenny Nordling

Och livet gick sin gilla gång
Fröken Nordling blev en följetong.

Den 11 juni 1928 kom ett krav från V:a Frölunda om 30:- per månad för Jenny Nordling, som flyttat från Göteborg den 1 april till V:a Frölunda.

Den 12 jan. 1929 kom en begäran från Göteborgs fattigvårdsstyrelse om förhöjt bidrag från 30 till 40 kr fr.o.m. dec. 1928. Jenny Nordling hade en tid bott i V:a Frölunda men nu återflyttat till Göteborg. Släps fattigvårdsstyrelse beslöt att gottgöra beloppet fr.o.m. den 1 febr. 1929, men endast med 30:- "annars avhämtas Jenny Nordling till Släps ålderdomshem" .

Den 10 juni 1929 meddelar Länsstyrelsen i Hallands län att Jenny Nordling ej får avhämtas till Hemmet, utan Släps fattigvårdsstyrelse skall till Göteborg utbetala 40 kr per månad fr.o.m. dec. 1928. Så beslöts "enär utsikt till ändring icke förefinnes".

Kan en Fattigvårdsstyrelse sucka övergivet? l så fall tror vi att det hände i augusti 1929, då den här paragrafen skrevs:

"Jenny Nordling, nu 74 år, är totalt nedbruten. På grund av att hon ej betalar hyra får hon flytta från plats till plats. Långedrag - Bohus och två olika ställen i Göteborg under detta år. Hon är oförmögen att sköta sig själv, varför ansökan skickas till Kungl. Befallningshavare i Göteborg och Bohus län att fa avhämta henne till Ålderdomshemmet i Släp". På ålderdomshemmet anställdes den 14 jan. en "stadigvarande jungfru" med en lön av 50:- per månad.

Vattenförsörjningen till Hemmet var en fråga som ständigt återkom. Många s.k. "slagrutemän" hade försökt sin lycka, men bönderna i trakten fick under torrperioden köra vatten till Hemmet.

I augusti 1931 grävdes ny brunn "nedanför Hemmet, söder om vägen", men någon slutgiltig lösning gav inte detta. Problemet återkom.

I april 1931 kom en förfrågan från Landsfiskal Larsson i Kungsbacka, om det gick att ordna till ett obduceringsrum i det tillbyggda ålderdomshemmet. Men det kunde under inga villkor beviljas. Däremot kunde ett rum "beläget i närmaste uthus" iordningställas för ändamålet. Det rummet kunde senare bli likbod.

I juli samma år var obduceringsrummet klart, med nytt cementgolv och ny trappa. Det hela hade utförts aven av de intagna, Nils Magnusson, och han fick som "uppmuntran" 25:- för besväret.

Så kom ett tillstånd från Länsstyrelsen att fröken Nordling fick avhämtas. Men hon klagade hos Kungl. Kammarrätten, hon ville inte komma hit. Dock fick Släp rätt och Emil Nilsson avhämtade henne med bil samt hennes möbler med lastbil. Hennes pension, 15:20 per månad, tog fattigvårdsstyrelsen hand om. På hösten 1931 meddelade fattigvårdsstyrelsen att det skulle bli nya löne-förhållanden vid ålderdomshemmet. Det skulle komma att fordras sjukvårdsutbildad föreståndarinna + biträden. Under en tid hade diskussion förekommit, huruvida det var nödvändigt med en manlig föreståndare och en husmor.

Till saken hör att man inte ansåg att den nuvarande föreståndaren skötte jordbruket "på ett tillfredsställande sätt, så att det lämnat nöjaktig avkastning, i synnerhet odling av potatis, grönsaker mm." Såväl föreståndare som husmor hade vägrat ställa sig fattigvårdsstyrelsens föreskrifter till efterrättelse.

Det var allmänt känt att Emil Nilsson och föreståndare Elison hade svårt att dra jämnt. Båda beskyllde varandra för diverse övergrepp och förseelser men mera därom senare. Nu beslutade fattigvårdsstyrelsen enhälligt att före den 1 jan. uppsäga Johan Elison och hans hustru Elsa per tre månader till avflyttning den 1 april 1932. Ordföranden fick i uppdrag att via rekommenderat brev, eller med hjälp av polisuppsyningsman Bergström, verkställa uppsägningen.

Vid samma stämma beslutades att man skulle installera telefon i ålder-domshemmet, som just nu hade 16 pensionärer intagna.

Man fick ganska snart tag på en ersättare för föreståndarparet. Redan den 13 jan. 1932 beslöts anställa fröken Hildur Rasmusson från Bronäs fr.o.m. den 1 april 1932. Hon var sjukvårdsutbildad och hade mycket fina meriter. Lönen skulle bli 900:- plus ålderstillägg 100:-efter 3-6-8 års tjänst. Samtidigt anställdes ytterligare en flicka och tillfällig hjälp vid behov utlovades.

Jordbruket hade, som nämnts, inte givit någon vidare avkastning under

senare år. Man beslöt därför att utarrendera en stor del och bara behålla något för potatis och grönsaksodling. Den del som låg söder om uppfartsvägen och gränsade intill Martin Johanssons ägor, utarrenderades till Justus Jansson på fem år för 60:- per år. Jansson skulle också få använda ålderdomshemmets lada.

Det blev dock inga fem år, som meningen var. Släps IK hade bildats 1926 och var i trängande behov av en fotbollsplan. Kommunen beslöt att just den åkern, som Jansson arrenderat, skulle passa bra. Där låg en ganska stor berg-kulle på nordsidan av planen och för att få reglementsenlig bredd så måste en del av berget sprängas bort. Detta gav en hel del av Släps manliga befolkning vinterjobb, s.k. "nödhjälpsarbete". Justus Jansson ville ha skadestånd för det, som var odlat på åkern, men hänvisades till "idrottsnämnden". Han fick emellertid bruka en mindre bit på andra sidan berget i stället. Numera är både berget och planen borta, 158:an skulle fram och vägar och golfbanor låter sig icke hejdas vare sig av berg eller hav. Den nya brunnen hade inte blivit någon lösning på Hemmets vattenproblem, och situationen blev värre i och med att numera ännu fler personer bodde i fastigheten, vattenklosett, tvättställ och diskbänkar gjorde det svårare att spara. Detta blev så småningom ett verkligt bekymmer för de styrande. Men de hade fler.

" Profiler"

Fröken Nordling var bara ett exempel på hur trassligt det kunde bli, när en vårdnadstagare med hemortsrätt i kommunen flyttade från plats till plats. Här fanns en fotograf, Adrian Lundström, som också var en "orolig ande". Han var periodvis boende på ålderdomshemmet, däremellan i Kungsbacka och på olika platser i Göteborg. Och det kom ständiga krav till fattigvårdsstyrelsen om ersättning för Adrian Lundströms vård. I oktober 1932 hade det dock gått för långt. Läkare hade ordinerat övervakning, Adrian ställde till med en mindre skandal, när han skrev brev till "Prinsen of Wales", som just då besökte Sverige, och det hela slutade med att han blev intagen för vård på S:a Maria i Helsingborg. Polis Ernst Bergström eskorterade.

Andra profiler bland dem som bebodde Hemmet denna tid var t.ex. "Johanna Vandring", som då och då kände sig som en drottning, en annan var Johannes i Guntofta, som hette Anderson och var gammal trotjänare hos handlare Hansson i Guntofta. Vidare" Anton på Fältsås", som då och då gick hem men också företog vandringar uppe i bergen. Vid ett tillfälle var han

borta i tre dygn innan han återfanns, och då trodde han, att han befann sig i Alperna. Han läkarundersöktes och återbördades till hemmet.

I okt. 1926 blev Anders Petter Bengtsson in tagen på ålderdomshemmet. Han hade bott i nr 4 Kyrkobyn, "Lyckan", men saknade nu bostad och kunde inte försörja sig. Ursprungligen kom han från Hajom och hade väl lite "knalleblod" i sig, vilket kanske förklarar det faktum, att han under hela sin vistelse på Hemmet framstod som något av en gårdfarihandlare. Under smek-namnet Silke-Petter besökte han de Resta hem i Släp, Vallda och Tölö under ett par decennier. I sin väska hade han knappnålar, sytråd, skosnören, säkerhetsnålar m.m. sådant. Det är nog inte många av dem, som bodde i Släp under denna tid, som inte någon gång mötte Petter på vägen. Han var en liten gubbe, något krokryggig och kobent, för det mesta iklädd en halvlång, grönaktig rock, med käpp i ena handen och en väska i den andra. Han hade rödblont skägg och små, plirande ögon.

Han började sin vandring på morgonen och hade sina bestämda mål varje gång. I samband med "affärerna" blev han bjuden på mat och kaffe hos kunderna och så fick han väl sålt något knappnålsbrev eller skosnörepar här och där. Men i skymningen ställde han kosan mot Hemmet, och då hände det att han svängde med käppen och skrek "Tjoo!", vilket kanske visar att det någon gång kunde vara mer än bara kaffe i kopparna han bjöds på.

Petter var årsbarn med Gustaf V, och det sägs att varje sommar, när kungen besökte Särö, så skulle Petter komma dit och få en tia ur majestätets hand. Det borde i så fall avbildats, för kontrastens skull. Petter var väl högst 1.60m över marken, medan, som bekant, Gustaf V sträckte sig mot högre rymder.

Vi tror att Petter var igenkänd, och välkänd, i de flesta hem i Släp. Men vissa rykten påstår, att han kunde ha ett väl häftigt humör ibland. Dåligt ölsinne? Ja, om man skall tro ett protokoll från den 13 juni 1942, där det bl.a. står, att Petter råkat i raseri och måste finkas. Polis Bergström tillkallades, när Petter med sin käpp slagit sönder en dörr, som ledde in till en annan pensionär, i bygden kallad "Post-Anders". Som straff drog man in Petters "fick-pengar", 3:- per månad, tills dörren var betald. Dessutom skulle Bergström undersöka vem som skaffat Petter motbok, så att han kunnat köpa ut starka, åtråvärda drycker.

Hur som helst, Anders Petter Bengtsson var en gubbe, som man minns från Ålderdomshemmet i Släp.

Och fröken Nordling var en gumma, som man inte heller glömmer. Den 1:e dec. 1931 ägde ett "uppträde" rum på ålderdomshemmet. Jenny Nordling blev skadad, misshandlad av föreståndareparet, enligt egen utsago. Emil Nilsson höll förhör med "vissa personer, även makarna Elison, som bestred

misshandel". De hade bara tagit henne i armen och dragit henne ur rummet. Fattigvårdsstyrelsen beslöt anmäla saken till Landsfiskalen med anhållan om förhör med båda parter.

Fröken Nordling hade begivit sig till en familj i Algusered, och hon var i behov av läkarvård, varför ordföranden skaffade bil och införde henne till Kungsbacka.

Statens inspektör för fattigvård besökte Hemmet i maj 1932. Han undrade om Jenny Nordling borde överflyttas till något av Statens arbetshem för kvinnor, "emedan hon, på grund av sitt grälsjuka lynne och störande uppträdande i Hemmet, ej bör där kvarstanna, jämlikt 33 § i fattigvårdslagen ".

Styrelsen tyckte att det var en för kraftig åtgärd, varför man tillkallade provinsialläkaren, som var närvarande vid stämman. Hans yttrande löd sålunda: "På grund av hög ålder (76 år) och brutna själskrafter, oförmögen till arbete på grund av armbrott, tillstyrkes ej förflyttning." Dock meddelade han fröken Nordling en varning och uppmanade henne att förhålla sig lugn, visa aktning och lydnad för personal samt uppträda stillsamt mot sina medpensionärer. Ingen annan åtgärd.

Som framgått av berättelsen avflyttade föreståndarparet Elison från ålderdomshemmet den 1 april 1932. Men 1 maj 1933 hade familjen ännu inte tagit ut "flyttningsbetyg". Ordf. Emil Nilsson yrkade nu hos Länsstyrelsen att Elison skulle överflyttas från Släp till Fagared i Tvååker, "där han hörde hemma".

Med risk för att det kan verka tjatigt skall vi följa Jenny Nordlings vidare öden. Inte på grund av någon särskild antipati mot henne, hon kanske hade rätt många gånger, utan mer för att belysa hur krångligt det kunde vara att enligt gällande lag vårda människor, som inte var i stånd att klara sig själva. Något som man kanske bör tänka på, när man kritiserar "de makthavande". Vi är alla människor, med fel och brister, och att alltid handla 1 00% rätt i alla situationer är icke allom givet.

Nå, fröken Nordling tyckte nog att de flesta handlade fel mot henne. Den 5 juni 1933 fann hon för gott att avvika från Hemmet. Enligt vad ordföranden rapporterade, frågade han varje dag, om hon återkommit. Den 7/6 begärde han handräckning av Landsfiskalen för hennes återförande enl. 72 § i fattigvårdslagen. Den 9 juni var hon tillbaka på Hemmet.

Fattigvårdskonsulent Andersson kom nu med en förfrågan huruvida åtgärder vidtagits för hennes införande på arbetshem. Styrelsen hade intyg från dr. Gip att hon "på grund av sjuklig grällusta och allmän retlighet och ovänlighet mot sina medpensionärer är i hög grad olämplig att vårdas på Ålderdomshem". Styrelsen erkänner att Nordling är en synnerligen besvärlig människa.

Men man är maktlös, då läkaren ej kan utskriva "Bil. A" för intagning på hospital och inte heller tillstyrka intagning på arbetshem.

Så här i efterhand kan man kanske undra, hur det bland konsulenter, läka-re och fattigvårds styrelseordföranden överhuvud taget kan diskuteras att införa en 76-årig, sjuklig kvinna till arbetshem. Det var dock 1933.

Men detta kanske var ett särfall. Länsstyrelsens fattigvårdskonsulent återkom i oktober 1933 och hade då riktat en rad anmärkningar mot vilka som var intagna på ålderdomshemmet. Vid stämman den 11 april 1934, avgav ordföranden en "förklaring":

"Att i Hemmet finns intagna två sinnessjuka, två fallandesjuka, en sinnesslö och en elak är styrelsen medveten om. Men då dessa personer (utom den elaka) icke vållar personalen det minsta besvär eller obehag rörande deras skötsel och vård, så finner styrelsen ingen anledning till deras förflyttning till annan anstalt." Däremot yrkade konsulenten att den elaka gumman bör intagas på arbetsanstalt, vilket styrelsen beslutade samma dag vid konsulentens besök, men med snöpligt resultat som senare protokoll utvisar.

Schismer

När man studerar handlingar från denna tid, kan man inte undgå att förvånas över, hur mycket schismer, trakasserier och beskyllningar, som förekom vid ålderdomshemmet. Var det likadant på andra ställen? Hade just Släp otur med sina föreståndare? Med vissa pensionärer? Med val av fattigvårdsstyrelse, när-mast då ordföranden? Det kan ha varit en blandning av dessa faktorer, som åstadkom bråket. Man rar ha i minnet att de handlingar som finns bevarade i regel är författade av ordföranden Emil Nilsson, och man skulle därav kunna tro, att det är något som belyser problemen endast från ett håll. Men samtliga protokoll är justerade av två eller flera väl ansedda personer, och högre myndigheter gjorde täta besök på Hemmet under de här åren. Vi har inte kunnat konstatera något fall av vanvård, varken av intagna eller fastigheter.

Det hade varit risk för att ohyra skulle sprida sig i ålderdomshemmet, varför beslut togs om att desinfektera lokalerna i april 1934. Skandinaviska Desinfektionsinstitutet i Göteborg åtog sig jobbet för 300:-. Under tiden inhystes pensionärerna i Sockenstugan, hos Elin Lagerqvist samt fröken Nordling på pensionat Ekebo.

Fattigvårdsstyrelsen passade nu på att undersöka om man kunde flytta fröken Nordling till Fjärås. Under tiden skulle hon bo kvar på Ekebo. Men den 28 maj kommer besked från Fjärås, att man betackar sig för att ta emot denna

pensionär. Provinsialläkaren förordar nu att man anskaffar enskild bostad åt fröken Nordling. Styrelsen skall försöka, och under tiden tar hon bo kvar på Ekebo. Men den 20 juni var hon tillbaka på Hemmet.

Så var det dags igen för föreståndarbyte. Hildur Rasmusson sade upp sig till den 1 okt., och annonsering efter efterträdare beslöts. Vid samma stämma beslutade man om en om-och tillbyggnad av andra våningen i Hemmet. Närmast var det en korridor, som skulle utökas, så att de intagna kunde ta sig ut via reservdörrar vid ev. brand. A. Thaleniusson i Torred bygger för 245:-.

Fyra sökande anmälde sitt intresse för jobbet som föreståndarinna. Med fem röster mot en antogs fröken Anna Fahlin. Och därmed började en ny prövotid för Emil Nilsson och Co.

Kokerskan på hemmet hette vid denna tid Gertrud Magnusson. Hon hade en gång tidigare velat sluta men övertalades då att stanna kvar. N u var det dock definitivt, hon sade upp sig till den 1 okt. 1934. Och nu företog styrelsen något, som så här i efterhand kan se lite underligt ut. De beslutade nämligen, att även städerskan skulle sluta och två nya anställas, "detta för att förhindra att upplysningar och sladder tar förekomma!" Detta var före MBL.

På Hemmet fanns 21 pensionärer intagna. Var de medvetna om vilka strider som förekom, när det gällde driften av deras härbärge?

Kommunens styrande organ, nämnd och fullmäktige, oroades förmodligen av alla anmälningar och annat bråk som förekom vid hemmet. Så man tillsatte en kommitté, bestående av Herrar Gihl, Bergström och Ahlblad, som skulle undersöka förhållandena på Hemmet, och hur fattigvårdsstyrelsen skötte sina åliggande. En mycket lång redogörelse lämnades av ordförande Nilsson, där han bl.a. fastslår, att kommittén överskridit sina befogenheter med att göra ingrepp i fattigvårdsstyrelsens angelägenheter, inträngа i Hemmet och anställa förhör med personal och pensionärer. Angående de beskyllningar som åberopas, så var det fröken Nordling, som utspillt en del kränkande rykten om föreståndarinnan, vilket "hade skaffat Nordling en tids fängelse, om föreståndarinnan hade väckt åtal vid häradsrätten". Vad det var för rykten, som fröken Nordling utspritt, framgår inte av protokollen, däremot minns ännu personer från Släp, vad det handlade om. Det sägs, att det inte var alla föreståndarinnor som Emil Nilsson kom på kant med. Nå, det kunde vara skönt, om så var fallet, men den nu antagna, Anna Fahlin, hade sina helt egna åsikter om hur en föreståndartjänst skulle skötas. Den 1 okt. 1934 anställdes hon, den 1 febr. 1935 anmälde kokerskan Olga Fredriksson, att hon ej kunde samarbeta med föreståndarinnan, varför hon avflyttat från platsen. Märta Andersson anställdes för en lön av 45:- per månad och Ingrid Svensson blev tillfällig hjälp för 1:80 per dag. Den 7 maj

slutade ett annat biträde, Margit Karlsson, och då blev Ingrid Svensson fast anställd. Vid sidan av protokollet tillåter vi oss att gissa, att Ingrid Svensson var dotter till den tidigare föreståndaren, Gustaf Svensson från Bukärr. En yngre syster, Dagny, arbetade senare under flera år på Hemmet.

I maj 1935 inkom föreståndarinnan med krav på ett "bindande anställningskontrakt". Men det gick inte styrelsen med på. I stället tillskrevs hon i juni månad med anledning av att hon sedan sitt tillträde 1/10–34, "genom sitt hänsynslösa uppträdande mot vissa personer i styrelsen, mot ordföranden och personalen, så att två anställda biträden icke kunde samarbeta med henne, utan lämnade sina platser". Hon varnas, att om hon inte rättar sig efter givna föreskrifter, kommer hon att uppsägas.

Det hände ibland att någon av de intagna försvann från Hemmet. När de inte inställde sig till måltiderna, utan att ha sagt till, fick personalen gå ut och söka efter dem. Vanligtvis var det så att de glömt bort tiden, och på sina pro-menader förirrat sig får långt bort från området. För att råda bot på detta begärde fattigvårdstyreisen hos kommunfullmäktige att få sätta upp ett stängsel runt Hemmets ägor. Men, stängsel eller inte, föreståndarna kom och gick. Ibland frivilligt, ibland av tvång. Vid en extrastämma den 25 sept. 1935, beslutades att föreståndarinnan skulle uppsägas från sin befattning och avflytta den 1 jan. 1936, enär hon fortfarande inte "på ett nöjaktigt sätt" kunde sam-arbeta med styrelsen, i synnerhet ordföranden. Ja, här fanns tydligen ingen anledning till "ryktesspridning" från fröken Nordlings sida.

Hur som helst, fröken Fahlin anmälde besvär hos Länsstyrelsen över uppsägningen. Därför måste vikarie anställas för januari månad 1936. Styrelsen antager att hon avflyttar, men kan inte anställa någon ny, innan saken utagerats.

Ordförande Emil Nilsson, Ivar Johansson och Elin Lagerqvist åkte till arbetsförmedlingen i Göteborg och fick kontakt med en sjukvårdsutbildad föreståndarinna, Ellen Hammarlind, som var villig att vikariera en månad på Hemmet. Men när hon kom till Släp, vägrade Anna Fahlin att flytta, varför fröken Hammarlind reste tillbaka till Göteborg. Hon begärde sedan, och fick, 54: 15 för förlorad arbetsförtjänst plus resa.

Till saken hör att fröken Fahlin aldrig begick något tjänstefel. Hon var mycket mån om det ekonomiska och ställde kanske väl hårda krav på övrig personal. Samtidigt ville hon sköta Hemmet efter "eget huvud" och var när-mast allergisk mot styrelseledamöter som "lade sig i". Kanske mest då ordföranden som ansåg sig behöva besöka Hemmet nästan dagligen.

Nåväl, hon var uppsagd och tjänsten var utannonserad. Den 2 mars hade

åtta sökande anmält sig, däribland fröken Anna Fahlin. Men fröken Valborg Karlsson anställdes med fem röster mot två för Fahlin.

Ibland kärvade det till sig, när det gällde de intagna också. En pensionär, Ternell, klagade över att "någon" stulit hans klocka. Han var nog inte helt i stånd att sköta sina prylar, eftersom Alfred Larsson, Hagryd, utsetts till förmyndare. Det gick så långt att Landsfiskalen fick göra en utredning. Då fram-kom att klockan var inlämnad för reparation "hos Malmsjö" och hade åter-sänts per post. Enligt ordf. fanns den hos posten vid Släp station men ingen löste ut den. Alfred Larsson tog då hand om klockan och överlämnade den till Landsfiskalen, där Emil Nilsson fick lösa ut den med 20:- "trots att den var värdelös". Så lämnade Emil Nilsson ifrån sig klockan till kommunalfullmäktige, vilka beslutade att uret skulle förvaras på Hemmet, dock inte hos Ternell, som ansågs sinnessjuk. Den 11 november 1936 var klockan åter inta-gen på Hemmet. Sommaren 1936 kom förslag om insättande av vattenklosetter på ålderdomshemmet. Detta avstyrktes dock, då det skulle gå åt ytterligare 2–300 liter vatten dagligen och brunnarna var nästan torra.

I maj 1937 anställdes Sigrid Björklind, Tölö som kokerska på Släps ålderdomshem. Hon blev mycket populär på grund av sitt vänliga sätt och erkänt goda matlagningskunskap. Dessutom var hon ingen "flyttfågel" utan stannade på sin post under många år.

Det kan tyckas att denna redogörelse som skulle handla om ålderdomshemmet i Släp väl mycket tar upp förhållandena mellan fattigvårdsstyrelse och föreståndare. Men faktum är, att under tiden som pensionärer kom och för-svann, så pågick stridigheter mellan olika makthavare och det var detta som märktes utåt. För att i någon mån belysa i vilka former schismerna behandla-des skall vi ordagrant återge ett par artiklar ur Norra Hallands Veckoblad från hösten 1935.

N H V den 18 okt. 1935.

"*Fattigvårdsordföranden i Släp får klagomål hos K. B.*

Hallands avd. av Sveriges Fattigvårds-och Barnavårdsfunktionärers Riksförbund anför klagomål hos Länstyreisen mot fattigvårdsordf. i Släp, med begäran om en grundlig utredning om förhållandena som närmare angives i inlagan. Anmälan har tillkommit med anledning av att fattigvårdsstyrelsen i Släp uppsagt föreståndarinnan vid Ålderdomshemmet till avflyttning och av personalförbundet med anledning därav företagen utredning. I klagomålen heter det bl.a.:

Av utredningen framgår, att under de senare åren föreståndarbefattningen vid ålderdomshemmet bytt innehavare inte mindre än fyra gånger och att samtliga dessa befattningshavare förklarat, att den nuvarande ordf. i fattigvårdsstyrelsen är omöjlig att samarbeta med på grund av hans bryska och hänsynslösa uppträdande gentemot funktionärerna och på grund av hans ständiga och olidliga trakasserier mot personalen. Ävenledes har ordförandens uppträdande på ålderdomshemmet lämnat åtskilligt övrigt att önska. Sålunda omförmäler en av de frånvarande föreståndarna att ordf. uppträtt onykter på Ålderdomshemmet och där intagit en måltid med fingrarna i stället får som eljest i denna landsända är skick och bruk, med kniv och gaffel. Detta beteende, som bevittnades av flera personer, gjorde ett synnerligen pinsamt intryck, samt förringade givetvis i hög grad respekten får fattigvårdsstyrelsens ordf. Som exempel på ordförandens mentalitet och bryska uppträdande må anföras ett av honom på Ålderdomshemmet fällt yttrande: "Här är det jag som är herre och här går jag ut och in så mycket jag vill, så Ni vet det".

Den nuvarande föreståndarinnan har genomgått Svenska Fattigvårdsförbundets utbildningskurs och är synnerligen väl vitsordad befattningshavare.

Då fattigvårdstyreisen i Släp synes sätta en ära i att leva i ständig fejd med sina funktionärer och vården av Ålderdomshemmet och dess pensionärer där-igenom lider men, tar Riksförbundet vördsamt anhålla att länsstyrelsen jämlikt 43 §, 2 mom. fattigvårdslagen måtte låta verkställa utredning rörande förenämnda missförhållanden, samt vidtaga de åtgärder som härav kunna föranledas.

Så långt artikeln i N.H.Y. Och det kan tyckas vara en gruvlig salva, som borde göra t.o.m. en fattigvårdsstyrelse en smula betänksam.

Men Emil Nilsson repade sig fort. Redan den 1 nov. 1935 fick han plats i tidningen under "Fria ord" med något som man skulle kunna kalla "En fattigvårdsordförandes försvarstal". Så här står det:

Från Släp

I anledning av Hallands avd. av Svenska Fattigvårds-och Barnavårdsfunktionärers klagomål hos Länsstyrelsen, mot fattigvårdsordf. i Släp bereda vi på dennes framställning plats får följande skrivelse: Då föreståndarinnan anmält uppsägningen till personalförbundet, så har förbundet vänt sig till en f.d. föreståndare härstädes, Johan Elison i Tvååker, som i sitt utlåtande har helt glömt fattigvårdsstyrelsens i Släp motivering till att han själv blev uppsagd till avflyttning den 1 april 1932, och i stället ställer ordf. i en lätt missförstådd ställning, vilket finner god jordmån hos allmänheten

Anledningen till Elisons uppsägning bestod däri, att han inte skötte Hemmets lilla jordbruk om två tunnland, så att han därur kunde frambringa nöjaktig avkastning. En på Hemmet befintlig ko skötte han på ett så mönster-gillt sätt, så hon behövde helst haft en sten hängande i svansen, för att hindra henne att falla framstupa. Då han emellertid icke fick kvarstanna i tjänsten, trots sina bevekande framställningar, så insände även han till förbundet en massa lögnaktiga tillvitelser mot ordf. på grund av sin uppsägning, varvid för-bundet hos Länsstyrelsen begärde utredning, vilken verkställdes av konsulent Norgren den 27 febr. 1932.

Under detta förhör fann Elison för gott erkänna, att de skamliga beskyllningarna, att ordf. hade ätit med fingrarna m.m. varit lögn. Vidare konstaterade konsulenten att Elison blivit i laga ordning uppsagd per tre mån till avflyttning. Dessa handlingar, innehållande konsulentens rapport till Länstyreisen, finnes ännu i förvar hos ordf. för påseende. En uppgift i Elisons utlåtande stämmer dock med sanningen. Vid ett tillfälle kom ordf. till Ålderdomshemmet för att anmoda Elison, måla flaggstången, men klockan var nio om morgonen, så föreståndaren var inte ur bädden. När han sent omsider kom ut, och ordf. bad honom måla, så utbrast han: "Nilsson behöver inte ge mig föreskrifter, för jag är föreståndare, så Nilsson kan gå ut". Härtill genmälde ordf.: " Här går jag ut och in så mycket jag vill". Om en tid var emellertid flaggstången nymålad. I stället för att måla själv, rekvirerade han en målare, som utförde arbetet och presenterade en räkning på 15:-. Johan Elison fick alltså sin åtrå efter vila tillfredsställd i och med förevarande uppsägning och avflyttning."

Som synes gick meningarna en aning isär. Men allt var förmodligen sant, det stod i tidningen.

Ännu en föreståndarinna gjorde ett gästspel på Hemmet, fröken Anna Wendelin, som kom från Varberg, men hon sade upp sig den 8 juni 1938. Så anställdes, den 15 aug. 1938, fröken Magda Andreasson från Kungälv. Hon var en föreståndarinna, som blev mycket omtyckt av pensionärer, personal och allmänhet. Hon var sjukvårdsutbildad, och blev vid sidan om arbetet på Hemmet något av "distriktssköterska". Många minns säkert "Syster Magda" från hennes besök i stugorna, där hon gav lindring och råd åt sjuka människor.

Fröken Nordling fick besvär med synen på hösten 1938, varför hon fick komma till en ögonspecialist i Göteborg. men det hindrade inte, att hon fort-satte att "visa humör". I maj 1939 rapporteras att hon sedan lång tid haft ett störande uppträdande. Med svordomar och otidigheter terroriserar hon sina medpensionärer, och särskilt vid begravningar uppför hon sig på ett sådant

sätt, att det blir pinsamt för gästerna. Åtgärder vidtagas och med dr. Gips hjälp får man in henne på Hemmet för kroniskt sjuka, S:t Olofs hemmet i Halmstad, den 9 juni 1939. Dr. Gip lovade att hon ej skulle återkomma till Släp, men samtidigt ville han att kommunen skulle ansluta sig till förbundet för S:t Gertruds hemmet i Kungsbacka. Så skedde också och nu borde allt vara klart beträffande fröken Nordlings fortsatta omhändertagande, men det är en sak, att dr Gip och Emil Nilsson var överens. Objektet själv hade ingalunda sagt sitt.

Den 12 juli, ca en månad efter intagningen på S:t Olofs hemmet, kom en skrivelse att "Nordling skall avhämtas, enär hon genom sitt störande uppträdande inte får kvarstanna".

Men dr. Gip hade lovat och han ingrep på nytt, "ty till Släp får hon icke återföras, enär personalen då avflyttar". Nu försökte han få henne intagen på avdelningen för sinnessjuka och fattigvårdsstyrelsen beslutade enhälligt att betala vad det kostar. Men den 25 aug. meddelar S:t Olofs hemmet att hon icke får kvarstanna.

Lundagårdens Sjukhem i Bredaryd ställde i utsikt att ta emot fröken Nordling. Dr. Gip sände omedelbart remiss och föreståndarinnan i Släp packade och översände hennes kläder. Dessutom beslutade styrelsen att hon skulle få 3:-per månad i "fickpengar".

Den 9 dec. 1939 avled fröken Jenny Olivia Nordling på Lundagårdens Sjukhem i Bredaryd. Ordföranden i fattigvårdsstyrelsen anmodade per telefon föreståndaren på sjukhemmet att ombesörja begravningen "för undvikande av den dödas transport till Släp". Detta befalldes. Fattigvårdsstyrelsen beslutade också att sända en krans till begravningen.

Krigsåren

Sommaren 1939 förflöt väl på Hemmet ungefär i samma stil som föregående somrar. Men ute i Europa var det oroligt. Och att en katastrof stod nära hade åtminstone fattigvårdsstyrelsen på känn. Dessutom hade väl en del av ledamöterna de svåra åren 1914 - 1919 i någorlunda färskt minne. Därför var det kanske inte så konstigt att man vid ett möte den 25 aug. 1939 (en vecka före krigsutbrottet) beslutade om tillstånd för föreståndaren att inköpa vissa varor för lagring, t.ex. fotogen, såpa, kaffe, socker och tyger. Alltså en regelrätt hamstring.

I jan. 1940 beslöt man installera två tvättställ och en utslagsvask i badrummet, men det dröjde mer än ett halvår innan arbetet kunde utfaras på grund av att Gunnar Jönsson, som fick jobbet, blev inkallad.

Krigsåren, speciellt vintrarna, var besvärliga för de flesta, likaså för personal och intagna på Hemmet. Det var ont om bränsle, men man inköpte stora lass med famnved, fur och ek, bl.a. från Adolf Börjesson i Torred. Sedan hade man extrahjälp, unga arbetslösa pojkar och pensionärer från bygden, till att såga upp stockarna.

Det var inte bara bränsle, mat och kläder som det var ont om. På Hemmet var det vattenbrist också. 1941 hade man sprängt i brunnen och borrat tre meter ner, varefter man cementerade en övertäckning och tyckte allt var bra. Men 1946 begärde man hos kommunfullmäktige att få djupborra en brunn.

Och pensionärerna kom och försvann. Några större komplikationer finns inte protokollförda under 40-talet, om man undantar "Silke-Petters" utbrott då och då. Han hade ju ett "gott" öga till Anders Johansson, "Post-Anders", som intogs på Hemmet tillsammans med sin hustru Märta den 7 aug. 1941. På hösten 1942 kom ännu en välkänd Släpbo till Hemmet, stewarden Carl Olsson, Guntofta, vars stuga, "Dalslyckestugan", numera ägs och förevisas av Släps hembygdsgille.

Så vill vi gärna ta med ett protokollsutdrag från Släps kommunalnämnds stämma den 16 dec. 1946:

§5

"Enär herr Emil Nilsson, Hagryd, i och med årsskiftet lämnar sin befattning som fattigvårdsstyrelsens ordförande, vilken post han beklätt i 28 år, beslöt Kommunalnämnden enhälligt föreslå Kommunalfullmäktige, att en gratifikation på förslagsvis 1 000 kr. tillerkännes hr. Nilsson för hans mångåriga o omsorg om såväl Släps kommun, som dess Ålderdomshem och pensionärer."

Det kunde han väl vara värd efter alla utkämpade strider. Jenny Nordling fick 3:- i månaden under sina sista dagar.

Så, i januari 1949, var det dags för sista minnesgåva. Syster Magda Andreasson slutade och uppvaktades för 10 års förtjänstfullt arbete vid Släps ålderdomshem. Och det är bara att hålla med: hon satte uthållningsrekord.

27 maj 1947 beslutades om djupborrning efter vatten till ett beräknat pris av 2 004:-.

Sammanslagningar

Knut Hagqvist, Hagen var ordförande i fattigvårdsstyrelsen, när vi invaderades av Vallda och blev Särö. Detta var oåterkalleligt nyår 1952, och i fortsättningen fick Särö f.1ttigvårdsstyrelse handha hemmen i Vallda och Släp. Detta innebar, att pensionärerna "blandades", så att en pensionär som "stod i tur" att

komma till ålderdomshem fick flytta in, där plats var ledig, vare sig det var i den gamla hemkommunen eller ej.

Här i Släp "miste" vi två färgstarka gubbar på det sättet, nämligen Johan Nordenberg, Kullavik, och Janne Börjesson, "Janne i Krogen", men Vallda levererade i stället en gammal snickare, Gottfrid Pettersson, som var välkänd efter många år på Särö, bl.a. hos byggmästare Kullbert. Så fick vi "Frälsar-Kalle", Karl-Alfred Johansson, som blev populär, inte minst bland fotbolls-ungdomarna. De var grannar till Hemmet.

Föreståndarna på Hemmet (som nu hade 370:- per månad, jämfört med de förstas 400:-per år) fortsatte att växla under åren, även sedan Arne Olsson blivit ordförande i fattigvårdsstyrelsen, vilket han blev vid kommunsamman-slagningen.

En del föreståndarinnenamn kan väl nämnas: Judith Melldén, Ingegärd Jönsson, Alice Pettersson (vik) och Rut Johansson.

Så några noteringar beträffande fastigheten:

1 jan. 1953 installerades oljeeldning i Släps ålderdomshem. Från mötet i maj 1953 kan vi citera en glädjande paragraf nr 3:

"Sedan vattentillgången prövats och befunnits tillräcklig, beslöt styrelsen i den bordlagda frågan, angående inköp av en ny hydrofor till Släps Ålderdomshem, att inköpa och låta installera en dylik, rymmande 500 1."

Senare, fram på 60-talet, fick Hemmet kommunalt Lygnernvatten, men det var så dags då.. ..

Bukärrsgården

Vid ett möte med styrelsen den 14 nov, 1956 diskuterades, om man inte borde börja planera för ett nytt ålderdomshem för Särö kommun.

Så är att nämna, att om Släps ålderdomshem började ifrågasättas som fungerande institution, så drabbades Särö fattigvårdsstyrelse av ett lika hårt öde fr.o.m. den 1 jan. 1957, då den försvann, och i stället fick vi Särö Social-nämnd.

Planerna på att bygga nytt ålderdomshem hölls aktuella under 60-talet. Beträff.mde skolfrågor hade man redan samarbete med Kungsbacka, och man var eniga om att en högstadieskola skulle komma att behövas härute, när alla skulle gå nio år i skola. Så kom beslutet om storkommuner, från Frillesås i söder till Särö i norr skulle vi införlivas med Kungsbacka fr.o.m. 1974. Men de kommuner som så önskade, kunde gå samman redan 1972. Och det ställ-de Särö upp på. Så byggdes Bukärrsskolorna, som stod färdiga hösten 1974.

l maj 1975 slutade föreståndarinnan vid Släps ålderdomshem, fröken Sonja Hermansson. Men kokerskan, Mona Karlsson, och 12 "hjon" flyttade 500 meter västerut till nybyggda Bukärrsgården, där Ingrid Wirdsteht tog över befälet.

Släps gamla ålderdomshem fick yngre gäster de sista åren. Kommunen beslöt, att lokalerna skulle utnyttjas som fritidsgård.

Men så var det vägen som skulle fram. Så i oktober 1982 fick Brandkåren en extra övning. Släps ålderdomshem gick upp i rök.

Jordbruk

NOTERINGAR OM ARBETE UNDER ÅRET OCH INVENTARIEFÖRTECKNINGEN

NILS BROGREN

Om vi går tillbaka i tiden, så var Släp en jordbruksbygd. 1940 fanns det i socknen 75 lantbruk. I dag, 1994, är ca 12 lantgårdar klassade som jordbruk. Samtliga är kreaturslösa. Det finns dock hästar på en del gårdar, men detta är ridhästar.

På några platser finns får, och även getter synes på en del hemman. Höns är ganska sällsynta, men dvärghöns är populära. Det har verkligen skett en stor förändring i Släp under de senaste 40 åren. Nämnas bör att 1943 lämnade 12 lantbrukare mjölk vid Prästbron i södra Släp.

Härnedan en redogörelse för arbetet under året på en bondgård:

Januari Tröskning, förr med präjel (slaga), stifttröska, driven med hästvandring, elmotor, 1919 fotogenmotor, 1923 motortröska, traktor med lånetröska, bogserad och sist självgående tröska.

Knut Brogren kör tröskverk mellan gårdarna.

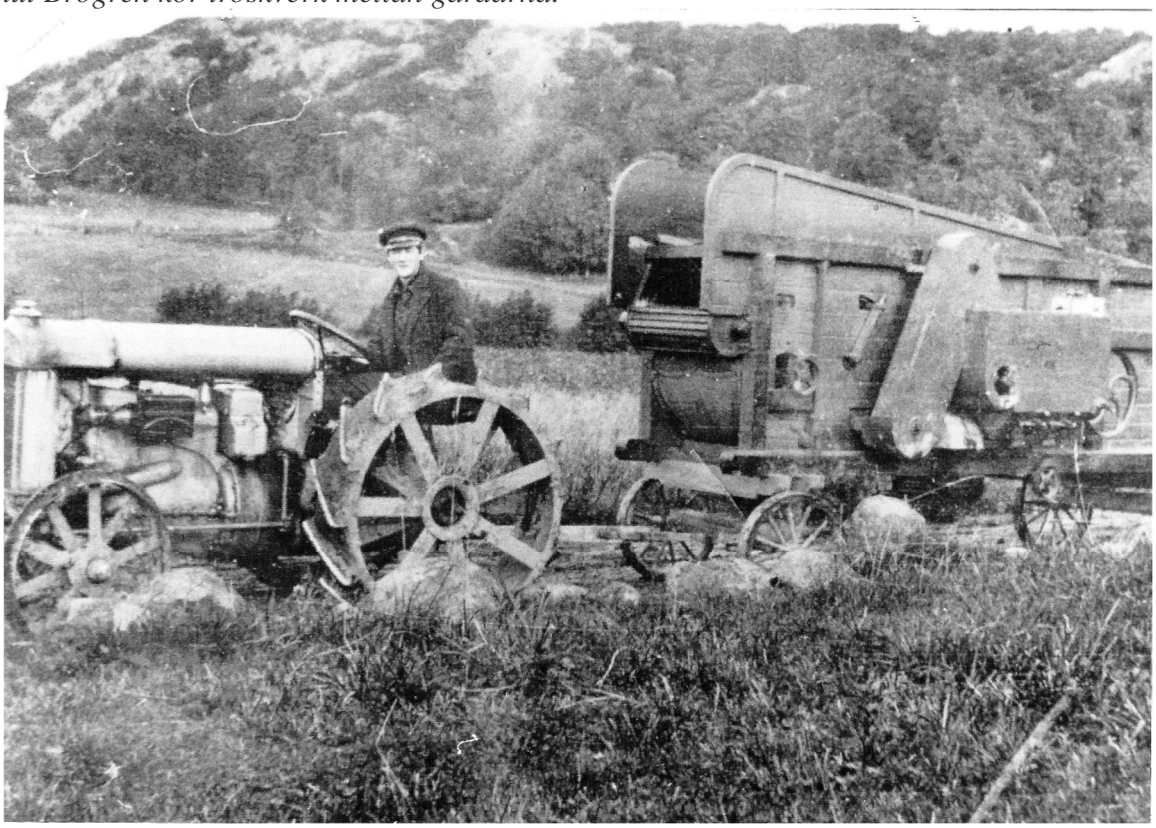

Rågskörd på Kvia Stocken Släp. Fr.v. Gustav Wennerbäck, okänd, okänd, Martin Wennerbäck. Gustavs far i bakgrunden från vänster Krogården i Kyrkbyn.

Februari	Gödselkörning med "göbunn" på släde och läddevagn (olika typer av vagnar) till gödselstackar på vissa åkrar. Skogsarbete, huggning och gallring i skogen, nedkörning med drög eller skamraka, kälkar. Huggning av enar, som kördes ned i "buler" (buntar).
Mars	Vedhuggning och kapning med vedsåg, såg svans och vedkap. Rishackning på "hackemärr" och stackning.
April	Lakning av tvätt, kokning av björkaska, "bösta" med klappträn, skölja, breda ut tvätten på backarna för blekning, mangling och strykning.
Maj	Vårarbeten, plöjning, harvning, sådd med såmaskin eller för hand med såkorg, tumling eller ringvältning.
Juni	Torvupptagning med olika sorters skär och klapptorv, landgångar som lagts ut till torvgravarna. Många moment innan torven torkats och körts hem.
Juli	Höskörd med lie och slåttermaskin. Höet räfsas ihop med räfsor eller släpräfsa. Stackas eller hässjas.
Augusti	Säden skördas. Med lie togs säden av runt åkern, sedan kördes med slåttermaskin. Nekarna sattes upp i halvträvar till 1918 och med självavläggare 1919.

Bror Magnusson, Bukärr, kör med sin trava och hjälper Per Jansson, Karlsberg. Foto: Carl-Olof Samuelsson, Frillesås.

September	Fruktskörd och stadsresor till Göteborg med äpplen, päron och plommon. Harva och så trädet.
Oktober	Rotfrukts-och potatisskörd. Gräva stukor. Lakning av tvätt. Höstplöja. Broa och se om vägarna.
November	Tröskning, dikning, slakt.
December	Tröskning och allt arbete i samband med julhelgen. Ljusstöpning, bakning av vörtlimpor, vetelimpor, rågsiktsbröd, vetebröd, skorpor och kakor. Tapetsering, polering av metall, städning. Hämtning av gran och ”husalummer”.

Inventarieförteckning upprättad den 14 mars 1919 för gårdarna Berget och Jernkättered.

Kreatur

Hästar	1 valack (Balder)	14 år	försäkrad 800:-
	1 valack (Munter)	11 år	försäkrad 1000:-
	1 sto (Lisa)	6 år	försäkrad 1200:-

Kor	Rögga	8 år	betäckt	20/ 2 19
	Spetta	4 år	”	6/12 18
	Pijona	7 år	”	29/ l 19
	Svarta	4 år	”	4/ 7 18
	Skata	2 år	kviga	26/ 7 18
	Ringla	5 år	nykalvad	
	Jänta	6 år	betäckt	18/1218
	1 köpt obekant		”	30/ 6 18
Får	1 tacka gammal			
	1 tacka gammal med lamm			
	1 tacka ung dräktig			
Höns	13 i Järnkättered 20 här			
Svin	l sugga gammal dräktig			
	35st. 5st. gödsvin, vikt per st. 100 kg ungefär			
Spannmål	Havre 25 tunnor		2125 kg	ungefär
	Råg		500 kg	”
	Vete		500 kg	”
	Korn		500 kg	”
	Böner		250 kg	”
	Böner Majs och Wicker 300 - 300		600 kg	”
Foder	Havrehalm		1000 kg	ungefär
	Hö		500 kg	”
	Råghalm		300 kg	”
	Bönhalm		300 kg	”
	Blandfoder		500 kg	”
	Potatis		10 tunnor	”

Skeppsbyggeri i Malevik.

NILS BROGREN EFTER UPPGIFTER AV GUNNAR JEDEUR-PALMGREN

Den gamla skeppsbyggartraditionen i Nordhalland återupplivades och fartygsbeställningar inflöt inte bara från traktens redare utan även från t.ex. stapelstäderna Uddevalla, Göteborg och Stockholm. Byggverksamheten blev tidvis mycket lönande och den kom att bestå i nära fem decennier. Under denna tid sjösattes ett hundratal fartyg, d. V.s. i medeltal två om året. De flesta stapelsattes i Hanhals, många i Onsala och ett mindre antal i Släp.

Inom Släps socken kom de flesta fartygen från Malevik. Mindre fartyg slogs dessutom upp i häradet varhelst det visade sig lämpligt.

Som byggplats valdes en lämplig strand eller åmynning, dit skeppsvirket lätt kunde flottas. Några större arrangemang erfordrades inte. Stapelbädden liksom nödvändiga lyftanordningar tillverkades av trä. I närheten uppställdes, i träskjul eller utomhus, smedja och basugn samt beck-och tjärpannor. De

Fullriggaren Albert Wilhelm

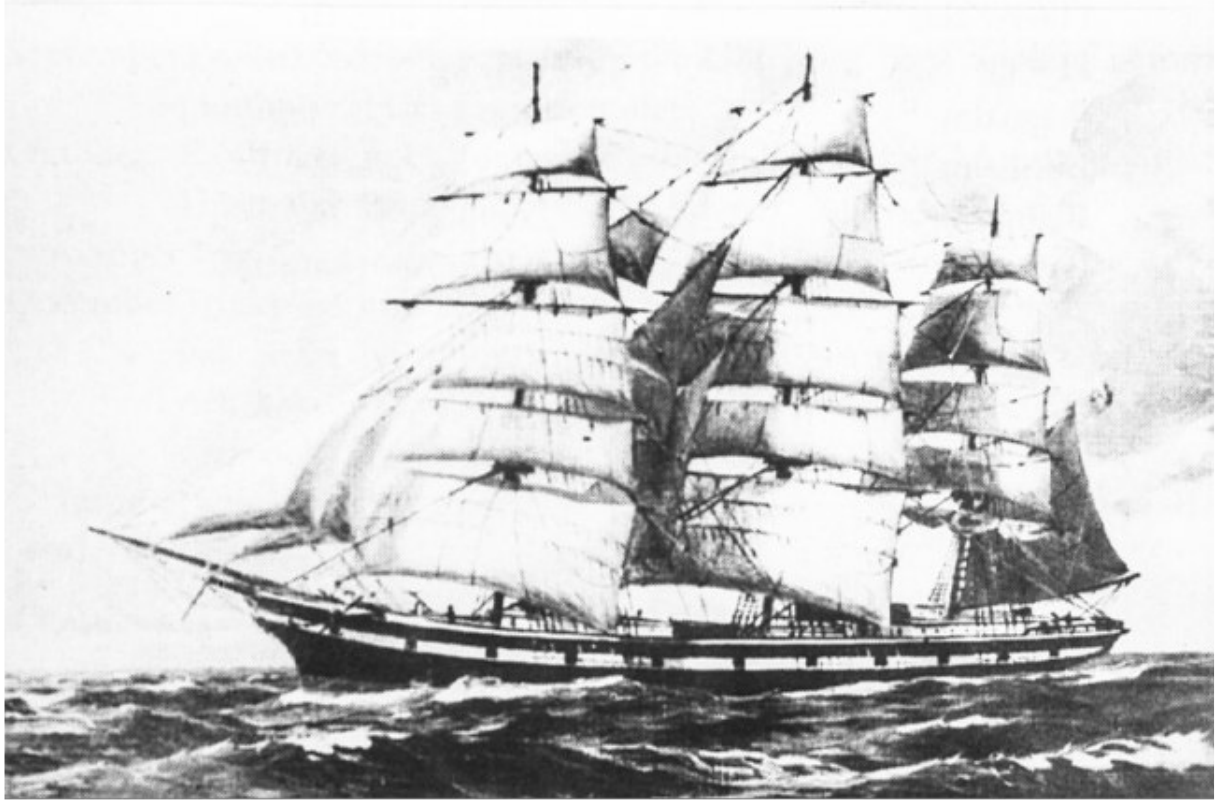

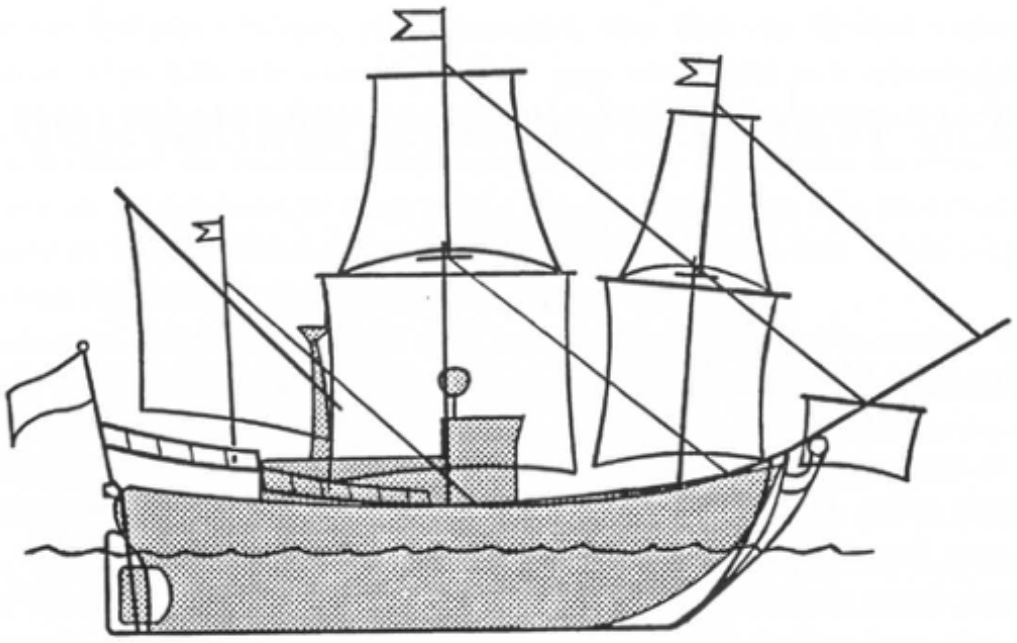

Jämförelse mellan fregattskeppet Justitia (80) av 1730 och sjöräddningsbåten Dan Broström av 1967. Samma längd 80 fot, samma bredd 23 fot och i det närmaste samma djup.

viktigaste verktygen utgjordes av domkrafter, bilor, skarvyxor, bandsågar, kransågar, basningsjärn, skruvtvingar, hyvelbänkar etc.

Man byggde efter bestick, sällan efter ritning. Det innebar att av fartygets dimensioner var endast köllängd, bredd, djup samt höjd över balkarna förut-•• bestämda. Övriga ställningstaganden överläts helt åt skeppsbyggmästarna, som därvid följde sina skråmässigt hemliga byggregler.

En ofta anlitad byggmästare var den i Fjärås bosatte Anders Persson. Han ledde 1732 byggandet av fregattskeppet Concordia (72) i Malevik och var på 1750-talet verksam vid Brogårdens varv.

En rederiet Örnens stamtrupp

FERD LÄRN

I Onsala, Vallda och Släp, där finns det bara rockor och skräp

Så sa man ute på öarna. Nidrim om grannsocknar brukades lite varstans i gamla tider. Här var det väl storfiskarnas hånfullhet mot innanvattnens folk, som fann uttryck. Men gällde det sjön hade snarast Onsala, Vallda och Släp anledning att förhäva sig. Mot öbornas fiskefärder kunde fastlandsfolket ställa upp med segling i alla vatten hela jordklotet runt. Så var det ännu, då bonde sjöfarten var ett minne blott. Man gick på långfärd med rederiernas, framförallt göteborgarnas, stora segelskepp. Rederi AB Örnen, landets törsta rederi på sin tid med 17 skepp som mest, fick en avsevärd del av sitt folk från de traditionsrika sjöfartssocknarna.

Under Rederi AB Örnens 20-åriga levnad 1873 - 93 gjorde 1 900 man tjänst på skeppen, dvs. 1 900 svenskar. Jämnt en tiondel eller 190 hade Onsala, Vallda eller Släp som födelseort. Från Onsala var i runt tal 80, från Vallda 60 och från Släp 50 man.

Från Släp, född där, var A.E. Andersson, befordrad till befälhavare på barken Svanen efter att förut ha varit dess förste styrman. Född i Släp var vidare Johan Bernhard Gadd, näst flaggsskeppare H.Y.F. Ejserman den mest namnkunnige bland befälhavarna, med som förste styrman redan när rederiets första skepp, den amerikanska fullriggaren Josiah I. Hale, omdöpt till Örnen, 1873 hämtades i Hamburg. Efter fyra år fick han befälet på tremastade göteborgsbyggda skonertskeppet Tärnan och från 1888 till 1893, då hon såldes, på fullriggaren Ugglan. Han var med då Örnen sänktes av en norrman i engelska kanalen. Gadd förde Ugglan under den uppmärksammade seglingen från Norrland till Australien, då han och Ejserman med barken Örnen, fullriggarens efterträdare, efter samtidig avsegling från Gävle och sista kontakt vid Skagen under samma timma anlände till Melbourne.

Kapten och styrman skulle ha examen, men det fanns en befälsperson till ombord, som inte behövde någon examen alls. Men vad han behövde det var kunnighet i yrket, i storseglarens utomordentligt krävande yrke. Han skulle ha

"seglat förr", måste nästan ha det i blodet. Det gällde båtsman eller bästeman, som han kallades i början, eller konstapel, som blev det allmänt vedertagna namnet. Han tillhörde manskapet men som underbefäl och arbetsledare låg han inte i skansen utan akterut och hade självfallet mer betalt än övriga matroser. Med de kvalifikationer som krävdes av konstapeln förvånar ej det faktum att en fjärdedel av dessa män i Örnens flotta kom från Nordhalland - ett tjog av 80. De fördelar sig med 1/3 från Onsala, 1/3 från Vallda-Släp och 1/3 från Frillesås-Fjärås-Gällinge-Stråvalla.

Mannen mönstrades i regel som konstapel men vid uppkommen vakans kunde befälhavaren utse en dugande matros till tjänsten

Flaggskepparen HYF Ejserman betecknar i brev till rederiet kocken och timmermannen som "2ne viktiga personer". Även "Kock och stewert", som tjänsten allmänt benämns i rullorna, rekryteras till betydande del från Onsala, Släp, Vallda och Nordhalland i övrigt. Sockentrion med angiven rangordning hade fler kockar än det folkrika Göteborg. Fjäre och Viske härader i sin helhet skickade 30 kockar av totalt 140, mellan 1/4 och 1/5 alltså. Kockens skicklighet var av stor betydelse för trivseln ombord. Och skicklighet ville det till med tanke på de, genom långvarig förvaring, heta och blöta, allt annat än förstklassiga råvaror han kunde få arbeta med.

Naturligtvis visste kocken sitt värde. JA. Thorin från Släp, som flera resor tjänstgjorde på barken Gladan, avmönstrade i Goole, England, dit fartyget hunnit efter två års seglats till Kanada, Sydamerika och USA. Efter fem dagar mönstrade han på igen. Hans hyra, 45 kr, hade höjts till 54. En matros från Stenkyrka, som också mönstrat av och kom igen, fick påökt från 38 till 45. Kocken låg över matrosen i löneskalan. Naturligtvis var det inte bara pengarna, som betydde något för en kocks trivsel. Barken Svanen hade fått befälhavarbyte i Göteborg i november 1874, en vecka efter att folket mönstrats in. Kapten A.E. Hansson gick och kapten R.M.W Schoultz kom, båda göteborgare. I februari 76, då fartyget ligger i New York, står det i rullan anmärkt för kocken J.A. Pettersson från Släp, som tydligen mönstrade av: "Ej villig följa under Schoultz". Det måtte inte bara ha varit fråga om Petterssons mat, ty för förste styrman, värmlänningen AJ Albrektsson, som också mönstrar av, står det: "Ej villig följa med under nya befälhavaren".

Vid decimering av besättningarna sökte befälhavarna i europeisk hamn få folk hemifrån. Gick inte det framhölls för rederiet att man åtminstone ville ha de betydelsefulla besättningsmedlemmarna konstapel, kock och stewart samt timmerman från hemlandet.

"Stewarten skall lämna", skriver Gadd till rederiet 1891 från London "och

som en sådan man är av vikt att det är en pålitlig person är bäst HH sänder en från Göteborg". Gadds kock, 35-årige Carl Edward Olsson från Släp, hade varit med även under Ugglans föregående långseglats och visat sin trohet, när "skall till sägandes" tre ynglingar från Släp, två lättmatroser och en jungman, rymde från fartyget i Melbourne. Rederiet såg till hans nöd och mönstrade in en kock i Göteborg. Det blev en man från Härnösand.

Rymningarna var en stor plåga och inte minst kockarna var utsatta för svåra frestelser. Skeppens befälhavare aktade inte för rov att i hamnarna söka ta kockar från varandra. "Min kock (norrman till börden) är rymd", skriver Ejserman till rederiet 1891 från Montevideo. "Svårt blir det att fa en sådan juvel igen".

Fjärbaggarnas kalkfart från Gotland 1688 - 1799

ERIK GRILL

Mot slutet av 1680-talet påbörjades i Göteborg stora befästningsarbeten under ledning av Erik Dahlberg. En del av dessa, såsom uppförandet av skansarna Kronan och Lejonet och några av de inre listningsverken, utfördes i statlig regi. Andra och mycket väsentliga arbeten, t.ex. byggandet av bastionerna Carolus Rex och Carolus Dux, lämnades på entreprenad till privata konsortier. I dessa konsortier deltog flera av stadens mest framstående borgare. En av dessa var borgmästaren Hans von Gerdes, som vid sidan av sina åtaganden som befästningsentrepenör även skulle svara för tillförseln av de avsevärda mängder gotländsk kalk, som behövdes till såväl kronans som de privatas byggnadsföretag.

Till transporten av den gotländska kalken måste ett stort antal fartyg befraktas och dessa fann von Gerdes i Fjäre härad. För fjäreborna eller fjärbaggarna, som de ibland kallades under slutet av 1600-talet, var fraktfart med kalk inte någonting ovanligt. Kalkfarten utgjorde sedan lång tid tillbaka en särskild gren av deras verksamhet. "Den tredje delen av våra farkoster", heter det i redogörelse 1684, "föra kalk till alla orter och mest till Kungl. Maj:ts och Sveriges kronas fästningar och den smittsamma, rykande och frätande vara vill ingen köpstadsman umgås med". Den kalk som fjäreskepparna tidigare brukat transportera hade i regel hämtats i Norge. Till befästningsarbetena i Göteborg var det emellertid föreskrivet, att den bättre gotländska kalken skulle användas. Följden härav blev en livlig trafik på gotländska hamnar.

Kalkfarten från Gotland på nordhalländska kölar pågick under åren 1688 - 1709. Den kan avläsas i Visby stora sjötulls utgående journaler för dessa år. Sammanlagt utförde fjäreborna under denna tid 15 215 läster kalk fördelade på 258 skeppningar. Därav gick 13 668 läster till Göteborg, 1 211 läster till Marstrand och 336 läster till Bohus.

I kalkfarten deltog under den angivna perioden 69 skeppare. De flesta av dessa gjorde endast en eller ett par resor. Blott en liten grupp bestående av åtta skeppare seglade mer än tio gånger till Gotland. För alla de andra var

kalkfarten en tillfällig sysselsättning vid sidan av deras vanliga seglation. Den mindre gruppen utgjordes av följande:

Anders Svensson i Algusered	20 resor 1691 - 1703
Nils Ebbesson i Varia	19 resor 1691 - 1699
Lars Olsson i Tölö	17 resor 1690 - 1699
Nils Persson i Heberg	13 resor 1688 - 1696
Olof Börgesson i Kyrkobyn	12 resor 1688 - 1699
Lars Olsson i Släp	11 resor 1688 - 1697
Anders Andersson i Hagryd	11 resor 1688 - 1703

Av de nämnda skepparna var Anders Svensson, Olof Börgesson, den ene Lars Olsson och Anders Andersson från Släps socken, Nils Ebbesson, Lars Larsson och den andre Lars Olsson Från Tölö socken och Nils Persson från Vallda socken. Det är värt att lägga märke till att ingen av de uppräknade skepparna var från Onsala, den nordhalländska seglationens huvudsocken, utan från andra socknar, i främsta rummet Släp och Tölö. Detta visar att en viss specialisering förelåg inom seglationen.

De i kalkfarten använda fartygen var 6-t till antalet, varav 52 namngivna. Inte oväntat utgjordes huvuddelen av mindre, olika fartyg på mellan 12 och 30 läster. De olika fartygen uppgick till 50, ett antal som stämmer med en uppskattning, som i annat sammanhang gjordes 1693 rörande det olika fartygsbeståndet i Fjäre härad. Fartygens lastförmåga i läster kalk var dubbelt eller ofta mer än dubbelt så stor som det angivna läste talet, vilket förklarar att medeltalet per skeppning kom att ligga så högt som nära 60 läster.

Fartygen var som vanligt vid denna tid ofta uppkallade efter apostlar, helgon och ärkeänglar. Sålunda förekommer bl.a. 6 S:t Anders, 6 S:t Johannes, 3 S:t Petter, I Mikael, I Rafael, 2 S:t Anna, -t S:ta Maria, 1 S:t Matteus och I S:t Niklas. Tre fartyg hette Emanuel, ett Tobias och ett Unge Tobias. Några fartyg hade latinska namn, såsom Fortuna (3), Justitia (2), Paten tia (1) och Salvator (I). Ett vanligt namn var Hoppet (-t). Andra vid denna tid mindre konventionella fartygsnamn förekommer även, såsom Falken (1), Rosen (I), Vindruvan (1), Hummern (1) och Uttern (1).

Till sjöss utanför spärren 1940 – 1945

NILS HENTMARK

Bland alla svenska sjöfarare, som under andra världskriget hamnade utanför den spärr som uppstod då tyskarna ockuperade Danmark och Norge, fanns så vitt jag vet tre från Släp, nämligen Edvard Bångsbo, Gustav Larsson och jag, som då hette Nils Svensson och bodde i Nordgården. De två förstnämnda är tyvärr ej längre i livet. I krigssjöfarten till Tyskland, deltog Carl Manhed, Kullavik, Bror Johansson, Solbyn, Gustav Larsson, Kyrkobyn och Ivar Andersson, Sika.

Jag gick den 17 mars 19-1-0 ut från Göteborg med m/s Rydboholm. Resan gick till USA och skulle vara c:a två månader. N:ir vi kom till Philadelphia fick vi veta att det inte skulle gå att återvända till Sverige på grund av ockupationen och spärren. Via Norfolk, Virginia kom vi till Rosario i Argentina. Där meddelades att fartyget inhyrts av de allierade. Vi gick till Freetown i Västafrika och därifrån i konvoj till Glasgow i Scotland Därefter blev det till att börja med mest resor över Atlanten mellan Storbritannien och USA i svenska och norska båtar för min del.

Konvojerna, som kunde bestå av 70 - 80 båtar, hade då dåligt skydd. Eskorten bestod vanligen av en gammal passagerare båt eller trålare, vilkas beväpning utgjordes av en kanon och några sjunkbomber. Svenska båtar var helt obeväpnade, l1Iedan en del från krigförande länder utrustats med en luft-värnskulspruta. Tyska u-båtar härjade rätt vilt med sina torpeder. Lågorna från träff.1de tankbåtar steg högt mot himlen, och lastfartyg, som träffats, sjönk ofta snabbt. Då vi i:irdades runt brittiska kusten, kom tyska bombplan och lossade sin last med hopp om att träffa oss. Två bomber exploderade alldeles intill en norsk tanker, där jag fanns ombord, men den fortsatte att flyta. Vattnen var ofta fyllda med vanliga eller l1Iagnetiska minor. Ä ven när båten låg i brittisk hal1ln och vi gick iland fick vi uppleva tyska luftangrepp. Efter USA:s inträde i kriget fick konvojerna så småningom bättre skydd genom eskorterande örlogsfartyg. Utom på svenska och norska båtar var jag på en belgisk, tre panamaregistrerade men USA-ägda och därefter fem USA

registrerade. En resa gick till Island, en annan genom Panama-kanalen och runt Kap Horn till Syd- och Östafrika. Med en gammal Panamabåt kom jag den 7 juni 1944 till den del av invasionskusten i Normandie, som bar kod-namnet "Omaha Beach". Striderna hade börjat dagen före och pågick med stor intensitet. Allierade slagskepp sköt dånande salvor mot tyska bunkrar, och kulor från land droppade i vattnet.

Min båt, som hade sprängladdningar i bottnen, sänktes på grunt vatten för att tillsammans med andra båtar bilda en vågbrytare. Efter tre veckors vistelse i Bournemouth i södra England, för att inte sprida rykten, fick vi i besättningen återvända till USA med passagerarfartyget Queen Elizabeth, som utrustats för trupptransporter.

Sedan delar av Frankrike befriats gick färderna dit, och jag fick uppleva det första fria firandet av nationaldagen den 14 juli 1945 i La Rochelle. Efter krigsslutet var jag med ett amerikanskt f.1rtyg till Indien. Jag återkom till Sverige den 12 juni 1946. Mirakulöst nog hade alla båtar, utom den som skulle sänkas, hållit sig Rytande, då jag varit ombord i dem. Jag undgick alltså att bli en av de ca 2 000 sjöfarande svenskar, som miste livet under kriget 1939 - 1945.

Kvarnar i Släp.

NILS BROGREN

Nr. 1 Kvarnadalen i Taljagårda. Märken i Kvarnbäcken efter nio skvaltkvarnar.

Nr. 2 Två kvarngrunder efter skvaltkvarnar i Månselund och fyra hela och fyra halva kvarnstenar.

Nr. 3 En stor kvarngrund efter en tvåvånings kvarn med tre par stenar topp och finsikt, driven av ett nio meter högt vattenhjul. Kvarnen byggd 1866 - 67, startades 23 maj 1867. Den var igång till 1881. Drevs av Nils Brogren den äldre.

Nr. 4 En kvarn i tre våningar med tre par stenar, engelsk kvarn på fyra järn pelare och kuggväxel för topp och finsikt, ägd av Nils Brogren den äldre. 1912 byggs kvarnen ut, förlängs på varje sida till två dubbla

Hagryd kvarn.

längder för tullmagasin och säckplan, nya rens-, topp-och siktverk och fyra par kvarngångar med två direkt gående Pelltonturbiner. 1915 byggs en mindre kraftstation för elektriskt ljus och kraft av Rudolf Brogren. Kvarn-verksamheten var i gång från 1867 till 1957, ett rensverk för utsäde från 1933 till 1957.

Nr. 5 En kvarn i Hagryd Dala byggd omkring 1880 av Mattsson i Hagryd, omkring 1903 övertagen av mjölnare Jansson från Torpakvarn. I kvarnen två par stenar, rens-och siktverk och en cirkelsågbänk.

Nr. 6 Stengrund och någon kvarnsten efter en skvaltkvarn i Torred efter bäcken nedanför Lerdala.

Nr. 7 En kvarnplats vid Torred, stenrester och litet vattenfall.

Nr. 8 En plats i bäcken nedåt Kullavik kallad Kvarnvägen. legat en skvaltkvarn

Nr. 9 En väderkvarn på Särö, på berget ovan stallen.

Nr. 10 En på Viekullen vid Malevik.

Nr. 11. En på Solberga vid Släp station.

Smedjor i Släp.

NILS BROGREN

Nr 1 5 st platser i Taljagårda 1 st på gården Järnkättered, smed Rudolf Brogren. 2 st vid Bergets kvarn, smed Nils Brogren den äldre. 1 st i Kvarnadalen med en räckhammare som drevs av ett vattenhjul. Smed på 1860-talet Bark i Mästa. 1 st på berget nr 2.

Nr 2 1st smedja i Sandbäck, på 1800-talet, smeden Sandvall.

Nr 3 1st mellan Sandbäck och Prästbron, smeden Johansson från Karsjö i Fixhult, sedan sonen David Johansson cykelverkstad.

Nr 4 1st i Kyrkobyn Westerbergs.

Nr 5 1st på Särö låg bakom den gamla restaurangen som brann 10 juli 1927. Smed bl.a. Persson i 52 år.

Nr 6 1 vid Lycker vid gamla avtagsvägen till Bukärr. Smeden Johansson v ar smed på Särö innan han byggde smedjan vid Lycker omkring 1920.

Nr 7 1 st smedja i Hagen. Där smidde Janssönerna harvar och plogar som skeppades till Danmark och såldes där.

Nr 8 1 st gårdssmedja på Bångsbo.

Nr 9 1 st vid Ranglekullen.

1909 Smedjan vid Hagen i Kullavik. Sista smeden Wilhelm Hagqvist.

Affärerna i Släp

INGEGERD MAGNUSSON OCH KERSTIN KARLSSON

Det vi idag avser med affärer för inköp av livsmedel, snabbköp och stor-marknader, är mycket moderna former av den gamla lanthandeln. Förbudet att starta lanthandel upphörde 1845 men med en reservation: Rörelse fick ej bedrivas inom tre mil från närmaste stadsgräns. Först 1866 upphörde detta förbud. Lanthandelns sortiment innehöll inte bara livsmedel utan "allt" som behövdes i det dagliga livet, och benämningen speceri- och diversehandel hade mycket flexibla gränser. Handlarna hade då också möjlig-heter att specialisera sig på vissa varuområden.

HEDENS speceriaffär startades på 1920-talet och drevs av olika ägare fram till 1974, då den flyttade till Lindåsen.

SANDLYCKANS speceri- och diversehandel har som försäljningsställe en lång historia. Handel bedrevs på Sandlyckan redan i slutet av I800-talet. Huset som står idag är det tredje på samma grund. Ett tiotal ägare har under åren idkat handel här. 1982 flyttade affären till nya lokaler i Kullaviks Centrum, nuvarande Signalen.

CLAESSONS var den första affären i Kullavik med anor från 1900-talets början. 1982 införlivades den med Signalen i Kullaviks nya centrum. I Kullavik fanns tidigare ytterligare två affärer.

Exteriör av Claessons affär Kullavik omkring 1910.

Anna Janssons affär på Hagrydgärde. Foto Alma Ekström, Ekenäs.

MALEVIK hade bageri och speceriaffär, som var igång mellan åren 1925 och 1965.

HAGRYD. Anna på gärdet -det lilla röda huset på Hagryd gärde- bedrev

Anders Carlssons affär vid Släp, senare Berntssons.

Interiör från Claessons affär i Kullavik

handel och bageri 1860–1900. Speceriaffären i norra delen av Hagryd startade 1920 och upphörde på 60-talet.

BUDSKÄR hade tre olika affärer. Den sista lades ner på 70-talet….

SÄRÖ:s första affär är Gröna stugan, som öppnade 1898. På Särö fanns ytterligare två speceriaffärer. Den som lever kvar är Esshallen i Bukärrs Centrum.

SLÄP hade tre affärer. Den äldsta av dem är Guntofta Lanthandel 1850–1954. Det har alltså funnits ett 20-tal affärer i bygden. Idag -1994 - finns endast två livsmedelshallar, Esshallen i Bukärrs Centrum och Signalen i Kullavik.

Borgströms Bageri, Särö

KURT BORGSTRÖM

År 1931 övertog Gunnar Borgström, som kom från Kungsbacka med sin fru Ruth, Lindströms bageri på Särö. De hade fem barn, varav två dog i unga år, de andra tre hjälpte till i bageriet.

Det var många bagare och konditorer som under årens lopp fick arbete där, för att inte tala om alla springpojkar som körde ut varor till Säröfamiljerna eller till olika affärer med paketcykel. Det gick ibland knappt •• att se pojken bakom alla brödlådorna. Även flickor behövdes som hjälp bakom affärsdisken, särskilt under somrarna, då sommargästerna strömmade till Särö. Under de svåra åren 1931 - 40 kördes det ut mycket bröd runt om i bygderna, ibland med hästskjuts, ibland med bil eller cykel. Det kördes ända in till Askim och Näset i norr, till Tölö och Hede i öster och till Lerkil i söder.

Borgströms (tidigare Lindströms, med ”bröbilen”, vid slutet av 30-talet.

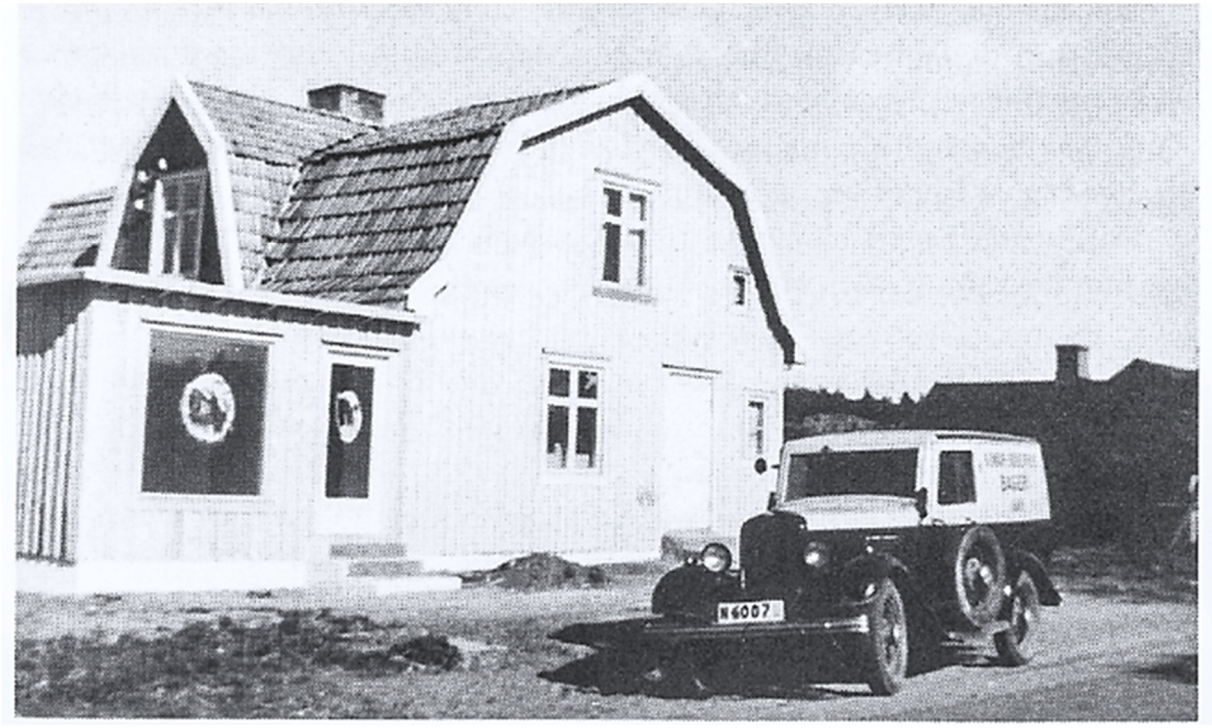

Det var mycket mjöl och socker som på den tiden kom i 100 kg säckar och bars in på ryggen. Det var långa arbetsdagar, som ibland började vid mid-natt, då ugnen eldades upp till hög värme genom att furuved, s.k. backeved, lades direkt på hällen. Sedan rakades glöden ned i en lucka och därefter sopa-des hällen ren med en fuktig jutesäck, som var fastsatt på en stång. Det första som bakades var grova kakor som tålde mest värme och det kunde hända att det tog eld i de första plåtarna. Sedan bakades på samma uppvärmning alla andra sorter av matbröd, vetebröd, wienerbröd, bullar, småbröd o.s.v. och sist torkades skorpor. På den tiden gjordes allt för hand, även degar knådades för hand i stora tråg, som stod på golvet under bakborden. Dessa kunde fällas upp, då de hade gångjärn. Arbetet gav starka muskler men frestade hårt på ryggarna och mycket mjöl inandades.

Under åren 1938 - 50 drevs också en kaférörelse och under några av krigsåren lagades dessutom mat till landstormens mannar, som skötte luftbevakningen på Särö. Så småningom, när tiderna blev bättre och tekniken utvecklades, införskaffades elugnar, visp-och degmaskiner, bullrivare och mycket annat, som underlättade arbetet. Ruth avled 1967. Sonen Kurt hade gift sig 1956 och 1969 övertog Kurt och hans hustru bagerirörelsen och drev den fram till 1991, då den lades ned. Dottern Eivor, som alltifrån 11-årsåldern betjänade kunderna och var bageriets ansikte utåt under alla 54 år, var en sann trotjänare. En annan trotjänare kan också nämnas, nämligen Lisen Andersson, Ekenäs, som arbetade där 25 somrar i rad.

Gunnar Borgström avled 1972.

Under åren 1931 - 70 levererades det mesta av vad som bakades till ca 10 affärer, som då fanns runtom i bygden. Men så kom bilismen, storköp och frysboxar till var man och affärerna försvann, den ena efter den andra. Kunderna fick andra vanor och handlade i storköp, fyllde sina frysboxar och affärsdöden på landet var ett faktum.

Borgströms bageri blev precis 60 år gammalt. Massor av bageriprodukter, har framställts inom dess väggar.

G.W Johansson eller ”Knallen i Kyrkobyn”

BROR KARLSSON

G.W. Johanssons eller "Knallens i Kyrkobyn" var den affär som låg längst söderut i Släp socken. Kunderna kom från Kyrkoby-Dala, Stocken och Ekenäsområdet, men även folk från andra sidan gränsen till Vallda och Tölö hittade vägen till Kyrkobyn.

Första innehavaren var från "Pilen" i Fjärås. Han hette Emil Larsson, och han byggde affären 1913. Det var en diversehandel, mest inriktad på specerier men han sålde, liksom de flesta lanthandlare på den tiden, "allt mellan råttfällor och pianon". Till hjälp i butiken hade han döttrarna Lilly och Alice, men även en liten son, som hette Astor.

Emil Larsson drev affären fram till 1926, då han flyttade till Göteborg, där han i Kornhall på Hisingen övertog en aff.ir. Ny innehavare i Kyrkobyn blev Sven Johansson, som så småningom skrev över affären på sin hustru, Gulli Wiktoria, varför den i fortsättningen kom att heta G.W Johanssons Speceriaffär.

Betecknande för de flesta speceriaffärerna i Släp var, att kundkretsen under vinterhalvåret kunde vara ganska tunn men flerdubblades under sommaren, när alla "herrskapen" kom från Göteborg för att bada och se på Kungen. Då måste affärsinnehavarna öka på antalet biträden och springpojkar, och många skolungdomar hade härigenom sina sommarjobb klarade.

En annan skillnad på sommar och vinter var att tillstånd till ölförsäljning beviljades under tiden maj - augusti, vilket ju ungefär var den tid då göteborgarna bodde här ute. En följd av detta var att törstiga ölälskare firade det hela med att under några dagar första veckan i maj ta ledigt från jobben. Då skulle vinterns öl torka ersättas.

I mitten på 30-talet ansåg Sven Johansson, att hans lilla affär var för trång och omodern, varför han planerade att bygga nytt. 1938 stod den nya stora affären klar med toppmodern utrustning och rymliga lokaler för butik och lager. Det var ett hus i tre våningar, med hyreslägenheter i 2:a och 3:e våningen. Det var inte svårt att få lägenheterna uthyrda Här fanns inte stora

möjligheter för ungdomen att få tag på en bostad. Under 40 - 50-talen fanns förutom Kyrkobyn endast" Pampas" i Budskär och Adolf Börjesson i Torred som hyrde ut lägenheter och rum.

När Johansson med ålderns rätt drog sig tillbaka från affärsverksamheten, överläts rättighet och butik till Leif Carlsson från Valinge, vilken drev affären under ett par år men sedan flyttade till Kungsbacka och "Hasses Livs".

Nu övertogs lokalerna av "PAN NORDIC" som hade sin verksamhet med kaffeautomater m.m. förlagd dit under 60-talet.

Fastigheten köptes därefter aven av hyresgästerna, Håkan Tausson, vilken har gjort en stor renovering och byggt om även affärs utrymmena till bostad-lägenheter. Allt är uthyrt men folket som bor där måste numera färdas till Bukärr Centrum eller Kungsbacka, när de ska göra sina inköp.

Kooperativa

De många och små privata lanthandlarna i Släp fick 1920 en konkurrent, som de nog inte mottog med glädje och hurrarop. Det var Kungsbacka Koop. Handelsförening, som på Sannås marker strax norr om kyrkan byggde sin butik Nr 4. Det var en ganska liten, anspråkslös byggnad, som rymde lagerlokal, kolbod och butik. Någon bostad för föreståndaren fanns inte men var till arrenderades ut.

Grunden läggs till Kooperativas andra affär i Släp 1930.

en början inte heller nödvändig, eftersom första man på den posten blev Axel Andersson i Hagryd, och han bodde så nara att han kunde "pendla".

Axel var en duktig föreståndare med ett vinnande sätt och drog snart kunder till butiken. Främst var det småbrukare och arbetare som blev medlemmar i Kooperativa, men det var inte enbart de som bodde i närheten som anslöt sig. Många kom från Kullavik, Malevik, Budskär, Brandshult m.fl. orter. Så småningom, allteftersom kundkretsen växte, insåg man att lokalerna var för små och det måste byggas nytt. 1930 stod den nya affären klar på samma tomt som den gamla, vilken för övrigt gick skiftande öden tillmötes. Under många år var den en flitigt utnyttjad föreningslokal, för att under 50-talet tjänstgöra som rörlager och så småningom åter renoveras och bli hemvist för föreningen.

Men den nya Koop. affären växte och blev snart en av de mest betydelsefulla i Släp. Särskilt under andra världskriget var den livligt frekventerad, mycket på grund av ett stort varusortiment. Den största delen av varorna levererades från huvudbutiken i Kungsbacka, varför man, utan att ligga inne med alltför stora lager, snabbt kunde ta fram vad kunderna efterfrågade. Bröd och charkuterivaror skickades med Säröbussen, tre-fyra gånger per vecka. Bröd fick man också från Borgströms Bageri.

Dessutom kördes tyngre och mera skrymmande varor ut från Kungsbacka med lastbil varje torsdag. Under kriget sålde man mycket kol, koks, briketter, torv och cementvaror.

Fodervaror såsom majs, vetekli, havre och kraftfoder var ransonerade men såldes ändå mycket, bönderna hade ju "licens". När inte "ransonen" räckte till, fick det bli cellulosafoder eller "trähavre", som den kallades. Till detta måste man ha melass för att lura korna att äta. Melassen var ransonerad men tilldelningen var ganska riklig.

Dessa tyngre varor fraktades till kunderna med lastbilen på torsdagarna. En springpojke fick åka med för att visa vägen och hjälpa till med avlastningen. Springpojkar var man tvungen att ha, många kunder måste ha sina varor hemskickade, egna bilar var det ont om, dessutom var det ju bensinransonering. Kooperativa i Släp hade som regel tre 14 - 15 åringar i arbete men kunde under sommaren sysselsätta både fyra och fem "springschasar". Det är inte många arbetarpojkar från trakten som växte upp under 30 - 40 och 50-talen utan att någon period varit springpojke i Kooperativa.

Nåväl, åren gick och i början på 50-talet blev det allt vanligare med stora butikskedjor som skulle konkurrera med Konsum. Och då började man tvivla på att relativt små föreningar som Kungsbacka Kooperativa skulle kunna klara sig. Trots mycket lokalt motstånd införlivades föreningen med Konsum Väst.

Man kan ha sina funderingar om detta var en bra eller dålig lösning, men faktum är att nu finns inte någon Kooperativ butik kvar i norra Halland, inte ens i Kungsbacka, trots att man där satsat på två s.k. stormarknader först vid Torget, sedan vid Kungsmässan. Kållered nästa ...?

Kooperativa i Släp blev under några år en privatägd affär med mattor, färg och tapeter, men är numera ombyggd till hyreslägenheter. Och med "Gamla Kooperativa" gick det likadant.

Förr i tiden var Släp glest befolkat men det var gott om affärer. Nu har befolkningen mångdubblats men det är mycket långt mellan affärerna.

Guntofta Lanthandel och Gröna Stugan

ASTRID WERNSTRÖM

År 1850 startade Guntofta Lanthandel. Det var kaptenen och skutskepparen Adolf Hansson (1816 - 1892), som i fastigheten Guntofta 1:4 etablerade handeln. Han hade ärvt fastigheten efter sina föräldrar och hade löst ut sin syster Anna (gift Brandt).

På den östra gaveln lät Adolf Hansson bygga till ett rum och två små förrådslokaler samt en farstu. Det var ursprungligen en mycket liten handelsbod.

Före 1846, då handelsfriheten blev lagstadgad, fanns det en del små handelsbodar - eller kanske man borde kalla dem krogar. Dessa drevs illegalt. Det fanns en vid Krogården, en vid Tubacka och en i Bukärr, på familjen Magnussons mark. Denna sistnämnda flyttades 1860 till Hagrydgärde och fastigheten finns fortfarande kvar. Denna affär försåg Säröborna m.fI. med bröd, som alla tidiga sommarmorgnar genom några kvinnor distribuerades.

Men åter till Guntoftaaffären. Adolf Hansson höll på med seglationen och förmodligen var det systern Anna, som skötte kommersen.

1856 gifte sig Adolf Hansson med änkan Maria Kristina Kirkerup-Jacobsen (1818 - 1906). I äktenskapet medföljde Marias treårige son Edward Claudius Jacobsen (1853 - 1933). Han fick nu efternamnet Hansson, då han adopterades av AH. Nu var det Adolf och Maria som skötte affären och nu byggdes också ladugården om. Det gjordes en hel del förbättringar och Adolf sålde skutan "Hilda" och stannade hemma på landbacken för att sköta affär och lantbruk.

1865 byggdes affären om och nu blev det en helt ny tillbyggnad på fastigheten norr om det ursprungliga huset. Det blev nu en ganska stor handelsbod och följande som skrivs är baserat på två gamla böcker från 1878, en kassakladd och en huvudbok. Mycket av det som har berättas har också dottern till Edward Hansson, Signe (188 1- 1981) talat om.

Signes far Edward hade varit i Amerika några år i sin ungdom. 1876 kom han åter till Guntofta och då gifte han sig med Elfrida Holm (1848 - 1933). Det blev så småningom en stor familj och alla ägnade sig efter avslutad skolgång

åt affär och lantbruk. Alla barnen genomgick bokföringskurser per korrespondens.

För att återkomma till de gamla kassaböckerna så kan kundunderlaget inte helt verifieras, då det endast är de kunder som handlade på kredit, som är upptagna i böckerna. Men förmodligen var det inte många som gjorde kontantköp.

Kunder kom från Släp, Vallda, Tölö och Askim. I denna uppsats har endast släpkunderna medräknats och antalet var 208.

Varusortimentet år 1878 var inte stort. Det gällde "livets nödtorft" och lite till. Ca 200 artiklar allt som allt har omskrivits.

Försäljning av de olika artiklarna varierade efter årstiderna.

Första kvartalet gällde fyrkol och fotogen. Små kvantiteter av de olika sockersorterna, kaffe och mjöl, smult (smalt svinister och fett, en ersättning för smör), tobak och snus, kryddor, läder, material för sömnad.

Andra kvartalet varslade om ljusare tider och då såldes utsade, ärter och bönor, kaffe och socker och mer specerier, linolja, zinkvit, färgpigment, soda, stärkelse och andra förnödenheter som stod i samband med reparationer. Märkas bor att tapeter inte fanns så tidigt på artonhundratalet. Den artikeln kom några år senare på hyllorna i affären.

Tredje kvartalet blev försäljningssummorna större. De få sommargäster, som fanns på den tiden, hade kommit och några av dem köpte på kredit. Bl.a. var det familjer som bodde på Klef. Det var inte stora inköp på kredit, men affärerna var livligare.

Fjärde kvartalet gjordes också många inköp, men det märktes att kontanterna blev det ont om och kreditgivningen blev större.

När kunderna fick för stora skulder, så blev det stopp på krediten och naturligtvis drabbade det de fattigaste. Vid ett par tillfällen har noterats att en guldfingerborg fick lämnas som pant och vid ett annat tillfälle lämnades en vigselring och en förgylld brosch som säkerhet.

Omnämnda guldfingerborg fanns med i bilden nar Signe levde, men den, som mycket annat av värdesaker, blev stulen vid ett inbrott hösten 1979 eller

1980, då huset stod tomt.

Signe berättade att hon inte var lämpad att stå bakom disken i affären. Det

blev i yttersta nödfall, som hon fick vara biträde. Hon kunde inte stå ut med att se, när en kvinna kom in och stannade vid dörren för att på kredit få köpa mjöl, socker och lite smult.

Signe gav henne det hon ville ha, men det var inte populärt hos den övriga personalen.

Det var också svårt att se en man stå innanför dörren, tummande sin

Gröna Stugan omkring 1900

mössa. Signe visste många gånger att de fattiga hade stora barnaskaror hemma, som svalt.

Det fanns de som fick gå utan varor. Hårda bud. Kvantiteterna som inhandlades var små. De rörde sig om 1/4 och 1/2 skålpund av socker och kaffe och för små summor snus.

Beträffande snuset, så har det berättats att det var vanligt att också kvinnorna snusade. Det påstods att hungerkänslorna dämpades när det fanns snus i munnen. Men det var alltid mor i huset som fick vänta till sist med maten och då fanns det kanske i allmänhet inget kvar att äta.

Mjöl köptes nog i allmänhet av bönderna, som kanske hade del i en skvaltkvarn eller lät man mala säden i någon av socknens kvarnar, här i Släp vid Taljagårda eller Hagryd.

Ost fanns också till försäljning och det var ytterst små kvantiteter som inhandlades. På en sida i kassakladden finns noterat följande "Våran dräng köpt för 12 öre ost". Summan drogs av på årslönen.

Drängarna och pigorna, som var många, hade inte många kronor kvar när året gått. Det hände också, att någon välbärgad i socknen lämnade fem- eller tio kronor,

som någon fattig fick köpa varor för. Mellan raderna kan man förstå, att den, som summan var avsedd för, hade slitit ihop beloppet som daglönare. Kanske för familjen skulle få nytta av pengarna, så gjorde arbetsgivaren en god gärning, när han deponerade lönen i handelsboden.

Vid ett tillfälle lämnade en kund en revers på 100:- och vid samma tillfälle handlade han varor för 5:33. En skomakare lämnade vid två tillfällen kängor i pant för varor som han inhandlade.

Fotogen och fyrkol köptes ofta med revers som betalningsmedel.

Den lägsta reversen var på kr 11:90.

"Våran piga Anna" köpte tyg och tillbehör till en svart klänning och sybehör mm. Det hela gick på nära 50:-. Månne det vara till en brudklänning, eller kanske en amerikaresa stod för dörren. Därom är inget skrivet.

Årslönen var för en piga 50:- år 1878, så hela årslönen gick åt till inköpet.

Fattigvården i socknen lämnade ibland små summor, fyra eller fem kronor, som vissa obemedlade skulle kunna ta ut varor för.

I kassaboken har också noga noterats om vad Adolf Hansson resp. Edward Hansson tog ut för varor i affären, men det rörde sig aldrig om livsmedel.

Skomakare Skarin i Brandshult och skräddare Svahn i Ramshult fick sulläder, pligg, tråd mm. till familjen Hanssons fotbeklädnader resp. tyg, foder, sybehör mm. till familjens kostymer och rockar. Skräddare Svahn sydde inte kläder till kvinnorna i den Hanssonska familjen. De kanske köpte tyg i Kungsbacka eller Göteborg eller tygerna kanske vävdes hemma eller av någon i socknen. Det finns ingenting dokumenterat om kvinnokläder.

Då Guntofta hade ett relativt stort jordbruk, såldes åtskilligt av produkterna i affären. Men mycket fraktades med hästtransport till Göteborg och det blev då Skanstorget eller Masthuggstorget.

Vid två tillfällen finns i kassaboken notering om att 31 tjog ägg och 40 skålpund smör lämnades till försäljning i Göteborg. En del av dessa kvantiteter härstammade säkert från andra lantbrukare, som lämnade ägg resp. smör i affären och sedan köpte varor för likviden. Det finns inga noteringar om hur transaktionerna gick till, men det var inga kunder som köpte på kredit, som förekom.

I kassaboken finns också noteringar om att Ida Hanson och hennes syskon nästan dagligen inhandlade livsmedel i affären. De köpte bröd och småbröd ofta. Allt skedde på kredit och senare gjordes avräkning vid årsslutet.

Efter några år övertog Edward Hansson Guntofta 1:5 men med förbehåll att Ida Hanson skulle bo kvar till sin död. Idas två syskon hade då avlidit. Ida Hanson var inte alls släkt med Edward Hansson. Hennes farbror ägde Dalen i Sandlyckan. 1850 hade de båda bröderna (Idas far och hans bror, båda sjökaptener)

beslutat sig för att köpa de båda gårdarna, Guntofta 1:5 resp. ”Dalen”.

Lanthandeln i Guntofta byggdes till ytterligare en gång. Det var omkring 1890. Affärerna hade tydligen givit god avans.

Ombyggnaden bestod aven tillbyggnad av den norra delen. Där blev en stor lagerlokal för hårdvaror, färger, kemikalier mm. En bostad om tre rum för anställda tillkom också, salt bod, vedbod och vagnslider. Vid den nordligaste delens andra våning installerades en stor stenmangel. Där blev under taket också plats får en stor mängd duvor, som ibland decimerades och såldes -eller blev till mat åt familjen. Gårdvaren fick också sin vistelse i den nordvästligaste delen.

De blev nu god plats på den stora vinden och där samlades all bråte, som kasserades. Misslyckade varuinköp fick också sin plats här.

År 1899 köpte Edward Hansson "Gröna Stugan" på Särö. Det var A. Prytz, som då började sälja en del villor mm. Tidigare hade endast arrende förekommit.

Men efter denna styckning av "Gröna Stugan" blev många arrendatorer av villor på Särö nu ägare till de fastigheter som de sommartid under många år bebott.

Avtalet mellan Edward Hansson och A. Prytz blev väldokumenterat. Det blev i stil med dagens multinationella försäljningar.

Köpesumman var 2 000:- och tomten mätte 624m'-Fastigheten var i mycket dåligt skick. Den hade blivit om-och tillbyggd många gånger. Nu undergick huset en grundlig genomgång och en fin affär öppnades. De första åren var affären öppen endast sommartid. Den nya filialen till Guntofta Lanthandel hade ett helt annat sortiment än lanthandeln.

Det blev Edward H. med dottern Dagmar, som stod bakom disken i "Gröna Stugan". Sönerna hämtade varor, de första åren från båten och efter 1903 från tåget vid Släps station. Det var också sönerna som distribuerade varorna till kunderna. Minsta lilla beställning skulle sändas hem. Det förekom nästan bara kreditgivning.

Varusortimentet kom nu till största delen från Joh. Alex Roy, som hade grossiströrelse i Göteborg med viner och delikatesser. Konserver var helt dominerande på hyllorna i affären. Där fanns rysk kaviar, gåsleverpastej, äkta tryffel, viltpastejer, skaldjur, sparris, sardeller, oliver mm. En mängd olika fruktkonserver fanns också. Men sommarkunderna upptäckte efter en del år, att varorna kunde köpas billigare i Göteborg och de större kända affärerna i Göteborg sände ut beställningar per tåg till Särö familjerna, som ju vintertid var deras kunder.

Gröna Stugan fick ny ägare 1934. Familjen Hansson hade då råkat i en ekonomisk kris. Edward Hansson hade placerat en stor summa pengar i en dansk bank, som kraschade omkr. 1932. Storhetstiden var förbi. 1933 dog Edward och samma år hans hustru Elfrida. Nu fick de fem syskonen försöka hålla samman lanthandeln efter bästa förmåga. Alla fem hade börjat bli till åren och efter en lång ekonomisk kris så övertog de båda systrarna all egendom, såväl fast som löst. Guntofta Lanthandel stängdes definitivt 1957 och då hade den fungerat i 107 år och i samma familjs ägo. Jordbruket fortsatte några år att fungera, men omkr. 1960 såldes den sista kon. Jorden arrenderades ut.

Trädgårdsodlare

KJELL LARSSON

En sammanställning har gjorts över de trädgårdsodlare som verkat i Släp ~ från omkring 1910 till 1994.

Inventeringen visar att 32 odlare varit etablerade. Av dessa har 15 levererat sina produkter i parti och minut, sju har idkat torghandel, fem sålt endast i parti och fem har varit plantskolor.

Den äldsta kända handelsträdgården var Särö Trädgård, som sorterade under Särö Säteri. Den expanderade under Leopold Schmidts tid. De pro-dukter som odlades skulle i första hand förse restaurangen med frukt, grönsaker och blommor. Men varor såldes också till sommargästerna.

För att ta en uppfattning om prisförändringar kan nämnas, att 1915 var priset för 1 kg gräsfrö. 1:40, ett äppelträd 1:75, ett lass tång 1:50, 35 jordgubbsplantor 1:-, rosplantor 1:- per st och för 100 tändhattar fick man betala 5:-

Lönerna vid samma tid var för brunnsborrning 35 öre per timma och en sten-arbetare hade 40 öre per timma. En trädgårdsarbetare hade vid grävning tre kronor per dag.

År 1918 hade priserna förändrats, så att ett kg gräsfrö kostade 3:- och ett äppelträd 2:25. Rosenbuskarna hade blivit billigare. De kostade då 75 öre per st.

Trädgårdsarbetarnas löner varierade mellan 0:45 -0:58 per timma.

Till ledning kan nämnas, att i Nordhallands Hembygdsförenings bibliotek finns en del kassaböcker från tiden 1910 - 1919 och där finns noggranna anteck-ningar om alla inkomster och utgifter för Särö Trädgård.

Av övriga trädgårdsodlare kan nämnas, att den äldsta handelsträdgården är Ekedalens handelsträdgård, C. I. Johansson, i dag Sandlyckans handelsträdgård. Vidare finns tre plantskolor, Ivan Nilssons plantskola i Kullavik, Krooks plants-kola vid Prästbron i Släp och till sist Skogens plantskola, ägare Einar Andersson.

Det fanns många trädgårdsarbetare, diversearbetare och månadskarlar, som skötte trädgårdar för sommargästerna. I allmänhet fanns det till villorna gans-ka stora trädgårdar, som fordrade ständig hjälp.

Enligt en inventering har det visat sig, att c:a 30 trädgårdsarbetare var sysselsatta omkr. 1940.

En hel del villaägare hade personal årsanställd. Det finns några noteringar om vad det kostade att ha hjälp med en ganska stor trädgård 1918.

Fröken T.h. Willerding (f.d. General Gads villa på Särö) betalade 1 158:- och för mat till den anställde tillkom 30:-

Fru Charlotta Röös på Gövik betalade för trädgårdsarbete och växter år 1918 3/ 4 - 28/7 171:-

Det finns noterat att hon på varen köpte 10 liter sättpotatis för tre kronor och 50 liter ätpotatis för 30 öre litern.

Släpbornas arbete under 1900-talet.

INGEGERD MAGNUSSON OCH KERSTIN KARLSSON

Innevånarna i Släps socken var som på andra håll under 1800-talet hänvisade till jordbruk. Många gårdar hade dock magra jordar. Kustbygden gav då möjlighet till fiske för att dryga ut inkomsterna. I Göteborg fanns dessutom flera skeppsrederier, som sökte sjöman för olika uppgifter. När småbruken inte gav tillräcklig inkomst, arbetade männen ofta på sjön och kvinnorna fick ansvara för arbetet hemmavid.

I början av 1800-talet skedde en stor förändring i bygden. Särö blev upp täckt som bad- och rekreationsort. Göteborgs välbeställda familjer byggde sig sommarhus.

Detta innebar stor förändring av sysselsättningen i trakten. Att Göteborg-Särö järnväg stod klar 1904 var ytterligare en bidragande orsak till denna blomstringstid, som skapade sysselsättning för en stor del av traktens befolkning.

Bror Johansson ”Bror i Berga” lägger stenmur i Släp.

Anna i "Hallera" säljer bröd på Särö.

"Särö klimatiska kurort och hafsbad" -texten från ett reklamblad från 1902- dvs badrestaurang och badanläggningar krävde personal. På Särö fanns inte tillräckligt med vatten. Tvätt kördes ända till Göteborg. Fru Anna Swan i Ramshult hämtade tvätt i en kärra, drog den hem till Ramshult och tvättade där. På Ramshult fanns en källa med alkaliskt vatten. En av strykerskorna var Mali från Ystekaret, Ekenäs. Elise Isaksson gick från Sandlyckan till Särö för att arbeta som baderska på varmbadhuset där.

Servicenäring fanns också i form av många affärer. Därtill fanns möjlighet för slaktare, fiskare och bagerskor att gå runt och sälja sina varor.

Många villor byggdes, och detta gav goda arbetstillfällen för murare, snickare, målare, stenarbetare och trädgårdsanläggare. Det är många duktiga hantverkare som skapat den miljö som vi kan upptäcka om vi tittar in mellan dagens nybyggen.

Järnvägen som var i bruk fram till 1965 gav många arbetstillfällen, så även busslinjen Göteborg-Kungsbacka.

Under 1900-talets första hälft fanns ett SO-tal jordbruk med i huvudsak mjölkproduktion. Flera lokala mejerier byggdes upp. Mejeri fanns på Särö, Rönnaräcke och Malevik. Det allra första mejeriet fanns i Sannå, men detta stängdes redan vid sekelskiftet.

Idag, 1994, finns endast ett fåtal gårdar i bruk. Ingen av traktens gårdar har mjölkproduktion utan i huvudsak spannmålsodling och något lite köttdjur.

Det fanns många fler yrkesgrupper, som borde omnämnas, t.ex. smeder, möbelsnickare, skräddare, sömmerskor och stickerskor men utrymme ges ej.

I dagens Släp-Särö-Kullavik är livet annorlunda. Bygden är en "sovstad" till Göteborg. I de ca 3000 hushållen är det bara ett fåtal, kanske 15%, som har sin sysselsättning på orten.

Föreningar

BROR KARLSSON

Någon har sagt att där två eller tre svenskar är församlade, där bildas en förening. Släps socken skiljer sig nog inte från det övriga Sverige i detta fall. Om man börjar forska, för att kartlägga föreningsverksamheten, finner man att det skulle bli åtskilliga volymer om man skall få med alla.

Vad som kan vara intressant för en eventuell läsare aven sockenbok, är väl att få veta något om de föreningar och sammanslutningar som på något sätt har satt sin prägel på omgivningen. Föreningar kan ju bildas, verka en tid för att sedan försvinna, ihågkomna endast av de närmast sörjande. Det finns ju också sådana sammanslutningar som fortsätter sin verksamhet år efter år och på så sätt binder samman olika generationer och blir liksom självklara företeelser i sin bygd.

När den första organiserade sammanslutningen i Släp ägde rum är inte lätt att få fram. Förmodligen har det funnits "byalag" och liknande långt tillbaka i tiden. Om man går tillbaka till mitten av 1800-talet och söker i protokoll och anteckningar, så finner man en del dokument som kan berätta om ett visst "föreningsliv" redan då.

Detta gäller alltså de ideella organisationerna. Kyrkliga och kommunala nämnder och styrelser finns bokförda långt tidigare, men de har sin egen his-• tona.

Brandstodsbolag

En sammanslutning som kom till tidigt var Släps sockens enskilda brandstodsbolag. Förmodligen bildades den år 1845, men det är ont om noteringar från den tiden. Vi har hittat ett protokoll från den 8 mars 1864 där det bland annat står att "brandstodskassan granskades för sist förflutna år och befanns af tvenne Revisorer utan anmärkning". Tio år senare, den 13 januari 1874, valdes för fem års tid Kapten A. Hansson i Guntofta till ordförande och till leda-möter Gustav Gundberg i Sannå och Adolf Gundberg i Veakärr.

Ett "reglemente" som antogs år 1906 att gälla tio år framåt har som sin första paragraf följande: "Bolaget har till ändamål att under en tid av tio år genom ömsesidiga bidrag försäkra hvarandra mot brandskada".

Exakt lika lyder ett annat reglemente som antogs den 20 november 1926.

Då var E.C. Hansson, Guntofta ordförande och bland annat Emil Nilsson, Ernst Svensson och Johan Hellen ledamöter.

Blåbandsförening

Det var inte bara elden som utgjorde en fara för befolkningen. Många ansåg att det ohejdade supandet var ett av de värsta gissel man hade att leva med. För att i någon mån begränsa detta bildade man nykterhetsföreningar. Vi citerar ur V: a Sveriges Blåbandsförbunds Minnesskrift, utgiven vid Förbundets 20-årsjubileum 1913: "Nykterhetsverksamheten i Släp räknar gamla anor. Socknens första nykterhetsförening bildades den 20 mars 1884 av dåvarande pastorsadjunkten Bernhard Bohlin". Vid detta tillfälle anslöt sig sju personer till föreningen, som emellertid var en "måttlighetsförening" vilken tillät ett verkligt måttligt bruk av vin och maltdrycker, till exempel vid högtidliga tillfällen. Som en stor del av föreningens medlemmar dock anlagt blå bandet och hyllade den absoluta nykterhetsiden, beslöts att ombilda föreningen till en Blåbandsförening, vilket skedde den 30 maj 1886. Blåbandsföreningens förste ordförande blev folkskollärare S.A. Lindgren, som kvarstod till den 26 mars 1893, då handelsföreståndaren Herman Ekström valdes till hans efterträdare. Nuvarande ordföranden, skomakarmästare JA. Skarin, valdes år 1901 och har sedan dess kvarstått som sådan. Föreningen anslöt sig den 8 juni 1893 till

Medlemmar i Släps Blåbandsförening samlade utanför sin lokal "Blå-kåken" en gång när seklet var ungt.

Sveriges Blåbandsförening, och till Västra Sveriges Blåbandsförbund vid dess bildande, den 7 oktober 1893.

Föreningen i Släp hade till att börja med ingen egen lokal utan fick hyra in sig bl.a. i MetodistkapelIet, men för det mesta hade man sina möten i medlemmarnas hem och kallades på grund av detta "de flyttbara tjällen".

Den 30 april 1899 beslöt man att anskaffa egen möteslokal och år 1902 invigdes Släps Blåbandslokal. Den låg vid Södra småskolan c: a 300 m norr om Släps kyrka.

Säkerligen finns det många i Släp som minns Blåbandsföreningens fester, t.ex. vid lucia och andra högtider. Under 20-och 30-talen var det en livlig verksamhet i "Blå kåken", och tillställningarna var alltid välbesökta. Bland annat anordnades regelbundet fester med så kallade gåvoauktioner, d.v.s. besökarna fick istället för entréavgift lämna ett paket till minst 50 öres värde. Sedan hölls auktion på paketen och inbringade då som regel mångdubbla värdet.

Samarbete med Blåbandsföreningar i Göteborg förekom ofta. Göteborgarna kom ut och spelade amatörteater, pjäser med nykterhetsmotiv, och detta uppskattades livligt. Det förekom också sångare som sjöng nykterhetssånger. En som ofta besökte Släpföreningen och blev mycket populär var Helge Lindberg. Han spelade gitarr och dragspel och ledde allsång. När han klämde i med "Lys som en fyrbåk där du är! Mången kan Du rädda undan bränningar och skär", då sjöng hela publiken med, både nykteristerna längst fram och de på sista bänk som ännu inte bestämt sig.

Men det gick med Blåbandsföreningen som med många andra liknande. Den tynade bort under krigsåren och fick aldrig riktig fart igen när freden kom. Lokalen började förfalla, den blev under 50-talet lagerlokal för G. Jönssons rörläggeri. Nu är den borta och på tomten är byggd en villa.

MHF

Det fanns människor som ville, och hade anledning, att hålla sig nyktra, utan att de för den skull behövde vara med i Blåbandsföreningen. Under senare delen av 20-talet och åren framöver blev det fler och fler pojkar som skaffade sig körkort för bil eller motorcykel. Ä ven om de flesta aldrig kunde hoppas att köpa något eget motorfordon, så kunde de kanske få jobb som chaufför vid något åkeri eller taxi. Så år 1930 startades en avdelning av MHF i Släp. Några av dem, som var med vid starten, var samtidigt med i Blåbandsföreningen, t.ex. bröderna Oscar och Charles Olsson, Höga, Lennart Larsson, Kullavik (senare ägare av Kullaviks taxi) samt Julius Falk,

som nyligen firade 60-årsjubileum som medlem i MHF, även om avdelningen sedan 1950 är införlivad med Kungsbacka-avdelningen.

NTO

År 1934 bildades i Kullavik Logen 2767 Frihet av NTO. men fick aldrig någon större anslutning av medlemmar. Föreningen upplöstes redan 1936.

Metodistkapellet

Under senare hälften av 1800-talet började vid sidan av nykterhetsrörelsen olika frireligiösa samfund att breda ut sig. Det var församlingar i Göteborg som reste ut till landet och missionerade, och i Släp var det främst familjen Hansson i Guntofta som hade kontakt med predikanterna, arrangerade möten och stod får mat och nattlogi.

Uppenbarligen frälstes många själar, församlingen växte och blev så småningom tvungen att skaffa en möteslokal. Tillstånd att bygga en sådan fick man intill gården Kärret, c: a 400 m öster om Släps kyrka, med fastighetsbeteckningen Ekenäs 3: 18.

Den 3 december 1871 invigdes vad som kom att kallas "Metodist-kapellet". Byggnaden står kvar än idag men har under åren genomgått skiftande öden. Tomten, som huset står på, var inte avstyckad och någon väg var inte utsatt. Ägare till marken var lantbrukare Svensson. Gården innehas sedan 1937 av familjen Jönsson, som där under många år bedrivit handelsträdgård.

År 1915 avstyckades tomten och såldes av Amanda Svensson till handlanden E.C. Hansson, Guntofta, som efter fem år sålde den vidare till Episkopalkyrkan, denna i sin tur överlät fastigheten till S:t Jacobs kyrka år 1979. Nuvarande ägare är samma man som besitter gården Wea, Göran Richert.

Det kan verka underligt att så många olika sammanslutningar förekommer som ägare. (Vid 40-årsjubileet 1911 hette byggnaden Oled-Edoms kapellet.) Men de är förmodligen grenar utav samma stam. Och som sagt i bygden har lokalen alltid hetat "Metodistkapellet".

Verksamheten var mycket livlig under vissa perioder. Under 30-talet förekom s.k. "väckelseveckor" då man ordnade möten varje kväll under två veckor och med hjälp av sångare från Göteborg fick man en hel del själar att

bekänna sin skröplighet och, åtminstone för en tid, överlämna sig till den utvalda skaran.

Sandlyckans kapell

Även i norra delen av Släp fanns människor som tyckte sig behöva gemenskap i utövandet av sin tro, vid sidan av statskyrkan. En av dessa var grosshandlare Andersson i Sandlyckan.

Han skänkte en tomt, belägen c:a 100 m väster ut från gamla väg 158, intill Kyviksvägen. Där uppförde han 1914 Sandlyckans kapell, och mötes-verksamheten bedrevs med hjälp av präster från metodistförsamlingen i Överås, Göteborg. Vid invigningen av kapellet lät grosshandlare Andersson döpa sin sonson. Han fick namnet Filip Villard.

Liksom i kapellet vid Släps kyrka var verksamheten i Sandlyckan mycket livlig under decennierna fram till kriget. Man hade en flitig syförening som jobbade ihop saker vilka sedan såldes vid olika fester, vårfester, skördefester och vid de olika kyrkliga högtiderna. Ungdomsverksamheten satsade man på genom att bilda "junior grupper" som övade in och framförde sångspel av olika slag. Men här liksom på de flesta håll avtog intresset under efterkrigstiden och mötena blev mer och mer sporadiska. Definitivt stopp blev det 1976 då en eldsvåda helt ödelade kapellet.

Pingstkyrkan

Men det var inte bara metodisterna som ville frälsa Släp-bornas själar. Under 2:a världskriget tynade Blåbandsföreningens verksamhet ut, men lokalen stod ju kvar, och den hyrdes av pingströrelsen, som där ordnade många välbesökta och populära möten. Ebenezerna kallades den sektionen och hade evangelister som bosatte sig i Kyrkoby-Dala. De flesta äldre Släpbor minns säkert Hilda Uhrbom och Elsa Rosenberg, dels för vacker sång och känslosamma vittnesbörd, men också som en par mycket sympatiska representanter för fri-kyrkligheten. Skytteföreningen En förening i Släp, som kom till ganska tidigt och som i viss mån ännu lever kvar, är skytteföreningen.

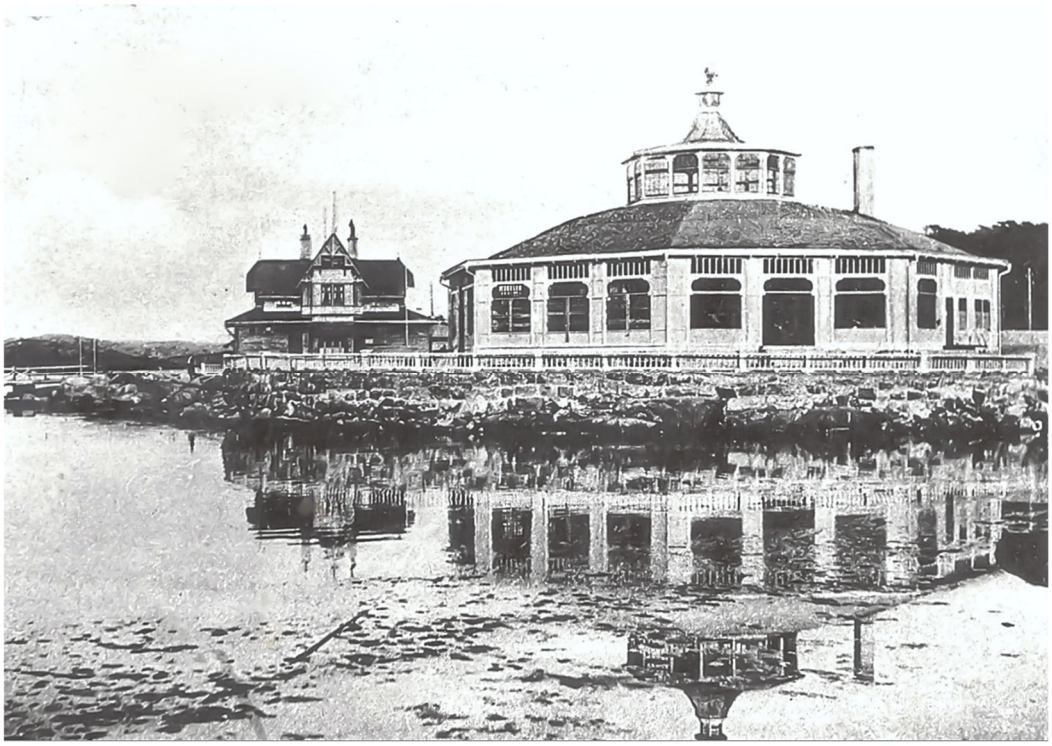

”Trinde Bolle” vid Säröbanans ändstation

Den bildades den 12 mars 1905 under namnet Särö Skytteförening, och den första styrelsen hade följande sammansättning:

ordf. H.L. Ygberg, Särö
kamrer C.O.G. Hultqvist, Särö
E. Nilsson, Hagryd,
R. Brogren, Järnkättered
G. Andersson, Hagryd
K. Engström, Göteborg
Oscar Enqvist, Ekenäs

Vid första sammanträdet efter bildandet beslöt man att från arméförvaltnings depoten rekvirera sju st gevär som lån i två år till ett pris av 5:-/st. Annars kostade gevären 7:-/st. En provisorisk skjutbana hade man tillgång till i Budskär, på Magnussons marker, och skjutövningar skulle förekomma på söndag kl. 9 när det var sen gudstjänst i kyrkan och kl. 14 vid tidig gudstjänst. Vad äldre generationer mest minns av Särö skytteförenings verksamhet är kanske deras bazarer som allmänheten inbjöds till. Det var ofta livligt frekventerade fester och som regel ägde de rum vid Släps Stn., där man byggt upp en dansbana, öster om vägen vid Borgströms bageri. Där fanns en öppen plats som kom att spela en stor roll även för annan föreningsverksamhet. Men den första bazaren ägde rum på Särö Restaurant den 12 dec 1905 och gav 1 266:67 kr i netto, vilket betraktades som ”öfver förväntan godt". Att resultatet blev så "godt" kanske berodde på att så många "burgna"

Släps Skytteförening, Nyårsåsen, Halmstad. Fr. v: Alrik Jansson, Knut Hagqvist, Artur Andersson, liggande Albert Gundberg.

Säröbor skänkt vinster till lotterier m.m. I en anteckning, vid sidan av protokollet, kan man läsa att skytteföreningen fatt 53 nya medlemmar från Särö, när man beslutat att de som skänkt gåvor till bazaren automatiskt skulle bli medlemmar i skytteföreningen.

Men skytteföreningen ville höras även på annat sätt än genom gevärssalvorna. En kommitté för bildandet av en musikkår tillsattes, och på ett möte den 28 jan 1906 meddelade denna att en "messinsextett" av tyskt fabrikat skulle kosta 480: -, men att inköp av bra begagnade instrument skulle bli billigare. En duglig instruktör kunde erhållas för 5: - per övningstillfälle. Mötet beslöt att bilda en musikkår.

Och skytteföreningen höll fester, blåsorkestern spelade, "fruntimren" ordnade med servering och det var liv och lust över föreningens verksamhet. De "fruntimmer" som stod för lekamlig spis var fröknarna Hansson i Guntofta, Elin Lagerqvist, fröken Ekström med flera.

Hornmusik förekom vid denna tid enbart vid skytteföreningens fester. Vid nuvarande "Blomstermåla", Säröbanans ändstation, fanns i början av 1900-talet en musikpaviljong som, förmodligen på grund av sitt utseende, kallades för "Trinde Bolle".

Där spelades hornmusik, dansades och dracks punsch. Grunden finns kvar än idag, c: a 50 m från nuvarande Särö Värdshus.

Men det huvudsakliga syftet med föreningen var ju skyttet. Entusiasmen

Pang! Pang! Från Förbundsmästerskapet i Varberg 1931. Skytten längst t.v. i ljus hatt är Alrik Jansson, Släps Skytteförening.

var stor, men stora var också problemen. Tillfälliga skjutbanan i Budskär uppfyllde inte de krav som ställdes från högre ort. Man diskuterade att anlägga en bana vid den s.k. "allmänningen" i Brandshult och om detta inte gick skulle man försöka i Hagryd, norr om gården Spjälla.

Från början var det herrskap från Särö som bildade och stod i spetsen för skytteföreningen. Men så småningom blev det folk från övriga Släp som dominerade. Då började förslag framkomma att ändra namnet från Särö till Släps Skytteförening. Detta avslogs emellertid under flera år, men vid ett möte den 25 mars 1914 beslöts att ändra namnet till Släps Skytteförening. Då var Harald Brogren, Hagryd, ordförande.

En man som var med från början var folkskollärare Oscar Enqvist. Han innehade under åren olika poster i styrelsen och var föreningen trogen så länge han tjänstgjorde i kommunen. Annars skiftade namnen i ledningen. Det blev genom åren allt kärvare med ekonomin, Någon permanent god-känd skjutbana hade man inte, och det var väl ganska tungt för verksamheten.

Medlemmar var inte svårt att värva, men det var inte enbart av godo. De flesta pojkar som anslöt sig, hade inte råd att köpa egna gevär, och föreningen kunde inte hålla alla med skjutvapen. Antalet skrivelser till Arméförvaltningen med begäran att få låna fler gevär ökar år från år.

Bazarerna gick inte så bra ihop sedan de mera välbeställda Särö-borna slutat att skänka gåvor, arrendeavgifter för skjutbanor var betungande liksom

lokalhyror. Man hade ingen egen lokal utan fick hyra in sig där det gick, för det mesta blev det Blåbandslokalen som man anlitade.

Inträdesavgiften i föreningen var en krona. För att förstärka kassan framlades ett förslag, att den som betalade 20:- i inträdesavgift skulle bli medlem på livstid. Detta avslogs emellertid.

Efter många år med ständiga ekonomiska bekymmer stod man inför ett val: Musik eller skjutning? Många ansåg att musik kostade för mycket och styrelsen fick i uppdrag att sälja instrumenten för minst 200: -

Så var det då färdigskjutet i Släps skytteförening. Men skjutövningarna fortsatte. Man ordnade fältskjutningar på olika platser i socknen, t.ex. vid Hagen i Malevik, i Hagryd och vid Berget. Men någon egen skjutbana hade man inte förrän 1925, då styrelsen kunde meddela att mark för en skjutbana hade erhållits vid No 3 Berget, som är känt under namnet "Kulekärr".

Och nu gick det undan. Man beslöt anlägga fyra tavlor och en blinde-ringsvall på 15m. Den 19 okt 1925 var banan färdig och man inbjöd till invigningstävling. Året efter uppfördes en materialbod för 500:-.

Ordförande i föreningen sedan 1917 var Knut Hagqvist, Hagen. Han satt kvar till 1931 då han efterträddes av Arne Andersson, Hagryd. Båda dessa var framstående skyttar som tillbringade många timmar av sin fritid vid Kulekärr, liksom efterträdaren, som kom 1948, Alrik Jansson, Tofta. Bland andra medlemmar, som dominerat Släps skytte genom åren, kan nämnas Valdemar Gundberg, Kyrkobyn, Artur Andersson, Torred, Albert och Yngve Andersson, Kyvik, Artur Sandberg, Mysta och Karl-Albert Andersson, Ekenäs.

Men intresset för skytte avtog och det blev svårt att rekrytera nya medlemmar som ville stå i ledningen för föreningen. För att de, som ännu ville hålla på med sporten, skulle ha möjlighet till detta beslutade man att från 1976 ingå i Lindome-Kungsbacka Skytteförening.

Banan i Kulekärr är för länge sedan nedlagd, några bazarer anordnas inte längre, men intresserade skyttar finns fortfarande i Släp och minnet av alla trevliga skyttefester lever ännu kvar.

Särö Hemvärn

En organisation som står skytteföreningen nära, och som smäller lika högt, är Särö Hemvärn, som bildades 1940 på initiativ av trädgårdsmästare Axel Ahlblad, vilken också blev hemvärnschef under många år. Han efterträddes av Hugo Claesson, Sannå, som verkligen gick in för sin uppgift. Under hans Under hans tid byggdes Släps Hemvärnsgård vid Styret, och det blev en trevlig samlingslokal

Scoutpatrullen från Släp på Kungsö 1929. Stående fr.v. Clarence Johansson, Åke Andersson, Arne Larsson, Uno Pettersson, Nils (svensson) Hentmark. Stående fr.v. Arnold Andren, Kjell Larsson, Lennart Lundberg, Ivar Andersson, John Kullbert.

som utnyttjas flitigt, även av "civila sammanslutningar". En lottakår startades också under Hugo Claessons chefsperiod. Nuvarande ledare för Särö Hemvärn är Dan Lindskog. Man har c: a 150 medlemmar och verksamheten är livlig. Ännu finns det folk S0111 är redo att göra en insats när samhället så kräver.

Scoutverksamhet

Några som alltid varit redo är scouterna. Gustaf E. Henriks, Lisero, Släp, som varit medlem av Göteborgs Scoutkår, samlade 1925 en del av bygdens ung-domar för att utröna intresset för att bilda en scoutpatrull i Släp. Efter att i ungefär ett års tid gjort dessa insatta i scoutrörelsens syften och mål, lärt dem göra knopar, kasta livlina, semmaforering med flaggor, hissa och hala flaggan, mottagning m.m. beslutades att bilda Släps första scoutpatrull, tillhörande Göteborgs Scoutkår. Scoutlagen lärdes in, liksom valspråket: Var redo! Alltid redo!

Scoutpatrullen ”Örnen” till sjöss utanför Särö 1927. Båten hette ”Scout”

Lokal fick man i ett gammalt hönshus på Lisero, Nötegång, vilket var byggt 1905 och med en yta av 20x5m. Efter idogt arbete hade man gjort om hönshuset till en samlingslokal Visserligen sluttade golvet, men det underlättade städningen. En fotogenkamin utgjorde värmekälla vintertid, något osande, men ändamålsenlig.

Efter avlagda och godkända prov i de inlärda Färdigheterna var det tid för invigning till 3:dje klass scouter. Den ägde rum den 6 juni 1926 och förrättades av kårchefen för Göteborgs Scoutkår, Kurt Torell. Samma dag fyllde f.ö. Gustaf Henriks 40 år.

Trots att det alltid var besvärligt med ekonomin, ordnade man resor och andra begivenheter. Man besökte Helsingborg, Borås med flera orter, där man tävlade med scouter och jämförde färdigheter.

Ledaren, Gustaf Henriks, hade en liten båt med utombordsmotor. Med den fick scouterna företa många turer ut till holmar och skär. En gång höll detta på att sluta med förskräckelse. Patrullen hade farit ända ut till Kungsö, en idyllisk ö med en stor gräsäng. Där sov man i tält, och som madrasser hade man tång ifrån stränderna. Man hade övningar i olika färdigheter och det hela verkade toppen. På söndagen började man ställa i ordning för hemfärden, men samtidigt började det att blåsa upp. Vinden var ost-sydostlig. Vilket betydde rak motvind för den lilla båten med tio-talet pojkar ombord. Båten

började ta in mer och mer vatten och till slut förstod Gustaf Henriks att det skulle bli svårt att nå land. Man funderade på att försöka ta sig in till Styrsö, varifrån ångbåt gick till fastlandet. Det blev dock i hamnen på Vrångö som man lade till, och där fick man besättningen på en fiskebåt att transportera ungdomarna till deras hemtrakter. Emellertid var fiskebåten för stor för att lägga till vid Släps brygga, varför de blev i landsatta i Kullavik.

Därifrån fick trötta och våta scouter gå med sina packningar hem till oroligt väntande föräldrar. Men givetvis var alla redo att ställa upp i skolan på måndagsmorgonen, även om äventyret ingav en viss trötthetskänsla.

Scoutrörelsen fortlever nu i Kullavik, där man har en egen scoutgård, uppförd 1973; en samlingslokal som även andra organisationer har utnyttjat för fester, årsmöten med mera.

Särö gymnastik-och idrottsförening

Något som i ännu högre grad har lockat ungdomar till sig är väl idrotten. I Släp är det främst fotboll, bordtennis och handboll som lockat de stora skarorna

Släp IK 1942. Stående fr.v. Hugo Larsson, Harry Andersson, Karl-Bertil Karlsson, Folke Laag, Gunnar Jansson, Pelle Schulz, Claes Bengtsson, Rune Jansson, Allan Frost, Stellan Brulin. Knästående fr.v. Sigurd Karlsson, Bengt Karlsson, Osvald Magnusson.

Men även tennis, gymnastik, segling och golf har funnits med och utövas fortfarande.

Särö Gymnastik och idrottsförening spelade sin första "riktiga" fotbollsmatch den 28 juni 1925 i Kungsbacka mot Kungsbacka IF och förlorade med 0-l.

Detta betraktades som ett ganska gott resultat, eftersom man dittills "bara på skoj" hade spelat lite fotboll på en äng vid Släps station, fö. samma plats som Skytteföreningen använt till sina fester.

Man hade inga dräkter och långt ifrån alla hade riktiga fotbollskängor. Enligt tidningsreferat och berättelser från några som var med berodde det "heders värda" resultatet i första hand på Särös målvakt, vilken agerade som en levande vägg. Målvakten hette Björn Ancarloo, bodde på Ekebo i Sunne och var den som tog initiativ till bildandet av klubben.

Särö spelade sedan under hösten 1925 ett flertal matcher mot Kungsbacka, varvid man vann samtliga!

Men det var inte bara fotboll som stod på programmet. Det tävlades i allmän idrott, terränglöpning, gymnastik och boxning. När vintern kom lyckades Björn Ancarloo skaffa tak över huvudet genom att ta tillstånd till inom-husövningar i Särö Restaurant. Den vistelsen blev tyvärr inte långvarig, eftersom byggnaden brann ner till grunden 1927.

Tyvärr flyttade Björn Ancarloo från orten, men nu hade ungdomarna fått "blodad tand", och den 20 april 1926 kallade man till möte i Lindströms (senare Borgströms) bageri. Här beslöt man att föreningen skulle kallas Släps Idrottsklubb, och det kan kanske vara av intresse med namnen på den första styrelsen:

ordf. Oscar Lindström
v. ordf. Nisse Jonsson
sekr. Bertil Heine
kassör Herman Remper
revisorer Elof Jansson, Allan Bergstrand
lagledare Stellan Brulin
lagkapten Sven Hellen
övriga närvarande: Gösta Hellen, Henry Lindström.

Man hade redan 1925 valt en interimsstyrelse med restaurantdirektör Hult som ordförande, Bertil Heine som sekreterare samt polisman Ernst Bergström som kassör.

Det var inte lätt för klubben att hålla ihop det hela under de första åren. Någon egen fotbollsplan hade man inte utan fick spela alla sina hemmamatcher i Kungsbacka. En träningsplan lyckades man skaffa, den s.k. "Skansavallen”

som låg intill järnvägen några hundratal meter öster om Släps stn. Marken arrenderades av frk. Anna Palm, Budskär för 100:-/år. Ängen iordningställdes för fotbollsspel av Karl Andersson, Nordgården, som fick 140:- för besväret. Planen höll dock inte godkända mått för seriespel.

Men ännu mer betungande var att man fr.o.m. säsongen 1931 - 32 uteslöts ur Hallands fotbollsförbund och kom att tillhöra Göteborgs fotbollsförbund. Orsaken var dels att Falkenbergs och Halmstadsklubbarna tyckte det blev för långa resor upp till Släp. Dels var det så att Släps dåvarande sekreterare, Stellan Brulin, bodde i Göteborg under vintern och därför ställdes klubbens adress dit. Så trots att Släp vann sin serie 1931, fick de inte vara med och kvala till högre serie. Och Göteborgslagen kunde inte tänka sig att åka "långt ut på bondlandet" för att spela fotboll. Sålunda fick inte Släp delta i någon serie förrän 1935, då man åter fick möta Hallandslagen. Men medlemmar i Hallands fotbollsförbund blev man inte förrän 1940.

Under de år då klubben bara kunde spela vänskapsmatcher, miste man många av sina bästa spelare. Det var ju inte så konstigt att dessa ville spela i serier. Flera stycken gick till Sandlyckans I F, som fick delta i Hallandsserien, trots att man "bodde" några km ännu längre norrut än Släps IK!

Ekonomin har ju alltid varit ett svårt kapitel för klubbar och föreningar, och det fanns inga kommunala bidrag att räkna med under de första åren. Fotbollsplan fick man ordna själv, föreningslokal likaså. Släps IK lyckades arrendera en festplats, Wea, som gav förstärkning av kassan. Om detta berättar vi längre fram.

Man fick alltså inga bidrag från stat och kommun men var därför inte helt bortglömda. Polis Bergström var ständigt på språng för att infordra nöjesskatt på. 20% på bruttot skulle man ha, men pengarna brukade alltid ta slut innan man "hunnit" betala in beloppen. Man kan läsa skrivelser till kommunen år efter år med bön om befrielse eller uppskov med nöjesskatten.

Nåväl, det var bistra tider för de flesta, de första åren på trettiotalet. Arbetslösheten var enorm, och för att ordna med nödhjälpsarbete för de sämst ställda hade kommunen olika idéer. Inget ont som inte har något gott med sig.

Intill Släps ålderdomshem fanns en åker som arrenderades av lantbrukare Justus Jansson men ägdes av kommunen. Där skulle man, om man sprängde bort en bit av ett berg, som låg i vägen, kunna anordna en fotbollsplan. Så under vintern 1934 - 35 fick ett dussin arbetare jobb och den 8 aug 1935 kunde Släps IK spela sin första match på den nya planen. Sandlyckan var motståndare och det blev förlust med 2 - 4, men vad gjorde det. Man hade ju en egen plan med godkända mått.

Släps IK 1951. Stående fr.v. Helge Karlsson, Gunnar Emanuelsson, Leif Hedlund. Bertil "Zacko" Andersson, Bror Karlsson, Stig Hellén, Lennart Lindblom. Knästående fr.v. Rune Jansson, Osvald Magnusson, Ingvar Thimfors, Inge Jönsson, Karl-Bertil Karlsson.

När väg 158 i början av 1980-talet skulle ändra sträckning måste idrottsplatsen flyttas. Nu fick man en fin anläggning med A-och B-plan, omklädningsrum, samlingslokal m.m. Belyst träningsplan har man sedan några år haft i Algusered, men den kommer att flyttas till Bukärrsskolan.

Särö gymnastik-och idrottsförening hette klubben från början, och fri-drott har man försökt introducera med jämna mellanrum under åren, men banor och redskap fanns ej, varför det hela var mycket improviserat. Det var främst klubbens mångårige ordförande, Charles "Challe" Olsson, som försökte få ungdomen att ägna sig åt friidrott. Själv tillhörde han under många år de främsta i Halland i kastgrenarna diskus, kula och slägga. Han tävlade för Kungsbackaklubben Rigor och lyckades också få med några ungdomar dit, t.ex. Torsten Andersson, löpning, Inge Jönsson, spjutkastning men framför allt medeldistanslöparen Gunnar "Rigor" Olsson. Denne slog under några år i början på 40-talet samtliga Hallandsrekord på sträckorna 800 - 5 000 m. Han nådde flera SM finaler på specialsträckan 1 500 m och var näst intill landslags-klass.

Ofta uppträdde han som s.k. "hare" åt Gunder Hägg, när denne reste runt

landet och slog världsrekord. En knäskada satte stopp för karriären, tyvärr alldeles för tidigt.

När det gäller fotbollen så har det givetvis funnits många spelare och ledare som har utmärkt sig för särskilt goda insatser. Men det är nog orättvist att nämna några, det är ju en bedömnings sak och dessutom kan ju insatserna göras på olika sätt tex. beroende på var i laget en spelare agerat. Ett litet undantag kan vi dock göra: I en av SIK:s jubileumsskrifter har dåvarande sekreteraren Erland Artbäck försökt framhålla tre namn som särskilt framgångsrika och nyttiga för klubben genom tiderna.

Ledaren: Charles Olsson och

Spelaren: Karl-Bertil Karlsson.

Supporter: Hugo Larsson.

Säkerligen har många fotbollsintresserade synpunkter på detta, men vi tror att alla är överens på en punkt: Hugo "Plåten" Larsson är Särö IK:s främste supporter, någonsin! Han kom med i klubben från starten och följer fortfarande, trots hög ålder, laget på så gott som samtliga matcher båda borta och hemma. Dessutom har han deltagit i klubbarbetet som styrelsemedlem, materialförvaltare, lagledare m.m. Han är mycket uppskattad av dagens ungdomar och alltid välkommen till deras möten och träningar. Men man kan inte beskriva Särö IK:s verksamhet utan att nämna ännu ett namn i raden av ledare: Erland Artbäck. Han kom som mycket ung in i styrelsen i mitten på 40-talet och verkade som sekreterare och ordförande i klubben under många år. Särö har en mycket omfattande ungdomsverksamhet och i den har Erland stor del. Han kunde närmast betraktas som ett geni, när det gällde att vaska fram spelare de gånger det var svårt att fa ihop fullt lag till bortamatcherna. Ofta var han ensam om att transportera ungdomarna så han fick lasta bilen full med småkillar, köra dem till Onsala, Lindome eller Åsa. Så fungerade han som lagledare och linjeman under matchen, varefter proceduren upprepades inför hemresan. Det finns nog ingen spelare i Särö som under de senaste 30 åren avancerat till A-laget utan att han som ung någon gång har suttit inpackad i Erlands bil till och från matchen. Men vad som gör att Erland kommer att gå till historien som en av de mest framstående medlemmarna i S. IK. är nog ändå hans jobb med SIK:s statistik. Han har lyckats spåra upp protokoll och andra handlingar alltsedan starten 1926, intervjuat gamla medlemmar, forskat i Hallands fotbollsförbunds arkiv och tidningslägg varefter han sammanställt det hela, renskrivit och fått alltsammans inbundet i snygga gröna band. Han har under åren sedan fortsatt att sammanställa allt som rör S.LK. år efter år, varför det nu finns åtskilliga hyll-

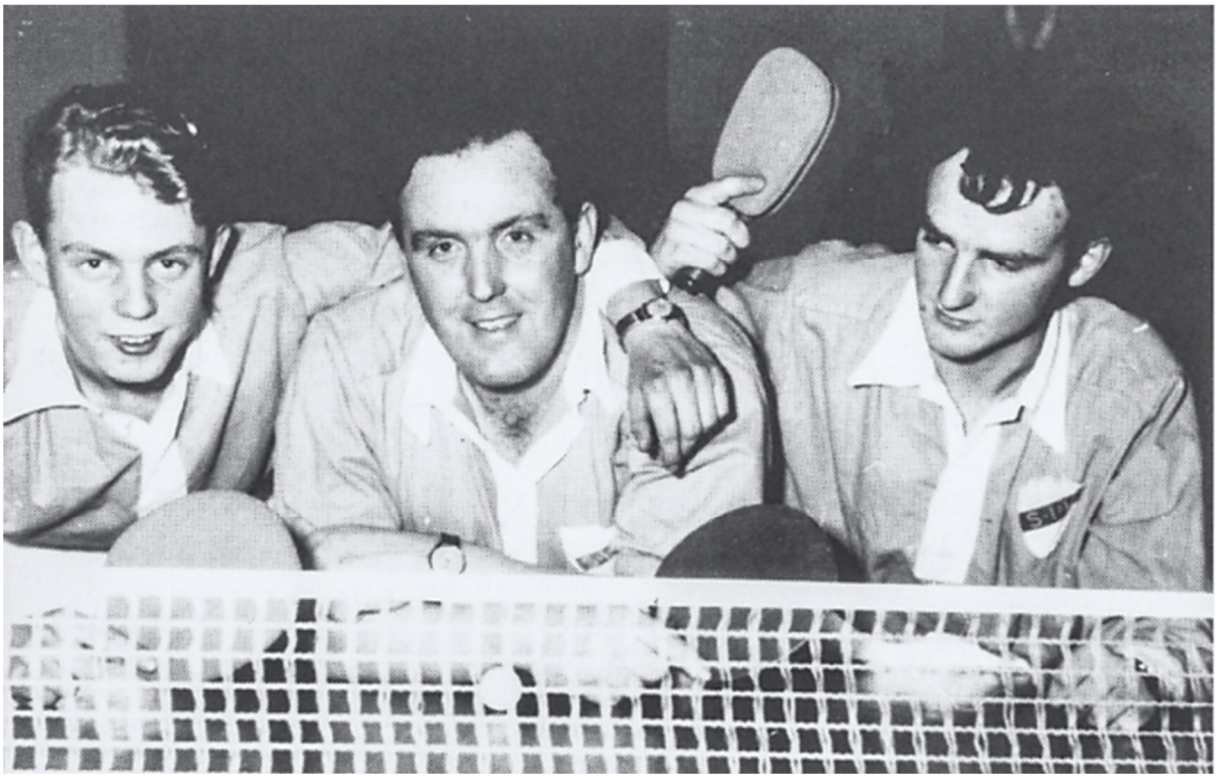

Särö IK:s Bordtennislag 1956: Fr.v. Jan-Erik Olofsson, Inge Jönsson, Kenneth Lönnberg.

meter gröna böcker där man kan läsa protokoll och årsberättelser och om matchresultat, serietabeller, laguppställningar, målgörare, domare, tidningsurklipp m.m.

Och det gäller inte bara A-lagets matcher utan samtliga från A till yngsta knattelag och damlag. Och arbetet fortsätter. Det är hans förhoppning att det skall fortgå, minst till klubbens 100-årsjubileum.

Vid sidan om är Erland sedan 1968 ordförande i Hallands fotbollsförbund och ledamot i Svenska Fotbollsförbundets Representantskap.

Men det är inte bara fotboll, och i någon mån friidrott, som SIK-ungdomarna har sysslat med. Bordtennisen har lockat många medlemmar, och här har man alltsedan 50-talet tillhört de främsta klubbarna i norra Halland.

Man började så smått under krigsåren med träning i "Gamla kooperativa" och Blåbandslokalen, men det hela tog fart när Särögården stod klar 1951. Här fick man hyra en källarlokal får träning och kunde spela sina matcher i stora salen. Detta gav snart resultat, och Särö IK avancerade till div. 3, där man fick möta de bästa klubbarna från Göteborg, Varberg och Halmstad, Det var framförallt tre pojkar som stod får Särös framgångar, nämligen Kenneth Lönnberg, Jan-Erik Olofsson och Inge Jönsson. I och med att spelkvalitén höjdes tilltog publikintresset och Särögården var "knökad" på fredagskvällarna, när Särö hade sina hemmamatcher! Klubben har alltid placerat sig bra vid Nordhalländska mästerskap och DM - Tävlingar. Numera är verksamheten förlagd till Bukärrshallen, där man drillar ungdomar, tre kvällar i veckan

Det är just ungdomsverksamheten man satsar på, men som paradox kan nämnas att 50-talets bästa, Janne och Kenneth, fortfarande är aktiva. F.n.. spelar representationslaget i div. 4.

Wea dansbana

Man kan inte berätta om Särö IK:s verksamhet på ett något så när uttömmande sätt utan att skriva om klubbens inkomstkälla under 1930 och 40-talen, nämligen dansbanan Wea.

Marken vid just där denna korsar Veaån, arrenderades av lantbrukaren Karl Jansson, Budskär. Den var inte särskilt stor, 3 - 4000 m2.

Där växte aspar mellan vilka man placerade bänkar för folk som behövde vila mellan danserna. Men där fanns plats för en dansbana med vidhängande spelmanshytt, och detta var ju huvudsaken. Dans arrangerades lördags- och söndagskvällar samt vid enstaka tillfallen även onsdagar. Orkestrar rekvirerades mestadels från Göteborg, men vissa tider körde man med "egen" musik. Då framträdde dragspelarna Gustav Bolin och Gustav Andersson i "Stallen". Banjo hanterades av målarna Roland Österling och Sven Wiklund, medan det fanns framstående batterister som KG. Bergand, Budskär och Oscar Andersson, En annan legendarisk dragspelare var Elof Haglund med smeknamnet "Pysen" från Göteborg.

Dock satsade man inte enbart dans, man ville ha underhållning för hela familjen. Vi kan återge en annons som var införd i en Kungsbackatidning den 15 juli 1927:

> *”Stor idrottsfest anordnas i Släp vid Wea (vid allmänna landsvägen norr om Släps kyrka) lördagen den 16 juli kl. 6 e.m. och söndagen den 17 juli kl. 4 e.m. Under söndagen, med början kl. 6 e.m. förekommer boxningsuppvisning med deltagare av Göteborgs bästa boxare, samt boxare från Släp och Kungsbacka. Dans, Musik av jazzorkester från Göteborg. Skjutbana, fiskdamm, vykortsaffär, servering av kaffe och läskedrycker. Inträde: Äldre 25 öre, barn 10 öre. Släps Idrottsklubb”*

Onekligen en hel del som t.ex. en tvåbarnsfamilj kunde uppleva för 70 öre.

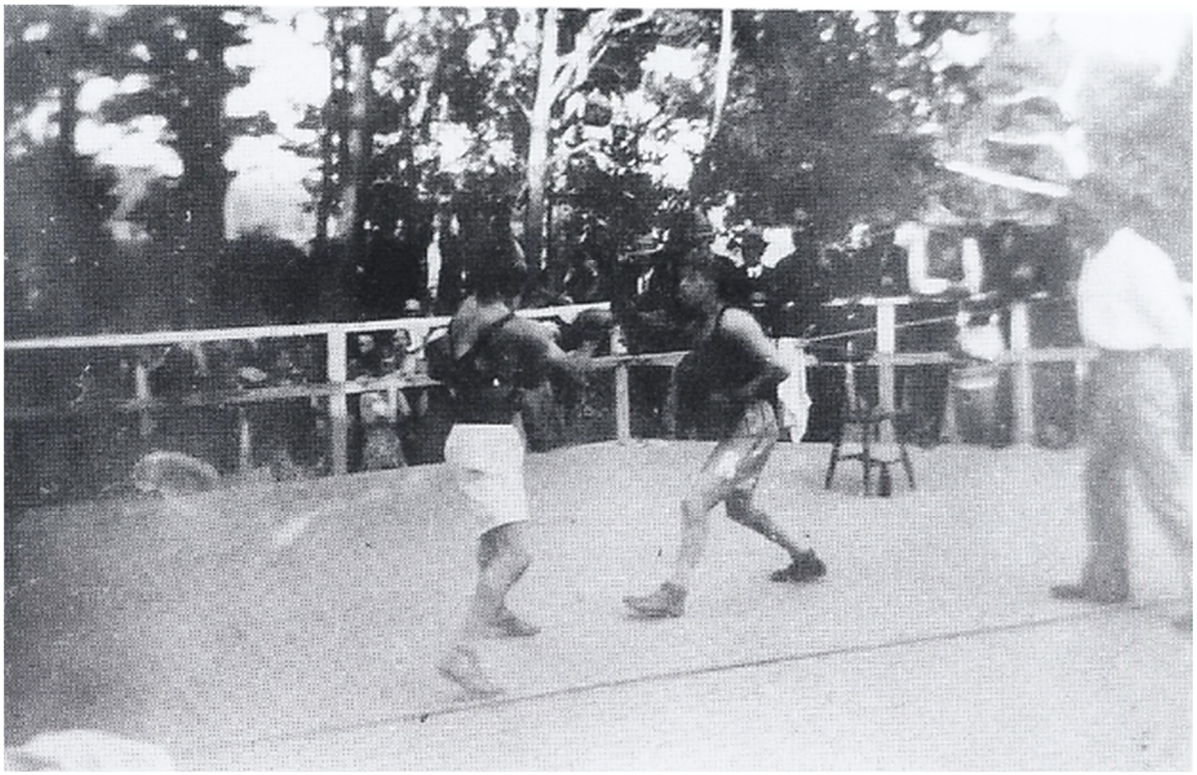

Boxningsuppvisning på Wea omkring 1930. Karl-Erik Lindeberg, Billdal, möter en boxare från RBK Göteborg. Domare är Agge (Carlsson) Skörvald.

öre. Å andra sidan hade inte alla tvåbarnsfamiljer 70 öre att spendera på nöjen under de åren...

Ett verkligt klipp gjorde arrangörerna när man lyckades engagera Lolas orkester till Wea. Lola Svensson (eller Sernvik som hon hette på den tiden) spelade p, mera berömda dansställen i Göteborg under vintern men åkte ut till Wea och gladde danspubliken när sommaren kom.

Hon höll på flera säsonger under senare delen av 30-talet och bidrog starkt till festplatsens popularitet. Man kan säga att med Lolas orkester inleddes dansbanan Weas storhetstid. Lola avlöstes så småningom av andra populära musikanter, nämligen Haaks kapell från Lindome. Dessa stod för musiken på Wea under så gott som alla krigsåren, och det var nu som det verkligen kom mycket folk till dansbanan.

Invånarantalet i Släp nära nog fördubblades under somrarna, tack vare alla göteborgare som flyttade ut till sina sommarnöjen på Särö, i Budskär och Kullavik. Dessa sommargäster hade som regel hembiträden eller pigor, som de kallades, med sig ut, det kunde vara två, ibland tre per familj. Många av dessa var flickor "uppifrån landet", som sökt sig till Göteborg och fått "plats i familj". Och så fick de en skön sommarvistelse på köpet.

Nåväl dessa flickor drog av någon anledning till sig unga pojkar från sock-

Lola (Sernvik) Svensson med orkester, spelar upp till dans på Wea dansbana 1937.

nar runt omkring, vilket gjorde Wea känt som en trevlig festplats. När kriget bröt ut blev militärer förlagda på Särö. Beredskapspojkar från I 15 och l 17 gick till Wea på lördagskvällarna för att dansa med bygdens flickor och göteborgspigorna. Men dessa "knektar" hade också en förunderlig dragningskraft på tjejerna från de socknar runt omkring som förut hjälpt till med manlig publik. Resultatet blev välbesökta danskvällar på Wea och kanske en och annan mera varaktig förbindelse.

Särö IK hade alltså glädje av sin dansbana, men klubben var inte ensam om det. Banan hyrdes ut till andra föreningar med jämna mellanrum. Bland de sammanslutningar som återkom år efter år, kan nämnas Släps Folkets Hus förening, Sandlyckans l F, Släps Arbetarekommun, Kungsbacka Brottarklubb, UK Hedera och Släps S.D.U.K.

Under några år från mitten av 30-talet fick Wea konkurrens av en nyuppförd bana som låg c:a 500 m därifrån. Det var S. L. U. som startade eget, och banan låg öster om väg 158, inte långt från nuvarande idrottsplatsen. Denna bana kallades Ekenäs dansbana. Till att börja med hade den dans samtidigt med Wea, varför folk som färdades på vägen kunde ha schottis i ena örat och vals i det andra.

Men man insåg snart att det inte skulle hålla i längden, varför man delade upp danskvällarna, till belåtenhet för båda parter. Ekenäs lade f.ö. ned verksamheten när kriget bröt ut.

Spelmanshytt med orkester, Ekenäs dansbana 1936.

Wea hade alltså sin storhetstid under krigsåren. Men när freden kom 1945, avtog banans popularitet och detta hade flera orsaker. Dels hade nya dansbanor vuxit upp, t.ex. Lindås, Billdal, Lyngås och Onsala. Men det började också, från publikens sida, ställas högre krav på vad en festplats borde erbjuda. Folk skaffade sig bilar, (vid Wea fanns parkeringsplats bara för två bilar, varav en var reserverad för orkesterbilen) och kunde förflytta sig till andra festplatser med nyhetens behag. Man begärde större och dyrare orkestrar, och då blev det svårt för en liten dansbana att hänga med.

Så småningom insåg ledningen i S.I.K. att det inte skulle gå att hålla igång verksamheten under dessa omständigheter. Dansbanans läge var sådant att det inte gick att utvidga den och den smala Nötegångsvägen lämpade sig inte för den allt mer ökande biltrafiken. Särögården stod färdigbyggd och erbjöd möjlighet till dans under vinterhalvåret.

Efter några dåligt besökta danskvällar under försommaren 1950, beslöts att Wea dansbana skulle läggas ned. Och snart hade björnbärssnår och aspsly invaderat den festplats som under några. decennier betytt så mycket för ungdomarna i Släp med omnejd. Särö IK fick 1957 en stödförening,

Särö IK:s supporterklubb, som fortfarande lever kvar och har ett 70-tal medlemmar. Den hjälper S.I.K. vid olika

Sandlyckans IF i mitten av 1930-talet: Stående fr.v. Bror Anders Nilsson, Folke Lövstrand, Gunnar Jönsson, Karl Andersson, Ingvar Claesson. Mittenraden fr.v. Bertil Claesson, Bror Olsson, Albert Johansson. Främre raden fr. v. Evert Strömberg, Thorvald Svensson, Algot Olsson.

arrangemang, delar ut uppmuntringspriser och bistäcker då och då med ekonomiska bidrag.

Sandlyckans IF

Det fanns i början av 30-talet i trakten kring Kullavik några fotbollsintresserade ungdomar som ansåg sig ha tillräckligt underlag för att bilda en klubb i norra delen av kommunen. Man samlade ihop ett antal mer eller mindre goda förmågor och började träna. Fotbollsplan fick man arrendera av lantbrukaren Rickard Andersson, Sandlyckan, och i augusti 1932 bildades Sandlyckans Idrottsförening. Det var främst Torvald Svensson, Malevik, bröderna Claesson, Kullavik, Erik Aronsson och Nils Thalenius, Torred som var pådrivare och kom i ledningen för klubben. Om ödet är fotbollsintresserat vet vi inte, men om så skulle vara fallet så kan man påstå att det gav Sandlyckan en hjälpande hand under de första svåra åren. Tack vare att lokalkonkurrenten Släps IK inte fick delta i seriespelet, fick man några bra förmågor utan att egentligen anstränga sig. Några "övergångssummor" existerade inte på den tiden. Man spelade fotboll för att det var roligt och försörjde sig så gott det gick med arbete, i den mån det fanns att tillgå.

Hur som helst så blev följden att Sandlyckan fick, med Hallands mått mätt, ihop ett ganska gott fotbollslag som snart lade sig i toppen av serietabellerna. En ny plan fick man i Kyvik på Toftas marker, inte så långt från havet.

Under senare delen av 30-talet hade väl de från klubben införlivade spelarna flyttat från Sandlyckan, men nu var man etablerad i seriesystemet och klarade sig utmärkt på egen hand.

1939, när kriget bröt ut, hade Sandlyckan ett lag som nog kan betraktas som det starkaste i klubbens historia. Man låg i toppen av Hallandsserien div. 1 Norra, och framtiden såg ljus ut. Men en f.d. korpral i Berlin ville annorlunda. Hans marsch in i Polen, med påföljande krigsutbrott, gjorde att de flesta unga grabbarna fick rycka in i beredskap, ty "Sveriges beredskap var god", enligt Per-Albin.

Detta drabbade väl de flesta idrottsklubbar hårt, men just för Sandlyckan var det så illa att man inte kunde få fullt lag till alla matcher. Dessutom var så gott som samtliga ledare inkallade och till slut var man tvungna att ge upp och dra sig ur serien.

Men även Hitler fick ju problem och när mera demokratiska krafter fick övertaget i Europa, kunde även Sverige lätta på inkallelsemängden. Och i Sandlyckan började det åter rycka i fotbollsbenen. En ny generation fotbolls-grabbar stod redo att ge sig in i leken med övriga lag i norra Halland. Kvar var en av dem som en gång startat klubben, Torvald Svensson, och han lyckades åter samla ungdomar i Sandlyckan och Kullavik till ett fotbollslag.

Ny plan fick man arrendera av lantbrukaren Sigfrid Börjesson. Den var belägen där nuvarande Kullavik Centrum ligger. Planen fick namnet "Kyviksvallen", och även Särö IK hade den som hemmaplan några år i början av 50-talet.

Men till samma höjder som under 30-talet nådde aldrig det "nya" Sandlyckan. Man höll till i Hallandsserien div 6 och så småningom tog intresset slut och verksamheten lades ned. Ett helt nytt Sandlyckan har kommit igång under 80-talet, man spelar i Hallandsserien div 7, där man nått växlande framgångar. Den gamla Kyviksvallen är bebyggd, men plan och omklädningsrum har man fått vid Bukärrsskolan. Det är en ganska stor inflyttning av folk till Malevik-Kullaviksområdet, så förutsättningar finns kanske att Sandlyckan åter kan samla ett slagkraftigt lag. Under tiden spelar man fotboll och har roligt och det är huvudsaken.

l och med att Släp fick en högstadieskola med vidhängande idrottshall 1974, ökade möjligheterna för inomhusidrott, såsom basket, badminton och tennis men framförallt handboll.

Handbollsklubben Kometerna

Det började med att gymnastiklärarna införde handboll på schemat, och allt eftersom eleverna förkovrade sig, ville de försöka sig på större uppgifter. Så bildades år 1979 Handbollsklubben Kometerna.

Intresset för denna sport växte fort under de första åren, och man hade lag som deltog i serien i de flesta åldersklasser. Man tävlade mest mot lag från Göteborg och var ganska framgångsrika. Men mot slutet av 80-talet skedde en viss tillbakagång i verksamheten, några av de mest entusiastiska ledarna slutade och det såg lite bekymmersamt ut. Men då etablerade man samarbete med handbollsklubben Aranäs i Kungsbacka och fick åter fart på övningarna, särskilt i de yngre klasserna, där man fatt tillbaka en av klubbens första tränare, Björn Wass. F.n. verkar det hela stabilt, klubben lever till fromma för alla dem i Släp som vill ägna sig åt denna sport.

Släps gymnastikförening

Men det finns ju folk som vill hålla sig vid god vigör utan att spela fotboll eller handboll. Sådana människor fanns också 1943, varför man då bildade Släps Gymnastikförening, på initiativ av Gustav Holm, Spårhaga. Han lyckades samla några intresserade damer och herrar så att man kunde välja styrelse och förf.1tta stadgar för föreningen. Som sin första ordförande valde man Harry Andersson, Särö. Han var från Skåne men arbetade som trädgårdsmästare hos Axel Jonsson, Särö, och han deltog livligt i föreningslivet under de år han var bosatt här.

Någon gymnastiksal, förutom i skolan, finns inte, men man fick låna "Kommunalrummet" vid kyrkan, där man kunde bedriva sina övningar. Även "Gamla Kooperativa" användes ibland, f.ö. företog man träningspromenader.

Det gick att hanka sig fram under provisoriska förhållanden till år 1950, då Särögården stod färdig. Här fick man hyra stora salen för gymnastik och fick också tillgång till bastu och dusch.

Medlemsantalet växte allteftersom folk flyttade ut från Göteborg och bosatte sig här året runt. När Kullaviksskolan stod färdig i mitten på 60-talet, fick man tillgång till en modern gymnastiksal med alla för rörelsen behövliga redskap.

Så, år 1974, kom Bukärrshallen, där det är gott om plats. Det har blivit fler deltagare i grupperna, varför hallarna alltid är välfyllda när man har sina övningar.

En grupp ur Släps Gymnastikförening ”gympar” på N.D.C:s äng vid Munkekullen. Blondinen i mitten är ledaren Britta Englund.

1993 har klubben 418 medlemmar, därav barn och ungdomar under 25 år 202 st. Verksamheten är uppdelad så, att i Bukärrshallen övar åtta grupper, därav fem barngrupper, i Kullavik sju grupper vuxna och fem barngrupper, Malevіksskolan en grupp och i fritidsgården "Blåset" två grupper. Dessutom har man "sommar-gyl1lpa" på N.D.C:s gräsmatta vid Munkekullen. Släps Gymnastikförening, som en gång började med promenader och lite "höfter fäst och knäna böj" i Kommunalrummet, har vuxit till en stark och populär rörelse som syns, och framförallt hörs, när den bedriver sin verksamhet.

Särö Lawn Tennisklubb

Motion kan man ta på många sätt, och en sport som tidigt var organiserad på orten var tennisen. Särö Lawn Tennisklubb bildades redan 1897 och blev snart vida berömd tack vare att Gustaf V tillbringade somrarna på Särö och livligt deltog i tennisklubbens övningar. Till en början höll man till på "Prytz Ängar", men så småningom anlade man riktiga banor vid "Paviljongerna" (senare Särö Restaurant) och de finns ännu kvar och utnyttjas flitigt under

sommarmånaderna. Vintertid har man bedrivit träning i Bukärrshallen, men nu finns en tennishall med två banor vid Lycker i anslutning till Särö IP. Vi skall inte här gå närmare in på Särö Lawn Tennisklubbs historik, det skulle bli för långt, dessutom finns redan så många böcker utgivna om livet på Särö, så att en upprepning här inte skulle kunna tillföra något nytt. De flesta böcker finns tillgängliga på Särö bibliotek, Bukärrsskolan, och vi rekommenderar varmt dessa volymer då de innehåller mycket intressant läsning och mängder med bilder.

Särö Båtklubb

Detsamma gäller Särö Båtklubb. Släp är ju en kustsocken och det är naturligt att folket sökt både näring och förströelse på havet. Men just båtklubbarna, (det finns sådana på Särö, i Malevik, Budskär, Kullavik och Örsviken) har nog mest tillkommit på initiativ av sommargäster. Det hindrar inte att orten blivit känd på grund av de olika klubbarnas framgångar i seglingstävlingar. Regattor ordnas varje sommar och här har funnits och finns många i seglar-kretsar berömda namn.

Särö Golfklubb

På senare år har golfsporten blivit mycket uppmärksammad i Särö. Den första golfbanan fick vi i och med att Kungsbacka Golfklubb anlade Hamra golfbana i anslutning till naturreservatet Hördalen. Men Särö Golfklubb, bildad 1981 (ett försök att starta en golfklubb gjordes redan 1899 av Kammarherre James Keiller, men den fanns bara till under två-tre år), ansåg sig ha medlemsunderlag för en egen bana, och fick en sådan på ängarna vid Munkekullen och i anslutning till tennisbanorna.

Sedan har man fortsatt utbyggnaden från Gröna Stugan, mot och förbi Hanebacka gård. Men så gick man ned mot inre Stallviken, fyllde upp strandkanten och anlade två greener i precis anslutning till havet. Detta gillades inte av fastighetsägarna i närheten, och inte heller av Naturskyddsföreningen, som krävt att stranden skall återställas till sitt ursprungsskick. Nu har saken bollats i olika rättsinstanser, och utgången är väl ganska oviss. Sant är dock att medlemmarna i Särö Golfklubb har mer bekymmer att kämpa med än storleken på handicap i golf.

Särö Vänner

Men det har inte bara varit tennis och golf som de genuina Särö-borna intresserat sig får. Miljön på ön slog man tidigt vakt om, och sällskapet "Särö

Vänner" har gjort mycket får att promenadstigar och sevärdheter skall kunna utnyttjas av allmänheten.

Särö Röda Korskrets

I och med krigsutbrottet 1939 väcktes i hela landet en känsla av att vilja göra en insats får landets försvar. Främst kanske tankarna gick till dem så låg inkallade för att försvara våra gränser. Äldre generationer minns säkert hur det stickades och virkades strumpor och vantar som kom beredskaparna till del. På Särö var man inte sämre och 1910 togs initiativ till att bilda en Röda Kors krets. Det var Konsulinnan Hertz som kallade till samling och som första ordförande valdes statsfrun Alice Keiller. Det hela fick en mycket fin start tack vare Gustaf V som ju bodde på Särö under somrarna, och då passade Röda Korset på att förlägga sina basarer på tennisbanorna. Majestätet skänkte vinster till lotterierna och köpte själv livligt i tombolorna. Men även om själva Särös storhetstid var över efter Gustaf V:s död så fortsatte

dock Röda Korset sin uppoffrande verksamhet. Någon egen lokal för sina träffar hade man inte, utan man delade upp organisationen i mindre sektioner som hade sina sammankomster hos olika medlemmar. Man stickade och virkade så spetorna glödde, har någon sagt, och vad som åstadkoms ger syn för sägen.

Många var de paket med strumpor, vantar, halsdukar m.m. som skickades till arméförvaltningen och sedan kom beredskapspojkarna till del ute vid våra gränser. Dessutom åstadkom man ett beredskapslager av "första hjälpen", diverse förbandsmaterial som tillverkades av lakan och servetter m.m. Detta lager förvarades på ålderdomshemmet och fanns kvar ännu på senare tid.

Medlemsavgifterna i Röda Korset har alltid varit mycket måttliga. Det är genom ideellt arbete man kunnat ta in medel för sin hjälpverksamhet. En stor del av RK:s inkomster har tillkommit genom bazarer, i och med att medlemmarna skänkt handarbeten m.m. så har man alltid haft god tillgång till förnäma lotterivinster. Som tidigare nämnts hade man sina sommarbazarer på tennisbanorna vid Särö Restaurant. Men på 50-talet avyttrade man till Särögården, där man fick tillgång till ett eget utrymme för förvaring av sitt material. Och så arrangerades basarer, utomhus på sommaren och julbasaren i stora salen i december. Numera sker det i Församlingshemmet.

"De gamlas utfärd", resor för pensionärerna, anordnade av Röda Korset, är en årligen återkommande, mycket populär företeelse. Likaså de julgåvor som varje år delas ut till äldre eller ensamma, behövande kommuninnevånare.

En annan god sak som RK. stått för var anställandet av en distriktssköterska. Det hade länge funnits behov aven sådan i Släp, och så lyckades man 1942 anställa en diakonissa, Helga Andersson. Kommunen och RK. delade på lönekostnaden, och till att börja med fick hon hyra bostad hos polismästare Ernst Bergström, Släp. Så småningom byggdes en bostad, med mottagningsutrymme, strax öster om Släps stn. Syster Helga blev Släp trogen genom åren och var mycket omtyckt av kommuninnevånarna

Egen lokal saknades alltså, och medlemmarna fick till stor del bedriva sin verksamhet i hemmen. Men sektionen i Kullavik fick låna Norra småskolan, invid Torredsvägen, när de hade sina "symöten".

Lärarinnan, fröken Pettersson, var själv intresserad och här etablerades en kontakt som så småningom skulle ta positiva följder. När nya Kullaviksskolan var utbyggd blev Norra småskolan "över". Och eftersom RK. redan var etablerade där så var det liksom naturligt att det skulle bli en Röda Kors-gård av den gamla skolan. När väg 158 skulle byggas om låg fastigheten i "vägen",

men man flyttade den några meter, samtidigt som man gjorde en tillbyggnad, och alla blev nöjda. Nu har man en egen, trivsam lokal att bedriva sin verksamhet i. RK-kretsen har idag närmare 500 medlemmar och ordförande är Anna-Britta Zelander, Kullavik. Det finns väl inte någon, som inte sympatiserar med alla dessa människor ute i bygderna som med sitt oegennyttiga arbete bidrar till vad den stora Röda Kors organisationen nationellt och internationellt uträttar.

Lions Club

En annan sammanslutning som också idkar välgörenhet är Lions Club, vars Särö-avdelning började sin verksamhet 1966. Det är en 30-tal medlemmar som under Tore Wistrands ordförandeskap anskaffar medel till välgörenhet genom att anordna "loppmarknader" vid Särögården, sälja "jul tior" m.m. Man har även då och då arrangerat idrottstävlingar tillsammans med Särö I K, tex. den s.k. "Särömilen", ett landsvägslopp som drog till de, unga och gamla, damer och herrar.

Släp Jaktvårdsförening

1952 var det år då jaktintresserade i kommunen slog sig samman och bildade Släps Jaktvårdsförening. Den har säkerligen gjort stor nytta genom att jakten bedrivits under organiserade former, men också genom omvårdnad av djurliv och natur. Nu för tiden är väl älgjakten den som väcker mest uppseende, men den är långtifrån den enda. Föreningar som de här ovan nämnda gör genom sitt intresse och engagemang samhället stora tjänster och förtjänar att uppmuntras.

Släps Biodlarförening

En sammanslutning som gör "samhällstjänst" är väl biodlarna. Släps Biodlarförening bildades 1944 och i den första styrelsen ingick b1.a. Einar Svensson, Kyvik, Adolf Börjesson, Torred och polisfrun Hildur Bergström, Släp. Till första ordförande valdes" Askims Biodlarförenings sedan 1917 verkande ordförande", Kleton Andersson, Heden. Medlemsantalet har varierat under åren 111en 30 är nog en ganska bra

genomsnittssiffra. Sina möten höll man ibland hemma hos olika medlemmar men för det mesta i Släps norra folkskola.
Verksamheten har varit och är ganska livlig. Förutom själva bi odlandet genomgår man olika kurser, företar studieresor, anordnar tävlingar osv. Man har även arrangerat egna kurser, t.ex. snickarkurser och drottningodlarkurs. Detta "utbildningsarbete" har också givit resultat. Således kom 1990 års bästa halländska honung från Lars Hagberg, Malevik och 1991 var det Leif Hedlund, Hagryd-Dala som rönte samma framgång. Mer kan det bli, för Släps Biodlare är lika flitiga som sina skyddslingar och fortsätter sin intressanta verksamhet, numera med Tord Artbäck, Aronshöjd, som ordförande.

Föreningsdöd?

Det talas ofta om "föreningsdöden ", bla. i samband med TV:s genombrott i början på 60-talet. Det är nog riktigt att verksamheten inom olika organisationer avtog under dessa år. Det gäller nog inte bara föreningar utan i lika hög grad umgänget familjer emellan. Däremot har inte antalet föreningar minskat på senare år, tvärtom. Vi har Hem o Skola förening, Kulturföreningen, Knuff, dans-klubb, Tre Ting, Särö Vattenskidklubb, Torreds fritidsförening, Vattenskidsällskapet Medalist, Björkhems Innebandyklubb, Särö Musik-sällskap, Särö PRO, Vallda-Släp SPF, Pensionärsföreningen Trevnaden och många andra, på senare år bildade sammanslutningar. Därtill kan läggas alla vägsamfälligheter och vägföreningar som bildas överallt där människor bosatt sig och behöver enas för att kunna ta sig ut till allmänna vägnätet.

Så har vi ju de rent politiska sammanslutningarna som vi emellertid inte skall fördjupa oss i här. Den här redogörelsen är politiskt neutral och vi vill inte riskera att få med ett omdöme eller kommentar om den ena organisationen som kanske kan reta den andra. Dessutom brukar politiska sällskap kunna marknadsföra sig själva.

Ungdomsklubben Hedera

Den 22 oktober 1930 samlades ett 10-tal ungdomar i Maleviks Trädgårds elevbostad. De hade träffats för att försöka bilda en ungdomsklubb. Tiderna var hårda och något egentligt "nöjesliv" för Släp-ungdomen finns ej. Dessutom rörde detta sig om flickor och pojkar som ville få ut något meningsfullt av sin fritid. I Handelsträdgården fanns många "elever" från skilda

håll i landet, och dessa var ofta bra föreningsmänniskor som kom att betyda mycket i olika sammanhang, inte minst inom arbetarrörelsen.

Men den klubb som nu bildades skulle dock vara "opartisk i politiska, religiösa, sociala och kulturella stridsfrågor". Varje meningsriktning skall ha rätt att framföras och bli respekterad, stod det i stadgarna. Initiativtagare var trädgårdsarbetare Karl Ström, som också blev klubbens första ordförande. Lokalfrågan löstes i och med att man fick hyra en sommarstuga av Leonard Andersson, Kullen. Senare flyttade man till en annan lokal, ägd av Andreassons Bageri, Malevik.

Efter omröstning bland olika förslag beslutades att klubben skulle heta "Hedera" (lat. för murgröna, uppåtsträvande).

Därmed hade något startats som förmodligen är det bästa och finaste som hänt inom Släps föreningsliv, någonsin. Här fick många personer, som seder-mera skulle komma att betyda mycket i det kommunala livet, sin första skolning i mötesteknik, debattkonst och överhuvudtaget förmåga att yttra sig i offentliga sammanhang.

Protokoll, medlemsregister och andra handlingar finns, främst tack vare

Elin och Gunnar Hagberg, Kullavik, väl bevarade och vi får innerligt hoppas arr "Hederas" historia blir skriven. Den bör bli ett enastående exempel på vad ungdomar, helt utan ekonomiska resurser, kan uträtta med sammanhållning, idérikedom och framtidstro.

Att vi börjar den här redogörelsen om ABF och Biblioteksrörelsen med att nämna UK Hedera beror på att klubben från början hade en medlem, Karl Andersson, som förmodligen är den som betytt mest för att Släps befolkning skulle få möjlighet att låna och läsa böcker. Inte långt ifrån starten anslöt sig andra "kulturellt intresserade" Släp-ungdomar som Nils Svensson (Hentmark), Uno Petersson, Oscar Andersson, Sune Kristensson och Torsten Billman och dessa hade ambitioner som sträckte sig längre än att bara internt i klubben ventilera olika samhällsproblem. Även om klubben var opolitisk hindrade inre det att medlemmarna kunde vara politiskt verksamma, i skilda läger.

ABF

Men för arr kunna bedriva studiearbete borde man tillhöra ett studieförbund och här låg ju ABF närmast tillhands. Någon lokalavdelning fanns ej i Släp, men redan på hösten 1933 beslöt man arr bilda en sådan. Ordförande blev Uno Petersson, kassör Astrid Andersson och bibliotekarie Karl Andersson, En god hjälp med starten hade man av ABF-instruktören Harrie Svensson, Halmstad, I ett brev från ABF:s Centralbyrå, undertecknat av E Gullmar i Stockholm den 17/11 1933, hälsas den nya lokalavdelningen 1293 i Släp välkommen i arbetet. Och nog blev det arbete alltid, På denna tid fanns ju inte dagens möjligheter till utbildning och information om vad som hände i världen, TV hade ingen hört talas om, och det nr blott ett fåtal som ägde en radio, För "vanligt folk" gällde en sex-årig folkskola och sedan, för de mest ambitiösa, via folkbildningskurser och cirkelstudier, kanske en plats på någon folkhögskola.

Bibliotek

ABF:s insatser i folkbildnings-och studieverksamheten är väl dokumenterad, Men vad folk i allmänhet förknippar med ABF är nog ända biblioteket. Och här kommer vi in på vad denna redogörelse började med, nämligen UK Hedera, Karl Andersson och Gunnar Klöver var de två enda "urinnevånare" i Släp

som var med när ungdomsklubben bildades. Övriga var mest "Maleviks elever". Sedermera tillkom, som redan nämnts, många ungdomar från Släp som så småningom gjorde stora insatser i Arbetarrörelsen. Men just Karl Andersson hade ett enda stort intresse: Böcker!

Han började genast föreslå bildandet av ett bibliotek. För att få de övriga med sig tog han dit Strindbergs "Hemsöborna", som man läste som följetong, ett kapitel vid varje sammankomst. Sen tog han med sig sina egna böcker som medlemmarna fick låna.

JUF hade haft en liten boklåda under 20-taler. Det var Adolf Börjesson, Torrred, Rickard Andersson, Sandlyckan och Eric Markander som förestod den. Men denna verksamhet lades ned under 20-talets senare hälft. Karl Andersson försökte med att Hedera skulle få överta JUF:s böcker för att starta ett bibliotek, men detta misslyckades. Karl gav sig dock inte. Gamla Hedera-medlemmar minns än i dag hur han på möte efter möte föreslog att man skulle starta bokutlåning. Så småningom anslogs 100:-, vilket räckte till ett 20-tal böcker. Man köpte häftade böcker och lät sedan binda in dem i de välkända, vinröda banden. Vi kan på häftade gamla fakturor se att Otto Widal, Kungsbacka, tog1:35:- för ett band.

Nå, nu var isen bruten och det blev, efter dåtidens krav, ett ganska ansenligt bibliotek som förvärvades. När sedan ABF startade sin verksamhet, blev Karl Andersson vald till bibliotekarie där. Dock endast under introduktionstiden. Det blev Nils Svensson (Hentmark), Nordgården, som vid första årsmötet valdes till bibliotekarie för att 1935 ersättas av Gustav Andersson, Stallviken. Men från år 1936 och 10 år framåt var det Karl Andersson som hade hand om böckerna och han återkom en period i början på 50-talet. Dessemellan hade Erik Karlson, Ekenäs och Astrid Andersson varit bibliotekarier.

Ekonomin var för ABF-avdelningen, liksom för de flesta organisationer, det stora problemet. Lokalfrågan löstes nödtorftigt genom att man fick dela lokal med Arbetarekommunen. Fredagskvällar mellan kl. 19.00 och 20.00 var biblioteket öppet, och det blev en fast samlingspunkt för många ungdomar i Släp. Böcker lånades, lästes och diskuterades. Karl Andersson hade läst samtliga och kunde bistå med vägledning inför olika önskemål. Men det stora problemet var nyanskaffning. Det var ont om pengar och folk, som fått "läsvana", frågade ständigt efter nytt.

I en skrivelse till Släps Kommunalfullmäktige hösten 1934 skriver Karl Andersson bl.a.

Det har sedan ett år tillbaka funnits en lokalavdelning av Arbetarnas Bildningsförbund , inom kommunen som har till uppgift all främja bildningsintresset, dels inom biblioteksrörelsen, dels genom föreningsverksamhet. På grund av

ekonomiska skäl har dock ännu inte några föreläsningar kunnat hållas, men däremot har avdelningen bedrivit biblioteksrörelse, varvid allmänheten haft tillfälle att kostnadsfritt erhålla boklån. Sålunda har under det gångna verksamhetsåret inte mindre än 478 boklån förmedlats. Dock har lånefrekvensen inte på långt när kunnat tillfredsställas, då avdelningens ekonomi inte tillåter inköp av tillnärmelsevis tillräckligt antal böcker, varför avdelningen ser sig nödsakad att anhålla om ett kommunalt anslag.

Skrivelsen avslutas: *Av nämnda orsaker och motiv anhålla vi om ett anslag av 100:- till vår avdelnings verksamhet.*

Tydligen fick avdelningen sin hundralapp får vi kan se att nya böner om pengar återkommer under åren framöver och då anspelas på att man tidigare fått anslag. En skrivelse daterad den 17 oktober 1937 låter så här:

”Till Släps Kommunalfullmäktige. Undertecknad ABF-avdelning i Släp anhåller härmed om ett kommunalt anslag på 150:- för sin inom kommunen bedrivna biblioteksverksamhet. Som skäl härför vilja vi framhålla följande: Under det gångna arbetsåret har till allmänheten förmedlats c:a 800 avgiftsfria boklån, vilket visar att utlåningsfrekvensen är i ständigt stigande. Då efterfrågan på nya böcker, och särskilt facklitteratur, är stor, är biblioteket i trängande behov av medel ***till*** *nyförvärv för att i möjligaste mån kunna tillfredsställa allmänhetens krav.*

Som fullmäktige förut visat förståelse för den frivilliga belåningsverksamheten våga vi hoppas att vår motion blir lämnad utan avseende.

Karl Andersson var alltid på jakt efter möjligheter att utöka biblioteket. Han var själv den utan tvekan mest "beläste" inom arbetarrörelsen, men han ville att så många som möjligt skulle få läsa vad helst de önskade. Han hade ständigt nya idéer om hur man skulle utöka bokförrådet, men de administrativa sysslorna överlät han gärna åt Astrid. Detta kunde knappast ha kommit i bättre händer. Både vad det gäller ABF och biblioteket så har studiecirklar, bokinköp och all övrig verksamhet bokförts noggrant och plikttroget av Astrid Andersson.

JUF hade ju på 20-talet en intern boklåda. Sedan hördes inget från den organisationen förrän under senare hälften av 30-talet. Då framkom att SLU- avdelningen i Släp skulle starta ett bibliotek och att det skulle ha gården Wea som lokal. Denna ligger c:a 100 m från ABF:s bibliotek, för i januari 1937 har Karl Andersson skrivit följande brev:

”Till Släps SLU-avdelning, Släp

Då det kommit till vår kännedom at ni diskuterar möjligheten att inom avdelningen starta ett bibliotek, ber vi härmed att få framhålla följande: På orten finns

Sedan år 1934 ett av Kommun och stat understött bibliotek, som står till allmänhetens förfogande med avgiftsfria boklån.

De som önskar särskild litteratur för studieändamål, kan genom biblioteket rekvirera sådan från Central Biblioteket i Halmstad, avgiftsfritt.

Då eder avdelning visat sig intresserad av biblioteksverksamheten, hoppas vi att Ni utnyttjar vårt bibliotek samt om möjligt, även stödjer verksamheten.

Januari 1937

Karl Andersson"

Det blev emellertid inte så. Man minns ännu hur ungdomar från Släp, med något olika "politisk färg", kunde ha sällskap till och från biblioteket men lånade sina böcker på var sitt ställe. Lokalerna låg ju nästan "vägg i vägg". Och det var nog inte så stor skillnad på böckerna heller. Moberg, Fridegård, Martinsson, Salje, Eivind Jonsson, Albert Olson m.fI. "gick hem" i båda lägren.

ABF-biblioteket fortsatte emellertid sin verksamhet och såväl bokantal som utlåning ökade sakta men säkert. Ett mycket fint tillskott fick biblioteket 1938, vilket framgår av detta dokument:

"Släp, i december 1938

Till UK Hedera

Vi får härmed tacksamt erkänna emottagandet av ett bibliotek på c:a 275 band.

För Släps ABF-avdelning

Uno Pettersson Oscar Flodman"

I november 1938 hade Hedera beslutat skänka sina böcker till ABF, dock med den förutsättningen att vandringsbibliotek om c:a 50 band upprättades för Hederas räkning. Man hade även utlåning i Norra folkskolan och senare fanns en boklåda vid Heden, hos Mabel Wallin, Gundal. I Gamla Kooperativa hade man utlåning fredagskvällar och i Norra folkskolan på onsdagar. Man hade 1947 676 böcker att låna ut och antalet hade vid årsskiftet 1949 - 50 vuxit till 780.

I och med att Särögården stod färdig, våren 1950, förändrades bibliotekets förutsättningar radikalt. Det var inte bara nya, ljusare och varma lokaler. Särögården blev en naturlig samlingsplats för hela kommunens befolkning och detta åstadkom alltfler besökande på biblioteket vilket i sin tur krävde större sortiment av böcker. Vintern 1950 - 51 anordnades möte med representanter för kommunens samtliga bibliotek och "boklådeföreståndare" för att diskutera en sammanslagning. Så fick vi Särö Folkbibliotek i och med att Vallda kom med i gemenskapen.

Efter bildandet av Särö kommun tillsattes en biblioteksstyrelse med representanter från olika politiska läger. Astrid Andersson blev bibliotekarie i

Särögården medan det främst var Nils Engser och Brita Lindgren som svarade för Vallda-delen.

Så följde ett par decennier under vilka såväl bokbestånd som utlåning ständigt ökade. En skillnad mot tiden i Gamla Kooperativa var att det blev fler utlåningar under sommarmånaderna än under vintertid. Detta berodde givetvis på alla sommargäster som hittade vägen till Särö Folkbibliotek, något som väl närmast var otänkbart när böckerna fanns i Arbetarkommunens lokal.

Hur som helst, Karl Anderssons dröm hade gått i uppfyllelse: Ett välsorterat bibliotek med hög utlåningsfrekvens och låntagare från alla samhällsklasser. När biblioteket flyttades från Särögården innehöll det c:a 9 000 böcker.

Astrid och Karl Andersson har cyklat och gått många mil, frusit i oeldade lokaler och kämpat med ekonomiska svårigheter för sitt stora intresse, nämligen att få folk till att läsa böcker. De kan vara nöjda med resultatet. Givetvis har de inte varit ensamma. Många har stött och hjälpt dem genom åren och även dessa bör vi ägna en tacksamhetens tanke i dag när vi betraktar det här med böcker och utbildning som en självklar rättighet.

Numera, sedan 1974, finns biblioteket i Bukärrsskolan tillsammans med skolbiblioteket. Bokbeståndet är uppe i 16 000 volymer och 1981 förmedlades 35 331 boklån. Man har öppet för allmänheten måndagar, tisdagar och torsdagar. Dessutom förekommer utställningar av olika slag liksom en hel del skolverksamhet. Bibliotekarie är Birgitta Andersson som med hjälp av kontorist May-Lis Olofsson och skolvärdinnorna ser till att alla, unga och gamla, lar låna och läsa just det de själva vill. 1993: 23 515 böcker, 41 486 utlån.

Släps Byggnadsförening

En annan organisation som fått stor betydelse i bygden är Släps Byggnadsförening U.P.A. Lokalfrågan hade ständigt utgjort ett problem för socknens föreningar. Blåbandslokalen och "Gamla Kooperativa" var de enda "samlings-lokaler" som stod till buds.

Under 30-talet bildades dels en Folkets Husförening dels en Bygdegårdsförening. Dessa båda jobbade med att försöka la var sin egen lokal.

Tomter hade man skafL1t sig. Folkets Hus skulle ligga öster om gamla väg 158, alldeles intill nuvarande idrottsplatsen. Bygdegårdstomten låg en knapp kilometer längre norrut i höjd med Habäckebro.

Så kom 2:a världskriget och det rörde sig inte så mycket på lokalbyggnadsfronten. Men vid fronterna ute i Europa hade det rört sig desto mer så att man 1944 började ana normala tider igen.

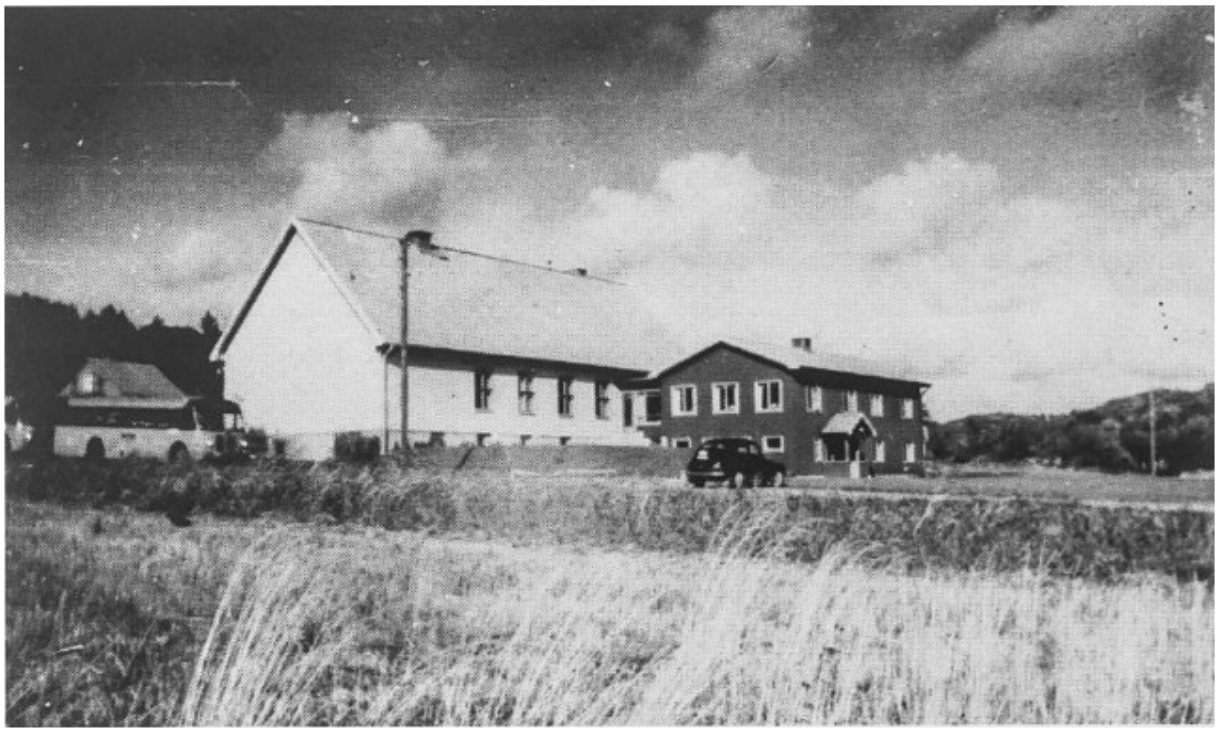

Särögården 1951

Då var det några stycken framsynta personer i Släp som insåg att man inte borde "plottra bort" frågan om samlingslokal i flera smärre enheter. Med mottot "alla under ett tak" lyckades man samla förut så skilda grupper till ett gemensamt mål. Det var givetvis många personer som ställde upp på detta, men många var också emot tanken på en gemensam samlingslokal. Bland dem som tog initiativet är det nog inte fel att nämna Claes Bengtsson, Bukärr, Bror Johansson, Klev, Uno Pettersson, Solbyn och Arne Andersson, Hagryd.

Vid ett sammanträde i Kooperativas biträdesrum bildades i oktober 1944 Släps Byggnadsförening U.P.A. Nu började ett intensivt arbete med att avyttra de redan inköpta tomterna och anskaffa en ny, mer centralt belägen tomt. Så kom jobbet med att ansluta så många föreningar som möjligt, sälja andelar till privatpersoner, uppvakta kommunen, skaffa fram ritningar, göra upp kostnadskalkyler, undersöka lånemöjligheter och mycket annat. Det tog några år, men sommaren 1949 var man igång med bygget som hade ritats av Enar Timmerås, Spårhaga. Huvudentreprenör var Kasper Höglund AB, men många frivilliga krafter hjälpte till. Föreningarna gjorde "dagsverken" vid bygget och fick andelar i Byggnadsföreningen som belöning.

I februari 1950 hade man invigning i dagarna tre. Nu började en tid i Släps föreningsliv som aldrig tidigare skådats. Lokalerna var avpassade dels för större fester med en stor sal som medelst en skjutdörr kunde utökas, dels för smärre

Från Stig Torneheds ”Karusellen” i Särögården, april 1954. Syjuntan, bestående av Alma Ekström, Annie Carlsson och Astrid Andersson har sytt en mellanridå och bjuds på kaffe av ”kyparen” Axel Alblad, under överinseende av Byggn. Föreningens ordförande Gunnar ”Rigor” Olsson.

sammankomster i lilla salen och klubbrummet, dels för allmänna möten, för styrelsemöten och studiecirklar. Man kan nog säga att under 50-talet var allt uthyrt varje kväll. Inte bara till föreningar, där förekom också många bröllop och födelsedagsfester.

Bio hade man varje onsdag, olika revygäng hyrde lokalen och roade publiken, Riksteatern kom med jämna mellanrum och Släp-borna ställde upp på allt.

Med Lennart Hylands radiokarusell som förebild startade redaktör Stig Tornehed Särökarusellen som ägde rum några säsonger i mitten av 50-talet. Här kan man tala om succé. Biljetterna var slutsålda vid varje föreställning. Tornehed delade ut "uppdrag" till vissa utvalda personer, vilka skulle redovisas vid nästa karusell. På så sätt var det alltid en del Släp-bor som gick omkring och våndades med sin uppgift, liksom många hade skadeglädjens förväntan på hur det hela skulle gå. Tilläggas kan att intäkterna av Stig Torneheds upptåg som regel gick till olika välgörande ändamål. Ja, det var mycket tjo och tjim i Särögården under denna tid. Men där förekom också allvarligare ting. 1952 bildade Släp och Vallda Särö kommun, och sedan hade man de flesta fullmäktigesammanträdena i Särögården.

..

Till en början alternerade man med Vallda bygdegård, så småningom förlades dock samtliga sammanträden till Särögården. Kommunalkontoret flyttade dit och var kvar där till sammanslagningen med Kungsbacka, som för Särös del skedde 1972.

I och med Tv:ns intrång i landet i början på 60-talet tynade mycket av föreningslivet bort. Folk satt hemma på kvällarna eller gick till bekanta som skaffat sig TV. Ungdomen hade råd med bil och åkte in till städerna för att roa sig. Sådant gjorde att Särögården så småningom fick inrikta sig på andra gäster. Det blev fler och fler lokaler uthyrda till fasta hyresgäster, frisörer, taxi, solarium, bilskola, jazzbalett m.fI.

Men på den senaste tiden har det åter börjat efterfrågas möteslokaler och man kanske kan hoppas att föreningslivet åter kommer att blomstra. Särögården har fått tillstånd och beviljats medel till en omfattande renovering som enligt beräkningar skall påbörjas under 1993. Vad man kan konstatera nu är att Släps Byggnadsförening med sin "Särögården" har betytt mycket och förhoppningsvis får, en stor betydelse för Släps föreningsliv. Nu, 1994, är reparationen slutförd och det har uppstått en ny "Särögård".

Släps Byggnadsförening u.p.a. Stående fr.v. Erland Artbäck, Claes Bengtsson, Gunnar Jansson (Särögårdens förste vaktmästare). Sittande fr.v. Arne Andersson, Astrid Andersson, John Andersson, Erik Karlsson.

Järnväg

En sammanslutning som kunde ha satt spår i bygden och även långt genom andra socknar och län var den som tänkt sig en utsträckning av Säröbanan över Landeryd till Markaryd. Den skulle gå genom Hallands, Älvsborgs, Jönköpings och Kronobergs län. Koncessionsansökan ingavs den 12 mars 1918 och var förutom av verkställande utskottet undertecknad av förtroendepersoner från 27 städer och socknar i Halland, Västergötland och Småland. Vi nöjer oss med att redovisa de personer från Släp som undertecknat inlagan: K. Engström, Johan Heine, E.C. Hansson, Eric Andersson, Emil Larsson, B. Börjesson, JA. Börjesson och Rudolf Brogren.

Idel välkända namn i Släps kommunalliv vid denna tid. Hur kommer det sig då att det inte blev någon järnväg denna sträckning? Ja, det kanske fanns flera orsaker, men en påstods vara att bönderna i VarIaområdet i Kungsbacka inte ville få sina åkrar kluvna mitt itu, vilket skulle försvåra arbetet med att bruka dem. Hur som helst: Säröbanan kom aldrig längre än till Särö och nu finns den endast i form av en utmärkt cykelbana.

Släps hembygdsgille

Till slut bör vi kanske nämna några ord om en förening som startades 1957, den 2 juni, hos Enar och Gunvor Timmerås. Stig Tornehed hade tidigare medverkat till bildandet av hembygdsgillen inom Nordhallands hembygdsförening och nu var han och Gustav Alberg ute och propagerade för ett hembygdsgille i Släp. Förutom paret Timmerås ingick Roland och Signe Högberg, Karl och Astrid Andersson, Verna Helgesson, Greta Svensson, Seth Dahlbeck, Nils Brogren m.fl. i den grupp som gick i spetsen för bildandet av Släps hembygdsgille. Det blev från början en livlig verksamhet med sammanträde första lördagen i varje månad, vårgille, höstgille och julagille, midsommarfest på "Stommabacken", lekaftnar, sockenvandringar och mycket annat. Medlemmarna har väl växlat genom åren men de ursprungliga idéerna lever kvar. En sak som har glatt många är att man lyckades rädda Carl Olssons torp-stuga i Dalslyckan, när väg 158 skulle dras fram där. Man fick också, med benäget bistånd av kommunen, anskaffat en tomt vid Hanebacka. Efter flyttning och vissa renoveringsarbeten kunde man den 28 maj 1987 inviga sin "Dalslyckestuga" till allmän beskådan. Den förvaltas nu av hembygdsgillet

och har om somrarna öppet för allmänheten onsdagar och söndagar. För övrigt bedriver man studiecirklar i olika ämnen, man ordnar julfester för barn i Särögården och har varje år ett s.k. höstagille som man arrangerar tillsammans med Släps Dragspelsgäng (se där, ännu en förening i Släp som låter höra sig). I Särögården har man fatt hyra en liten lokal vilken förutom för mötes-verksamhet också tjänar som ett litet hembygdsmuseum. I ett protokoll från den 19 sept. 1957 står att ordföranden föreslog att man skulle utarbeta en sockenbok. Och på den vägen är det ..... Att få med allt om alla föreningar i en sån här redogörelse är omöjligt, för de är för många. Vilket beror på att var helst två eller tre svenskar är församlade, där bildas en förening ...

Semesterhem mm.

BROR KARLSSON

Särön är känd för sin vackra miljö, med härliga bad, tillgång till segling, tennis och allehanda rekreationstillfällen, vilket upptäckts inte minst på Kunglig nivå.

En stor del av Göteborgs-societeten var ju tidigt ute och skaffade sig möjligheter till sommarnöje på den vackra ön.

Det var inte allom givet att få njuta av vederkvickande sommarvistelse på Särö, men många hade drömmar om "någonting ditåt". Och om man inte ensam har den ekonomiska möjligheten att skaffa sig sommarnöje, så kanske det kan ordnas, om flera hjälps åt. I takt med att anställda i Stat och Kommun började få lagstadgade semesterveckor, föddes också tanken på att arbetarna borde ha någonstans att vistas under ledigheten, till ett pris som de flesta borde klara. Det var ännu långt kvar till den tid då s.k. vanligt folk kunde beställa semesterresor till Kanarieöarna, Rhodos och allt vad semesterparadisen heter. Bil var rena lyxen och det var inte många arbetare som hade förmånen att äga en sådan. Man fick lita till kollektivtrafiken, liksom man fick anlita den gemensamma boendeformen. Så har mängder av semesterhem och -byar vuxit fram överallt på mer eller mindre natursköna platser i vårt land.

Att flera sammanslutningar sökte sig utåt Särö var väl inte, med hänsyn till ovanstående, så konstigt. Förbindelse fanns genom Säröbanan, och man åkte dit på c:a en timma med tuff-tuff tåget, hela tiden med en hänförande utsikt genom kupéfönstret.

Så anlades flera semesterhem på och omkring Särö. Det mest kända var väl Lokmannahemmet, beläget högst upp på berget vid Säröbanans ändstation. Här tillbringade lokmän från hela Sverige sina somrar under mer än ett halvsekel. Numera heter det Säröhus och är livligt frekventerat, både som hotell och konferenscentrum.

Götaverken hade ända fram till 50-talet ett semesterhem vid Släp station, intill Solbergagården, men det är numera privatägt liksom en villa i Budskär, där Rudbeckska Flickskolan i Göteborg hyste badlystna sommargäster.

Längst norrut i kommunen vid Bångsbo fanns det s.k. Lärarinnehemmet, där tröttkörda pedagoger kunde få vila upp sig för nya nappatag med mer eller mindre bångstyriga elever.

Lärarinnehemmet i Bångsbo

Fastigheten var en av dem som omtalats för att det var där som Viktor Rydberg skrev sin tomtedikt. Huruvida det är riktigt, kan vi inte gå i god för, men sant är att den store diktaren bodde där under några år. Under senare år har där förekommit flera olika verksamheter, det har varit fritidsgård, där har byggts ut till en koloni för ungdom med förståndshandikapp, flyktingförläggning var aktuellt för några år sedan, men numera är det Montessoriskolan som bedriver sin verksamhet i Bångsbo.

Svenska Kommunalarbetarnas semesterhem.

Men en semesteranläggning som kom till tidigt och som undan för undan har utökats är Kommunalarnas Semesterhem i Budskär.

Det var den 22 sept. 1924 som ombudsman Eric Nilsson vid ett möte i Göteborg väckte frågan om ett semesterhem för de kommunalanställda. Han anförde till protokollet bl.a. att "medlemmarna ofta missbrukar semestern, dels genom att gå i staden utan att söka sig till landet, dels genom att antaga extra arbete under semestern". Därför borde en semesterhemsförening bildas och söka intressera såväl medlemmarna som förbundet härför.

Ja, intresse fanns nog, men det tog några år att anskaffa medel, dels genom lotterier, dels genom att begära bidrag av medlemmar, förbund, kommun och överhuvudtaget där det gick att pressa fram en slant. Dessutom uppvaktades myndigheter, vilket kunde vara nog så krångligt. Vid årsmötet den 21 februari 1927 erhöll styrelsen bemyndigande att inköpa en villa i Skörvalla i Budskär, innehållande fem rum, kammare och kök. Tomtområdet var 8 927 kvm. med tillhörande badstrand. Priset var 23 000 kr. Nu företogs diverse reparationsarbeten i villan, två tvåfamiljsvillor uppfördes, trädgården dränerades

och omplanterades och det hela stod klart för invigning den 5 juni 1927. Omedelbart togs de första semesterfirande sommargästerna emot i så stor utsträckning som utrymmet medgav. På lördagar och söndagar blev det formlig invasion av folk som ville fiska och segla, varför två roddbåtar och en segelbåt inköptes.

Kommunalarbetarnas intresse för att fira sin semester i Budskär har ökat undan får undan, vilket gjort att man fatt uppföra fler och fler stugor på området. Någon gång på 40-talet kom man på att även husmödrarna behövde semester och då föddes tanken på en större byggnad, där man kunde bedriva pensionatsrörelse. Efter diverse turer med anskaffande av medel, ansökan om byggnadslov m.m. stod den nya byggnaden färdig att invigas den 14 maj 1952. Invigningen förrättades av Göteborgs Stadskollegies ordförande, JA. Fagerberg.

Den först förvärvade byggnaden eldhärjades 1958 och där uppfördes då en något större villa med mer ändamålsenlig inredning med bl.a. bostad för tillsyningsmannen. På den allra senaste tiden har man företagit omfattande renoveringar och tillbyggnader. Meningen är att pensionatbyggnaden skall kunna tjänstgöra som konferenshotell med verksamhet året om.

Till föreningens förfogande finns nu sammanlagt 31 enheter, fördelade på 23 lägenheter och 8 rum. Dessutom tillkommer personalrum och expeditionslokal.

"Kommunalarnas" semestrande i Budskär har blivit ett bestående inslag i bygden och den välskötta anläggningen smälter väl in i miljön.

Spelmän

NILS BROGREN

Musik i olika former har alltid attraherat människorna i både glädje och sorg. Att utöva musik har många drömt om, men alla kan inte lyckas lika bra. I Släp har det dock funnits -och finns- en hel del duktiga spelmän, trakterande olika instrument. Fiol var det i särklass vanligaste i äldre tider, sedan tog väl dragspelet över. Nu för tiden är det väl mest gitarr med vidhängande sladdar och högtalare, som är i ropet. Eller kanske synth…

Flera av Släps spelemän komponerade också. Brogrenarna, Levan, Strandberg m.fl. har skrivit valser och polkor, som blivit mycket kända och som finns utgivna i olika böcker och häften, varav de flesta finns att studera på biblioteket i Bukärrskolan.

Nils Brogren stämmer fiolen.

Utan att på något sätt påstå att vi fatt med alla, vill vi här nämna några av Släps duktigaste spelmän under vårt sekel.

Spelmän i Släp på 1800 - 1900 talen

Från söder i socknen:

Nils Brogren, Berget, Kvarnen		född 1833	död 1899	Fiol
Fritz Brogren	Hagryd	1860	1945	klarinett
Rudolf Brogren	Järnkättered	1866	1918	Fiol
B Nils Brogren	Berget			Fiol
Harald Brogren	Hagryd	1889	1965	Fiol
Frans Levan	Prästäng			Fiol
Greiffen	Ekenäs			Fiol
Charles Hendtman	Nordgården			Fiol
Henning Jansson	Spårhaga			Fiol
Anders Jansson	Hagen			Fiol
Emil Strandberg	Kullavik			Fiol
Bror Börjesson	Torred			Fiol
Elof Andersson	Dalberga			Fiol
Ragnar Andersson	Kyrkobydala			Fiol
Fogelblad				Fiol
Gustav Bolin	Släp			Dragspel
Gösta Bergand	Budskär			Slagverk
Spele Gustav Andersson, Stallviken				Dragspel
Oskar Andersson, Nordgården				Slagverk
Roland Österling, Budskär				Banjo

Emigration

ASTRID WERNSTRÖM

Från slutet av 1800-talet till omkring 1930 emigrerade 220 personer från Släp till Amerika. Av dessa har ett 30-tal återkommit till sitt hemland. En del av dem har bosatt sig i sin hembygd.

Av familjen Andersson från Spjälla, Hagryd emigrerade Axel och Ella 1923 och Sally 1926. Ella var gift med Erik Brogren, Taljagårda och bodde många år i Detroit. De fick två barn, Erik och Helen, födda i Amerika. Ella, Erik och Helen kom tillbaka till Sverige omkr. 1960, sonen Erik stannade i Amerika.

En broder till Erik Brogren d.ä., Axel, gift med Margot Jansson från Stjärneberg, Bukärr och deras son Bengt emigrerade 1927. De bosatte sig i Detroit och stannade i USA. Ytterligare en av bröderna Brogren, Knut, för till Amerika 1924 men kom efter en del år tillbaka till Sverige för att stanna.

Emigrant 1906 18 år gammal

Den 13 juli 1906 lämnade Nils Walfrid Lindblom Kullavik, eller Kullen, som det hette på den tiden, Släps församling, för att emigrera till Evanston Ill, USA.

Nils var son till kustroddaren Alfred Julius Lindblom från Laholm och hans maka Wilhelmina f. Jansson från Hagen i Kullavik, Släp.

En broder till Nils -Gottfrid Wilhelm- hade två år tidigare rest över till Amerika och han hade tillskrivit sin broder att komma över. Det fanns arbete och pengar att tjäna för den som var villig att arbeta hårt. Nils reste alltså och det var inte bara på inrådan från brodern.

Nils hade träffat en flicka från Trollhättan, som var hembiträde hos en familj, vilken hade sommarbostad i Kullavik. Emma, som hon hette, hade rest till det stora landet i väster två år tidigare och då tillsammans med en arbetskamrat vid namn Anna-Lisa. Denna sällskapade med Gottfrid och hon gifte sig senare med honom. Men det var om Nils jag nu skall berätta:

Nils, som slutade sin skolgång vid 12 års ålder, började tjäna dräng hos en släkting i Släp. Denna drängplats var svår och dyster. Nils kunde aldrig vara

Familjen Lindblom Evanston Ill, U.S.A.

till lags. Det var alltid hugg och slag och ovett haglade över honom. En dag var det synnerligen bittert. Han hade blivit orättvist behandlad och han beslutade sig for, att hur det än blev, så skulle han inte stanna en dag till hos denna elaka släkting.

Han sprang därifrån till hemmet, som bara låg en halvmil ifrån där han var. Hans mor blev bestört när han kom hem. Fadern kom strax från sjön och föräldrarna fick höra hur det var. De beslöt då, att Nils aldrig skulle behöva ha det så illa.

Det dröjde inte länge förrän Nils husbonde körde upp på gården för att hämta lilldrängen. Var man städslad, så hade åldern ingen betydelse. Man skulle stanna på platsen minst ett år. Men Nils föräldrar var ståndaktiga och lämnade inte ut sin 12-åring. De resonerade att det skulle alltid bli någon råd.

Detta var år 1898 och det fanns då fyra mindre syskon kvar i hemmet. Fyra äldre syskon hade redan flyttat hemifrån.

Nils kom i snickarlära och fick från grunden lära sig yrket hos en skicklig snickare i socknen. Det var under de åren. då det byggdes många sommarvillor

i Släp. Göteborgarna hade funnit sina smultronställen och det fanns gott om arbetskraft. De flesta familjer bestod av stora barnaskaror och alla fick börja arbeta vid tidig ålder. Flickorna försvann till Göteborg som hembiträden och pojkarna blev kvar i Släp eller emigrerade till Amerika.

Nils fick vara mycket sparsam. Han skulle ha pengar till resan över Atlanten. När han lämnade hemmet, så var han inte skyldig någon pengar. Broder Gottfrid, som fanns i USA, skulle gå i god får Nils och han skulle ta vara hos honom i Evanston. När Nils kom fram efter en mödosam resa, så var Gottfrid, Anna-Lisa och Emma och tog emot honom. Han fick omedelbart arbete och det var som snickare. Arbetsdagarna var långa och arbetet många gånger tungt, men Nils trivdes från allra första början och han ryckte att han hade fått det riktigt bra.

1907 gifte Nils och Emma sig. De hade kommit överens om att de skulle vara sparsamma, så att de så småningom skulle kunna bo under" eget tak". 1908 föddes deras första barn Astrid, 1910 föddes Margaret och nu var Emma fullt sysselsatt hemma.

Emma märkte att Nils nästan dagligen kom hem mycket sent från sitt arbete. Hon fick kännedom om att Nils tillsammans med sin broder och några andra män stannade kvar på arbetsplatsen och spelade kort. Emma förklarade får Nils, att var det så han ville ha det, så kunde han inte räkna med att de skulle kunna bo under "eget tak". Nils fick välja och han valde hemmet och Emma tog helt hand om ekonomin. Spara kunde hon och snart fanns det en sparad slant. För dessa pengar köpte Nils "en bit land" i Evanston, som ligger nära Chicago. (De uttryckte sig så då de sommaren 1957 berättade om sitt liv.)

Det var ett ganska stort område och Nils beslöt sig får att arbeta i egen regi. Han fick till sin hjälp några duktiga arbetare och så byggde han ett litet boningshus och ett förråd. I ena gaveln av förrådet byggde han ett stall med plats får en häst. Häst inköptes också och nu fanns familjen och hästen under "eget tak". Emma och Nils fick stiga upp mycket tidigt alla dagar.

Nils skulle lasta kärran med alla verktyg och redskap också en del material, får nu byggde Nils hus och sålde. Ingenting löst fick finnas kvar på arbetsplatsen när dagen var slut. Allt fick forslas tillbaka till hemmet. Lämnades något kvar, av glömska eller slarv, så var det borta nästa dag.

Emma och Nils planerade alltid gemensamt vad de skulle företaga sig. Flit och sparsamhet blev det gemensamma mottot. Nils köpte efter hand mer "land" och han köpte ett hus, som han sålde. Så småningom blev det stora pengar som kunde sparas. Nu var drömmen att bygga en "apartment buil-ding", ett hus med lägenheter får uthyrning. Det skulle vara i en respektabel

stadsdel av Evanston och våningarna skulle vara stora. Emma och Nils skulle då ha all service, som gällde fastigheten och hyresgästerna.

Emma var hemma och skötte hem och barn och under åren fram till 1921 hade tre barn tillkommit. Tyvärr dog den ena lilla gossen, vilket blev en stor sorg för familjen.

År 1929 var" drömfastigheten " färdig och i den fanns fyra stora lägenheter. En våning i bottenplanet blev familjens bostad, De övriga tre lägenheterna hyrdes ut till pålitliga hyresgäster. År 1957 fanns det två familjer kvar som hade flyttat in 1929.

Det var ett stort tegelhus med tillhörande stor trädgård. Efter hand som barnen växte upp, så sattes de i bra skolor. De två äldsta döttrarna började i en skandinavisk skola och där gick de ganska länge. När de båda hade börjat sin skolgång, så bestämde far i huset, att nu skulle det endast talas engelska i hemmet, Så blev det. Emma hade emellertid många svenska väninnor, som hon hade god kontakt med. Då talades det bara svenska, som blandades upp med engelskan.

När de två yngsta barnen började skolan, så blev det en amerikansk undervisningsanstalt och då av hög klass, Föräldrarna var mycket noga med att barnen skulle ta en god uppfostran och bra utbildning.

Det bör nämnas, att Emilia och Nils med familj tillhörde Lutherska Episkopalkyrkan i Evanston. Nils och döttrarna var med i kyrkokören och 1957, när Nils var här i Sverige, så var han fortfarande med i kören. Han var då 72 år gammal. Familjen var mycket engagerad i kyrkans arbete och de gjorde nog betydande insatser. De berättade att det fanns ett pensionärshem för ensamma damer, som sorterade under kyrkan och jag läste i en lokaltidning, att familjen Lindbloom (nu med två oo:n) arbetade mycket med ålderdomshemmet.

Ungdomarna i hemmet växte upp. Astrid f. 1908 blev sjuksköterska och arbetade alla år hos en läkare som hade ett mindre privatsjukhus. Hon var där tills hon blev pensionär. Margrete f. 1910 var ända till sitt giftermål sekreterare vid ett universitet.

Nils J:r, född 1919, blev ingenjör och arbetade vid American Steel Corporation. Han var bl.a. 10 år vid företagets avdelning i Bilbao, Spanien. Den yngsta dottern Sue f. 1921 gifte sig mycket ung.

Familjen reste mycket över hela världen, men besöken i Sverige blev inte många, 1923 kom hela familjen över och hade då bil med sig och de för över hela Sverige och besökte både Emmas släktingar och Nils anförvanter, som finns i Kullavik, Göteborg, Trollhättan, Skåne och Stockholm.

Jag minns att jag tyckte det var fantastiskt, att jag hade en morbror som

ägde en bil. Det var status på den tiden. Nästa gång var 1957. Då kom •• Emma, Nils och Astrid och stannade många veckor. Aven då blev det en stor del av Sverige och även Norge, som de reste runt i. Då fanns ingen bil med. 1963 var Sue med man och tre barn över i Sverige och besökte släkten.

Emma och N ils kom året efter och då flög Astrid över och såg till föräldrarna endast över ett par dagar. Föräldrarna föredrog båtresan. De åkte första klass och vi var och beså g deras hytt. Det var fint värre. 1983 var Astrid här och firade sin 75-årsdag med oss. Margrete var också med. Hon var då änka.

Året efter kom Nils Jr med frun och i år var det Sue med make Bob, som visitade oss. Det var endast tre dagar, men det var mycket trevligt.

Nu är Emma, Nils och Astrid döda. Kvar finns, spridda över Amerika: 1) Margrete i Evanston. Hon har en dotter i Californien och en son i Utah, Salt Lake City. 2) Nils Jr i Manderville, Louisiana tillsammans med sin hustru Ina. Deras tre barn bor i South Carolina och Chicago. 3) Så är det Sue med make Bob. De bor i Florida i ett, som jag kallar pensionärsreservat, byggt för förmögna amerikaner. De har tre barn, en dotter i Evanston och en dotter och en son i Florida.

Det finns en hel del barnbarnsbarn till Nils och Emma och dessa börjar nu också bli vuxna och har väl en svag aning om att de ursprungligen härstammar från Sverige. Ingen av denna generation har sett sina släktingar i Sverige. De har kanske sett en del av oss på foto och på de senaste fotografierna minns jag att min syster och jag var iklädda Släpdräkten. De tyckte nog, att det var "Funny relatives", som levde sitt liv i Sverige.

Tiggare, gårdfarihandlare mm.

Johanna Vandring, en liten tokig gumma från Onsala, blev tokig, när hennes fästman övergav henne och gick på sjön. Hon inbillade sig att hon var all världens Drottning och kl. 4 omkring på eftermiddagen hade hon sin regeringstid. Om hon var på ett ställe, ville hon ha ett vispat ägg. Hon var alltid svartklädd och hade alltid sorg, alltid var det någon i världen som hade dött. Så hade hon en rätt stor svart tygväska, som någon hade broderat ordet Drottningen på med gult garn.

Skällingen Herman, som var tokig, gick omkring i gårdarna och bad om en skilling eller en vit 25-öring och muttrar, som han samlade på. Han bad också att någon skulle dra ut en "ogge", en dålig tandrot, som han hade i munnen. Herman var en liten satt karl, han var väldigt skäggig och rufsig i håret och gick barhuvad. Alla fickor i hans kläder var bortklippta så han inte kunde samla muttrar i dem. Pengarna han fick hade han i munnen. Han låg i en låda i en ladugård. Men de sista åren var han på ett ålderdomshem.

Tupp-Almas bror från Älvsåker var en borstmakare, som såg väldigt dåligt. Han hade väldigt tjocka glasögon och satte handen upp till ögonen när han skulle titta på pengar. Han cyklade runt i bygden och sålde alla slags borstar som han gjort, och korgar av alla de slag. En ovanligt snäll och ordentlig karl.

Tattaren från Skene i Mark körde runt i bygden och sålde alla slags lerkärl, stora och små, lerfat, krukor och fat. Han hade alltid med en väldigt stor och tjock käring och en grann dotter och hennes fästman, en svart och ful karl. De hade alla lerkärl på en stor flakvagn med en massa hö emellan och hästfiltar över. De låg alltid över natten i lagården uppe hos farmors och då fick de komma in i köket och steka fläsk och koka potatis eller koka gröt. Så fick de mjölk. Då tog tattarkäringen upp en stor tjock smålandsbörs alldeles full med pengar och betalade det de fatt eller lämnade ett stort lerfat.

Här gick också en stor gubbe med vitt pipskägg, som hade en stor säck på ryggen, där han hade trattar, litrar och andra plåtmått, bakformar och kak-mått. Han kallades för Tratta-gubben.

Selke-Petter var en liten "kröplige" gubbe med helskägg. Han hade haft barnförlamning, för benen var krokiga och knäna slog ihop. Han hade tjänat

dräng i Kulkärr, när han var 12 år, var född och gift i Vallda. Han var murarhantlangare, när de byggde kasernerna i Borås. Selke-Petter fick då bära tegelplågan upp för ställningarna där, så huvet drogs på sned och han fick sterren.

Många trodde att han fått det av sprit, för han drack både brännvin och dunder (råsprit). Varje lördag gick han till frun och barnen i Vallda och tillbaka på söndag. Han blev över 90 år och var den sista på hemmet i Släp. När Gustav V var på Särö, fick Selka-Petter en tiokronorssedel av honom.

Tattaren Algot Kindberg för omkring på cykel med två stora väskor och sålde tyger och arbetskläder. Han var den siste knallen i våra bygder.

Käppagubben var troligen från Sätila. Han gick och sålde "kröckeskäppar" på Särö och runt i bygden. Dem hade han gjort aven och ek, fint polerade och fernissade.

Vispakärringa gick ett par gånger om året och sålde stora och små björke- och ene vispar.

Brö-Kari från Per Börsens bagare i NorrbyvalIda för omkring med en häst och flakvagn med brödlåda på och sålde. Det fanns tattare som hade fem vagnar och hästar, 29 st sammanlagt. Ungarna och ett par hundvalpar fick ligga i ladan hemma en natt och en dag.

Edvin Back var en knalle, som gick med en stor dubbel säck på axeln. Han hade också en väska med krimskrams, tyger, huvuddukar, förkläden, skjortor, snusnäsdukar. I en stor smålandsbörs hade han massor med växel-pengar. Han spottade alltid på mynten, innan han la dem i börsen.

Borsta Lars i Ala fors gick omkring och sålde borstar, skor och kläder. Han sjöng alltid en visa om rediga svenska pojkar.

Skrock och Skröni

NILS BROGREN

Om folk å fä

Barn innan de blev döpta skulle ha stål i lindan. Vid dop peng i lindan så de ej fattades pengar. Skrek barnet vid dopet fick det sångröst. Bärgumman skulle gå fort, så blev barnet raskt.

Barn kom i bäcken eller Barnmorskan hade dom med sig? Barn som fick Schiveen (engelska sjukan) skulle gå i ladugården bakom kreaturen, så blev de friska.

När barn fick követ (var förkylda) en klick honung på ett tefat å lite konjak som tändes på så fick man dricka det så hett som möjligt. Mot hicka då reta man dem så gick den över.

13 talet var olyckstal, 13 vid bordet var farligt.

Katt som sprang över vägen, då skulle man spotta tre gånger. Väldigt farligt om den sprang från vänster till höger från hjärtat.

Möta en käring när man gick hemifrån å ännu värre om det var två då var de bäst att vända.

Mjölk fick inte skänkas bort utan att slå några korn salt i, annars sinar kon . Kor fick man inte klappa å berömma då slutade de att mjölka.

En orm i fähuströskeln som kreatur gick över räddade dem från att bli ormstungna.

Ett stål, en bruten kniv över dörren så kom inte trollen in för att tjuvmjölka.

Om hästen hade selats med bogträn som hade örnhuve utskurna i toppen, trodde folk att hästen såg bra på vägen, när det var mörkt. En utskuren orm på selbågen eller (ranken) så blev inte hästen ormbiten.

Var hästen svett i stallet å manen tillsnodd eller som flätad, då trodde folk att maran ridit hästen. Arsenik gav hästskojaren till gamla å trötta hästar så blev de krya någon timma.

Arsenik gift som kallades (vitt) eller flugkrut. (Med lite socker på ett fat dog flugor av det.)

När kon hade tappat dröpjet (slutat att idissla) skulle den ha en stor salt sill doppad i trätjära. Vid nödår och missväxt och mot sjuka kreatur grävdes det ned en levande oxe, så sent som nödåret 1867 - 68.

Spökplatser

Spökade gjordes det där någon blivit ihjälslagen, därför offrade man en sten eller en pinne till offerkastet för att inte bli gastkramad. Det spökade vid Prästbron i Släp, Trekanten i Vallda. Förr i tiden skrämde man barnen med att det fanns spöken på vinden så de blev mörkrädda. När bina svärmade skall man med lock banka och föra oväsen, då sätter bina sig i något träd eller buske.

Kungörelse

Som hennes Majt. Hand Kngl. Höghet kronprinsen, och deras kongl. Högheter Prinsessorna, komma att resa härigenom den 15 dennes, så antydes enhwar wäghållare i Soknen wid answar, att nästa tisdag, den 12:te i denna månad, då Syn på allmänna landsvägen kommer att hållas, och börjas wid Torpa samt slutas samma dag wid Läns Skillnaden, hatwa sina Wägar och Broar i godt och Lagligt stånd, så att inga hålor eller utskärningar på wägen finnes, utan noga och jämt fylles, samt all lös sten noga borttages. N.B: ingen påfyllning på wägen får ske, utan där slika hålor eller utskärningar finns, kommande för den som är försumlig att genast för, Laga Wärk ställas samt till Laga böter befordras.

Kullen den 9:de Maij 1807.
C.O. Skantze

Kundgjöres å Predikstolarne
Söndagen den 10:de Maij 1807
Uri Wallda Pastorats Kyrkor.
Fortskaffas genast vid answar Afgick från Kullen den 9:de
Maij 1807. Kl. 9 på aftonen
C.V. Skantze

Vi som varit med om att göra den här boken hoppas, att vi kunnat ge en intressant bild av vår hembygd, att läsaren därmed är nöjd med boken och samtidigt nyfiken på innehållet i Del II som beräknas utkomma i september 1995.

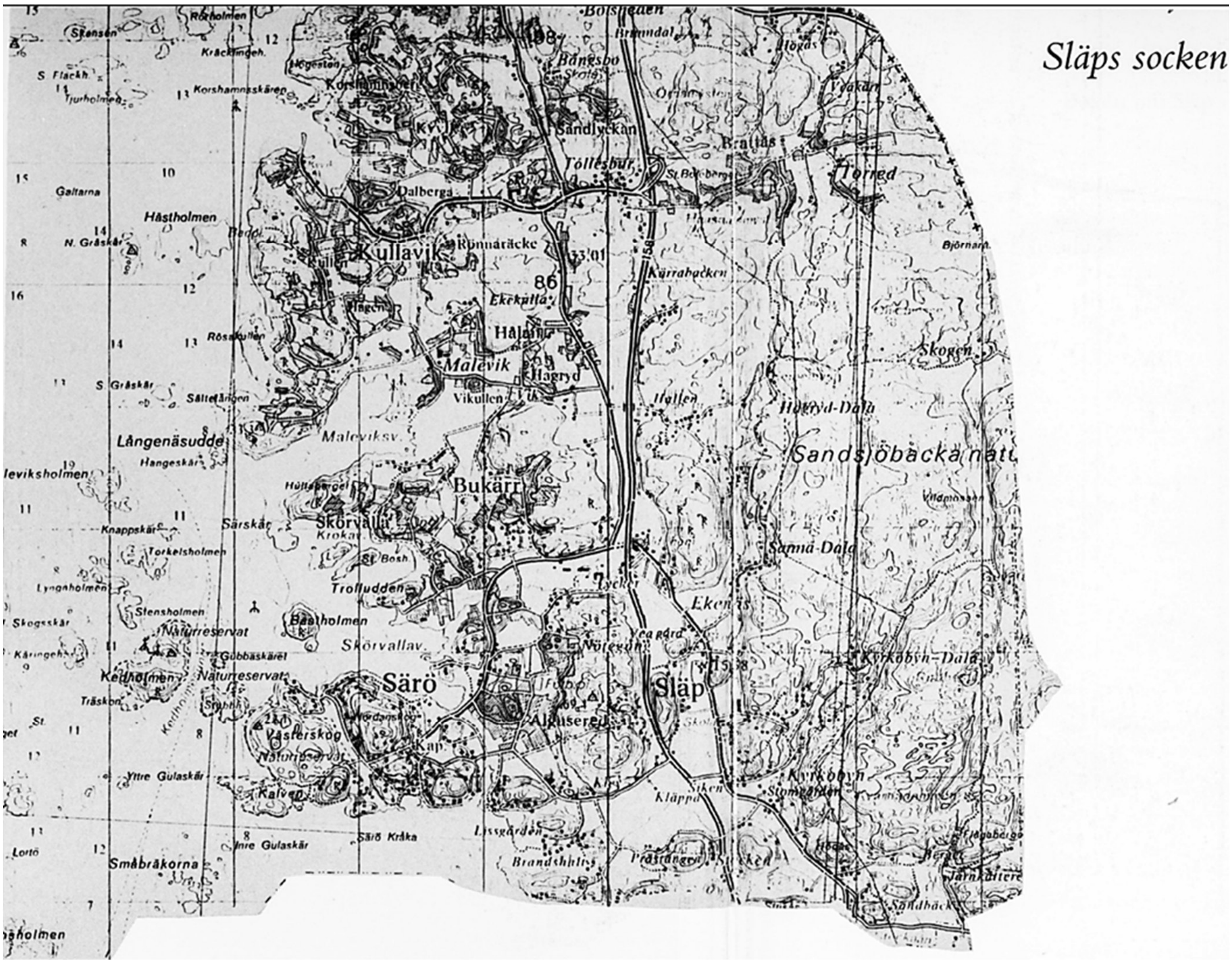
Släps socken
Kullavik
Särö
Släp
Bukärr
Malevik
Hagryd
Hålan
Ekekulla
Rönnäräcke
Dalberga
Sandlyckan
Töllesbur
Brattås
Torred
Kärrabacken
Vikullen
Långenäsudde
Skörvalla
Trolludden
Hästholmen
Sandsjöbacka
Hagryd-Dala
Sanna-Dala
Kyrkobyn-Dala
Kyrkobyn
Västerskog
Kalven
Småbråkorna
Naturreservat
Skogen
Björnås
Bolsheden